

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUZEY AFRİKADA BİR GARP OCAĞI: CEZAYİR
(CEZAYİR-İ GARB OCAĞI)
(1789-1830)

DOKTORA TEZİ

Danışman	Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ	Veysel ÇETİN

MALATYA 2022

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUZEY AFRİKA'DA BİR GARP OCAĞI: CEZAYİR
(CEZAYİR-İ GARB OCAĞI)
(1789-1830)

Doktora Tezi

Hazırlayan
Veysel ÇETİN

Danışman
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

Malatya 2022

ONUR SÖZÜ

Prof.Dr. Mehmet KARAGÖZ'in danışmalığında doktora tezi olarak hazırladığım
“**Kuzey Afrika’da Bir Garp Ocağı: Cezayir(Cezayir-i Garb Ocağı) (1789-1830)**”
başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ilkelerine uyarak tarafimca yapıldığını onaylarım.

Veysel ÇETİN

ÖNSÖZ

Akdeniz ve Avrupa ticareti açısından önemli bir coğrafi konumda olması sebebiyle, tarih boyunca güçlü devletlerin egemenlik altına almak istediği bir ülke olan Cezayir, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idaresi altına girmesinden itibaren XIX. yüzyıla kadar; coğrafi konumu, yerel dinamikler ve Osmanlı yönetim geleneğinin etkisiyle şekillenmiş bir idarî yapı altında yönetilmiştir. Kendine özgü devlet yapısıyla uluslararası ortamda yarı bağımsız bir devlet olarak hareket etmesi defakto kabul gören Cezayir-i Garp Ocağı; 1815 yılına kadar, İngiltere, Fransa, ABD gibi büyük devletlerin dostluk ve işbirliği içerisinde olmak için birbirleriyle yarıştığı bir ülke olmuştur. Napolyon Savaşları akabinde toplanan Viyana Kongresi (1815) sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişiklik, Cezayir'i bir anda adı geçen büyük devletlerin düşmanı konumuna getirmiş, 12 yıl sonra, 1827 yılında başlayan ve üç yıl süren savaş durumu sonunda 1830 yılında icra edilen çıkarma harekâtıyla Fransa yönetimi altına girmiştir. 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali, Avrupa'da o tarihe kadar süregelen siyasî dengelerin kökten değişmesine sebep olacak olaylar zincirinin başlangıcı olmuştur. Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin Afrika kıtasındaki eyaletleri içerisinde askerî kapasite ve yüz ölçümü açısından en büyüğü olan, Osmanlı resmî belgelerinde geçtiği haliyle; Cezayir Beylerbeyliği, Cezayir-i Garp Ocağı Mîrimîranlığı'nın, 1789 yılından 1827 yılına kadar geçen süreçte izlediği dış politikanın, söz konusu eyaletin kaybedilmesine ne ölçüde ve nasıl bir etkisinin olduğu incelenmiştir. Bu bağlamda, Türklerin Akdeniz'de faaliyet göstermeye başlamasından Cezayir'in fethine kadar geçen dönem, Osmanlı idaresindeki Cezayir'in genel durumu ve Cezayir'in kaybedilmesine yol açan süreçte gerçekleşen tarihî olaylar tezin kapsamı ölçüsünde ele alınmış ve Cezayir'in kaybedilmesinin ana sebepleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Kuzey Afrika, Fransız İhtilali, Osmanlı Devleti, Cezayir,

KUZEY AFRİKA'DA BİR GARP OCAĞI: CEZAYİR (CEZAYİR-İ GARB OCAĞI) (1789-1830)

ÖZET

XV. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan kapitalist ekonomik sistem, yeni bir dünya düzenini beraberinde getirmiştir. Braudel'in söylemiyle, bir mucizeyi başararak bir dünya imparatorluğu haline gelmiş olan Osmanlılar, kapitalist ekonomiye uyum noktasında yaşadığı sorunlar nedeniyle büyük devletlerle rekabet edebilme güçlerini zamanla kaybettiler. Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin 1534 yılında hâkimiyet altına aldığı ve yaklaşık 300 yıl elinde tutmayı başardığı Cezayir-i Garp Ocağı'nın Fransa'ya kaybediliş sürecini ele almaktadır. Kuzey Afrika'daki en büyük eyaletin kaybedilmesinin çok uzun yıllara dayanan sebepleri vardı. Bu çalışmada, Avrupa ve Fransa tarihi açısından önemli bir tarih olan 1789 yılından işgalin tamamlandığı 1830 yılına kadarki dönem incelenmiştir. 1815 yılında, başkenti en önemli rakipleri İngiltere ve Rusya tarafından işgal edilmiş, devlet yöneticileri bu ülkeler tarafından belirlenmiş bir devlet olan Fransa, on beş yıl sonra, Cezayir'i işgal etmiş, kendi topraklarının bir parçası haline getirmiştir. Dünya genelinde sömürgelere sahip olmalarına rağmen, Fransız siyasî karar alıcılar Cezayir'e farklı bir önem göstermiş, bölgeyi Fransa'nın bir parçası olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla, Cezayir'in zapt edilmesi Fransa tarihi açısından son derece önemli bir hadisedir. Çalışmamızın amacı; Cezayir'in, hangi ülke tarafından ve nasıl alındığından ziyade, nasıl kaybedildiği, bu el değiştirmeye giden süreçte yaşanan olayların tarihsel süreci nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda odak noktamız, ülkelerin uluslararası ilişkilerinde aldıkları kararlarda, ekonomik ihtiyaçlarının ne ölçüde belirleyici olduğu olacaktır.

Anahtar kelimeler: Cezayir, Osmanlı Devleti, Fransa, Akdeniz, Korsanlık

ABSTRACT

The capitalist economic system that emerged in Europe in the 15th century brought along a new world order. In Braudel's words, Ottomans, who achieved a miracle and became a world empire, lost their ability to compete with the big states due to the problems they experienced in adapting to the capitalist economic system. This thesis studies the process of losing Algeria to France, which the Ottoman Empire dominated in 1534 and kept under dominance for about 300 years. There were certainly many reasons for the loss of the largest state in North Africa. In this thesis, the period started from 1789, which is an important date in terms of European and French history, to the year of 1830 when the occupation was completed. In 1815, France, whose capital was occupied by its biggest enemies, England and Russia, and whose state administrators were determined by these countries, occupied Algeria and made it a part of its own lands. Despite having colonies around the world, French political decision makers gave much importance to Algeria and recognized the region as a part of France. Therefore, the conquest of Algeria is an extremely important event in the history of France. The aim of this thesis is to reveal how Algeria was lost rather than by which country and how it was taken and how the events in this process leading to this seizure affected the historical process. In line with this purpose, our focus will be on how decisive the economic reasons are in the decisions taken by the countries in their international relations.

Keywords: Algeria, Ottoman Empire, France, Mediterranean, Piracy

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
KONU VE KAYNAKLAR.....	ix
Tezin Konusu.....	ix
Tezin Amacı ve Önemi.....	x
Tezin Kapsamı.....	xii
Kaynaklar.....	xii
Arşiv.....	xii
Kronikler/ Vakayinameler.....	xiii
Tezler.....	xvii
GİRİŞ.....	1
1. XVI. Yüzyıl Başlarında Kuzey Afrika.....	4
1.1. Siyasî Durum.....	4
1.2. Sosyal Yapı.....	5
1.3. Korsanlık.....	6
1.3.1. Akdeniz’de Korsanlığın Geçmişi.....	9
1.3.2. Batılı Devletlerin Korsanlığa Yaklaşımı.....	10
1.3.3. Osmanlı Devleti ve Korsanlık.....	11
1.4. Osmanlı Devleti’nin Akdeniz Politikası.....	13
1.4.1. Batı Akdeniz Stratejisi.....	16
1.4.2. Kuzey Afrika’da Türk Denizcilerin Himaye Altına Alınması.....	17
2. Kuzey Afrika Hâkimiyetinde Büyük Güçlerin Rekabeti ve Cezayir.....	18
2.1. XVI. Yüzyıl Başlarında Kuzey Afrika’nın Genel Durumu.....	18
2.2. Türk Denizcilerinin Akdeniz ve Kuzey Afrika’daki Faaliyetleri.....	21
BİRİNCİ BÖLÜM: AKDENİZ’DE REKABET VE CEZAYİR.....	30
1.1. Cezayir-i Garp Ocağı.....	30
1.1.1. Kuruluşu ve Devlet Yapısının Şekillenmesi.....	32
1.2. XIX. Yüzyıl Başlarında Akdeniz’de Oluşan Güç Dengesinde Taraflar.....	41
1.2.1. İngiltere.....	43

1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri.....	49
1.2.3. Fransa.....	61
1.3. Fransız İhtilali	65
1.3.1. İhtilal Karşısında Avrupa.....	73
1.3.2. Fransız İhtilali Sonrası Osmanlı Devleti-Fransa İlişkileri	74
1.4. 1789 Yılı Sonrası Cezayir	78
İKİNCİ BÖLÜM: FRANSIZ İHTİLALİ SONRASI AVRUPA'DA OLUŞAN ULUSLARARASI DENGE	83
2.1. İngiltere – Fransa Emperyal/Sömürge Rekabeti	83
2.2. Fransız İhtilali Savaşları (1792-1803 Yılları)	85
2.2.1. Birinci Cumhuriyet Dönemi (1792-1795)	86
2.2.2. Direktuvar Hükümetleri Dönemi (1795-1799).....	88
2.3. Fransa'nın Mısır'ı İşgali	89
2.3.1. Harekâtın Sebepleri.....	90
2.3.2. İşgal ve Devamında Yaşanan Olaylar.....	94
2.3.3. Mısır İşgal Harekâtı Hakkında Genel Bir Değerlendirme	112
2.4. Napolyon Savaşları (1803-1815 Yılları).....	119
2.5. ABD'nin Garp Ocakları ile Silahlı Mücadeleye Girmesi (1801-1805).....	122
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: VİYANA KONGRESİ SONRASI AKDENİZ VE CEZAYİR'İN İŞGALİ	127
3.1. Viyana Kongresi Sonrası Akdeniz.....	128
3.2. ABD-Cezayir Savaşı (1815-1816)	129
3.3. İngiltere'nin Cezayir'i Kuşatması.....	132
3.4. 1815 Yılı Sonrası Cezayir	136
3.5. Fransa'nın Cezayir'i İşgali.....	141
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	156
Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)	156
Tetkik Eserler.....	158
R.....	

KISALTMALAR

- a.g.e.** : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
a.g.t. : adı geçen tez
akt. : Aktaran
bs. : Basım
Bkz. : Bakınız
BOA : Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
Edt. : Editör
H. : Hicri
Haz. : Hazırlayan
s. : Sayfa
T.T.K. : Türk Tarih kurumu
t.y. : tarih yok
vd. : ve devamı

KONU VE KAYNAKLAR

Tezin Konusu

Afrika'nın kuzeyinde Akdeniz kıyısında yer alan Cezayir, yüzölçümü bakımından Sudan'dan sonra Kıta'nın en büyük ikinci ülkesidir. Akdeniz'den Orta ve İç Afrika'ya giriş için kapı konumunda olması sebebiyle, Cezayir üzerine bir çalışma yapabilmek için öncelikli olarak Kuzey Afrika hakkında bilgi verilmesi, bölgenin özelliklerinin ortaya konulması gerekir. Tarih boyunca, Cezayir'i elinde bulunduran büyük güçler, yalnızca Cezayir ve çevresinde değil, Afrika kıtasının geneline hâkim olmak istemiştir. Bu durum Antik dönemin Roma İmparatorluğu, Ortaçağ'ın Müslüman Emevi, Abbasi ve Fatımileri, Avrupalı İspanya, Türkler ve Fransa için de aynı olmuştur. Bütünden parçaya doğru hareket ederek bir anlatımda bulunmak gerekirse, öncelikle Akdeniz, ardından da Kuzey Afrika ve Cezayir ile ilgili anlatımların yapılmasının usûl bakımından doğru olacağını düşünüyoruz. Tez başlığının seçiminde, Osmanlı resmî kayıtları esas alınmıştır. Osmanlılar, Cezayir'e tayin ettikleri en üst idarecilere, "Cezayir Beylerleyi" veya "Cezayir-i Garb Mîrmirânı" unvanı vermektedirler. Bu sebeple biz tezin başlığını ve sınırlarını: Kuzey Afrika'da Bir Garb Ocağı: Cezayir (Cezayir-i Garb), (1789-1830), olarak belirledik.

XV. yüzyıl sonuna gelindiğinde dünyanın en büyük ekonomisi olan Çin ve Hindistan merkezli Asya kıtasına ulaşmak için Akdeniz ve Kuzey Afrika kritik önemdeydi. Osmanlılar, XVI. yüzyılın başlarından itibaren Kuzey Afrika'da varlık göstermeye başladılar. Aynı dönemde Coğrafi Keşifler ile Avrupalı denizci devletler, Asya bölgesine ulaşmak için mevcut yolların dışında farklı yollar bulmayı başararak dünya ticaret düzeninde önemli bir değişimin başlamasına sebep oldular. Afrika'nın güneyinden Asya'ya ulaşma yolunun bulunması, bu kıtanın zenginliğinin Avrupa'ya geçmesine ve ekonomik üstünlüğünü kaybetmesine etkisi oldu. Coğrafi Keşiflerle birlikte Avrupalı devletler sömürgecilik faaliyetlerini daha geniş coğrafyalarda yapma imkânı bulmuş, Asya ve Afrika'nın ekonomik değerlerinden daha çok faydalanmışlardır. Portekiz, İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere gibi emperyal yayılma eğilimleri olan devletler, Asya'dan baharat ve tekstil hammaddeleri, Afrika'dan köle ve maden, Amerika kıtasından altın, gümüş gibi değerli madenlerle tarım ürünlerini Avrupa ekonomisinin

kullanımına sundular. Bu devletler aynı zamanda kendi aralarında yüzyıllar sürececek bir rekabet içerisine girmişler, dünyanın çok farklı coğrafyalarında çelişen menfaatleri nedeniyle birbirleriyle çatışmışlardır. Kuzey Afrika da sömürge rekabeti içerisindeki devletlerin çatıştığı coğrafyalardan birisi olmuştur.

Tezimizde, bu alanda benzer konularda yapılan çalışmaların üzerine bir katkısı olması amacıyla farklı bir yöntem izlenmiştir. Kısa tarih aralıkları içerisinde yaşanan olaylar karşısında belirlenen politikaların sonuçları üzerinden değerlendirme yaparak neden sonuç ilişkisi kurmanın yeterli olmayacağı inancındayız.

Tezin Amacı ve Önemi

Osmanlı Devleti, yaklaşık üç yüz yıl egemenliği altında tutmayı başardığı Cezayir'in, 1830 yılında Fransa tarafından ilhak edilmesini askerî bir direniş göstermeden kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmanın amacı; çok uzun süre elde tutulmuş olan Cezayir gibi önemli bir eyaletin kaybedilmesinin sebeplerini, Fransız İhtilali'nin gerçekleştiği 1789 yılından işgalin gerçekleştiği 1830 yılına kadar geçen süreci inceleyerek ortaya koymaktır. Bu kapsamda, 1789 yılından 1830 yılına kadar geçen süre zarfında Cezayir-i Garp Ocağı'nın Osmanlı Devleti ve dış dünya ile olan ilişkileri analiz edilecektir.

- Osmanlılar ulaştığında Cezayir nasıl bir yerdi, nasıl bir tarihsel süreç yaşamıştı?
- Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik nasıl bir politikası vardı?
- Osmanlı yönetimindeki Cezayir nasıl yönetildi?
- Akdeniz'in tarih boyunca bir gerçeği olan korsanlığın Cezayir'deki yeri ve önemi nasıldı?
- Sanayi Devrimi neticesinde dünya genelinde yaşanan dönüşüm Cezayir'i nasıl etkiledi?
- Emperyal devletlerin rekabetinin bölgeye etkileri nasıl oldu?
- Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da değişen güç dengelerinin Cezayir'in varlığına olan etkileri nedir?

Akdeniz ticareti açısından çok önemli bir noktada bulunan Cezayir, Coğrafi Keşiflerin akabinde bir süre önemi azalmış gibi gözükse de çok zaman geçmeden eski kıymetine kavuşmuştur. İstanbul'a çok uzak olmasına ve dönemin ulaşım ve iletişim

imkânlarının kısıtlılığına rağmen Osmanlılar, Cezayir'deki hâkimiyetlerini yüzlerce yıl muhafaza etmeyi başarmıştır. Çok uzun süre elde tutulmuş olan bir eyaletin 1830 yılında bir askerî harekât ile elden çıkması dikkat çekicidir. Bu değişimin; eyaletin yönetim teşkilatlanması, dış politika ve ekonomi tercihleriyle ilgisinin ortaya koyulması, günümüzde de geçerli olan neden-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmaya katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Cezayir'in elden çıkmasıyla sonuçlanan askerî harekât 1827 yılında başlamıştır. Fransa, ülkesinin temsilcisi konumunda olan konsolosuna hakaret edildiği iddiasıyla Cezayir'e o yıl savaş ilan etmişti. Cezayirli yöneticilerin yabancı ülke temsilcilerine karşı geçmişte yaptığı birçok davranış göz önüne alındığında, Fransız konsolosa sineklik fırlatılmasının çok sıradan bir hadise olarak kabul edilebileceği görülecektir. Bu noktada Cezayir'in işgal edilmesinin esas güdüsünün emperyal yayılmacılık olduğu, söz konusu kararı almalarında İngiltere ile asırlar boyu yaşadıkları rekabetin etkisinin olduğunun görülmesi, işgal öncesi Cezayir'in yaşadığı sürecin tez konusu olarak seçilmesinin nedenlerinden biridir. XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca Fransa'da çok farklı ideolojilere sahip yönetici ve hükümetler göreve gelmiş olmasına rağmen, bir devlet politikası olarak, Afrika topraklarına duyulan ilgi hiç azalmamıştır. Bu gerçekten hareketle, Fransa'nın XVI. yüzyılda ticarî faaliyetleri arttırma amaçlı Cezayir'de konsolosluk açması ve o tarihten itibaren ekonomi temelli ilişkilerini arttırarak devam ettirmesiyle XIX. yüzyılda işgalin gerçekleştirilmesi arasında bir neden – sonuç ilişkisinin olduğu inancındayız.

Çalışmamızda iki ana mesele ele alınmıştır. Bunlardan birincisi, 1789 – 1730 yılları arasında Avrupa ve Amerika'da yaşanan gelişmeler ve oluşan güç dengeleri, ikincisi de o süre zarfında Cezayir'in uluslararası gelişmeler karşısında yürütmüş olduğu dış politika. Tezin temel amacı, o dönemde askerî ve ekonomik gücünü bildiğimiz Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki en önemli eyaletini kaybetmesinde, İstanbul ve Cezayir yönetimlerinin izlemiş olduğu politikaların ne ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmanın Sonuç bölümünde, 1827 ablukası ve sonrasında yaşanan olaylara giden süreç içerisinde, 1789 yılından itibaren Osmanlı Devleti ve Cezayir'in izlediği politikaların etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tezin Kapsamı

Tez konusu başlığında da yer aldığı gibi, çalışmamızın asıl inceleme aralığı Fransız İhtilali'nin başladığı 1789 yılından 1827 yılına kadar olan dönem olmasına rağmen, 1789 yılına kadar Cezayir'in tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişim ve dönüşüm ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, Kuzey Afrika tarihinden bahsedildikten sonra Osmanlıların Cezayir'e ulaştığı tarihten itibaren yaşanan olaylar ele alınmıştır. Bunun yanında, Cezayir ve tüm Kuzey Afrika'da yaygın olan ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısına, devletlerin idarî teşkilatlanmasına önemli etkileri olduğu bilinen korsanlık kurumu da incelenmiştir.

Çalışmamız; giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında; içerisinde Cezayir'in yer aldığı Kuzey Afrika bölgesinin coğrafi özellikleri ve tarihi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Giriş bölümünde ayrıca, Akdeniz'de tarih boyunca var olmuş bir gerçeklik olan korsanlık olgusu ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Akdeniz politikası ve büyük güçlerin Kuzey Afrika hâkimiyeti üzerindeki rekabetleri ele alınmıştır. Birinci bölümde, Türklerin Batı Akdeniz'e kalıcı olarak hakimiyet tesis etme süreci, XIX. yüzyılda Akdeniz'de oluşan güç dengesinde taraflar ve Fransız İhtilali hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, Fransız İhtilali sonrası dönemde Avrupa'da oluşan yeni bloklar, Akdeniz hâkimiyet mücadelesinde önemli bir aşama olan Fransa'nın Mısır'ı işgal girişimi ve yeni kurulmuş bir devlet olan ABD'nin Cezayir ile olan ilişkileri hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Viyana Kongresi sonrası Akdeniz ve Cezayir'in 1815 yılı sonrası uluslararası ilişkileri ve Fransa tarafından işgali konuları incelenmiştir.

Kaynaklar

Arşiv

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde, *Cezayir-i Garp*, *Dayı*, *Mısır*, *Amerika*, *İspanya*, *Korsan*, *Levent*, *Akdeniz-Afrika* gibi anahtar kelimelerle taranarak bulunan belgeler çalışmanın bölümlerine göre ayrı ayrı gruplandırılarak tamamı transkript edilmiştir.

Fransa, XVI. Yüzyılın başlarından itibaren Cezayir ile olan ticarî ilişkilerini Cezayir'de sürekli yaşayan Fransız temsilciler aracılığıyla yürütmüştür. Tezimizde ele alınan döneme ait belgeler, Fransa Dışişleri ve Avrupa Bakanlığı bünyesindeki Paris'teki Diplomatik Arşiv (Archives Diplomatiques)'e bizzat gidilerek araştırılmış olup özellikle

Cezayir'deki Fransız elçilerin Paris ile yaptığı yazışmalar üzerinden incelemeler yapılmıştır.

Buna ek olarak, çalışmamızda ele alınan olayların gerçekleştiği mekân, şahıs vb. isimler, daha güvenilir kaynak olması açısından saha araştırması için Cezayir'e gidilmiştir. Cezayir'deki saha araştırmasının yanında Cezayir Milli Arşivi ve Cezayir Milli Kütüphanesinde konuyla ilgili çalışma ve incelemeler yapılmıştır.

Kronikler/ Vakayinameler

Tarihi olayların birbiri ardınca ve kronolojik bir düzene göre kaleme alındığı eserlere kronik (vakayiname) denir. Osmanlı tarih yazımıyla daha çok kullanılmaya başlanan kronikler tarihi olayların anlaşılmasına önemli katkı sağlar. Bu açıdan tezimizde Osmanlı tarihine ait vakayinamelerden yararlandık;

Barbaros Hayreddin Paşa (ö.1546), tezimizin içerisinde anlatılan birçok olayın bizzat içerisinde yaşamış biri olarak “Gazavât-ı Hayreddin Paşa” adlı eserde verilen bilgiler bizler için çok kıymetlidir. Cezayir ve çevresindeki birçok kıyı şehrine hâkim olmuş ve bu bölgelerde ticaret faaliyetlerini yönetmiştir. Onun zamanında Osmanlı devleti denizcilik alanında gücünü zirveye taşımış ve vefatından sonra bir süre daha bu güç devlette var olmaya devam etmiştir. Eser her ne kadar kendisinin olmasa da müellif Muradî mahlaslı Seyyid Murad, eseri Kaptan-ı Deryâ Hayreddin Paşa ağzından çıkmış gibi kaleme almıştır. Zira bir ihtimal Barbaros Hayreddin Paşa okuma yazma bilmiyordu. Okuma yazma bildiğini kabul etsek dahi görevinin yoğunluğu, böyle bir kitap yazmasına fırsat vermezdi. Eserde yazılan bilgilerden, eserin Barbaros Hayreddin Paşa'nın kendisini Osmanlı çevrelerine kabul ettirmeye yönelik kişisel tanıtım amacı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle eserdeki yazılı olan bilgilerin tamamen objektif olamayabileceği dikkate alınmıştır. Bir nevi otobiyografik bir tür olan bu eserden tezimizde Cezayir tarihi hakkında sunulan bilgiler ışığında istifade ettik.

Kâtib Çelebi (ö.1657), devletin birçok kademesinde görev yapmış olan Kâtib Çelebi, devlet yazışma türlerini ve atandığı makamların gerektirdiği bilgileri öğrenmiştir. Osmanlı Devleti'nin farklı şehirlerinde görev alarak gözlemlerini kaleme almıştır. XVII. yüzyıl ve öncesi Osmanlı tarihine ilmî açıdan birçok katkıda bulunmuş ve ölümünden sonra da batılı ve yerli birçok çalışmada eserlerinden istifade edilmiştir. “Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr”, tarih ve coğrafya bilgileri ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yaptığı deniz savaşlarını ve dönemin üst düzey devlet görevlilerinin aralarındaki ilişkileri hakkında

bilgi veren ana kaynak niteliğinde bir eserdir. Tezimizde faydalandığımız Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr adlı eserde, Akdeniz'de garp ocaklarının faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de yapmış olduğu büyük askerî harekâtlarla ilgili bilgilerden faydalanılmıştır.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa (ö.1717), Osmanlı Devleti'nde baş defterdarlık dâhil olmak üzere devletin farklı kademelerinde görev yapmış olan müellif, başarılı bir devlet adamı olmasının yanı sıra önemli bir Osmanlı tarihçisidir. Zübde-i Vekâiyat adlı eserini 1714 ile 1716 yılları arasında kaleme almıştır. 1656 yıllarından başlayarak 1704 yılına kadar olan hadiseleri, bizzat içinde yaşadığı dönem olarak kaleme almış ve eser, bir vakayiname olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Tezimizde Abdulkadir Özcan tarafından bir doktora tezi olarak hazırlanan eserin tenkitli neşrinden faydalanılmıştır.

Şem'dânîzâde Süleyman Efendi (ö.1779), “Mür'it-Tevârih”, hayatında dair çok bilgi sahibi olamadığımız müellifin, babasının konumundan dolayı iyi bir medrese eğitimi aldığı bilinmektedir. Birçok Osmanlı şehirlerinde naiplik yapmış ve bu görevleri sırasında gözlemlediği hadiseleri kaleme almıştır. Yaptığı görevlerden çok eseriyle tanınan müellifin eseri, Kâtip Çelebi'nin eserini genişletilmiş hali olarak bilinmektedir. Kronolojik genel bir tarih özelliği taşıyan eserden tezimizde Akdeniz'de gerçekleşen önemli korsanlık faaliyetleri ile alakalı bilgilerden istifade ettik.

Ahmed Vasıf Efendi (ö.1806); “Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr” adlı eseri Kronolojik sırayla yazılmış fakat ciltlere ayrılmamış ve tek kitapta toplanmış bir vakayiname türü tarihi eserdir. Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi olan müellif iyi bir eğitim almış ve devletin önemli kadrolarında görev yapmıştır. Avrupalı Devletlerle olan siyasî ve diplomatik müzakerelerde sürekli elçilerin yanında yer almış ve böylece Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan siyasî görüşmelerini yakından takip etme, gözlemeleme fırsatı bulmuş ve bunları da eserinde kaleme almıştır. 1752 yılından 1774 yılına kadar olan Osmanlı tarihinin ele alındığı eser, iki ciltten oluşmaktadır. XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihi için önemli olan bu eser, Mücteba İlgürel tarafından günümüz Türkçesine transkribe edilmiştir. Söz konusu eserden tezimizde Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri ile alakalı olarak Osmanlı Devleti'nin takip ettiği siyasetin nasıl olduğu hakkında bilgi almak amacıyla faydalanılmıştır.

Câbî Ömer Efendi (ö.1814?), “Câbî Târihi”, adlı eserinde kendi hayatıyla ilgili verdiği bilgiler dışında hakkında pek bilgi sahibi olamadığımız müellifin daha çok

eserinden bahsedilmiştir. Eserindeki bilgiye ve üslubuna göre iyi bir eğitim almadığı anlaşılmaktadır ancak çok sayıda Fransızca kelime kullanması, öğrenmeye açık bir yapıya sahip, aydın görüşlü olduğunu da kanıtlamaktadır. Ayasofya câbîsi olduğu ve bunun dışında hiç bir devlet kademesinde yer almadığı bilgisi de eserde yer almaktadır. Müellifin, Osmanlı müverrihleri arasında yer almasını sağlayan eseri üç ciltten meydana gelen bir vakayiname türüdür. III. Selim ve akabindeki iki padişah dönemini anlatılan eser “Târih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni” olarak da bilinmektedir. Fransa’nın Mısır’ı işgal girişimi esnasındaki olaylar hakkında bilgi almak maksadıyla söz konusu eserden istifade ettik.

Mustafa Nuri Paşa (ö.1890), “Netâyicü’l Vukuât”, İyi bir eğitim almış olan müellif, başkâtiplik görevi başta olmak üzere devletin farklı kademelerinde görev almıştır. Dört ciltten oluşan ve 8 yılda tamamlanan bu eseri, müellifin Osmanlı Tarihçileri arasında yer almasını sağlamıştır. Genel bir tarih kitabı özelliği taşıyan bu vakayinamede, kronolojik tarihi bilgiler dışında siyasî, sosyal, kültürel ve ilmî bilgiler de yer almaktadır. Kolay anlaşılır bir üslupla kaleme alınan bu eseri pek çok yazar, kaynak olarak kullanılmıştır. Tezimizde müellifin Neşet Çağatay tarafından neşredilen nüshasından istifade edilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa (ö.1895); “Tarih-i Cevdet (I-II-III-IV-V)”, Osmanlı tarihinin 1774-1826 yılları arasındaki olayları kapsayan en geniş eserlerden olan bu vakayiname Osmanlı devlet görevlisi Ahmed Cevdet Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Bir yandan vak’anüvislik yapan bir yandan tarih kitabını oluşturan müellif sadece Osmanlı tarihi hakkında değil, dönemin Avrupası ve siyasal durumu hakkında da bilgi vermektedir. Eserde anlatılan hadiseler kronolojik sırayla sunulmuş, çağdaş kavramlara geniş yer verilmiş ve batı kaynakları açısından da zengin bir içerik taşımaktadır. Yazıldığı döneme damgasını vuran bu vakayiname türündeki eserden tezimizde Üçdal Neşriyat’ta hazırlanan basımından, Osmanlı’nın Avrupalı Devletlerle olan siyasî ilişkilerinden, Osmanlı’nın Akdeniz’deki faaliyetlerinden ve kronolojik tarihi olaylardan istifade ettik.

Aynı müellifin “Tezâkir” adlı eseri ise bizzat kendisinin gözlemlediği olayları kaleme almasıyla oluşturduğu eseridir. Bir hatırat niteliği taşımaktadır. Mehmet Cavit Baysun tarafından 4 cilt halinde neşri yapılmış olup tezimizde bu neşrinden faydalanılmıştır.

Ali Rızâ Paşa (ö.1932), “Mir’atü’l-Cezayir”, Osmanlı Devleti sadrazamlarından olan müellif iyi bir eğitim almış ve devletin farklı kademelerinde önemli görevlerde bulunmuştur. 1919 yılında Sadrazamlık makamına getirildi ve 1922 yılında kadar

hükümet içerisinde farklı görevlerde bulundu. Ali Rıza Paşa, kaleme aldığı eserinde Cezayir’de yaşadıklarını ve devletin faaliyetlerini kendi gözlemleriyle sunmuştur. Biyografi niteliğindeki bu eserden tezimizde çokça istifade ettik.

Telif Eserler

Özellikle farklı dillerde yazılarak dilimize kazandırılan ve kendi dilimizde eklemeler yapılarak tahkik eserler arasında yer alan eser türüdür. Tarih yazıcılığı boyunca bolca istifade ettiğimiz telif eserler çalışmalarımızın ana kaynaklardan sonra eklemeler yapılarak hazırlanmış önemli kaynaklarımızdandır. Tezimizde kullandığımız telif eserler önem sıralarına göre şöyle sıralanmaktadır;

Eşref Hilmi Açık tarafından kaleme alınan *Geçmişten Günümüze Türkiye-Fransa İlişkileri* adlı eser başlangıcından günümüze kadar Osmanlı-Fransız ilişkileri hakkında bilgi vermektedir.

Aziz Samih İlter’in orijinalinin iki cilt olarak kaleme alındığı önemli eseri *Şimali Afrika’da Türkler*, Cezayir, Kuzey Afrika ve Fransız işgali hakkında çok kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Akdeniz tarihi ile ilgili önemli bilgiler sunan Fernand Braudel’in, Mehmet Ali Kılıçbay tarafından Türkçeye çevrilmiş *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* adlı eseri, tezimizde faydalandığımız önemli bir kaynaklar arasındadır.

Mouloud Gaid tarafından kaleme alınan “*L’Algerie Sous Les Turcs*” adlı eser ve eserin Faik Melek tarafından Türkçeye “*Türkler İdaresinde Cezayir*” adıyla çevrilen tercümesi, Osmanlı dönemi Cezayir hakkında bilgiler sunması açısından önemli bir kaynaktır. Akdeniz tarihi, Cezayir, Kuzey Afrika hakkında verilen bilgiler dışında Osmanlı, Fransa ve Akdeniz’de hâkim güç olan devletleri kısa tarihleriyle anlatan araştırma-inceleme türündeki bu eser, içerdiği önemli bilgiler açısından tezimizde istifade ettiğimiz kaynaklardan olmuştur.

“*Sömürgecilik Tarihi*”, Raimondo Luraghi’nin kaleme aldığı, Halim İnal tarafından Türkçeye tercüme edilen bir eserdir. Batılı tarihçilerin dilinden ve gözünden Osmanlı, Akdeniz ve bölge tarihiyle ilgili bilgiler sunmaktadır.

Adrian Tinniswood’un, Dinç Tayanç tarafından Türkçeye çevrilen eseri “*17. Yüzyılda Akdeniz’de Korsanlık, Denizler, Fetihler, Korsanlar, Esaret, Politika, Yayılmacılık ve Bölünme*” adlı eseri; korsanlık tarihi açısından önemli bir kaynaktır. XVII. yüzyılda Akdeniz’in etkin güçleri ve bu güçler arasındaki siyasi dengiyi başarılı bir şekilde

işleyen yazar, Ortaçağın sonundan başlayarak XVII. yüzyıla kadar Akdeniz hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Fuad Carım tarafından 1962’de yazılmış eser olan “*Cezayir’de Türkler*” adlı eseri, XVI. yüzyılda Oruç ve Hızır Reislerin Batı Akdeniz’deki faaliyetlerinden başlayarak, Osmanlı Cezayir’i, Akdeniz deniz ticareti ve Cezayir’de hâkimiyet kurmuş güçler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu eserler dışında tezimizde sıkça başvurduğumuz birçok önemli kaynak da yer almaktadır. Bunlardan bazıları; Fahir Armaoğlu’nun “*19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*”, Feridun Emecen’in “*Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*” ve “*İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*”, Halil İnalçık’ın “*Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*”, “*Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*” ve “*Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*”, Enver Ziya Karal’ın “*Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu*”, “*Halet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği*” ve “*Osmanlı Tarihi V.*” “Akdes Nimet Kurat’ın “*Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi*” ve “*Berberî Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*” adlı eserleri tezimizde kullandığımız önemli kaynaklardır.

Tezler

Akdeniz ve Akdeniz tarihi ile ilgili yurt dışındaki üniversite ve enstitülerde hazırlanmış tezlerden, konuya farklı açılardan yapılan değerlendirmeleri de çalışmak adına istifade edilmiştir. Bu tezler arasında;

Caitlin M Gale tarafından 2016 yılında İngiltere’de Oxford Üniversitesi’nde tamamlanan “*Beyond Corsairs: The British – Barbary Relationship During the French Revolutionary and Napoleonic Wars*”, adlı doktora tezi ve Abigail Mullen tarafından 2017 yılında ABD’de Northeastern University’de hazırlanan “*Good Neighborhood with All: Conflict and Cooperation in the First Barbary War 1801–1805*”, başlıklı yüksek lisans tezi kullanılmıştır. Ayrıca Türkiye’deki üniversitelerde hazırlanmış olan tezler de konumuz açısından önem arz etmektedir. Bunlar sırasıyla;

Şenay Özdemir’in “*Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)*”, Erdem Selman Develi’nin “*Dünya Ekonomisinde Ana Dönüşümler ve Gelecek: 1500 ve Sonrası*”, Ceyda İftar’ın “*Napoleon Bonaparte’nin Osmanlı Devleti ile İlgili Politikası ve Akka Kuşatması*” adlı doktora tezleri ile Yıldız Çalıklılıç’ın “*Napolyon’un Doğu Akdeniz Politikası*”, Serkan Demir’in “*Akdeniz’de Korsanlar ve Esirler*”

Bağlamında Joseph Pitts ve Esâretnamesi” ve Canan Halaçoğlu’nun “Occupation and the Colonization Of Algeria from 1830 to 1870 a Struggle for Dominance” adlı yüksek lisans tezlerinden faydalanılmıştır.

GİRİŞ

Günümüzde fakirlik ve geri kalmışlıkla özdeşleştirilen Afrika Kıtası, insanlığın en eski yerleşim yerlerinden biri olması sebebiyle zengin bir tarihe sahiptir. Dünya tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan Coğrafi Keşiflerle birlikte Afrika Kıtası, batılı büyük devletlerin ele geçirmek için yarıştığı en önemli hedeflerden biri haline gelmiştir. Değerli madenler ve ücretsiz/az masraflı iş gücü, bu devletleri bölgeye çeken iki önemli değer oldu. Sömürgeci devletler, Afrika'nın ekonomik değerlerini kalıcı olarak kendilerine bağlamak için zamanla kolonileşme yoluna gitmişlerdir. Sömürgecilik faaliyetlerinin kapsamı Sanayi Devrimi ile daha da büyümüş, Batılı büyük devletlerin büyük kazançlar elde etmesine vesile olmuştur.¹

Her ne kadar sınırları kesin bir şekilde ve resmî olarak belirlenmemiş olsa da günümüzdeki Libya, Tunus, Cezayir ve Fas ülkelerinin toprakları Kuzey Afrika olarak adlandırılmaktadır. Coğrafi olarak yakınlık ve benzerlik olmasına rağmen Mısır, Kuzey Afrika sınırları içerisinde kabul edilmemektedir.² Bölgenin kuzey kısmının tamamı Akdeniz ile çevrilidir. Tunus ve Cezayir'de kıyılardan dağlık kesimlere kadar ılıman ve öngörülebilir özellikleri olan Akdeniz İklimi hâkimdir.³

Tarih boyunca bölgenin en büyük yerleşim birimi olan Cezayir, günümüzde de yüzölçümü bakımından Kuzey Afrika'nın en geniş ülkesidir. Güney kesimlerinin önemli bir bölümü çöl olan ülkenin sahil şeridi çoğunlukla engebeli olduğundan liman olarak kullanılacak yerlerin sayısı kısıtlıdır. Doğuda Tunus ve Libya, batıda Fas ve Batı Sahra, güneyde Moritanya, Mali ve Nijer devletleriyle sınırdır.⁴ Ülkenin kuzey kesimlerindeki toprak yapısı tarıma elverişlidir fakat güneye gidildikçe, iklim sebebiyle, tarım yapılabilecek araziler azalır. Kuzey Afrika bölgesinin tamamının güney kısımları Sahra adı verilen çöl ile çevrelendiğinden bu kesimlerde toprak tarıma uygun değildir. Çöl haline gelmiş söz konusu alan, dünyanın en kurak bölgesi olmasa da geniş bir kesimi

¹ Abdullah Sayın, “Fransa'nın Afrika Kıtasındaki Sömürgeci Politikaları ve Cezayir”, **Social Sciences Studies (SSS) Journal**, 2017, Cilt: 3, Sayı, 8 s. 1759-1773, s. 1760.

² Aziz Samih İlter, **Şimali Afrika'da Türkler Cilt I**, Vakit Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1937, s. 3.

³ Güney Fransa, İtalya ve Yunanistan'da da benzer bir iklim yapısı vardır. Libya'da ise daha kurak bir iklim söz konusudur. Bkz. Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History from Prehistory to Present**, Pearson, Boston, ABD, 2012, s. 5.

⁴ “Osmanlı Belgelerinde Cezayir”, BOA, Yayın Nu: 115, Ankara, 2010, s. V.

(9.000.000km²) kaplaması hasebiyle önemli olup tamamına yakını insan yaşamı için müsait değildir.⁵

Akdeniz ve Atlantik'te kıyılarının olması, Avrupa'ya yakınlığı ve Afrika'nın iç bölgeleriyle Asya ülkelerine ulaşımında önemli bir noktada yer alması sebebiyle Kuzey Afrika, tarih boyunca büyük devletlerin ellerinde bulundurmak istedikleri bir yer olmuştur.⁶ Kuzey Afrika'da insanlığın tarihi Paleolitik Çağ'a kadar gitmektedir.⁷ Yapılan araştırmalar Kuzey Afrika'nın tarihinin M.Ö. XII. yüzyıla kadar gittiğini göstermektedir. Ancak bölgede yazılı tarihin Kartaca Devleti'nin kuruluşuyla birlikte (M.Ö. 814) başladığı kabul edilmektedir.⁸ Günümüz Tunus devleti sınırları içerisinde kurulmuş olan Kartaca,⁹ Lübnan ve çevresindeki sahil şeridinde hâkim olan Fenikeliler¹⁰ tarafından M.Ö. IX. yüzyılda temelleri atılmış bir şehir devleti ve medeniyetidir. Sur Kraliçesi tarafından Fenike merkezine bağlı bir şehir devleti olarak M.Ö. 814 yılında teşkilatlandırılmış ve zamanla tüm Akdeniz ticaretine hükmeden bir deniz gücü haline gelmiştir.¹¹ Kartaca, başlangıçta yalnızca küçük bir ticaret merkezi olarak kullanılmış fakat Fenikeliler'in M.Ö. VII. yüzyılda bağımsızlıklarını kaybetmeleriyle birlikte yaşanan büyük göçler sonrasında Fenike medeniyetinin yeni merkezi oldu.¹² Kartacalılar, tüm Kuzey Afrika, İber Yarımadası ve Batı Akdeniz'deki adaları da içine alan geniş bir coğrafyanın ticaretine hükmedebilen, dönemin en güçlü şehir devletlerinden biri haline geldiler.¹³ Uzun yıllar süren savaşlar neticesinde Romalılar tarafından kesin olarak yenilgiye uğratıldıkları M.Ö. 146 yılına kadar tüm Kuzey Afrika ve İspanya kıyılarında etkin

⁵ Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History...** s. 6.

⁶ C. Richard Pennell, **From Empire to Independence**, Oxford Press, İngiltere, 2003, s. 1-3.

⁷ Bölge genelinde yapılan kazılarda Paleolitik ve Neolitik dönemlerde insanlar tarafından üretilip kullanılan çeşitli araçlar bulunmuştur. Bkz. Aziz Samih İltter, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 10.

⁸ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler**, Sanat Basımevi, İstanbul, 1962, s. 5.

⁹ Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History...** s. 77.

¹⁰ Fenikeliler, Antik çağda günümüz Lübnan merkezli tüm Doğu Akdeniz'de devlet kurmuş bir medeniyettir. M.Ö. 1200 – M.Ö. 200 yılları arasında hüküm sürmüş olan Fenikeliler, Kartacalılar gibi şehir devletleri şeklinde teşkilatlanmışlar, Batı Akdeniz ve İber yarımadasına kadar uzanan bölgede uzun süre etkin olmuşlardır. Fenike ismi Antik Yunan dilinden gelmektedir. Devlet teşkilatlanmaları, Yunan şehir devletlerinininkiyle tamamen aynıdır. Kuruldukları M.Ö. 1200 yılından itibaren tüm Akdeniz'i kapsayan geniş bir ticaret ağı kurarak Antik çağın en büyük ekonomilerinden biri oldular. Fenikeliler, özyurtları Lübnan'ın iç kesimlerle ulaşımını zorlaştıran dağlık arazisi nedeniyle denizciliğe yönelmişlerdi. Oluşturdukları deniz kuvvetiyle Fas ve İspanya'ya kadar ulaşabilen bir etki alanı oluşturmayı başardılar. Bölgede oluşturdukları altyapı ile Akdeniz ticaretinin tamamında etkili olan bir güce ulaşmışlardı. Antik dönemde Akdeniz'in kuzey kıyıları daha çok Helenler tarafından kontrol edilirken Kuzey Afrika kıyıları Fenikeliler tarafından kontrol edilmekteydi. Bkz. Önder Kaya, **Avrupa Tarihi Roma İmparatorluğu'ndan Hitler Almanya'sına**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 31.

¹¹ Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History...** s. 77.

¹² Jay Pascal Anglin, **World History to 1648**, Harper Collins Publishers, New York, 1993, s. 121-123

¹³ Maria Giulia Amadasi Guzzo, **Kartaca** (Çev. Işık Ergüden), Dost Yayınevi, Ankara, 2007, s. 19-88.

oldular. Bölgede çok uzun yıllar hâkimiyet kurmuş olmaları hasebiyle, Kartacalıların Kuzey Afrika'daki toplum yapısının şekillenmesinde etkileri olduğu bilinmektedir. İsrail ve Lübnan ülkelerinin bulunduğu bölgelerden gelmiş olmaları, Kuzey Afrika'nın uzak bölgelerden göç almış olduğunu göstermektedir. Göçmenlerle yerel halkın (Berberilerin) birbirlerine kaynaşmış olmaları, bölge insanının kültürel çeşitliliğine katkı sağlamıştır.¹⁴

Kartacalılar, denizcilik ve ticarete gelişmiş olmalarının yanında, önemli bir kısmı Berberi kökenli askerlerden müteşekkil çok güçlü bir kara ordusuna da sahiptiler. Bu ordu sayesinde denizde ve karada Roma Devleti ile bir yüzyıldan fazla devam eden bir savaşı sürdürebildiler.¹⁵ Uzun süren direnişe rağmen, M.Ö. 146 yılında başkent Kartaca'nın Roma ordusunun eline geçmesi sonucu devletleri yıkıldı. Roma'nın bu mutlak zaferi aynı zamanda Kuzey Afrika'da M.S. V. yüzyıla kadar sürecek olan Roma döneminin de başlangıcını oluşturmuştur.¹⁶ Roma Devleti, kısa sayılabilecek bir süre içerisinde Mısır'dan Afrika'nın batı kıyılarına kadar tüm Kuzey Afrika'yı egemenliği altına aldı.¹⁷ Romalılar, ilk iş olarak deniz ticaretini arttıracak tedbirler aldılar. Bu kapsamda, Cezayir liman kentini kurdular ve buraya “*bağ kenti*” anlamına gelen “*Ekosium*” adını verdiler.¹⁸ Uzun süren Roma hâkimiyeti süresince başta Berberiler olmak üzere yerel aşiretler merkezî otoriteye karşı çok defa ayaklandılar. İsyanların sebep olduğu istikrarsız ortam nedeniyle, asırlar süren egemenliklerine rağmen Romalılar Kuzey Afrika'da tam anlamıyla bir devlet otoritesini hiçbir zaman sağlayamadılar.¹⁹

Bizanslılar, her ne kadar Arap işgallerinin başladığı 642 yılına kadar Kuzey Afrika'yı ellerinde tutmuş olsalar da, bölgenin İstanbul'a olan uzaklığı, yerel aşiretler arasındaki güç mücadeleleri, arazi koşullarının zorluğu gibi sebeplerle bu coğrafyada tam

¹⁴ Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History...** s. 83.

¹⁵ Genel olarak Pön Savaşları adı verilen ve yaklaşık yüz yıl süren bu çatışma, M.Ö. 264 yılında Karacalılarla Roma Cumhuriyeti arasında günümüz Sicilya adasının kuzeyinde bulunan Messina Boğazı üzerindeki hâkimiyet mücadelesi sebebiyle başlamıştı. Bkz. Ivar Lissner, **Uygurluk Tarihi** (Çeviri: Adli Moran), İstanbul, 2012, Nokta Yayınları, s. 319.

¹⁶ Akdeniz'in ekonomik getirisini uhdelerine alabilmeleri için Romalılar, Mısır'dan Cebelitarık Boğazı'na kadar tüm Kuzey Afrika kıyılarını hâkimiyet altına almış olan ve Akdeniz ticaretinin tamamını kontrol eden Kartaca ile çatışmak zorundaydı. Akdeniz ticaretinin bütününe egemen olma amacıyla yapılan Pön Savaşlarının nedeni tamamen ekonomik sebeplere dayanıyordu. Bkz; Arthur Eckstein, **Mediterranean Anarchy Interstate War and the Rise of Rome**, University of California Press, London, 2006, s. 127.

¹⁷ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 10. Romalılar geldiklerinde bu bölgede, karşılarında yüzlerce yıl boyunca tesis edilmiş bir medeniyeti hazır buldular. Yerel halk göçebe hayattan çıkmış, yerleşik hayata geçmişti. Bkz. Aziz Samih İltar, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 16.

¹⁸ Cahit Kayra, **Elveda Cezayir (Mir'at ül Cezayir) Ali Rıza Paşa**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 29.

¹⁹ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 10.

anlamıyla bir hâkimiyet kuramadılar. Bizans otoritesine gönüllü itaat eden yerel nüfus miktarının azlığı, Müslüman Araplar karşısında güçlü bir “savunma duvarı” kuramamalarına sebep olmuştur.²⁰

Aynı zamanda farklı bir medeniyet olarak İslam, Afrika tarihinin akışını değiştiren en büyük dış etkenlerden biri olmuştur. Araplar, 639 yılında Mısır’ı ele geçirdikten sonra yaklaşık dört asır boyunca tüm Kuzey Afrika’yı ellerinde tuttular.²¹ İlk zamanlarda Arap otoritesine karşı ortaya çıkmış olan güçlü direnç,²² Berberiler arasında İslam inancının yaygınlaşmasıyla zamanla zayıflamış ancak buna rağmen Araplar bölgede hiçbir zaman güçlü bir merkezî siyasî otorite tesis edememişlerdir.²³ VII. yüzyıldan itibaren başlayan Arap egemenliğinin, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle kıyı kesimlerde İspanya tarafından dengelenmeye başlandığı görülmektedir. XVI. yüzyılda ise Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz hâkimiyet mücadelesinde Osmanlı Devleti ve İspanya karşı karşıya gelmişlerdir.²⁴

1. XVI. Yüzyıl Başlarında Kuzey Afrika

1.1. Siyasî Durum

Kuzey Afrika, gerek Hristiyan gerekse de Müslüman devletlerin egemen oldukları dönemlerde sürekli iç karışıklıkların ve siyasî istikrarsızlıkların var olduğu bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Bölge genelinde olduğu gibi Cezayir’in de bu anlamda bir istikrarsızlık örneği olduğu ve aldığı göçlerle çok kültürlü karmaşık bir toplum yapısına sahip olduğu bilinmektedir.²⁵ Batılı devletlerin Cezayir liman kentlerinde kurduğu şirketler, paralı askerler, dünyanın değişik bölgelerinden gelmiş esirler ve İber

²⁰ Fuat Carım, **Cezayir’de Türkler...** s. 13.

²¹ John Donnelly Fage, **A History of Africa**, Routledge Taylor&Francis Group, New York, 2002, s. 143.

²² Kâhine isimli kadın bir komutanın önderliğindeki Berberilerin, Hasan İbn el-Numan komutasındaki Arap ordusunu 688 yılında ciddi bir bozguna uğratarak Bingazi şehrine kadar geri çekilmek zorunda bırakmaları, Arapların yaşadığı otorite tesis etme güçlüğüne önemli bir örnektir. Bkz. Fuat Carım, **Cezayir’de Türkler...** s. 13.

²³ Aziz Samih İlter, **Şimali Afrika’da Türkler...** s. 22.

²⁴ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası Cilt I** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 16

²⁵ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 42.

yarımadasından göç ettirilen Müslümanlar, böyle bir toplumsal yapının oluşmasında etkili olmuştur.²⁶

Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'ya hâkim olmadan önce Fas'ta hüküm süren Merîniler, Cezayir'de egemen olan Zeyyâniler ve Tunus'u idare eden Hafsîler adı ile kurulmuş üç devlet vardı. Bu üç devlet çoğunlukla birbirleriyle mücadele içerisindeydi. Bölgede siyasî birliğin tam anlamı ile sağlanamamasının temel nedeni olan bu vaziyet, kalkınmayı engellediği gibi, emperyal dış güçlerin istilası için de uygun bir zemin oluşturuyordu.²⁷

1.2. Sosyal Yapı

XVI. yüzyıl başlarında Kuzey Afrika toplumunun en büyük iki bileşeni Araplar ve Berberilerdi.²⁸ Arapların Kuzey Afrika'ya ilk gelişlerinin büyük İslam fetihlerinin gerçekleştiği VII. yüzyılın ilk yarısında olmasına karşılık,²⁹ Berberilerin kendi tarihlerinin başlangıcından bu yana Kuzey Afrika'da yaşadıkları bilinmektedir. Tarihin ilk çağlarından itibaren Kuzey Afrika'da varlıklarını sürdüren Berberiler, kendi toplumları için, ana dillerinde “*ulu soylu*” anlamına gelen “*imazigin*” ismini kullanmaktadırlar. Fakat diğer milletler, bu insanlar için Yunancada barbar anlamına gelen “*berberi*” kelimesini kullanmışlardır.³⁰ Romalıların üretmiş olduğu bu adlandırmayı, bölgede hâkimiyet kurmuş Vandallar, Roma, Bizans ve Arapların da kullandıklarını görüyoruz.³¹ Bu açıdan bakıldığında, Kuzey Afrika'nın toplumsal özelliklerinin tanımlanmasında belirleyici olanın; gerçekliğin kendisinden ziyade, “*güç*” olduğu söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmelere bakıldığında, dışarıdan gelen güçlü ve hâkim olan toplumların tavrı kadar, bölge insanının kendi kültürel

²⁶ Aziz Samih İlter, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 60.

²⁷ Ahmet Kavas, **Osmanlı – Afrika İlişkileri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 32-50.

²⁸ Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8.

²⁹ Aziz Samih İlter, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 15.

³⁰ Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika...** s. 33. Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 6. Olumsuz bir anlam da çağrıştıran “*berberi*” isminin yerleşmesinde, Yunanlarla benzer şekilde, Kartaca devletini yıkarak bölgede uzun süre hâkimiyet kurmuş olan Romalıların da kendileri dışındaki tüm halkları “*barbar*” olarak tanımlamalarının etkisinin olduğu söylenebilir. Bkz. David Soren, **Carthage: Uncovering the Mysteries and Splendors of Ancient Tunisia**, New York, Touchstone Yayınevi, 1991, s. 121.

³¹ Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika...** s. 33. Yerli halk, dışarıdan gelen Yunan ve Romalılara karşı kuvvetle mukavemet etmişlerdir. Yurtlarını zorla ele geçirmiş devletlerin, onları “*barbar*” anlamına gelen, kültür ve medeniyet bakımından daha aşağıda, zayıf olduğu düşüncesini uyandıran bir kelimeyle adlandırmalarına rağmen, Berberilerin birçok açıdan ileri bir toplum olduğu bilinmektedir. Bkz. Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 14.

değerlerini dışarıdan gelen toplumlara yeterince kabul ettiremediğini ve dış kültürel müdahalelere karşı koruyamadığını göstermektedir.

İspanya'nın 1492 yılında İber Yarımadası'nı yeniden ele geçirmesi, bölgenin demografik yapısının değişmesinin sebeplerinden biri oldu. O tarihe kadar bölgede yaşayan yerli gruplar, gördükleri baskı sebebiyle toplu göçlerle Kuzey Afrika kıyılarına göç ettiler.³² Bu göçler, Cezayir'in sosyal yapısını doğrudan etkiledi. İspanya'dan gelen topluluklardan; Müslümanlar ve çoğu özellikle Avrupa kültürünü de yakından tanıyan Yahudiler arasında eğitim seviyesi yüksek insanlar bulunmaktaydı. Bunun neticesinde Cezayir, eğitilmiş insan sayısı bakımından Afrika'daki diğer toplumlardan daha yüksek bir seviyeye ulaştı.³³

1.3. Korsanlık

Türkçede aynı anlamda kullanılan korsanlık ve deniz haydutluğu (piratlık) kavramları, XIX. yüzyıl öncesinde devletlerarası münasebetlerde farklı anlamlar ifade ediyordu. Bu anlam farkını ortaya koymadan yapılacak bir çalışma, doğru olmayan sonuçlara ulaşılmasına yol açabilir.³⁴ Her şeyden evvel, XIX. yüzyıl ve sonrasında olumsuz bir anlamı yansıtan korsan kelimesi, daha önceki yüzyıllarda genel anlamda ve çoğunlukla “*meşru savaşçı*” anlamında kullanılıyordu.³⁵

Denizlerde düşman devletlere ait gemilere ve düşman ülkelere yapılan saldırı anlamına gelen korsan kelimesinin kökeni İtalyanca “*corsaro*”dan gelmektedir.³⁶ Akdeniz kıyısındaki ülkelerin dillerinde devlet destekli korsanlık için farklı bir isim kullanılarak, korsanlığın deniz haydutluğundan farkı vurgulanmıştır. Fransızcada “*corsaire*”, İspanyolcada “*corsairo*”, Provençalçe³⁷de “*corsari*”, İtalyancada “*corsaro*” kelimeleri meşru ya da legal korsanlık anlamında kullanılmış ve deniz haydutluğu

³² Emrah Safa Gürkan, “*Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi*”, **Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, 2012, Sayı: 33, s. 173-204, s. 181.

³³ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 43.

³⁴ Ahmet Durak, “*Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Osmanlı’nın Korsanlıkla Mücadelesi (1530-1571)*”, **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, Temmuz, Cilt I, Sayı: 2, s. 131-148, s. 132.

³⁵ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 59.

³⁶ İdris Bostan, **Adriyatik’te Korsanlık**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 17.

³⁷ “*Provance*”, Fransa’nın güneyinde, İtalya ve İspanya’da konuşulan Latin dillerinden bir lehçedir.

anlamına gelen “*pirate*” kelimesinden farklı olduğu gösterilmiştir.³⁸ Korsanlıktan farklı olarak piratlığın meşruiyet kaygısı yoktu. Vizyonları ve hedefleri küçük olması sebebiyle bir devletin desteğine de ihtiyaç duymazlardı.³⁹ Fırsat bulduklarında her hedefe saldırılar düzenleyen deniz haydutlarının faaliyetlerine resmî ve meşru bir otoritenin izni ve onayı söz konusu değildir. Korsanlıktan farklı olarak, hiçbir ahlaki ve hukuki sınırlamaya tabi değildiler.⁴⁰ Ancak pirat olarak başlayıp işleri yolunda gittikçe güçlenen bazılarının korsana dönüştüğü de olmuştur.⁴¹ Korsanlar düşman olarak kabul ettikleri belirli bir tarafa zarar vererek kendilerine fayda sağlama amacıyla olmalarına karşılık, deniz haydutları ayırım göstermeden ellerindeki imkânlar el verdiği ölçüde güçlerinin yettiği herkese saldırırlardı. Deniz haydutlarının tek gayesi maddi kazanç elde etmek iken korsanların aynı gayeye ek olarak dinî ve politik iddiaları vardı. Müslüman ve Hristiyan devletler, birbirleriyle mücadelelerinde çok defa korsanlığı bir araç olarak kullandılar. Akdeniz’de faaliyet gösteren korsanlar, büyük bir çoğunlukla, mensup oldukları dine uygun hareket ettiklerini savunmuşlardır. Gerçekleştirdikleri saldırıların ve elde ettikleri kazanımların, inançlarının bir gereği olduğu iddiasındaydılar.⁴² Korsanlık; Hristiyanlar için Haçlı Seferlerinin amacına uygun bir yöntem iken Müslümanlar için Batıya karşı süregelen cihadın önemli bir aracıydı.⁴³

Korsanların faaliyetleri yalnızca, onların hamiliğini üstlenmiş olan devlet tarafından sınırlandırılabilirdi.⁴⁴ Düşman devletlerin bayrağını taşıyan gemilere saldırımları ve düşman devletin varlıklarına zarar veriyor olmaları hasebiyle, resmî ve meşru bir kurum olarak kabul görülüyordu ancak faaliyetin doğası gereği korsanların eylemlerinin sınırının kontrol edilmesi her zaman mümkün olamıyordu. Dolayısıyla korsanlık, içerisinde daima haydutluğu da barındırıyordu diyebiliriz. Bununla birlikte,

³⁸ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz’de Korsanlık** (Çev. Dinç Tayanç), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 40.

³⁹ Emrah Sefa Gürkan, **Sultanın Korsanları, Osmanlı Akdenizi’nde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700**, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 423.

⁴⁰ Fuat Carım, **Cezayir’de Türkler...** s. 20.

⁴¹ Emrah Sefa Gürkan, **Sultanın Korsanları...** (2020), s. 423.

⁴² Müslüman korsanlar, Hristiyanlara ait ticaret gemilerine ya da Hristiyan toplumların yaşadığı yerleşim birimlerine yaptıkları saldırıları, “*cihada*” hizmet olarak sunarlardı. Hristiyanlar korsanlar da Müslüman ve diğer toplumlara yaptıkları saldırılarla “*haçlı ruhunu*” yaşattıklarını iddia ediyorlardı. Bkz. Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 81.

⁴³ Türklerin korsanlık yapan denizcileri “gazi” olarak adlandırırken Arapların “*mücahit*” olarak isimlendirmiş olmaları, Müslümanların korsanlık faaliyetine dini bir meşruiyet attettiklerini göstermektedir. Bkz. Daniel Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)** (Editör: Emre Yener, Çev. Ahmet Maden ve Sertaç Canpolat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 80.

⁴⁴ İdris Bostan, **Adriyatik’te Korsanlık...**, s. 17.

korsanlık, meşru ticaretle çok ilişkili bir kurum olup daima ticaretten beslenmiştir. Korsanlıktan elde edilen mallar ve hatta rehinelere yine ticaret yoluyla paraya çevriliyordu.⁴⁵ Ganimet içerisinde en çok gelir getiren kalem olan esirler, yalnızca erkeklerden oluşmuyor, kadın ve çocuklar da satılmak üzere⁴⁶ alıkonulabiliyordu.⁴⁷ Dönemin ekonomik koşulları dikkate alındığında, Kuzey Afrika şehir devletlerinin ekonomilerinde korsanlık faaliyetlerinin önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Kendi ekonomik ilişkiler zincirini oluşturmuş olan korsanlık kurumunun ortadan kaldırılması, bu devletlerin ekonomik dengelerinin ciddi manada bozulmasına sebep olacaktı. Söz konusu ekonomik ilişkiler zincirinin esas sütunlarından biri rehine ticaretiydi. Aracısı, nakliyecisi ve pazar yerleriyle rehine ticareti, önemli bir ekonomi sektörü haline gelmişti.⁴⁸ Rehine ticaretinden elde edilen gelirin %8'i devlete vergi olarak ödeniyordu.⁴⁹

Ticarî icari faaliyetlerde kullanılmayan deniz araçlarından müteşekkil donanma oluşturmak suretiyle daimî bir deniz gücü bulundurmanın çok masraflı olması sebebiyle, Ortaçağ boyunca hemen hemen tüm devletler, rakip devletlerle mücadelelerinde korsanlığı bir araç olarak kullanmışlardır. Görev verilmesi durumunda, himayesinde olduğu devletin ordusunun bir parçası olarak hareket ederlerdi. Bazı durumlarda korsanlara bir nevi ruhsat işlevi gören resmi belge düzenliyordu. Bu türden belgeler, korsanların savaş hukukundan faydalanabilmelerinin önünü açıyordu.⁵⁰ Bu noktada korsanlık, devletin kendi deniz kuvvetlerine taşeron destek almasını sağlayan bir sistem olarak da kabul edilebilir. Savaş zamanında doğrudan donanma emrine giren bu denizciler, barış zamanında ise, emrinde oldukları devletin belirlediği sınırlar içerisinde

⁴⁵ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 82 vd.

⁴⁶ Esirler arasında hekimlik ve cerrahlık gibi özel yetenek ve eğitim gerektiren mesleklere sahip olanlar da vardı. Bu türden yetenekleri olan esirler farklı bir muamele görür, ağır işlerde çalıştırılmazlardı. Sıradan esirler elden çıkarılana kadar "bano" adı verilen kapalı yerlerde tutulurlardı. XVII. yüzyılda Cezayir genelinde toplam 8 bano bulunurken XVIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde bu sayının 3'e düşmüş olması, korsanlık faaliyetlerinin bu süre zarfındaki azalışını da göstermektedir. Bkz. Ellen Friedman, "Christian Captives at Hard Labor in Algiers, 16th-18th Centuries", **The International Journal of African Historical Studies**, Cilt 13, No. 4, 1980, s. 624.

⁴⁷ Emrah Sefa Gürkan, **Sultanın Korsanları...** s: 404 vd.

⁴⁸ Emrah Sefa Gürkan, "Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı..." s. 194.

⁴⁹ Her ne kadar alıkonulmuş ve özgürlükleri ellerinden alınmış olsalar da Cezayir'de rehinelere tam anlamıyla hapis hayatı yaşamıyorlar, kısmi de olsa bir takım özgürlüklerden faydalanabiliyorlardı. Mesela, dilerlerse Müslümanlığa geçerek bazı haklar kazanabiliyorlardı. İslam dinine geçmek, serbest bırakılmaları anlamına gelmese de kendilerine daha saygılı muamelede bulunulmasını zorunlu kılıyordu. Bu sebeple de kölelerin din değiştirmeleri efendileri tarafından pek istenen bir durum değildi. Bkz. Aziz Samih İlter, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 171.

⁵⁰ Ahmet Durak, "Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı..." s. 135.

harekât gerçekleştiriyorlar ve elde ettikleri ganimetten belli oranda vergi ödüyorlardı.⁵¹ Yapılan faaliyetin doğası gereği, devletlerin belirlediği kurallar çoğu zaman çiğneniyordu. Dolayısıyla korsanlık ile haydutluk arasında kesin ayrımlar yapmak her zaman mümkün olmuyor, bakılan yere göre (bakış açısına göre) farklı anlamlar yükleniyordu.⁵² Bu hususta devletlerin korsanlığa duydukları ihtiyacın düzeyinin, tanımlamayı belirleyen ana faktör olduğunu söylemek mümkündür. Menfaat sağladıkları sürece korsanlığı “onurlu” bir faaliyet olarak gören devletlerin zaman içerisinde aynı faaliyetleri haydutlukla eş tutmuş olmaları, korsanlık algısının değişkenliğini göstermektedir.

1.3.1. Akdeniz’de Korsanlığın Geçmişi

Medeni hayata ve insanlığa birçok zararı olmakla birlikte Korsanlık, Akdeniz coğrafyasında ve özellikle kıyı kesimlerde yaşayan insanların çeşitli şekillerde fayda sağladığı bir gelir kaynağıydı. Coğrafi şekilleri sebebiyle kıyıların gizlenme ve korunma için uygun koşullar sunması,⁵³ korsanlığın Akdeniz’de tarih boyunca var olmasının sebeplerinden biri olmuştur.⁵⁴

Akdeniz’deki korsanlığın tarihiyle ilgili olarak, Batılı kaynaklarda, korsanlık faaliyetlerinin yalnızca Kuzey Afrika’daki Müslümanlar tarafından yapıldığı gibi bir algı oluşturulmaktadır ancak bunun doğru olmadığı bilinmektedir.⁵⁵ Bölgede korsanlık faaliyetleri, başka inançlara mensup insanlara ait gemilere saldırmak, personele ve

⁵¹ Doğrudan bir savaşa girişmenin değişik riskler içermesi sebebiyle devletler, korsanlar aracılığıyla düşmanlarının ekonomik çıkarlarına zarar verme yoluna gidiyorlardı. Osmanlı Devleti de Akdeniz’de bu türden saldırılara çok defa maruz kalmıştır. 1683 yılında başlayan ve yıllarca süren savaşlar döneminde Venedik, Hristiyan korsanların Doğu Akdeniz’deki Osmanlı ticaret gemilerine saldırılar düzenlemesini teşvik etmiş ve eylemlerine destek vermiştir. Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekâyat Cilt II** (Hazırlayan: Abdülkadir Özcan), İstanbul, Tercüman Yayınları, 1977, s. 248.

⁵² Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 85.

⁵³ Küçük boyutlu gemilerin hızlanmasını kolaylaştıran durgun sular ve kıyılarda küçük gemilerin saklanması için uygun fakat büyük gemilerin sığmadığı kaya boşluklarının olması gibi coğrafi özellikleri sebebiyle Akdeniz, korsanlık faaliyetleri için elverişli bir ortam sağlıyordu. Bkz. Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 78; Kuzey Afrika kıyıları, diğer kıyılara göre bireysel hareket eden korsanların saklanmaları için daha uygun bölgelere sahipti. Söz konusu kıyıları her türlü devlet otoritesinden kaçma imkânı sağlayabiliyordu. Bu duruma bir örnek olarak; Osmanlı Devleti’nin ticarî imtiyaz antlaşması kapsamında izin vermiş olduğu, Antalya kıyılarında seyreden bir Venedik gemisine saldıran Ali Reis isimli bir korsan, olaydan sonra Osmanlı güçlerinin takibinden kaçabilmek için Tunus kıyılarına saklanmıştı. Bkz. Ahmet Vasıf Efendi, **Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakaikü’l-Ahbâr** (Hazırlayan: Mücteba İlgürel), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1944, s. 337.

⁵⁴ Emrah Safa Gürkan, “*Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı...*” s. 193.

⁵⁵ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 29.

mallarına el koymak şeklinde gerçekleşiyordu. Bağımsız denizci gruplar, bu türden eylemleri gücü ve imkânları ölçüsünde gerçekleştiriyorlardı. Başka dinden insanlara saldırılıyor olması sebebiyle, mensup olunan toplum nezdinde meşru bir eylem olarak kabul ediliyordu. Söz konusu anlayış, XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca tüm toplum kesimlerinde kabul görmüştür. Akdeniz’de ticaret yapan devletlerin korsanlık faaliyetlerinden zarar görmeleri sebebiyle XVIII. yüzyıldan itibaren korsanlığın ortadan kaldırılmasına yönelik fikirler güç kazanmaya başlamıştır.⁵⁶

1.3.2. Batılı Devletlerin Korsanlığa Yaklaşımı

XVI. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’nin de Osmanlı Devleti’nden ticarî imtiyazlar almayı başarması, dünyanın değişik coğrafyalarında uzun süredir yaşanmakta olan İngiltere – Fransa rekabetinin Akdeniz’de de kızışmasına sebep oldu. Her iki devlet de birbirlerinin ekonomik menfaatlerine zarar vermek için korsanlığı bir araç olarak kullandılar.⁵⁷ Korsanlar aracılığıyla bir diğerinin sivil ticaret gemilerine saldırarak⁵⁸ birbirlerine zarar verme stratejisi⁵⁹ 1815 yılına kadar devam etti. Korsanlar aracılığıyla sürdürülen çatışma ve mücadele stratejisi, düşük maliyetli olmasının yanında destekçi devletlere ek gelir imkânı da sağlıyordu. Dolayısıyla korsanlık, İngiltere ve Fransa için çok uzunca bir süre meşru bir faaliyet olarak kabul edilmiştir.⁶⁰

Korsanların desteklenmesi, rakip tarafa zarar verilmesi açısından avantajları olan bir yöntem olmasına rağmen bazı riskleri de beraberinde getiriyordu. Karşı tarafın da desteklediği korsanlarının olması, ticaretin güvenliğini zorlaştırıyordu. Bu noktada, Akdeniz’deki deniz ticaretinin emniyetinin sağlanması için iki seçenek vardı; ya korsanlara, onları tatmin edecek bir ödeme yapılması ya da caydırıcı bir askerî güç oluşturulması. Sürekli olarak harekâta hazır bir deniz gücü bulundurmaya gerektiren güç kullanma seçeneği, o dönemin şartlarında bir devletin tek başına altından kalkabileceği

⁵⁶ Aziz Samih İlter, **Şimali Afrika’da Türkler...** s. 58.

⁵⁷ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 85.

⁵⁸ Örneğin İngiltere; Malta Şövalyeleri adıyla bilinen Hristiyan korsan grupların Fransa bayrağı taşıyan gemilere saldırarak zarar vermelerini destekledi. Normal şartlarda kabul edilmesi mümkün olmayan bu tecavüzler, çeşitli gerekçeler uydurularak meşru eylemler olarak yansıtıldı. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet Cilt III**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 1582.

⁵⁹ BOA.C.HR. 55.2704, H-04.01.1228 (7 Ocak 1813); Fransa’ya bağlı korsan gemilerinin 1813 yılında Akdeniz’de Cezayir-Seba ve Mora arasındaki bölgede saldırılar gerçekleştirdiğini bildiren, bölgede görevli bir İngiliz amiralinin kaleme aldığı bir yazıyı içeren arşiv belgesi.

⁶⁰ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 85.

bir iş değildi. Aralarında rekabet olması sebebiyle ortak tavır alamayan devletler, çoğunlukla vergi vermek suretiyle gemilerin emniyetini sağlanmayı tercih ettiler. Bununla birlikte, Batılı devletlerle korsanlar arasında yapılan sözleşmelerin yükümlülüklerine taraflar genellikle uzun süre bağlı kalamıyorlardı.⁶¹

1.3.3. Osmanlı Devleti ve Korsanlık

Türklerin Kuzey Afrika'daki varlıkları, korsanlık gerçeğinden ayrı düşünülemez. Osmanlı devlet adamları, çok büyük bir imparatorluk haline geleceği öngörülen devleti inşa ederken Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve diğer inançların geleneklerinden, kendinden önceki Türk devletlerinin kurumlarından, Bizans'a özgü yerel yönetim teşkilatlarından, Arapların idarî ve askerî sistemlerinden yararlanmışlar, bu yapıları kendi bünyelerine katmasını bilmişlerdi.⁶² Osmanlıların devlet teşkilatının şekillenmesinde fethettiği bölgelerdeki var olan sistemlerin etkisi büyüktür. Ele geçirdikleri bölgelerde var olan askerî, idarî, içtimai, iktisadî her türlü yapıyı kendi bünyesine adapte konusunda çok başarılı oldular. Dolayısıyla Osmanlı devlet teşkilatlanması; Arap, Bizans, İran ve İlhanlı izlerini barındırmaktadır. Korsanlık da Akdeniz'in bir gerçeği olarak Osmanlıların önlerine çıkan yapılardan biriydi ve bunu devletin idarî ve askerî teşkilatı içerisinde adapte etmesini bildiler.⁶³

Gaza ve cihat yolunda mücadelede oldukları iddiasında olan Kuzey Afrika merkezli Türk denizcilerin teşkilatlarına müdahale edilmemiş, mevcut yapılarıyla kullanılmıştır.⁶⁴ Söz konusu bağımsız denizciler, Dar'ül-İslam'ın en batı sınırında düşmanla mücadele içerisindeydiler. Korsanlık faaliyetleriyle Hristiyanlarla savaşıyorlar, onların Akdeniz'deki ticarî çıkarlarına zarar veriyorlardı. Bu sebeple de İstanbul Yönetimi, normal şartlarda kabul edilmesi mümkün olmayan bazı fiilleri de görmezden görme eğiliminde oldular. Korsanlar, ele geçirdikleri deniz araçlarının personelini esir alarak kendi hizmetlerine alıyorlar ve Hristiyan devletlerde suç işleyen kanunsuzların

⁶¹ Akdes Nimet Kurat, “*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1916)*”, **Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara, 1964, s. 175-213, s. 176.

⁶² Jane Burbank & Frederick Cooper, **İmparatorluklar Tarihi Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik** (Çev. Ahmet Aybars Çağlayan), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 134.

⁶³ Daniel Goffman, **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700** (Çev. Ülkün Tansel), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 269.

⁶⁴ İdris Bostan, **Osmanlı Akdenizi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2017, s. 18.

kendilerine katılmalarına müsaade ediyorlardı. Akdeniz’de Hristiyan güçlerin ekonomik değerlerine zarar vermeleri, ticaretlerini engellemeleri, ticaretle uğraşanlara korku salmaları ve Hristiyan kıyı şehirlerindeki yerleşim birimlerine saldırılar düzenlemeleri, Osmanlı Devleti’nin Akdeniz politikasına uygun faaliyetlerdi. Bu sebeple de bahse konu gruplar himaye edildiler.⁶⁵

Osmanlı döneminde devletin emrinde⁶⁶ olan Türk denizciler için “*levant*” kelimesi kullanılmıştır.⁶⁷ Osmanlıların olumlu (levant) bir isim verdikleri bu denizcileri Batılıların “*korsan*” olarak adlandırdıklarını görüyoruz.⁶⁸ Nunun yanında, talep olduğunda Osmanlı Devleti emrine giren Türk denizciler için “*levant*” adı kullanılıyorken, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren “*korsan*” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁹

Osmanlı deniz kuvvetlerinin en vurucu gücünün sağlayıcısı durumunda olan garp ocakları korsanlarının bir döneme kadar “olması gerektiği gibi” faaliyet gösterdikleri fakat belli bir dönemden sonra “korsanlık ruhunun bozulduğu”, konuyla ilgili çalışma yapan birçok bilim insanı tarafından dile getirilmiştir. Ocakların zamanla İstanbul otoritesinden uzaklaşarak yarı bağımsız hareket etmeye başlaması ve ilerleyen süreçte bu bölgelerin Osmanlı’dan kopuş sürecinin yaşanması da söz konusu korsanlık ruhunun bozulmasıyla paralellik gösterdiği görülmektedir.⁷⁰

Daha önce de bahsi geçtiği gibi, korsanlık faaliyetlerinin toplum içerisinde meşru kabul edilmesinin en öne çıkan sebeplerinden biri, “*dine hizmet*” iddiası olmuştur. Bununla birlikte, Kuzey Afrika merkezli korsanların aldıkları stratejik kararlara bakıldığında, bu insanların aslında çok da inançları uğruna savaşan fedailer olmadıklarını görmekteyiz. Cezayir üzerindeki Osmanlı otoritesinin zaman zaman yok denecek kadar

⁶⁵ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz’de Korsanlık...** s. 24. Akdeniz’de faaliyet gösteren Türk korsanlar, meşruiyet kaynağı olarak İslam dininin kurallarını öne sürüyorlardı. Şer’i hukuka uygun olarak elde ettikleri ganimetin 1/5’ini İstanbul’a göndermek suretiyle siyasî desteği sağlamaştırmanın yanında dinen de meşru faaliyette oldukları iddialarını bir zemine oturtmaya çalışıyorlardı. Bkz. İdris Bostan, **Adriyatik’te Korsanlık...** s. 18.

⁶⁶ Garp Ocakları korsanları sefer sırasında Osmanlı Devleti’ne destek olmakla yükümlüydüler. Herhangi bir sefer kararı alınması halinde, İstanbul’un talep ettiği büyüklükte kuvvet donanmaya katılırdı. Bkz. Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr** (Hazırlayan: İdris Bostan), Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2008, s. 142.

⁶⁷ Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2013, s. 14.

⁶⁸ Serhat Kuzucu, “*XVIII. Yüzyılda Uluslararası Bir Sorun Olarak Garp Ocakları’nın Akdeniz’deki Korsanlık Faaliyetleri*”, **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 17, Kış 2015, Ankara, s. 165-180, s. 173. Bununla birlikte; Osmanlı resmî yazışmalarında “*korsanlık*” ve “*deniz haydutluğu*” kavramlarının aynı kelimeyle ifade edilmesi, Türk denizcilerin faaliyetlerinin değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bkz. Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 63.

⁶⁹ İdris Bostan, **Adriyatik’te Korsanlık...** s. 17.

⁷⁰ Kavas (2005, 2011), Bostan (2017) gibi yazarlar bu yönde fikir belirtmişlerdir.

azaldığını, ocak yöneticilerinin Sultan'ın emirlerini dahi tanımadıkları olayların yaşandığı dikkate alınır, korsanların dinî ve millî bağlılık duygularının politik karar almada birincil öncelik olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun aksine, tüm siyasî ilişkilerinde ve karar verme süreçlerinde kısa vadeli maddî çıkarların önemli bir belirleyici olduğunu görülmektedir.⁷¹ Menfaatler söz konusu olduğunda devlet ciddiyetini kolaylıkla bir kenara bırakabilmişlerdir. O kadar ki, Osmanlı Devleti'nin uluslararası antlaşmalar yoluyla taahhüt altına girdiği devletlerin gemilerine dahi saldırdıkları olmuştur.⁷² Osmanlı Devleti'nin antlaşmalarla ticarî ayrıcalık ve Akdeniz'de ticaret yapma izni verdiği devletlerin gemilerine yapılan saldırılar, İstanbul ile ilgili ülke başkentleri arasında krizler yaşanmasına sebep olmuştur.⁷³ Bizzat Sultan tarafından yapılan uyarılara rağmen Osmanlı Devleti'nin izin verdiği devletlerin deniz araçlarına yapılan bu türden saldırılar, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren Cezayir yönetimiyle İstanbul arasında yaşanan en önemli sorunlardan biri olmuştur.⁷⁴

1.4. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Politikası

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra denizcilik alanında ilk önemli atılımlar Bizans Devleti'nin başkenti olan Konstantinopolis'in ele geçirilmesi için yapılan hazırlıklar esnasında gerçekleşmiştir. Şehrin savunmasının kırılması için yapılan yoğun gayretler, güçlü bir deniz kuvvetine ihtiyaç olduğu gerçeğini ortaya çıkmıştı.⁷⁵ Ege kıyıları ve Ege denizindeki adalarda egemenlik tesis edildikçe bu bölgelerdeki İtalyan ve Yunan halklarının denizcilik alanındaki birikimlerinden faydalanılarak hem deniz kuvvetleri personelinin eğitim seviyesini yükseltilmiş hem de silah ve deniz aracı teknolojisi geliştirilmiştir. Çağın gereklerine uygun gemilerin inşa edilebilmesi için

⁷¹ Emrah Safa Gürkan, "*Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...*" s. 194.

⁷² Bu türden saldırılar sonrasında, yapılan yanlış telafisi amacıyla Padişah tarafından gönderilen, zararın tazmini ve esirlerin bırakılması yönündeki talimatlar, Cezayirli yöneticiler tarafından çeşitli gerekçeler gösterilerek çoğunlukla yerine getirilmeyordu. Bkz. Aziz Samih İlter, *Şimali Afrika'da Türkler...* s. 179.

⁷³ Mesela, Cezayirli korsanlar 1781 yılında Avusturya bayrağı taşıyan altı adet sivil ticaret gemisine el koyarak personeli fidye karşılığında iade etmek üzere rehin almıştı. Bu olay sebebiyle Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler gerildi. İstanbul'dan Cezayir'e Avusturyalı denizcilerin malzemeleriyle birlikte iade edilmesi talimatı gönderildi. Avusturya'nın İstanbul elçisi, söz konusu yazılı talimatın içeriğine dahi müdahale etmişti. Bkz. Ahmet Vasıf Efendi, *a.g.e.* s. 37-41.

⁷⁴ Emrah Safa Gürkan, "*Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...*" s. 194.

⁷⁵ İdris Bostan, "*Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği*", *Türk Denizcilik Tarihi Başlangıçtan XVII. Yüzyıla Kadar* (Editörler: İdris Bostan, Salih Özbaran), Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 85.

stratejik konumdaki Gelibolu'ya bir tersane kurulmuş, Boğaz'ın iki yakasına inşa edilen hisarlar sayesinde boğazlardan geçişler kontrol edilebilir hale getirilmiştir.⁷⁶

Sultan I. Selim döneminde, 1517 yılında Mısır'ın ele geçirilmesi, Osmanlıların Akdeniz'deki varlıkları açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Osmanlı Devleti, bu tarihten sonra Kızıl Deniz ve Batı Akdeniz'de hak iddia edecek konuma gelmiştir.⁷⁷ Mısır'ın fethedilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ile ilgili politikalarının coğrafi alanı genişlemiş, artık tüm Akdeniz'i içine alan politikalar geliştirme aşamasına getirmiştir.⁷⁸

Sultan II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde dikkatler daha çok doğuya çevrili olduğundan, Osmanlı Devleti ile Batı dünyası arasında nispeten bir barış ortamı oluşmuştu ancak Kanuni'nin tahta çıkmasıyla birlikte batı istikametinde sınırları genişletme ve nüfuz alanını arttırma yönünde bir politika izlenmeye başlanmıştır. Söz konusu politika değişikliği, Avrupa ve Akdeniz'deki var olan güç dengelerinin değişmesine sebep olmuştur.⁷⁹

Osmanlılar, devletin kurulduğu ve topraklarının genişleme sürecinde olduğu XV. ve XVI. yüzyıllarda, dönemin koşullarına göre çok kapsamlı bir ekonomik sistem benimsemişlerdi. Yeni fethedilen bölgelerdeki ekonomik yapı ve geleneksel üretim biçimleri üzerinde kökten bir değişiklik yapılmamaya özen gösterilerek devletin var olan sistemine entegre ediliyordu. Tımar Sistemi, Vakıflar ve Hazine, dönemin Osmanlı ekonomi yapısının ve maliye teşkilatının üç ana sütununu oluşturmaktaydı.⁸⁰ Ekonomi politikaları, devletin Akdeniz stratejisini belirleyen önemli bir unsurdu. İaşçılık,

⁷⁶ Jane Burbank & Frederick Cooper, **İmparatorluklar Tarihi Farklılıkların...** s. 138.

⁷⁷ Svat Soucek, "*The Ottoman Conquest of Egypt and Algeria*", **Conquête Ottomane de L'Egypte (1517)**, Editör: Benjamin Lellouch ve Nicolas Michel), Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 80.

⁷⁸ Emrah Safa Gürkan, "*Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde...*" s. 19. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki nüfuz alanını genişletmesinde Mısır'ın ele geçirilmesi çok önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir. Braudel'e göre, Osmanlıların Batı dünyasına karşı kazanımları açısından bakıldığında, Mısır'ın alınması, İstanbul'un fethedilmesinden çok daha önemlidir. Bkz. Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası Cilt I...** s. 7.

⁷⁹ Feridun Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında Siyaset** (Editör: Adem Koçal), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 106. Kanuni; tahta çıktığında, sınırları içerisinde Mısır, Mekke ve Medine gibi İslam dünyası açısından önem atfedilen şehirlerin de olduğu, Müslümanlığın en büyük temsilcisi iddiasında olan büyük bir devlet devralmıştır. Mevcut ticaret yollarının ele geçirilmesiyle devletin gelirleri artmış, sınırların ve nüfuz alanlarının daha çok genişletilmesi için çok uygun koşullar oluşmuştu. Bkz. Halil İnalcık, **a.g.e.** s. 39.

⁸⁰ Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 224-226.

Fiskalizm ve Gelenekçilik ilkeleri üzerine kurulu olan iktisat anlayışı,⁸¹ Akdeniz'e ulaşıldığında karşılaşılan mevcut durumu koruma yönünde bir stratejiyi gerekli kılmıştır.

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda Akdeniz'de kendisine en büyük engel ve rakip olarak İspanya'yı kabul ediyordu. İspanya ile mücadelesinde diğer Avrupalı Hristiyan devletleri en azından karşı tarafta tutmamaya özen göstermiş ve bu stratejinin uygulanmasında ahitnameler önemli bir araç olarak kullanılmıştır.⁸² Akdeniz'de birbirleriyle mücadele eden büyük güçler, üstünlük sağlayabilmek adına dinî gerekçeler öne sürerek destekçi sayısını arttırmaya çalışmışlardır. İspanya'nın Katolik, Osmanlıların da İslam dünyasının en güçlü devletlerinden biri olması, her ikisine de mücadelenin gerçek nedeninin dini korumak ve savunmak olduğu iddiasında bulunma imkânını vermiştir. Ancak yaşanan gelişmeler gerçek nedenin farklı olduğunu, devletlerin ekonomik çıkarları için her inanç grubuyla işbirliği yapabileceğini göstermiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, İspanya ile olan bu mücadelesinde, uygun şartlar oluştuğunda Hristiyan Batı dünyasından devletlerle müttefiklik antlaşmaları yapmada tereddüt etmemiştir.⁸³

Kuzey Afrika kıyıları hâkimiyeti üzerinde İspanya-Osmanlı mücadelesinin ilk yıllarında İspanya daha kazançlı olsa da korsanlık kurumunun gücü, mahallî imkânlar ve uluslararası dengeler sebebiyle, Osmanlı liderliğindeki güçler karşısında gerilemek zorunda kaldı. Mısır merkezli bir güç merkezi oluşturan Osmanlılar adım adım ilerleyerek Fas'a kadar yerleştiler. İspanyollar, 1791 yılına kadar ellerinde tutmayı başardıkları

⁸¹ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 44-89. Osmanlı Devleti'nin ekonomi politikasının ana ilkelerinden biri olan fiskalizm ilkesine göre, devletin gelirleri en üst düzeye çıkarılarak hazine maksimum miktarda kıymetli maden bulundurulması gerekiyordu. Ülke sınırları içerisinde en önemli ekonomik faaliyetin tarım olması ve teknolojik gelişmelerin kısa vadede mümkün olmaması sebebiyle, fiskalizm ilkesinin gerektirdiği büyük hazine ancak askerî başarılarla elde edilen gelirlerle sağlanabiliyordu. Korsanlık kurumunun bir harcama gerektirmeyen çok kârlı bir gelir kaynağı olması sebebiyle, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz politikasını değerlendirirken fiskalizm ilkesini göz önünde tutmamız doğru olacaktır. Bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** (Çev. Halil Berktaş), (Editör: Halil İnalçık ve Donald Quataert), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 82.

⁸² Emrah Safa Gürkan, "*Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıldaki Akdeniz Siyaseti*", **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, (Editör: Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 22-28.

⁸³ 1525 yılında Fransa'nın, 1588 yılında da İngiltere'nin yardım taleplerine olumlu yanıt verilip adı geçen devletlerin Osmanlı Devleti tarafına geçmesi sağlanarak Batılı Hristiyan devletler nezdinde ihtilaflardan yararlanma yoluna gidilmiş olması, söz konusu politik adımlara örnek olarak gösterilebilir. Bkz. İdris İdris Bostan, **Osmanlı Akdenizi** s. 16. Osmanlı Devleti'nin Hristiyan devletlerle işbirliğine girmesi, esas rakibi olan Habsburglarla mücadelesinin bir gereği idi. Aynı strateji, doğal olarak, diğer taraf için de geçerliydi: Kutsal Roma İmparatoru, Kastilya ve Aragon Kralı Charles (1516-1556), XVI. yüzyılın ortalarında Osmanlıların Doğu'daki en büyük rakibi olan ve yıllarca savaşlar yaptığı İran ile ittifak kurma girişimlerinde bulunmuştu. Bkz. Jane Burbank & Frederick Cooper, **İmparatorluklar Tarihi Farklılıkların...** s. 151.

Oran⁸⁴ dışında tüm Kuzey Afrika kıyılarından çıkarıldılar.⁸⁵ Osmanlılar, idarî taksimata kattığı bütün toprakların sosyo-kültürel yapısına âli devlet anlayışıyla yaklaştıklarından her yerde olduğu gibi Kuzey Afrika’da da farklı kültür coğrafyalarına genişledikçe bu uygulamanın zengin örneklerini tarih içinde vermişlerdir. Osmanlı hâkimiyeti sahasında Türklerin dışında Arap, Fars, Slav, Berberî bütün toplulukların kimliklerine kültürlerine saygılı davranarak idare etmişlerdir.⁸⁶

1.4.1. Batı Akdeniz Stratejisi

Kuzey Afrika’da Cezayir, Tunus ve son olarak Trablus’un ele geçirilip söz konusu yerlerin üç ayrı eyalet olarak teşkilatlandırılmasından sonra Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’in batısı yönünde genişleme isteğinde bir azalma olduğunu görüyoruz. XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Akdeniz’de yoğun ticarî faaliyetlere girişmiş olan Kuzeyli devletlerle yapılan imtiyaz antlaşmalarından elde edilen gelirlerle yetinilerek bu ülkelerle ticarî rekabet içerisinde girilmemiştir. Mevcut durumun kabullenilmiş olunması, güçlü bir donanma bulundurulması için çalışmaları da geriletmiş, gerek askerî gerekse sivil denizcilik alanında yatırım yapılmamıştır.⁸⁷

Denizciliğin gelişimine öncelik vermemenin bir nedeni de, bu alana harcama yapmanın mevcut ekonomik döngü içerisinde kârlı bir yatırım olmamasıydı. Bünyesinde Kuzey Avrupalı devletlerin sürekli olarak yükselen teknolojisiyle boy ölçüşebilecek gemi ve silahların bulunduğu, askerî bir harekâta her an hazır durumda olan bir donanma bulundurmak, getirisine kıyasla oldukça maliyetli bir yatırımdı. Osmanlı Devleti’nin ekonomik yapısı, böylesine büyük yatırımlara imkân vermiyordu. İngiltere, Hollanda, Fransa gibi kapitalist ekonomik sistemle büyüyen devletler için elzem bir ihtiyaç olan kuvvetli bir donanma, Osmanlı Devleti’nin ekonomik sistemiyle uyumlu değildi.⁸⁸ Bu

⁸⁴ Kuzey Afrika’da, Cezayir sınırları içinde, bugün Vahran Eyaleti’nin merkezi durumundadır. Arapça’da iki aslan anlamına gelen “Vahran”, kelimesinden geldiği iddia edilmektedir.

⁸⁵ Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History...** s. 203.

⁸⁶ Jane Burbank & Frederick Cooper, **İmparatorluklar Tarihi Farklılıkların...** s. 122.

⁸⁷ Süleyman Nutkı, **Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye**, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1907, s. 40. Braudel’e göre Osmanlı deniz kuvvetlerindeki zayıflamanın nedenlerinden biri de büyük deniz savaşları yapmak zorunda kalınmamış olması idi. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti’nin İspanya ya da diğer devletlerle denizlerde savaş yapmak zorunda kalmamış olması, denizciliğin geliştirilmesi ihtiyacının doğmamasına sebep olmuştur. Bkz. Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası Cilt I...** s. 328.

⁸⁸ Geoffrey Parker, **Askeri Devrim: Batı’nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800** (Çev. Tuncay Zorlu), Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 220-223.

noktada Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan deniz kuvveti, Kuzey Afrika kıyılarında örgütlenmiş bağımsız denizciler tarafından kendi istekleriyle sunulmuştu.

1.4.2. Kuzey Afrika'da Türk Denizcilerin Himaye Altına Alınması

İstanbul'a çok uzak bir bölge olan Kuzey Afrika'nın sınırlara katılması noktasında yerel dinamikler üzerine analiz yapılarak hareket edildi. O dönem Kuzey Afrika kıyı şehirlerinin siyasî yapısının oluşmasında ve bölgedeki iktidar mücadelelerinde, korsanlık kurumu göz ardı edilemeyecek ve mutlaka hesaba katılması gereken bir yerel bir güç unsuru konumundaydı.⁸⁹ Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl başlarından itibaren Akdeniz politikasına yönelik geliştirdiği stratejinin merkezine Türk denizci grupları koymuştur.⁹⁰ Türk denizciler; ellerindeki deniz araçları ve eğitilmiş personelleriyle, Doğu Akdeniz ile sınırlı bir harekât kabiliyeti olan Osmanlı Devleti'ne, Batı Akdeniz'de de varlık gösterme ve askerî harekât gerçekleştirme imkânı sunmuştur.⁹¹ Osmanlı Devleti'nin desteğiyle XVI. yüzyıldan itibaren daha da güçlenen Türk denizcileri, 1580'li yıllardan itibaren Adriyatik kıyılarına dahi saldırılar düzenleyebilecek imkân ve kabiliyete ulaştılar.⁹²

Güney Avrupa'da en yaygın mezhep olan Katolik inancında, özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda amansız bir İslam karşıtlığı öğretisi vardı. Bu öğretiyi sebebiyle, Hristiyan korsanların Akdeniz'de Müslümanlara karşı giriştikleri her türlü faaliyet dine uygun kabul ediliyordu. İnanç öğretilerinden kaynaklanan bu kutuplaşmış ortam, Hristiyanlarla sürekli bir çatışma içerisinde olan Kuzey Afrika merkezli Türk korsanların faaliyetlerinin İslam dünyasında meşru algılanmasına gerekçe oluyordu. Söz konusu denizciler, Osmanlı gibi büyük bir devletin yardımlarına ek olarak güçlü bir toplumsal desteği de arkalarına almışlardı.⁹³ Müslüman çevrelerde saygın bir konumdaydılar. Batılılar Türk denizciler için korsan kelimesini kullanırken Türkler *levant* kelimesini

⁸⁹ İdris Bostan, **Osmanlı Akdenizi...** s. 16.

⁹⁰ Ahmet Durak, "*Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...*" s. 135.

⁹¹ Sınırlar genişlerken denizlerde de güçlü olmanın gerekliliği ortaya çıkmasıyla birlikte Sultan II. Bayezid dönemine korsanlardan faydalanılmaya başlanmıştır. Osmanlı emrine giren korsanlardan biri olan ünlü Türk denizcisi Kemal Reis'e, bu dönemde bazı görevler verildi. Kemal Reis'ten sonra Yavuz'un Mısır Seferi sırasında kara ordusuna denizden destek sağlayan Muhiddin Reis de önemli bir örnektir. Kanuni döneminde de görevler üstlenmiş olan Muhiddin Reis, Rodos Adası'nın fethi sırasında Kaptan-ı Derya olan Mustafa Paşa'ya danışmanlık yapmıştır. Bkz. Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 33 vd.

⁹² Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası Cilt I...** s. 74.

⁹³ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 40.

tercih etmişlerdir.⁹⁴ Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda da korsanlardan faydalanmaya devam etmiş ancak bu yüzyılda korsanlığın “*akıncı*” fonksiyonundan faydalanmaktan ziyade, eldeki denizlerin muhafazasına katkı sağlamaları için kullanılmıştır.⁹⁵

2. Kuzey Afrika Hâkimiyetinde Büyük Güçlerin Rekabeti ve Cezayir

Tarihte zaman ilerlerken bazen anlık bir vaka ile başlayan ve onun sebep olup biçimlendirdiği yeni süreçler ortaya çıksa da her bir süreç, genellikle uzun bir birikimin neticesi olarak ortaya çıkarlar.⁹⁶

2.1. XVI. Yüzyıl Başlarında Kuzey Afrika'nın Genel Durumu

XV. yüzyılda Akdeniz’de mevcut güç dengelerini değiştirecek iki önemli gelişme yaşandı. Birincisi Osmanlı Devleti’nin İstanbul’u ele geçirerek Doğu Akdeniz’de bir deniz gücü olarak ortaya çıkmasıydı. İkincisi ise, İspanya’nın yüzyılın sonlarına doğru siyasî birliğini tamamlayarak Batı Akdeniz’in en hâkim gücü haline gelmesi oldu.⁹⁷ XV. yüzyılın sonunda siyasî birliğini tamamlayarak⁹⁸ güçlü bir devlet yapısı oluşturmayı başaran İspanya’nın Akdeniz politikasını⁹⁹ hayata geçirebilmek için, iki önemli meseleyi

⁹⁴ Emrah Safa Gürkan, “*Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı...*” s. 175.

⁹⁵ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 64.

⁹⁶ Bu türden tarihi olaylara örnek olarak; bir Sırp gencin Avusturya Veliht Prensi’ni öldürmesi ile patlak veren Birinci Dünya Savaşı’nı ya da Tunus’ta belediye görevlilerinin sattığı ürünlere el koyması ve kendisini aşağılamaları gerekçesiyle bir seyyar satıcının kendisini yakarak intihar etmesiyle patlak veren Arap Baharı gösterilebilir. Bu iki olayda da olduğu gibi, tarihin akışına etki eden büyüklükteki olaylar, normal şartlarda sıradan kabul edilebilecek hadiselerin tetiklemesi ile başlar. Ancak değişim ve dönüşümün asıl sebepleri, oldukça uzun bir geçmiş ve birikime dayanır. Münferit hadiseler aslında birikmiş enerjinin ortaya çıkmasına sebep olurlar. Cezayir’in kaybedilmesi de (Cezayir Dayısı’nın Fransız Konsolosunu aşağılaması üzerine ilan edilen savaş ilanı ve savaş sonunda Fransız Ordusunun bölgeyi işgali) belli bir dönemde yaşanan olaylarla açıklanmaya çalışılırsa doğru sonuçlar elde edilemez. Cezayir Dayısı ve Fransa Konsolosu arasında yaşanan, sıradan olmasa bile münferit ve önemsiz kabul edilebilecek bir olayın işgalle sonuçlanmasının, uzun yıllara dayanan sebepleri vardı. Bu sebepleri ortaya çıkarmadan, önemli bir toprak parçasının elden çıkması ile aslında neyin kaybedildiğinin anlaşılması mümkün olmaz.

⁹⁷ Alan G. Jamieson, **Lords of the Sea: A History of the Barbary Corsairs**, Reaktion Books, İngiltere, 2012, s. 28-29.

⁹⁸ Kastilya Aragon devletleri, Kastilya Kraliçesi I. Isabella ile Aragon Kralı II. Ferdinand evlilikleri vesilesiyle bir araya gelerek 1479 yılında birleşik İspanya’yı kurdular. Bkz. Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası Cilt I...** s. 9.

⁹⁹ Kendi coğrafyasında birliğini sağlayan İspanya, 1492 yılından itibaren Kuzey Afrika yönünde genişleme politikası benimsedi. Bu dönemde Kuzey Afrika genelinde merkezî otorite eksikliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan istikrarsız ortam, İspanyolların işini kolaylaştıran bir unsur oldu. Bunun yanında, İspanyolların genişleme siyasetlerini “Haçlı Savaşları” söylemi ile meşrulaştırma girişimi, Avrupa’dan maddi-manevi destek sağlamasına yardımcı oldu. Bkz. Fuat Carım, **Cezayir’de Türkler...** s. 16.

çözmesi gerekiyordu: Bunlardan biri güç kullanarak Fransa'yı devre dışı bırakmak, diğeri de Kuzey Afrika'da dağınık bir şekilde bulunan yerel Müslüman beylikleri kendi siyasî uyduları haline getirmektir.¹⁰⁰ İspanyollar, İber yarımadasını tamamen ele geçirmek suretiyle Emevilerin devamı bir devlet yapısı olan Beni Ahmer Devleti'ni 1492 yılında yıkarak güçlü bir devlet yapısı oluşturmada önemli bir kazanım elde etmişlerdir.¹⁰¹ Eğitimli personel ve yüksek teknoloji ürünü silahlara sahip İspanya'ya en azından siyasî anlamda direniş gösterebilecek güçlü bir otoritenin olmaması, İspanyolların Kuzey Afrika'da yer tutmasını kolaylaştırmıştır.¹⁰² 1511 yılına kadar geçen süreçte, kıyı şehirlerinde kurduğu çok sayıda askerî üs ile Kuzey Afrika ülkelerinde kendisine bağımlı yönetimlerin iktidara gelmesini sağladı.¹⁰³

1500 - 1550 yılları arasında yaşanan sürecin Kuzey Afrika yerel halkları için çok zor bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. XVI. yüzyıla gelindiğinde Avrupa ile Afrika'nın iç kesimleri arasında önceki yıllarda yoğun bir şekilde yapılmakta olan ticaret azalmıştı. Kara Veba (Bleak Death)'nin da dâhil olduğu salgın hastalıklar bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasî yapısına çok ciddi zarar veriyordu. Yerel güç merkezi olarak ilk etapta göze çarpan iki beylik olan Tilimsan'daki Zeyyaniler ve Tunus'ta Hafsîler zar zor ayakta durabilen zayıf devletçikler olması hasebiyle bölgede istikrarlı bir yapı kurabilecek durumda değildiler. Bölgede yaşanmakta olan otorite boşluğu, İspanya ve Osmanlı gibi büyük güçlerin bölgede varlık göstermesini kolaylaştırmıştır. Nitekim bu iki devlet, bölge üzerindeki hâkimiyet yarışında karşı karşıya geldiler. İspanya ve Osmanlı Devleti, yaşadıkları mücadeleyi büyük orduların karşı karşıya geldiği bir savaşa dönüştürmemeye özen göstererek asimetrik savaş yöntemleriyle birbirlerine üstünlük kurmaya çalıştılar. İspanyollar ilk etapta kıyı şeridinde başarılı olarak Oran ve günümüz Libya bölgesindeki kıyı yerleşim yerlerini ele geçirdi. Zeyyani ve Hafsîlerin desteği, İspanyolların bu başarılarına önemli katkısı olmuştu ancak bunlar dışındaki yerel liderlerin Osmanlı

¹⁰⁰ Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi** (Çev. Özgür Kolçak), Küre Yayınları, İstanbul, 2010, s. 42.

¹⁰¹ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 29.

¹⁰² Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar...** s. 30.

¹⁰³ İspanyollar, ele geçirdikleri yerleri, kendi otoritesine biat eden yerel kabile reislerine bırakarak dolaylı bir yönetim anlayışı uygulamayı tercih ediyordu. Bu durum, Kuzey Afrika sahil şeridinin büyük bir kısmında, kabile şeflerinin paylaştığı birbirinden bağımsız, merkezi otoriteden yoksun güç odaklarının kontrolleri altındaki bir yönetim biçiminin oluşmasına yol açtı. Bkz. Aziz Samih İltar, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 22.

tarafını seçmesi, Kuzey Afrika'da dengenin değişmesine sebep oldu. Türk denizciler bu noktada İspanya'ya karşı başarılı bir direniş gösterdi.¹⁰⁴

Bölgedeki kabileye dayalı toplumsal yapı, siyasal istikrarsızlığın en önemli sebeplerinden birisi olup dış güçlerin bölgeye müdahalesini kolaylaştıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâkimiyet alanlarını genişletmek için birbirleriyle sürekli çatışan kabileler, rakiplerini alt edebilmek için İspanya'nın yardımına başvuruyordu. Böylelikle, yerel kabileler arasındaki çatışmalar, İspanya'nın bölgede yayılmasını kolaylaştırmıştı.¹⁰⁵ İspanya'nın adım adım güçlendiği ve etki alanını genişlettiği bu süreçte Tunus Sultanı olan Mevlav Muhammed, İspanyol saldırılarına karşı bir tedbir olarak, Cerbe adasının idaresini 1510 yılında Oruç Reis'e bıraktı.¹⁰⁶

İspanya, askerî gücüyle tüm Akdeniz'de hâkimiyet kurma çabasındayken diğer yandan Avrupalı şirketler Kuzey Afrika kıyılarında yer tutunmaya çalışıyorlardı. Aynı sırada Müslüman korsanların Avrupa sahillerine çok sayıda akın düzenlediği görülmektedir. Artan korsan saldırıları sebebiyle Avrupalı ticaret gemileri koruma olmaksızın Akdeniz'de faaliyet gösteremez duruma gelmişti. Ticaret gemilerinin korsanlardan kaynaklı yaşadığı bu zor durum, İspanya'nın ve diğer Avrupalı devletlerin Akdeniz'de hâkimiyet kurma girişimlerinde Avrupa kamuoyunun desteğini almalarına yardımcı oluyordu.¹⁰⁷

Dünya tarihinde yeni bir dönemin başlamasına yol açan Coğrafi Keşifler, Akdeniz'de de önemli değişikliklere sebep olmuştur. Söz konusu gelişme akabinde İspanya ve Portekiz, Akdeniz'den ziyade deniz aşırı bölgelere yönelik bir yayılma politikası benimsediler. Bu politika değişikliği sonucu Akdeniz'de oluşan boşluktan faydalanan Kuzey Avrupalı devletler, Akdeniz'de faaliyet göstermeye başlayarak bu bölgedeki ticaret gelirin paylaşımlarını dengelediler. Bu devletler, İspanya ve

¹⁰⁴ Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History...** s. 202.

¹⁰⁵ Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika...** s. 35. İspanyollar, 1510 yılında Cezayir şehrine hâkim bir noktaya "*Penon*" isminde bir kale inşa ettiler. İçerisinde ağır topların da bulunduğu bu kalenin üstün ateş gücü, Cezayir'de meydana gelebilecek herhangi bir olaya hızlıca müdahale etme imkânı veriyordu. Penon Kalesi'nin kullanıma açılmasıyla birlikte İspanyollar Cezayirli yöneticiler üzerindeki etki güçlerini arttırdılar. Bkz. Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar...** s. 90. Benzer fonksiyona sahip kale ve askerî üsler Kuzey Afrika'nın diğer kıyı bölgelerinde de inşa edilerek İspanyol hâkimiyet alanı genişletildi. Robert Mantran, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara, 1995, s. 222.

¹⁰⁶ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 24.

¹⁰⁷ Aziz Samih İler, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 60.

Portekiz'den farklı olarak Akdeniz'de güçlü bir varlık gösterirken deniz aşırı coğrafyalarda da faaliyet göstermekten geri kalmadılar.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da egemenlik sağlanmasında çok önemli bir rolü olan Türk denizciler, çoğunlukla kendi başına hareket eden küçük denizci gruplar olsalar da Osmanlı Devleti'nin Batı Akdeniz'deki deniz gücünün ve Kuzey Afrika'da tesis ettikleri egemenliğin çok önemli bir parçası, hatta çok defa merkezi oldular. Müslüman olmaları; Batılı devletlere ve Hristiyan korsanlarla düşman olmalarını zorunlu kılmış, aynı şekilde, Osmanlı Devleti'nin de doğal müttefiki olmalarını sağlamıştı.

2.2. Türk Denizcilerinin Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Faaliyetleri

Kuzey Afrika'daki güçlü merkezî bir siyasî birliğin eksikliği, korsanlık kurumunun Kuzey Afrika'da yerleşme imkânı bulmasının sebeplerinden biri olmuştur. Tunus, Fas, Cezayir ve Trablus liman şehirlerinde hâkimiyet alanları oluşturan beyliklerin kendi sınırları içerisinde tam bir güç merkezi tesis edememiş olmalarının yanında birbirleriyle yaşadıkları siyasî rekabet ve çatışmalar, İspanya ve Portekiz gibi Avrupalı devletlerin dış müdahalesini kolaylaştırmıştır. Hristiyan devletlerin bölgeye müdahaleleri de yerel halkların rahatsızlığına yol açmış ve bağımsız denizcilerin bölgede yer edinmesini kolaylaştırmıştır.¹⁰⁹

Türk denizciler, İspanya'nın ve Akdeniz'de faaliyet gösteren Hristiyan korsanların doğal düşmanıydılar. Müslüman olmaları, dönemin siyasal ve toplumsal özellikleri dikkate alındığında bu algılamayı zorunlu kılıyordu. Diğer taraftan, bölgede yaşayan Müslüman toplumlar tarafından da “*dost*” olarak kabul edildiklerinden, Hristiyan güçlerden gelen tehditlere karşı yardımlarına başvurulduğu sıklıkla oluyordu.¹¹⁰ Bu taleplere çoğunlukla olumlu yaklaşan Türk denizciler, Tunus gibi Müslümanların kontrolündeki limanları üs yapıp¹¹¹ İspanyol kuvvetlerine saldırılar düzenleyerek ciddi

¹⁰⁸ Herbert Heaton, **Avrupa İktisat Tarihi: İlkçağdan Sanayi Devrimine** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş), Teori Yayınevi, Ankara, 1985, s. 207-210.

¹⁰⁹ İspanya'nın yayılmacı eylemleri Kuzey Afrika'ya Türk müdahalesini tahrik etmişti. İspanya saldırıları karşısında yaşanan korku, bölgede yaşayan Müslümanların Türklerden yardım talep etmesine sebep olmuştu. Bkz. Charles-Andre Julien, **Histoire de L'Afrique: Des Origines a 1945**, Presses Universitaires de France, 1958, s. 79-80.

¹¹⁰ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 64.

¹¹¹ H. D. Grammont, **Histoire d'Alger Sous la Domination Turque (1515-1830)**, BnF Gallicia Koleksiyonu, Fransa, 1886, s. 21.

kayıplar vermelerini sağladılar.¹¹² Ancak ellerindeki kuvvetlerin büyüklüğü ve izlenen strateji, İspanya'yı Kuzey Afrika'dan tamamen çıkarmaya yetmiyordu.¹¹³ Türk denizcilerin kendi büyüklükleri ölçüsünde bir hareket özgürlüğüne sahip olmanın olanaklarından faydalanıyor olmalarına rağmen, İspanya'nın yarattığı tehlikenin kendi bekalari açısından da ciddi bir tehdit haline gelmiş olması, Osmanlı egemenliğine istekle tabi olmalarına sebep olmuştur.¹¹⁴

Kuzey Afrika'ya yerleşerek bir siyasî otoriteye bağlı olmaksızın Akdeniz'de faaliyet gösteren Türk denizcilerin en ünlüleri olan ve ilerleyen aşamada Cezayir'in Osmanlı Devleti sınırlarına katılmasını sağlayan Oruç ve Hızır kardeşler, Fatih döneminde fethedilen Midilli adasına göç etmiş bir ailenin çocuklarıydı.¹¹⁵ Babaları Yakup, aslen Romanyalı, sonradan Müslüman olmuş eski bir askerdi.¹¹⁶ Korsanlık yaparak geçimlerini sağlayan Oruç ve Hızır reisler, elde ettikleri başarılarla zamanla hatırı sayılır bir güç haline geldiler.¹¹⁷ Henüz 1502 yılında, Osmanlı tahtının o dönemki kuvvetli adaylarından Şehzade Korkut ile iletişim kurarak Osmanlı Devleti ile geleceğe yönelik uzun vadeli ilişkiler kurma yoluna gittiler.¹¹⁸ Oruç ve Hayrettin kardeşler, o dönem Osmanlı tahtının güçlü adaylarından olan Şehzade Korkut'un himayesinde, Adalar denizinde faaliyet gösteriyorlardı ancak Şehzade Korkut'un kardeşi ama aynı zamanda en büyük siyasî rakibi olan Yavuz'un 1512 yılında tahta çıkmasıyla söz konusu bölgedeki faaliyetlerine ara vermek zorunda kaldılar. Osmanlı Devleti ile olan ilişkiler o dönem için kesintiye uğradı.¹¹⁹

Hızır ve Oruç kardeşler 1504 yılından itibaren Batı Akdeniz'de kendilerini göstermeye başladılar.¹²⁰ O dönemde Fas'ta Vattasîler, Tilimsan'da Zeyyanîler, Tunus'ta

¹¹² Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar...** s. 88. Barbaros Hayrettin Paşa, yerel yöneticilerin davetlerinden bahsetmeden kendilerinin güvenli bir liman arayışında olduklarını ifade etmiştir. Buna göre; Oruç Reis liderliğindeki Türk denizciler Kuzey Afrika'da yerleşebilecekleri bir liman ararken Tunus'taki Hafsî yönetimi, ganimet gelirlerinden 1/8 oranında vergi vermesi karşılığında limanları kullanma hakkı verdi. Bkz. Seyyid Murâdi, **a.g.e.** s. 92.

¹¹³ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 28.

¹¹⁴ Ahmet Kavas, **Osmanlı – Afrika İlişkileri...** s. 5.

¹¹⁵ J. F. Von Hammer-Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi Cilt V**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2010, s. 184.

¹¹⁶ Mouloud Gaid, **Türkler İdaresinde Cezayir** (Çev. Faik Melek), Genkur. ATASE Yayınları, Ankara, 1996, s. 18.

¹¹⁷ Aziz Samih İltter, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 65.

¹¹⁸ Mehmet Tütüncü, "*Cezayir'in Kuruluş Mektubu*", **Yedi Kıta Dergisi**, Nisan, 2013, s. 15.

¹¹⁹ Seyyid Murâdi, **Gazavât-ı Hayreddin Paşa** (Hazırlayan: Osman Erdem), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009, s. 21-23.

¹²⁰ Önder Kaya, **a.g.e.** s. 116.

Hafsîler hâkimiyet iddiasındaydılar.¹²¹ Bu üç hanedandan başka Merakeş'te de Sadîler kontrolü ellerinde tutuyorlardı.¹²² İlk olarak bugünkü Cezayir ve Tunus kıyılarına hâkim olan yerel yöneticilerle anlaşmalar yapmak suretiyle bölgede tutunmuşlar, sonrasında güçlendikçe kendi siyasî örgütlenmelerini hayata geçirmişlerdir.¹²³

İspanya'nın bölgeden tamamen çıkarılabilmesi için güçlü bir müttefike ihtiyaç vardı. Bu sebeple Oruç Reis, 1513 yılında Osmanlı Devleti ile yeniden ilişki kurmak adına Yavuz Sultan Selim'e hediyeler gönderdi. Bu girişimler devam ederken diğer taraftan bölgedeki konumunu sağlamlaştırmadan da geri kalmamış, 1514 yılında Cicelli'ye yerleşerek emrindeki güçleri ve etki alanını genişletmeye devam etmiştir.¹²⁴ Oruç Reis'in talebi İstanbul Yönetimi tarafından olumlu karşılandı ve o günlerden itibaren Osmanlı Devleti himayesinde hareket etme süreci başlamış oldu.¹²⁵ Barbaros kardeşlerin Osmanlı Sultanı Yavuz'dan himaye almaları sonrasında, başta Anadolu olmak üzere Osmanlı şehirlerinden asker toplama hakkı elde etmeleri, Akdeniz'de bağımsız hareket eden diğer Türk denizci grupları tek çatı altına toplama ve kurumsallaşma yönünde çok önemli bir avantaj sağladı.¹²⁶

Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'de o günlerde Müslüman tarafında işler yolunda gitmekteyken, İspanya tarafından durum biraz sıkıntılıydı. Bir süredir Kuzey Afrika'da genişleme politikasını başlatmış olan Kral II. Ferdinand 1516 yılında vefat etti.¹²⁷ Onun yerine İspanya tahtına V. Charles (Şarlken) çıktı.¹²⁸ İspanya'nın, Penon Kalesi'nin verdiği avantajla, Cezayir üzerinde uzunca bir süredir baskı uygulayarak ülke siyasetine

¹²¹ Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar...** s. 68.

¹²² Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 16.

¹²³ Emrah Sefa Gürkan, "*Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...*" s. 182. Kızıl sakallı anlamına gelen "*Barbaros*" adının Hristiyanlar tarafından verilmiş bir lakap olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Seyyid Murâdi, **a.g.e.** s. 191.

¹²⁴ Svat Soucek, *a.g.m.* (2013), s. 80.

¹²⁵ Hüseyin Serdar Tabakoğlu, **Deryadaki Ateş Barbaros Hayreddin**, Erdem Yayınları, İstanbul, 2018, s. 48-50.

¹²⁶ Emrah Sefa Gürkan, **Sultanın Korsanları...** s. 26 Buna ek olarak, Kuzey Avrupa'dan gelip İslam dinine geçen denizciler, Kuzey Afrika merkezli korsanların uzak denizlere saldırılar gerçekleştirebilecek kabiliyete ulaşmalarını hızlandırdılar. Bkz. Christopher Lloyd, **English Corsairs on the Barbary Coast**, Collins&Sons, London, 1981, s. 48-60.

¹²⁷ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 29.

¹²⁸ İspanya'nın ikinci kralı aynı zamanda Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun da 1519'dan itibaren imparatorudur. 1516'da dedesi II. Fernando'nun ölümü ile İspanya Kralı, 1519'da da Kutsal Roma Cermen İmparatoru ve annesinin babası olan I. Maximilian'ın ölümüyle Kutsal Roma Cermen İmparatoru seçilmiş ve 1520'de Avrupa'nın en büyük imparatorluk tacını törenle giymiştir. Kaynaklarda Carlos V, V. Karl, Şarlken gibi isimlerle anılan V. Carlos aynı zamanda miras, veraset ilişkileri yoluyla Almanya, Hollanda-Belçika, Avusturya-Macaristan ve daha birçok tahtın aynı anda hükümdarı olmuştur. Bkz. Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 41.

karışıyor ve Cezayir'den yüklü vergiler alıyor olması, ülke içerisinde ciddi huzursuzluk sebebi haline gelmişti. İspanya Kralı'nın ölümü sebebiyle yaşanan ara dönemi fırsat bilen Cezayir Şeyhi Selim el-Tumi, kamuoyunun talebini de dikkate alarak İspanya'ya artık vergi vermeyeceklerini ilan etti. Bu hareketinin İspanya'nın saldırısına yol açacağını ön görerek Oruç Reis'i Cezayir'e davet etti.¹²⁹ Yardım talebini kabul eden Barbaros kardeşler İspanyolların karşısına ciddi bir güç olarak çıktılar.¹³⁰

İspanya'ya karşı önemli askerî başarılar göstererek bölgede tutunmayı başaran¹³¹ Oruç Reis önderliğindeki denizcilerin, 1516 yılında Cezayir'e girmeleri yerel halk tarafından memnuniyetle karşılandı. Ellerinde tuttıkları ekonomik güç sayesinde Cezayir'de tüm toplum kesimlerinin refah düzeyinin artmasını sağladılar. Oruç Reis'in Cezayir'deki konumu güçlendikçe, kendisini resmî davetle ülkesine çağırılmış olan Selim el-Tumi ile aralarında güç mücadelesi ve çatışma yaşanmasını kaçınılmaz hale geldi. Emir'in varlığı, tüm ülkenin kontrolünü eline geçirmek isteyen Oruç Reis'in önünde bir engeldi.¹³² Yaşanan gerginlik Selim el-Tumi'nin öldürülmesiyle sonlandı¹³³ ve Oruç Reis, kendisini Cezayir ve Şerşel'in hâkimi olarak ilan etti. Oruç Reis adına para basıldı. Kısa bir süre içerisinde Türk denizciler önderliğinde, bünyesinde yerel halkın ileri gelenleri ve meslek gruplarının temsilcilerinin de olduğu yeni bir devlet teşkilatı oluşturuldu.¹³⁴

Bu arada, yeni kralın göreve başlamasıyla birlikte kaybettiği toprakları geri almak amacıyla İspanya'nın kuvvetli bir donanmayla saldırı düzenleyeceği beklendiğinden, Cezayir'i ele geçirmiş olan Türk denizcilerin daha güçlü ve sağlam bir konumda olması gerekiyordu. Bu doğrultuda mevcut toprakları genişleterek büyüme ve güçlenme stratejisi benimsendi. Tilimsan'daki siyasi istikrarsızlık sebebiyle yerel Müslüman halkın ileri gelenlerinin daveti üzerine Oruç Reis bu şehre bir saldırı düzenledi. Başarıyla sonuçlanan harekât sonrasında Oruç Reis, Tilimsan'a Osmanlı Hükümdarı adına el koyduğunu ilan ederek askerî başarıyı doğru bir diplomatik girişimle sağlamlaştırdı.¹³⁵ İspanyollar,

¹²⁹ Fuat Carım, *Cezayir'de Türkler...* s. 30.

¹³⁰ Andrew Hess, *Unutulmuş Sınırlar...* s. 90.

¹³¹ Serhat Kuzucu, *a.g.m.* (2015), s. 168.

¹³² Fuat Carım, *Cezayir'de Türkler...* s. 30.

¹³³ Emrah Safa Gürkan, "*Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...*" s. 191.

¹³⁴ Orhan Kılıç, "*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp Vilayeti/Eyaleti'nin Yönetimi ve Yöneticileri (16 – 18. Yüzyıllar)*", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 2017, Cilt: 9, Ekim, s. 418 – 439, s. 420.

¹³⁵ Oysa gerçekte Osmanlı Devleti'nin böyle bir işgalden haberi dahi olmamıştı.

Türkler tarafından ele geçirilmiş toprakları geri almak amacıyla 1516 yılı Eylül ayında Diego de Vera komutasında yaklaşık 10.000 kişilik bir kuvvetle Cezayir'e saldırdılar fakat ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. Yine İspanya'nın teşviki ve yönlendirmesiyle, Tenez'de hüküm süren Hamid el-Abd, 1517 yılında Cezayir'e saldırdı fakat Oruç Reis komutasındaki birlikler onları da başarısızlığa uğrattılar. Türk denizciler bu arada yalnızca savunmada kalmayıp imkân bulduklarında taarruz harekâtları da icra etmekten geri kalmıyorlardı. Elde ettikleri askerî başarılarla çok geçmeden, Cicelli'den itibaren Dellis, Cezayir, Şerşel ve Tenes kıyı yerleşim birimlerini kapsayan kıyı şeridi ile birlikte bu yerleşim birimlerinin çok geniş olmayan hinterlandı Oruç Reis'in kontrolü altına girdi. Cerbe adası Tunus Sultanı adına alınmıştı fakat stratejik önemi yüksek olan Penon Kalesi hala İspanyol kuvvetlerin kontrolü altında olmaya devam ediyordu.¹³⁶

1516 yılında göreve geldikten sonra ülkesinin mevcut Akdeniz politikasını devam ettiren V. Charles (Şarlken), bölgede gittikçe güçlenen ve yerlerini sağlamlaştıran Türk denizcileri baskı altına almak maksadıyla saldırılar düzenleme stratejisi izledi. Bu süreç içerisinde 1518 yılında İspanya yanlısı yerel aşiretlerin de katıldığı bir çatışmada Oruç Reis henüz 44 yaşında iken hayatını kaybetti.¹³⁷ Oruç Reis'in vefatıyla birlikte on dört yıl boyunca büyük emekler verilerek oluşturulan devlet yapısı yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.¹³⁸ Yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti başkentinden de dikkatle takip ediliyordu.¹³⁹ Oruç Reis'in yerine geçen Hızır Reis'in, kardeşiyle birlikte kurdukları devlet yapısının bekası için İspanya'nın ve onun Kuzey Afrika'daki müttefikleri Tunus ve Tilimsan hanedanlıklarının saldırılarına direnebilmesi gerekiyordu.¹⁴⁰ Bu şartlar altında büyük bir devletin desteği olmadan bölgede tutunmak mümkün değildi.¹⁴¹ Yapılan değerlendirmeler neticesinde, bir kez daha Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunulmasına karar verildi.¹⁴² 1519 yılı Ekim ayında Osmanlı himayesine girme talebini içeren bir mektup, hediye ve esirlerle birlikte İstanbul'a gönderildi.¹⁴³ Barbaros'un

¹³⁶ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 31-33.

¹³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi II. Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 345.

¹³⁸ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 39.

¹³⁹ BOA.TS.MA.e.757.63, H-10.11.925 (3 Kasım 1519). Cezayirli yerel liderler tarafından İstanbul'a yazılan bu yazıda, Hızır Reis'in hayatını kaybetmesi nedeniyle Türk güçlerinin zor bir döneme girdiği, Oruç Reis yerine kardeşi Hızır Reis'in geçtiği bildirilmiştir.

¹⁴⁰ Orhan Kılıç, "*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp...*" s. 421.

¹⁴¹ J. F. Von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 186.

¹⁴² Daniel Panzac, **Barbary Corsairs: The End of a Legend** (Çev. Victoria Hobson), Brill Leiden, Boston, 2005, s. 12.

¹⁴³ Orhan Kılıç, "*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp...*" s. 421.

beraberindeki kuvvetlerle birlikte İstanbul'un emrine girmesi, Osmanlı sınırlarının Batı Akdeniz'e kadar ulaşması anlamına geliyordu ki bu, Yavuz Selim'in söz konusu teklifi istekle kabul etmesi için çok geçerli bir nedendi.¹⁴⁴ Kısa süre önce büyük muharebeler kazanarak Mısır'ı ele geçirmiş olan Osmanlı Sultanı,¹⁴⁵ savaş zahmeti olmadan Cezayir'e sahip olma teklifine doğal olarak olumlu yanıt verdi.¹⁴⁶ Hızır Reis Osmanlı Devleti'nin Cezayir Beyi olarak atandı. Cezayir'e Sancak Beyliği Beratı ile birlikte 2.000 asker gönderildi¹⁴⁷ ve aynı zamanda Osmanlı sınırları içerisinde asker toplama yetkisi verildi.¹⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin himayesi ve desteğini almayı başaran Hızır Reis, çok stratejik ve uzun vadeli getirileri olan bir adım atmıştı. İstanbul'un vereceği askerî, ekonomik ve daha önemlisi siyasî destek, İspanya ve onun uydu beylikleriyle yaptıkları mücadelelerinde Cezayir'e büyük avantajlar sağlayacaktı.¹⁴⁹ Osmanlı Devleti tarafından kabul görme, askerî güce yapacağı katkının ötesinde Cezayir'in mevcut devlet teşkilatına beynelmilel bir meşruiyet kazandıracak ve önemli bir psikolojik destek sağlayacaktı.¹⁵⁰

Hızır Reis'in resmî himaye talebinin Osmanlı yönetimi tarafından memnuniyetle kabul edilmiş¹⁵¹ olması, kuşkusuz, yalnızca Osmanlıların Müslüman toplumlara yardım etme isteğinden kaynaklanmıyordu. Cezayir ile bu ilişkinin kurulmuş olması, sınırları hızla büyüyen Osmanlı Devleti'nin genişlemesine yeni bir yön vermiş olacaktı.¹⁵² Ne var ki Osmanlı Devleti'nin desteği, Türk denizcilerin Cezayir'i ellerinde tutabilmelerine yetmedi. Tunus'ta iktidarda bulunan Hafşiler; Hızır Reis önderliğindeki Türk yönetimini, kendi iktidarları için bir tehdit olarak görüyordu. Yakın zamanda Mısır'ı ele geçirmeyi başarmış Osmanlı Devleti gibi büyük bir güç tarafından destekleniyor olmaları, tehdidin büyüklüğünü arttırmıştı. Barbaros kuvvetlerinin önünün kesilmesi gerekiyordu.

¹⁴⁴ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 21.

¹⁴⁵ Kızıldeniz, Nil Nehri ve Akdeniz ile irtibatı sayesinde Mısır, Asya ile Avrupa arasındaki ticarete çok önemli bir kavşak konumundaydı. 1517 yılında Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmesiyle birlikte Kuzey Afrika'da ilerlemek önceki döneme göre daha kolay olmuştu. Bkz. Jane Burbank & Frederick Cooper, **İmparatorluklar Tarihi Farklılıkların...** s. 139.

¹⁴⁶ Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar...** s. 92.

¹⁴⁷ Mouloud Gaid, **Türkler İdaresinde Cezayir...** s. 28.

¹⁴⁸ Emrah Safa Gürkan, "*Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...*" s. 192. Ayrıca bkz. Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 39.

¹⁴⁹ Charles-Andre Julien, **a.g.e.** s. 81.

¹⁵⁰ Ruedy, John, **Modern Algeria: The Origins and Development of a Nation**, Indiana University Press, 2005, s. 17.

¹⁵¹ Robert Mantran, "*Osmanlı İmparatorluğunda Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ın Statüleri*", **XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu** (Derleyen ve Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 223.

¹⁵² Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 33.

Cezayir'in Türklerden önceki eski yöneticilerinin de desteğiyle 1520 yılında yapılan bir saldırı sonucu Türklerin bölgeden çıkmasını sağladılar.¹⁵³

Cezayir'den çekilmek zorunda kalan Hızır Reis, Cicele'ye yerleşti. Devletin merkezi Cicele şehri olacak şekilde, tekrardan topraklarını ve nüfuz alanını genişletme politikası izledi. Her biri Müslüman hükümdarlıkların elinde bulunan şehirlerden El-Kul'u 1521 yılında, Beled-i Annab ve Konsantin şehirlerini 1522 yılında hâkimiyeti altına almayı başardı.¹⁵⁴ Cicele'de bulunduğu 5 yıl boyunca Kuzey Afrika yerel halkının desteğini kazanmaya özen gösteren Hızır Reis, şartların olgunlaştığına karar verdiği 1525 yılında birliklerini tekrardan Cezayir'e taşıdı.¹⁵⁵ Bu defa burada kalıcı olmak isteyen Türkler, Cezayir'i bir deniz üssü haline getirerek ellerindeki deniz gücünü büyüttüler.¹⁵⁶

Yaşanan bu süreç içerisinde Yavuz'un 1520 yılında ölümü üzerine Osmanlı tahtına Kanuni Sultan Süleyman getirildi. Sultanlık makamı el değiştirmiş fakat devletin Akdeniz ve Kuzey Afrika politikasında bir farklılaşma olmamıştı. Kuzey Afrika merkezli Akdeniz'de faaliyet gösteren Türk denizcilere desteğe devam edildi. Hızır Reis'in elindeki deniz kuvvetlerinin devletin emrine girmesi ve yine kontrol ettiği bölgenin ülke sınırlarına dâhil edilmesi, Osmanlı Devleti'ne önemli avantajlar sağlayacaktı.¹⁵⁷

Deniz kuvvetlerinin geliştirilmesine yönelik politika doğrultusunda Hızır Reis, 1533 yılında Sultan imzalı mektupla İstanbul'a davet edildi.¹⁵⁸ Osmanlı Sultanı tarafından kabul edildikten sonra¹⁵⁹ o sırada Halep'te bulunan Sadrazam Serasker İbrahim Paşa ile

¹⁵³ Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar...** s. 94.

¹⁵⁴ Emrah Safa Gürkan, "*Batı Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...*" s. 192.

¹⁵⁵ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 41.

¹⁵⁶ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 30. Hızır Paşa, Cezayir'de hâkimiyeti ele geçirdiğinde, bağımsızlığını ilan etmek ile ülkeyi Osmanlı Devleti'ne bağlı bir beylerbeyi statüsünde yönetmek arasında karar verme noktasında duraksamıştı. Henüz Osmanlı bağlısı olmadan Cezayir'de inşa ettirdiği caminin duvarındaki metinde isminin "*Sultan*" olarak yazılmış olması, kısa bir dönem için de olsa, Cezayir'de bağımsız bir devlet kurma fikrine daha yakın olduğunu göstermektedir. Bkz. Svat Soucek, "*The Ottoman Conquests of Egypt and Algeria*", **Conquête Ottomane de l'Égypte (Editör: Benjamin Lellouch, Nicolas Michel, Leiden)**, Brill, Boston, 2013, s. 82.

¹⁵⁷ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 31.

¹⁵⁸ Seyyid Murâdi, **a.g.e.** s. 101. Hızır Reis'in davet edilmesinde Cenevizli ünlü amiral Andrea Dorya'nın Fransa'yı terk edip İspanya emrine girmesinin etkisi de olmuştu. Bu geçişle birlikte Kanuni ve Cezayir'deki Türk yönetiminin düşmanları aynı safta birleşmişti. Bkz. Önder Kaya, **a.g.e.** s. 123.

¹⁵⁹ Mouloud Gaid'e göre Barbaros İstanbul'a çok kıymetli hediyelerle gelmişti. Bu hediyeler arasında iki yüz kadar kız köle de bulunmaktaydı. Çok ihtişamlı bir törenle karşılanmıştı. Kanuni Sultan Süleyman, Barbaros'tan çok olumlu bir izlenim almıştı ancak Saray bürokrasisinden olumsuz görüşler arz edilmesi üzerine Sultan, Barbaros'un görevlendirilmesiyle ilgili son kararı o günlerde İstanbul dışında bulunan Sadrazam İbrahim Paşa'nın vermesini istedi. Bunun üzerine Sadrazam ile görüşme yapmak amacıyla deniz yoluyla Halep'e geçti. Buradan anlaşıldığı üzere, Barbaros'un atanması ve rütbesiyle ilgili nihai kararı Sultan değil, Sadrazam vermiştir. Bkz. Mouloud Gaid, **L'Algérie Sous Les Turcs**, Editions Mimouni, Cezayir, (t.y.), s. 54.

görüşmek için deniz yoluyla Halep'e giderek bir görüşme gerçekleştirdi.¹⁶⁰ Halep'teki toplantıdan sonra Hızır Reis, Kaptan-ı Deryalık makamına atandı ve kendisine "*Barbaros Hayrettin*" adı verildi.¹⁶¹ Barbaros'un Osmanlı emrine girmesi, Türk denizcilik tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹⁶² Bu tarihten sonra Cezayir, resmî kayıtlarda Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilatı içerisinde bir eyalet olarak gösterilmeye başlandı. Barbaros Hayrettin Paşa yönetimindeki Cezayir'in bünyesine katılması, Osmanlı Devleti'ne Akdeniz'de İspanya'ya karşı önemli bir avantaj elde etmesini sağlamıştır.¹⁶³

İspanya ile alan hâkimiyeti mücadelesi kapsamında devam eden süreçte Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki birlikler, 15 Ağustos 1534 yılında Tunus'u ele geçirerek İspanya yanlısı yönetimi ülkeden çıkardılar.¹⁶⁴ Tunus'un Türkler tarafından alınmasının Kuzey Afrika yerel halkı arasında ve Avrupa'da ciddi yankıları oldu.¹⁶⁵ O dönemdeki yaşanan olaylara bakıldığında Barbarosların yalnızca Hristiyanlarla mücadele içerisinde olmadığı görülmektedir. Kuzey Afrika yerel yöneticileriyle de sürekli bir iktidar ve nüfuz mücadelesi içerisinde oldular.¹⁶⁶ Söz konusu mücadelelerin önemli bir kısmı Tunus'ta

¹⁶⁰ Peçevi İbrahim Efendi'ye göre Barbaros, Sultan'dan resmi makam talebinde bulunması üzerine kendisine, devlet işlerinin İslam seraskeri olan Sadrazam'ın oluruyla hayata geçirildiğini bildirdi. Bunun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa ile görüşmek için yanına gitti. Sadrazam'ın huzuruna çıkarken sanı "Reis" iken, Sadrazam'la görüşmesi sonrasında "Beylerbeyi" olmuştu. Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 130.

¹⁶¹ Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar...** s. 106; Barbaros Hayrettin İstanbul'da Padişahın huzuruna çıkarak elini öptü. Osmanlı Devleti'ne bağlılığını arz etti. Buna karşılık olarak Padişah Hayrettin Reis'i donanma komutanı ve Cezayir eyaletinin valisi yaptı. Bundan böyle ismi Barbaros Hayrettin Paşa olarak kabul edildi. Bkz. Lütfi Paşa, **a.g.e.** s. 344. Osmanlı Devleti'nin Barbaros'a verdiği amirallik rütbesinin yanında, Sultan'ın kendisine "dinin hayırlı evladı" anlamına gelen "Hayreddin" ismini vermiş olması, Osmanlı yönetiminin Akdeniz'deki korsanlara nasıl bir konum yüklediğini göstermesi açısından önemlidir. Bkz. Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 21. Barbaros Hayrettin Paşa bu göreve atanana kadar Kaptan-ı Deryalık makamında olan kişiler, donanma komutanlığına ek olarak Gelibolu Sancakbeyi olarak da görev yapıyorlardı. Üst düzey bürokraside nispeten önemsiz bir makamken Barbaros Hayrettin Paşa ile önemi arttı. 2 Şubat 1534 tarihinde resmî olarak Kaptan-ı Deryalıkla birlikte Cezayir-i Bahr-ı Sefid Beylerbeyi olarak atandı. Bkz. İdris Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 49. Ayrıca bkz. Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History...** s. 203.

¹⁶² Bostan, İdris, "Barbaros Hayreddin: İlk Deniz Beylerbeyi (1534)", **Türk Denizcilik Tarihi I. Cilt** (Editörler: İdris Bostan ve Salih Özbaran), Deniz Kuvvetleri K.lığı Yayını, İstanbul, 2009, s.144-146. Kara kuvvetleriyle Avrupa içlerinde başarılı bir şekilde sınırlarını genişletmeye devam ederken, Kanuni döneminde Barbaros'un davet edilmesinin bir nedeni de İspanya'nın denizlerde Osmanlıları zor duruma düşürmesi olmuştu. İspanyollar, Andrea Doria komutasındaki donanma ile 18 Ağustos 1533 tarihinde Koron'a saldırmışlar ve bir süre ellerinde tutmayı başarmışlardı. Bkz. Tracy, James Donald, **Emperor Charles V, Impresario of War**, Cambridge University Press, İngiltere, 2010, s. 141-143.

¹⁶³ Orhan Kılıç, "*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp...*" s. 421.

¹⁶⁴ Andrew Hess, **Unutulmuş Sınırlar...** s. 107. Ayrıca bkz. İsmail Soysal, *a.g.m.* (1953), s. 71; İdris Bostan, **Osmanlı Akdenizi...** s. 79.

¹⁶⁵ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 48.

¹⁶⁶ Emrah Safa Gürkan, "*Batu Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı...*" s. 192.

gerçekleşti.¹⁶⁷ İspanya Kralı V. Charles, 1535 yılı Temmuz ayında oluşturulan bir Haçlı donanmasıyla Tunus'a saldırarak burayı tekrardan ele geçirdi.¹⁶⁸ Bir yıl kadar Osmanlı kontrolünde kalan Tunus, 1535 yılı Temmuz ayında İspanya saldırısı sonucu tekrardan el değiştirmiş oldu.¹⁶⁹ İspanya, Kuzey Afrika'da ele geçirdiği merkezleri idarî teşkilatına bağlamayı tercih etmiyordu. Bu politika doğrultusunda, Tunus'a vali atayıp ülkeyi doğrudan yönetmek yerine kendisine biat etmiş olan Mevlay Hasan'ı ülkenin yönetimine getirdi. Diğer taraftan, Barbaros Hayrettin Paşa, büyük kayıplar vermemek için Tunus'tan ayrıldı ve o tarihten itibaren Akdeniz genelinde İspanya'ya karşı asimetrik bir savaş başlattı.¹⁷⁰

Tunus tekrardan Osmanlılardan alınarak İspanya yanlısı Mevlay Hasan ülkenin yönetimine getirilmişti ancak bu askerî başarı, İspanya ve Tunus açısından Osmanlı tehlikesini ortadan kaldırmamıştı. Osmanlı sorununa kesin bir çözüm bulmak amacıyla, Papa'nın oluruyla bir Haçlı donanması hazırlanarak Akdeniz'de Osmanlılara öldürücü bir darbe vurulması amaçlandı. 28 Eylül 1538 tarihinde meydana gelen muharebede (Preveze Deniz Muharebesi), Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması, malzeme ve personel sayısı bakımından yüksek olan Haçlı Donanması'nı taktik beceriyle yenilgiye uğrattılar. Bu başarı, Osmanlıların Batı Akdeniz'de kalıcı olacağını göstergesi olmuştur.¹⁷¹ Barbaros Hayrettin Paşa 1540'lı yıllara gelindiğinde, Akdeniz'in en büyük donanmasının komutanı konumuna gelmişti. Bu noktaya ulaşılabilmesinde Osmanlı Devleti'nin desteğinin katkısı kuşkusuz büyüktü ancak Hayrettin Paşa, hem bir korsan ve hem de bir amiral olarak tecrübesiyle, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'in en önemli deniz güçlerinden biri haline getirmeyi başarmıştı.¹⁷²

¹⁶⁷ Türklerle yaşadığı çatışma sürecinde ülkesini terk etmek zorunda kalan Mevlay Hasan, çevre bölgelerden topladığı kuvvetlerle Tunus'a iki defa taarruz etti fakat bu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Başka seçeneği kalmayan Mevlay Hasan, Tunus'u geri alabilmek için İspanya'dan yardım talebinde bulundu. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.** s. 351.

¹⁶⁸ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 48. İspanya bu harekâta yerel müttefiklerinden de destek aldı. Bkz. Serhat Kuzucu, *a.g.m.* (2015), s. 168.

¹⁶⁹ İsmail Soysal, *a.g.m.* (1953), s. 72.

¹⁷⁰ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 49.

¹⁷¹ İdris Bostan, "*Preveze Deniz Zaferi ve Sonrasında Akdeniz Dünyası*", **Türk Denizcilik Tarihi I. Cilt** (Editörler: İdris Bostan ve Salih Özbaran), Deniz Kuvvetleri K.lığı Yayını, İstanbul, 2009, s.174.

¹⁷² Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 21.

BİRİNCİ BÖLÜM: AKDENİZ'DE REKABET VE CEZAYİR

1.1. Cezayir-i Garp Ocağı

XVI. yüzyıldan itibaren yaklaşık üç yüz yıl Osmanlı Devleti'ne bağlı eyaletler olan Tunus, Trablusgarp (bugünkü Libya) ve Cezayir, Osmanlılar tarafından “*garp ocakları*” olarak adlandırılmıştı.¹⁷³ İlk dönemler üç ocağı içerisine alan müşterek tarzda bir yönetim uygulanmış olsa da, ilerleyen dönemde klasik yönetime geçilmiş ve her bir ocak ayrı bir eyalet olarak teşkilatlandırılmıştır.¹⁷⁴ Osmanlıların “*garp ocakları*” olarak adlandırdığı bölgeye Araplar genel olarak “*mağrip*” ismini vermişti.¹⁷⁵

Cezayir'i kuran esas unsurun korsanlık kurumu olması sebebiyle, bu eyaletteki idarenin askerî ve ekonomik yapılanması denizcilik temelinde şekillendirilmiştir.¹⁷⁶ Ocak yöneticilerinin askerî ve ekonomik gücü elinde bulunduran denizciler arasından seçilmesi, yönetimde söz sahibi olmak isteyen karacı askerlerle (yeniçeriler) denizciler arasında sürekli bir güç mücadelesi halinin sürüp gitmesine neden olmuştur.¹⁷⁷ Üç ocak arasında gerginlikler ortaya çıktığında, İstanbul duruma doğrudan müdahale ederek anlaşmazlıkların büyük çatışma ya da savaşa dönüşmemesine gayret etmiştir.¹⁷⁸ Zira eyaletler arasında çatışmaların yaşanması, ülke sınırları içerisinde Osmanlı otoritesinin

¹⁷³ Mustafa Eravcı, “*Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Cezayir-i Garp*”, **Akademik Bakış**, 2017, Cilt: 10, Sayı: 20, s: 83-94, s. 84.

¹⁷⁴ Ahmet Kavas, **Osmanlı – Afrika İlişkileri...** s. 6; Osmanlı Devleti'nde bir eyaletin yönetim şekli, ilgili eyaletin bulunduğu bölgenin coğrafi, toplumsal, ekonomik özellikleri üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda belirleniyordu. Ancak, belirlenmiş olan yönetim şekli yıllar içinde sistemde yaşanan sorun ya da verimdeki düşüklüğe göre dönüşüme tabi tutulabiliyordu. Garp Ocakları teşkilat sistemi, tarif edilen uygulama kapsamında zaman içerisinde dönüşüme tabi tutulmuştur. Bkz. Metin Kunt, **Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, Boğaziçi Üniv. Temel Bilimler Fakültesi Yayını, İstanbul, 1978, s. 26-28.

¹⁷⁵ Cahit Kayra, **a.g.e.** s. 13. Hz. Ali ve Muaviye arasındaki mücadelenin yaşandığı dönemde kullanılmaya başlanan bu kelime, “*İslam dünyasının batısı*” anlamına gelmektedir. Araplar tarafından ele geçirildikten sonra, kelime anlamına uygun olarak, Kuzey Afrika bölgesi bu isimle adlandırıldı. Mağrib bölgesini de üçe ayırarak; Mağribü'l Ednâ (Trablusgarp), Mağribü'l Evsat (Cezayir ve Tunus) ve Mağribü'l Aksâ (Fas ve Merakeş) olarak adlandırmışlardı. Bkz. İsmail Ceran, **Fas Tarihi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara, 2012, s. 2.

¹⁷⁶ İdris Bostan, **Osmanlı Akdenizi...** s. 18.

¹⁷⁷ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 53-99.

¹⁷⁸ BOA. A. 111. 1771. H-20.09.1112 (28 Şubat 1701) Cezayir, Tunus ve Trablusgarp ocakları, aynı devletin yapısı içerisinde birer eyalet olmalarının yanında aynı dine sahip olmalarına rağmen hiçbir zaman dış dünyaya karşı ortak bir blok oluşturamadılar, aralarındaki sorunlar sürekli devam etti. Bkz. Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 24. Bununla birlikte; çok sık meydana gelen bu çatışmaların barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulması için Osmanlı Devleti çoğu zaman olaylara doğrudan müdahale etmek zorunda kalıyordu. Bkz. BOA. A. 111. 1770. H-29.09.1112 (9 Mart 1701)., BOA. A. 111. 1769. H-29.09.1112 (9 Mart 1701)., BOA. A. 111. 1882. H-10.11.1112 (18 Nisan 1701).

zayıflığını göstermesinin yanında dış dünyaya karşı parçalı bir yapı olduğu algısını oluşturma tehlikesi bulunmaktaydı. Nitekim bu eyaletler arasındaki sorunlar, İspanya, Fransa gibi Akdeniz’de iddia sahibi devletler tarafından çok defa kullanılmaya çalışılmıştır.¹⁷⁹

Osmanlı bağılı eyaletler genel olarak Salyaneli ve Salyanesiz eyaletler olarak ikiye ayrılıyordu. Salyaneli eyaletler, diğerlerine göre iç işlerinde serbest politikalar uygulayabiliyorlardı. Bu eyaletlerde Osmanlı toprak sistemi uygulanmıyor, yıllık vergi alınmıyordu. Salyanesiz eyaletlerde ise ekilebilir topraklar has, zeamet ve tımar şeklinde ayrılarak ekonomik sistem içerisinde doğrudan kullanılıyordu. Cezayir, kuruluşundan itibaren salyaneli eyalet grubu içerisinde yer almıştır.¹⁸⁰

Başından itibaren, Cezayir’in İstanbul’daki idare ile ilişkisinin kendine has özellikleri olmuştur.¹⁸¹ Dönem dönem bağımsız bir devletmiş gibi politik kararlar alabilen Cezayir yöneticilerinin, İstanbul’a kimi zaman mutlak itaat ederken kimi zaman bizzat Osmanlı Padişahı tarafından verilen talimatları dahi kabul etmedikleri oluyordu. Diğer taraftan, Batılı devletler doğrudan antlaşma yapmak suretiyle, en azından uygulamada, Cezayir’e bağımsız bir devletmiş gibi yaklaşıyordu.¹⁸² Bunun yanında, kuruluşundan 1830 Fransız işgaline kadar her dönem Cezayir yöneticileri, Osmanlı Devleti’nden askerî araç, silah ve mühimmat desteği talep ettiler. İstanbul’un bu isteklere çoğunlukla olumlu dönüş yaptığı görülmektedir.¹⁸³

¹⁷⁹ Adı geçen anlaşmazlıklar çoğunlukla sınır ihlalleri gerekçesiyle yaşanıyordu. Osmanlı yönetimi, uluslararası ortamda zayıflık olarak algılanabilecek parçalı yapı imajının oluşmaması amacıyla sık sık yaptığı uyarıları içeren yazılara örnek olarak bakınız; BOA. AE. SAMD.III. 124. 12241. H-20.10.1117 (4 Şubat 1706); BOA. A. 119. 741. H-20.03.1124 (27 Nisan 1712).

¹⁸⁰ Mehmet Ali Ünal, “*Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı*”, **Osmanlı Ansiklopedisi VI. Cilt**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 113.

¹⁸¹ Osmanlılar, sınırları içerisindeki her bölgeyi aynı yönetim sistemiyle teşkilatlandırmadılar. Yerel dinamikler ve coğrafi şartlara göre kimi yerler iç işlerinde bağımsız sayılabilecek şekilde teşkilatlandırılmıştı. Bu türden eyaletlere Eflak, Boğdan, Hicaz örnek olarak gösterilebilir. Bu eyaletler İstanbul’un belirlediği vergi ve diğer destekleri sağladıkları sürece iç işlerinde bağımsız bir devlet gibi hareket edebiliyorlardı. Bkz. Nejat Göyünç, “*Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)*”, **Osmanlı Ansiklopedisi VI. Cilt**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 86.

¹⁸² Gökür Akçadağ, “*Akdeniz’de Türk-Amerikan Ticarî İlişkilerinin Başlamasında Kaptan William Bainbridge’in İstanbul Seyahatinin Önemi*”, **Tarih Dergisi**, Sayı 54 (2011 / 2), İstanbul 2012, s. 121-148, s. 125. Akdeniz’de ticarî faaliyet gösteren devletler, ticaret konvoylarının güvenliğinin sağlanması için Osmanlı Devleti ile yaptıkları antlaşmalara ek olarak Cezayir ile de antlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Fransa, 1629 yılında, İngiltere ve Hollanda 1636’da Cezayir ile birer ticaret güvenliği antlaşması imzaladılar. Bkz. İsmail Ceran, **a.g.e.** s. 821.

¹⁸³ BOA. C.AS. 220. 9380, H-08.08.1283 (16 Aralık 1866), BOA. HAT. 458 22556, H- 29.12.1233 (30 Ekim 1818), BOA. D.BŞM. 458 8569, H-01.03.1234 (29 Aralık 1818). Çok özel dönemlerde dahi söz konusu destek devam ettirilmiştir. Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş olan meşru Dayı Ömer Paşa’yı öldürterek yerine geçen Ali Dayı’nın İstanbul’dan silah ve mühimmat talep ettiği bu belgede görülmektedir. Bkz. BOA. HAT. 455 22486, H- 09.11.1231 (01.10.1816).

Osmanlı egemenliği süresinde Cezayir halkı, Türkler, Araplar, Berberiler, Hristiyanlar, Yahudiler ve Endülüslerden oluşuyordu. Ülke genelinde Arapça yaygın olarak kullanılmakla birlikte devletin resmi dili Türkçeydi.¹⁸⁴ Yaklaşık üç asır süren Osmanlı egemenliği, bölgede kültürel ve demografik açıdan önemli değişimlere sebep olmuştur.¹⁸⁵ Türkler, Anadolu'daki bazı kültürel kurumları zaman içinde Cezayir'e taşımışlardır. Bu sebeple, Anadolu'nun sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtan kimi eserlerin benzerlerini günümüzde Cezayir'de görmek mümkündür. Cezayir'de eğitim ve bilim hayatının işleyişi, bir nevi İstanbul'un uzantısı şeklinde gerçekleştirilmişti. Vakıf sistemi, Cezayir'de de uygulandı. Cezayir'in kültürel yapısını etkileyen bir diğer unsur da İspanya'dan göç etmiş olan Müslümanlar olmuştur. Muhacirler sayesinde, dönemin ve coğrafyanın şartları göze alındığında o tarihlerde Cezayir'de okuryazarlık oranları oldukça yüksekti.¹⁸⁶

1.1.1. Kuruluşu ve Devlet Yapısının Şekillenmesi

Daha önce de bahsi geçtiği gibi, Osmanlı Devleti, idarî teşkilatlanmasında Kuzey Afrika'daki üç eyalete “*garp ocakları*” adını vermiştir.¹⁸⁷ Söz konusu ocakların ilki ve en büyüğü olan Cezayir-i Garp Ocağı, yerel gelenekler de göz önünde bulundurularak İslam hukuk kuralları ve Türk geleneksel devlet yönetimi teamüllerine uygun olacak şekilde teşkilatlandırıldı.¹⁸⁸ Osmanlı merkezî yönetim otoritesinin sürekliliğinin sağlanması

¹⁸⁴ İsmail Ceran, **a.g.e.** s. 820.

¹⁸⁵ Bu değişim etkenlerine, Anadolu'dan toplanarak Cezayir'de görevlendirilen Türk askerlerinin çocuklarının oluşturduğu toplum kesimi örnek olarak gösterilebilir. Türk askerlerinin bölgedeki yerel halka mensup kadınlarla yaptıkları evliliklerden doğan çocuklara “*kuloğlu*” adı verilmiştir. Devlet kurumlarınca ayrıcalıklı muamele gören bu nesil, henüz XVI. yüzyılda ayrı bir sınıf olarak şehirlerde kendilerine tahsis edilen mahallerde yaşamışlar, hizmetleri karşılığında vergiden muaf tutulmuşlardır. Osmanlı idaresi süresince ayrıcalıklı bir sınıf olarak kalan Kuloğullarının Cezayir tarihinde önemli etkisi olduğu kabul görmektedir. Bkz. Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika...** s. 10.

¹⁸⁶ Ahmet Gedik, “*Türk Kültürü'nün Cezayir'de Etkileri (Cezayir Şehri Örneği)*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, Sayı: 39, s. 9-10, 19-20.

¹⁸⁷ Seydi Vakkas Toprak, *a.g.m.* s. 225. Başlangıçta tek bir eyalet iken zamanla üç farklı ocak şeklinde ayrılarak idare tesisi yoluna gidilmiştir. Merkezi otoritenin bu şekilde bir bölünmeye gitmesinin arkasında yatan ana sebep, merkezden çok uzakta olması sebebiyle beylerbeyi olarak atanan kişilerin aşırı güçlenerek bağımsız hareket etme girişiminde bulunulmasının önünü kesmektir. Ancak tedbirler alınmış olmasına rağmen atamalarında liyakatın göz ardı edilmesi, istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bkz. Aziz Samih İlter, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 168.

¹⁸⁸ Donald Quataert, **The Ottoman Empire 1700-1922**, Cambridge University Press, İngiltere, 2005, s. 88-89.

amacıyla, ilk dönemlerde görev süresi üç yıl olan paşalar tayin edilme yoluna gidilmiş fakat bu sistem uzun süre devam ettirilememiştir.¹⁸⁹

XVI. yüzyılın ilk yarısından 1830 yılına kadar yaklaşık olarak üç yüz yıl devam eden Osmanlı hâkimiyeti süresince Cezayir'in yönetim sisteminin değişimi ve dönüşümüyle ilgili şöyle bir genel kabul bulunmaktadır: Beylerbeyiler dönemi (1518-1587), Paşalar dönemi (1587-1659), Ağalar dönemi (1659-1671)¹⁹⁰ ve Dayılar dönemi (1671-1830). Cezayir-i Garp Ocağı, idarî teşkilatlanma olarak dört farklı bölgeye bölünmüştü. Başkent Cezayir şehrinin de olduğu, doğrudan Dayı tarafından yönetilen birinci bölgenin adı "*Dârüssultan*" olarak adlandırılıyordu. Dayı "*solak*" adı verilen özel muhafızlar tarafından korunur ve Cezayir şehrinde bulunan Cenine Sarayında ikamet ederdi. Diğer üç idarî bölge ise "*beylik*" olarak adlandırılan sancaklar olarak teşkilatlandırılmıştı. Bu beylikler; batıda Oran, doğuda Konstantin ve Tittari (Medea merkezli) sancaklarıydı. Diğer üç bölgenin atamasını, merkezdeki bölgenin de başında bulunan Dayı yapardı.¹⁹¹ Cezayir, Osmanlı Devleti'nin himayesine girdiği ilk yıllardan itibaren merkeze yakın eyaletlere göre daha bağımsız bir statüde oldu. İstanbul'a uzak olması, Hristiyan dünya ile temas halinde olunan bir konumda olunması ve bölgedeki toplum yapısı, bahse konu gevşek yönetim şeklinin uygulanmasını adeta zorunlu kılmıştı.¹⁹²

Cezayir-i Garp Ocağı'nda, diğer tüm Osmanlı eyaletlerinde olduğu gibi, Divan-ı Hümayun benzeri bir yönetim kurulu bulunuyordu. "*Paşa Divanı*" olarak da adlandırılan bu heyet, hem eyaletin yönetim sorunlarının çözüm yeri hem de bir mahkeme olarak

¹⁸⁹ Seydi Vakkas Toprak, *a.g.m.* s. 226-228. Bir süre sonra Trablusgarp ve Tunus eyaletlerinde hanedanlar yönetimine geçildi (Karamanlı ve Hüseyini hanedanlıkları) fakat Cezayir, Fransız işgaline kadar asker kişiler tarafından yönetildi. Bkz. Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 35; Osmanlı hâkimiyeti süresince Cezayir'de eyalet yöneticisinin seçimi ve görev süreleriyle ilgili belirlenmiş bir kural hiç olmadı. Çevresinde yeterince gücü toplayan bir kişi yönetimi ele geçirmek için darbe yapıyor, iktidardaki yöneticiyi, çoğunlukla, öldürerek yönetime el koyuyordu. 1671 yılından Fransız işgalinin gerçekleştiği 1830 yılına kadar yönetime gelen yirmi sekiz dayıdan on dördü öldürülmüştü. Bkz. Mustafa Eravcı, *a.g.m.* s. 87.

¹⁹⁰ Grammont; Osmanlı Devleti idaresi altındaki Cezayir tarihini; Beylerbeyiler, Paşalar ve Dayılar dönemleri olarak üçe ayırmaktadır. Ağalar dönemini on iki yıl kadar süren bir "ayaklanma" süreci olarak kabul etmektedir. Bkz. H. D. Grammont, **a.g.e.** s. 48.

¹⁹¹ İsmail Ceran, **a.g.e.** s. 819-820. Ayrıca bkz. Tütüncü, Mehmet, **Cezayir'de Osmanlı İzleri (1516-1830)**, Sota Yayınları, İstanbul, 2013, s. 20.

¹⁹² İngiliz tarihçi ve diplomat (Sir) Paul Ricaut(1629-1700); bulunduğu bölge itibarıyla İstanbul'a çok uzak olması, yöneticilerinin yerel güç odakları arasından seçiliyor olması ve kendine özgü yapısının sonucu olarak yarı bağımsız görünümü nedeniyle, pek çok çağdaşı gibi Cezayir'i bir "Cumhuriyet" olarak adlandırmıştı. Bkz. Ricaut, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi, XVII. Yüzyıl** Çev. Halil İnalçık ve Nihan Özyıldırım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012, s. 116.

hizmet vermekteydi. Eyalet idaresinde karar alma noktasında Dayı'ya yardımcı olan ve bir çeşit danışma kurulu fonksiyonu da olan divan; hazineci, ordugâh ağası, vekil-i harç, beytûmalci ve vergi toplama işlerinden sorumlu hocat'ülhavl adı verilen görevlilerden oluşuyordu.¹⁹³ Dayı, ülke yönetimiyle ilgili karar alırken divan üyelerine ek olarak yeniçeri ağaları ve denizci reislerin olurlarını da almak zorundaydı.¹⁹⁴

Osmanlı dönemi de dâhil olmak üzere, Cezayir'de, normal şartlarda herhangi bir ülkede çok nadir görülebilecek bir kuralsızlık, düzensizlik hali var olmuştur. Cezayir yönetimi emrinde hareket eden korsanlar tarafından, Osmanlı Devleti'nin uluslararası antlaşmalarla ticaret imtiyazı verdiği devletlerin gemilerine dahi saldırılar düzenlenebiliyor, başkentte görevli ülke temsilcisi elçiler, keyfi bir şekilde hapse atılabiliyordu. Uluslararası antlaşmalara uygun şekilde kurulmuş, Avrupalı devletlerin işlettikleri şirket tesislerine bizzat askerler tarafından saldırılıp zarar verildiği oluyor ve bu fiillerin her biri Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokan büyük krizlere dönüşebiliyordu.¹⁹⁵

Teşkilat yapısının temeli Oruç Reis zamanında atılan Cezayir kara kuvvetlerinin ana unsuru yeniçerilerden oluşuyordu. Yeniçerilerin personel ihtiyacının tamamı Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ve çoğunlukla Anadolu'dan temin ediliyor,¹⁹⁶ İstanbul Yönetimi tarafından Cezayir için belli dönemlerde asker toplaması amacıyla izin çıkarılıyordu.¹⁹⁷ 1634 yılında Cezayir'de konuşlu yeniçeri sayısı 22.000 civarındaydı.¹⁹⁸ Osmanlı Devleti'nden gönderilen askerlere ilave olarak yerli askerlerden oluşan birliklere "mebazin" denirdi. Cezayir'deki askerlerin disiplininin sağlanması kolay olmamıştır. Devlet otoritesine itaat konusunda yaşanan sorunlara karşı İstanbul Yönetimi büyük bir

¹⁹³ Eyaletin başkenti konumunda olan ve Dayı'nın ikamet ettiği Cezayir şehrinde adliye ve zabıta işlerinden sorumlu görevliye şeyh'ül-beled denirdi. Bkz. Orhan Kılıç, "Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp... s. 436.

¹⁹⁴ Cezayir'de görev yapan yerleşik asker grupları, kendi yönetim sistemi içerisinde işleyişin aksamadan yürütmesi ve yönetim mekanizmasının kesintiye uğramaması amacıyla "paşa divanı", "yeniçeri divanı" ya da "ağa divanı" adı verilen yönetim kurulları oluşturulmuştu. Bkz. Mustafa Eravcı, *a.g.m.* s. 85.

¹⁹⁵ Aziz Samih İler, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 172.

¹⁹⁶ Fuat Carım, **Cezayir'de Türkler...** s. 52.

¹⁹⁷ Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika...** s. 9.

¹⁹⁸ Aziz Samih İler, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 169; Personel maaş kayıtlarına göre 18'inci yüzyılın ilk yarısında Cezayir'de 12.000 kadar yeniçeri askerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. 17'nci yüzyılda Cezayir'de ortalama 100.000 ila 125.000 arasında bir nüfusun olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Serkan Demir, *a.g.t.* s. 64.

çoğunlukla doğrudan müdahale etme yoluna gitmemiş, Cezayir'in kendi iç işleyişi içerisinde sorunların giderilmesini sağlamayı tercih etmiştir.¹⁹⁹

XVI. yüzyıl boyunca Cezayir eyalet yönetiminin Osmanlı Devleti'nin belirlemiş olduğu tabiiyet kurallarına uyumu noktasında önemli bir sorun yaşanmamış fakat yüzyılın sonlarından itibaren diğer iki ocakla birlikte Cezayir'in İstanbul'a olan itaati azalmaya başlamıştır.²⁰⁰ Yaşanan aksaklıkların giderilmesi maksadıyla Cezayir üzerindeki kontrol mekanizmasının ve iletişim yollarının güçlendirmesi yönünde İstanbul'daki devlet yönetimi nezdinde çalışılmış fakat bu gayretlerden arzu edilen sonuçlar alınamamıştır.²⁰¹

Cezayir'deki yönetim zafiyetinin nedenlerinin anlaşılmasına yönelik bir çalışma yapıldığında ilk göze çarpan hususun yeniçerilerin askerlik dışı faaliyetleri olduğu görülmektedir. Cezayir'deki yeniçeri teşkilatında genel olarak Osmanlı idaresini tanımama eğilimi hâkimdir.²⁰² Osmanlı Devleti tarafından belirlenmiş kurallara ve verilmiş talimatlara aykırı eylemlerde bulunmak sıklıkla yaşanıyor, kimi zaman yaptıkları fiiller nedeniyle İstanbul'dan gelen sert uyarılara dahi direnç gösterdikleri oluyordu. Yeniçerilerin kural tanımaz tutumları ve keyfi davranışları, Cezayir ekonomisini olumsuz etkilemesinin yanında nitelikli nüfusun ülke dışına göç etmesine sebep olmuştur. Osmanlı Yönetimi ile sık sık sorun yaşamaktan çekinmeyen Yeniçeriler; ekonomik gücü ellerinde bulunduran korsan lideri reislerle karşı karşıya gelmemeye de özen göstermişlerdir.²⁰³

Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa'nın 27 Haziran 1587 tarihinde aniden vefat etmesi, Cezayir'in yönetim sisteminde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Gelinen tarihe kadar yaşanan tecrübeler neticesinde, ocaklarda daha sağlıklı bir yönetimin oluşturulabilmesi adına üç farklı eyalet kurulmasına karar verilmiş²⁰⁴ ancak bu yeni

¹⁹⁹ Osmanlı Devleti'nin baskı uygulamaması ve kısmen serbest bırakmasında, Cezayir'in Osmanlı idaresine geçişinin kendi arzusu ile olmasının da etkisi vardır. Bkz. Ekrem Buğra Ekinci, "*Osmanlı İdaresinde Âdem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2008, Sayı: 6, s. 7-84, s. 66-67.

²⁰⁰ Seydi Vakkas Toprak, *a.g.m.* s. 226.

²⁰¹ Mustafa Eravcı, *a.g.m.* s. 86.

²⁰² Başta Anadolu olmak üzere Osmanlı sınırları içerisindeki bölgelerden Cezayir'e asker olarak alınan insanlar, disiplinli bir ordunun personeline olması gereken genel özelliklere uygun değildi. Yaşadıkları bölgede genel toplum kurallarına uyum gösteremeyenler, cinayet, hırsızlık gibi hiçbir toplumda kabul görmeyen suçlara karışmış olanlar, menfaatlerine uyduğu sürece suça karışma endişesi yaşamayan maceraperestler, gönüllü olarak Cezayir'e asker olarak yazılmışlardır. Bu insanlar kara ya da deniz kuvvetlerinin personeli olarak görev yapmışlar, içlerinden üst rütbelere ulaşanlar olmuştur. Bu yapıdaki insanların makam sahibi olarak Eyalet yönetimine yön verecek pozisyonlarda bulunmuş olmaları, sağlıklı bir devlet işleyişinin kurulmasını zorlaştırmıştır. Bkz. Orhan Kılıç, "*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp*... s. 428-429.

²⁰³ Aziz Samih İltter, *Şimali Afrika'da Türkler*... s. 168-169.

²⁰⁴ Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1957, s. 5.

sistemin uygulamaya geçilmesinden sonra da İstanbul ile Cezayirli yöneticiler arasındaki iletişim aksaklıkları yaşanmaya devam etmiştir.²⁰⁵ Bu dönemde Osmanlı Devleti tarafından uygulanması istenen kanun ve kuralların hayata geçirilmesi noktasında sıklıkla sorunlar yaşanmasına rağmen İstanbul'dan istek bildirildiğinde, Cezayir ordusu bünyesindeki denizciler, gemi ve personeliyle Osmanlı donanması içerisinde görevlendirilmişlerdir.²⁰⁶

Cezayirli yöneticiler Osmanlı Devleti bağlılığını kabul ediyor ve savaşlarda Osmanlı Ordusu emrine giriyor olmalarına rağmen uluslararası ilişkilerde çoğunlukla bağımsız hareket ediyorlardı. Akdeniz'de ticarî varlık gösteren Batılı devletler, Osmanlı otoritesinin zayıflığını görmüşler ve XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne danışmaksızın Cezayir ile doğrudan ilişkiler tesis etmeye başlamışlardır. Böylelikle uluslararası ortamda, resmen olmasa da fiiliyatta Cezayir'e yönelik olarak bağımsız bir devlet protokolü uygulanmaya başlandığı görülmektedir.²⁰⁷ İngiltere ve Fransa gibi devletlerin Cezayir'deki temsilcilikleri, devlet protokolünde “*konsolosluk makamı*” olarak kabul edilmekle birlikte söz konusu temsilciler, bir konsolostan ziyade büyükelçi gibi hareket etmişlerdir.²⁰⁸

İstanbul Yönetimi tarafından Cezayir'e beylerbeyi olarak görevlendirilmeler yapılmaya devam edilmiş ancak göreve başlayan valiler yerel güç odakları üzerinde otorite kuramamışlardır.²⁰⁹ Yönetimi elinde tutan yeniçeri ağaları, İstanbul'dan gönderilen valilerin varlığından duydukları rahatsızlığı açıkça göstermişler, hatta kimi

²⁰⁵ Orhan Kılıç, “*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp...* s. 429.

²⁰⁶ İstanbul yönetimi tarafından Osmanlı Donanması'nın desteklenmesinin istendiğine dair bir yazıya örnek olarak bakınız; BOA. A. 78. 1627. H- 15.02.1018 (20 Mayıs 1609).

²⁰⁷ Bu durum sonraki yıllarda da aynen devam etti, ancak İstanbul yönetimi de bu durumdan şikâyetçi görünmüyordu. Cezayir diğer iki ocağın kendi başlarına uluslararası antlaşmalar imzalayabileceğini üçüncü devletlere resmi yazılarla bildirdiği oluyordu. Cezayir'in İngiltere ve Hollanda ile doğrudan antlaşma imzalayabileceğinin bildirildiği bir yazı için bakınız; BOA. HAT. 455 22486, H- 09.11.1231 (01 Ekim 1816).

²⁰⁸ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 48.

²⁰⁹ 31 Aralık 1586 tarihinde Cezayir Beylerbeyi olarak ataması yapılmış olan Hasan Paşa, 1588 yılında Kaptan-ı Derya olarak görevlendirilerek İstanbul'a çağrıldı. Kendisinin yerine Cezayir Beylerbeyi olarak atanan Ahmet Paşa, Cezayir'de çıkan bir isyanda hayatını kaybedince yerine 1588 yılının son aylarında Hızır Paşa atandı. Hızır Paşa göreve geldikten sonra devlet yönetiminde etkileri artmış olan yeniçerilerin gücünü dengelemeye öncelik verdi. 1594 yılında İstanbul'a çağrılması üzerine yerine bir akrabasının atanmasını sağlamış ancak İstanbul yönetimi tarafından 1596 yılında bu göreve kendisi bir kez daha atanmıştır. Yeniçerilerle olan mücadelesine devam ederken aynı yıl görevden alınarak yerine Mustafa Paşa atanmıştır. İstikrarlı bir yönetim kurmak amacıyla yapılan atamaların sonuç vermemesi üzerine 1605 yılında Hızır Paşa'nın tekrardan Cezayir Beylerbeyi olarak ataması yapılmış ancak 1606 yılının Mayıs ayında (kesin tarihi bilinmemektedir) üzerine atfedilen bazı suçlar nedeniyle idam edilmiştir. Bkz. Orhan Kılıç, “*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp...* s. 427-429.

zamanlar sembolik olarak orada bulunmalarına dahi müsaade etmemişlerdir.²¹⁰ İstanbul tarafından yapılan atamaların sıklığı göz önüne alındığında, göreve getirilen paşalar, devlet otoritesini sağlama hususunda etkili olamadılar. Ülkede yönetimle alakalı istikrarsızlık bir gelenek halini alırken İstanbul'dan görevlendirilen paşalar da çeşitli sebeplerle koltuklarında uzun süre kalamadılar.²¹¹

Diğer taraftan, XVII. yüzyıldan itibaren uluslararası ortamda güç dengesi değişmeye başlamış, Osmanlı Devleti ve İspanya arasındaki Akdeniz'deki rekabet, XVI. yüzyıl sonlarına doğru her iki devletin uğraşması gereken başka sorunların çıkması sebebiyle azalmıştır. Osmanlılar doğuda İran'la mücadele ederken İspanya, Kuzey Avrupalı denizci devletlerle çatışmak durumunda kalmıştır. İki devlet arasındaki mücadelenin şiddetinin azalmış olması, Osmanlı Devleti'nin de Cezayir'e olan ilgisini de zayıflatmıştır.²¹² Bu arada 1660'lı yıllar, Akdeniz'deki nüfuzunu sürekli arttıran İngiltere ile Cezayir arasındaki ilişkilerin arttığı bir dönem olmuştur. 1661 yılında İngiltere Kralı II. Charles ile Portekiz Prensesi Catherine of Braganza'nın evlenmesi, Akdeniz'deki güç dengelerini İngiltere tarafına değiştiren önemli bir gelişme oldu. Bu evlilik vesilesiyle, Portekiz yönetiminde olan Fas'ın Tanca şehri çeyiz olarak İngiltere'ye verildi. Şehri büyük bir koloni ve ticaret merkezi haline getirmek isteyen İngilizler, 1662 yılında Tanca'da bir askerî üs inşa ettiler. İngiltere aynı yıl Cezayir ve diğer iki ocakla var olan anlaşmalarının geçerlilik sürelerinin uzatılmasını sağladı. Bu anlaşmalar ile İngiltere bayrağı taşıyan gemilerin, korsanların saldırılarından muaf tutulmaları taahhüt altına alınmış, İngiltere resmî makamları tarafından izin belgesi verilmiş ticaret gemilerine saldırı yapılmaması garanti edilmişti.²¹³ Korsanlar çoğunlukla okuma yazma

²¹⁰ 1659 yılında Bâb-ı Âlî tarafından Cezayir'e vali olarak atanan Ali Paşa, Cezayir kıyılarına geldiğinde, yönetimi elinde tutan Yeniçeri Ağası tarafından Cezayir kıyısına çıkmasına müsaade edilmeyerek İstanbul'a geri dönmek zorunda bırakıldı. Bu olay üzerine İstanbul ile Cezayir ilişkileri gerginleşerek kopma noktasına geldi. Cezayir tarafının girişimleriyle askeri bir çatışma yaşanmadan bir ara yol bulundu. Bkz. Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, **Silahdar Tarihi II. Cilt (1095-1106)**, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928, s. 222.

²¹¹ Seydi Vakkas Toprak, *a.g.m.* s. 228.

²¹² Bülent Arı, **Akdeniz'de İki Süper Gücün Hâkimiyet Mücadelesi: İspanya ve Osmanlı, 1568-1588: Kıbrıs Fethi, İnebahtı, Armada**, Kadim Yayınları, Ankara, 2019, s. 65-79.

²¹³ İngiltere ile Portekiz ilişkilerinde önemli bir iyileşmeye sebep olması sebebiyle İspanya'nın karşı çıktığı bu evlilik, 23 Haziran 1661 tarihinde imzalanan bir sözleşme ile hayata geçirildi. İngiltere; o dönem Portekiz kolonisi olan Tanca, Hindistan'daki Yedi Mumbai Adası (Seven Islands of Bombay), Brezilya ve Doğu Hindistan'da ticaret yapma hakkı kazandı. Bunun karşılığı olarak Portekiz, İngiltere'den askeri yardım ve donanma desteği aldı. Bu destek, mücadele içerisinde olduğu rakibi İspanya karşısında Portekiz'e önemli kazanımlar elde etmesini sağladı. Bkz. Wallis Chapman, "The Commercial Relations of England and Portugal, 1487-1807." **Transactions of the Royal Historical Society**, Cilt I, 1907, ss. 157-79, s. 166-169.

bilmediklerinden izin belgeleri özel şekillerde yapılıyordu. Taklitlerinin yapılmasını önlemek amacıyla belgelerin yapısı ve üzerindeki şekiller belli aralıklarla değiştiriliyor ve titizlikle kayıt altına alınıyordu.²¹⁴

İngiltere'nin en büyük rakibi olan Fransa ise bir yandan Osmanlı Devleti ve Cezayir ile iyi ilişkiler kurmaya özen gösterirken diğer taraftan Cezayir kıyılarında bir yer edinmek için daima gayret içerisinde olmuştur. Bu politika kapsamında, Fransız yöneticilerin bir saldırı için şartların uygun olduğunun değerlendirdiği 1664 yılında, 150 kadar gemiyle Cezayir'in Hacîl şehrine bir çıkarma harekâtı gerçekleştirildi. Kısa bir sürede şehri ele geçirmeyi başaran Fransızlar, bölgede kalıcı olacakları düşüncesiyle binalar inşa ettiler fakat çok geçmeden, Cezayir tarafından gerçekleştirilen karşı saldırıyla bölgeden çıkarıldılar.²¹⁵ Bu yüzyılda Akdeniz hâkimiyeti mücadelesinde İngiltere ve Fransa iki zıt kutbun merkezi oldular. İki güç arasındaki çekişme XIX. yüzyıl sonuna kadar devam etti. Cezayirli yöneticiler söz konusu rekabeti, kendi ulusal çıkarları yönünde çok başarılı bir şekilde kullandılar. Fransa'yı, kendileri açısından daha cazip tekliflerle antlaşma masasına gelmeye zorlamak amacıyla ilk olarak İngiltere ile kalıcı bir anlaşma imzalamayı kabul ettiler. 1682 yılında imzalanan bu antlaşma, iki devlet arasında 1816 yılına kadar yapılan çok sayıdaki anlaşmanın temelini teşkil etti. Benzer nitelikleri olan bir antlaşma da 1689 yılında Fransa ile imzalandı. Bu antlaşma da diğeri gibi çok uzun süre geçerliliğini korudu.²¹⁶ 1680'lerde yapılan bu antlaşmalardan sonra Batılı denizci devletlerle ocaklar arasında bir tür denge sağlandı. Fransa, İngiltere, Hollanda, İsveç, Danimarka, Venedik gibi devletlerle yapılan antlaşmalar, nakit para ödemesi ve hediyeler karşılığında yenileniyordu. Ocaklar, ödemelerin büyüklüğü ölçüsünde antlaşmalara sadık kalıyorlardı.²¹⁷

Cezayir'de korsanlık faaliyetleri çoğunlukla kuralsız bir şekilde yaşanmıştır. Akdeniz'de varlık gösteren hemen her devlete ait gemilere saldırılmış, vatandaşları esir alınmıştı. Bu süre zarfında Cezayir; en yüksek rütbeli bürokratından sıradan vatandaşına kadar her kademedeki vatandaşının korsanlık faaliyetlerinden elde ettiği gelirden doğrudan ya da dolaylı olarak faydalandığı ilginç bir eyalet manzarası çizmiştir.²¹⁸ Büyük

²¹⁴ Joshua White, **Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean**, Stanford University Yayınları, 2017, s. 103–139.

²¹⁵ Halil İnalçık, **a.g.e.** (2015), s. 103.

²¹⁶ Caitlin M Gale, *a.g.t.* s. 45- 46.

²¹⁷ Adrian Tinniswood, **a.g.e.** s. 257.

²¹⁸ Aziz Samih İler, **Şimali Afrika'da Türkler...** s. 172.

güçlerin Akdeniz ticareti üzerindeki rekabeti, Cezayirlilere geniş bir harekât alanı sağladı. Anlaşma yapılmış olan Fransa ve İngiltere gibi devletlerin bayraklarını taşıyan gemilere dahi saldırıldığı oluyor, Cezayirli yöneticiler bir şekilde bu tip olaylardan zarar görmeden sıyrılmayı başarıyorlardı. Yöneticilerin bu geniş özgürlüğü ve keyfi davranışları, başıbozukluğu da beraberinde getirmiştir.²¹⁹

XVII. yüzyıl başlarından Fransız işgaline kadarki dönemde Osmanlı Devleti'nin Cezayir'e beylerbeyi atamaya devam ettiği ve dolayısıyla sembolik olarak da olsa Cezayir'in bir beylerbeylik idaresi olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Arşiv belgelerinde yazan bilgiler değerlendirildiğinde, bazı dönemler arka arkaya ve kısa aralıklarla çok sayıda beylerbeyi ataması yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, özellikle son dönemlerde kendi nüfuzları sayesinde iktidara gelen dayıların beylerbeyi olarak atamalarının yapılması bir zorunluluk olmuştur. Bu düzen, Cezayirli yöneticilerin her geçen yıl daha fazla bağımsız bir otorite gibi hareket etmelerine sebep olmuştur. Öyle ki, Cezayir yöneticileri Osmanlı Devleti'nin yaptığı uluslararası antlaşmalara bağlı kalmadığı, onları tanımadığı durumlar çok yaşanmıştır.²²⁰ İkinci Viyana Kuşatması yenilgisinden itibaren geçen süreç içerisinde Cezayirli yöneticilerin Osmanlı otoritesine olan bağlılıklarının daha da azaldığı görülmektedir. Cezayir dayılarının, Padişahların bizzat rica ettikleri konularda dahi aksi yönde eyleme giriştikleri durumlar yaşanmıştır.²²¹

Denizci reislerin(dayılar) yönetimi ele almasından itibaren Cezayir'in yönetim teşkilatı son şeklini almıştır.²²² Ancak bu dönemde de İstanbul'dan “*beylerbeyi*” atamasının yapılmaya devam edildiği, “*dayılık*” ile birlikte “*beylerbeyi*” makamının da resmen var kabul edildiği ve resmî yazışmalarda her iki makamın da dağıtım listesinde olduğu görülmektedir.²²³ Cezayir'de dayıların değişimi çoğunlukla kanlı askerî darbelerle gerçekleşmiştir. Bir önceki dayıyı öldürerek göreve gelen yeni dayı, tüm önemli

²¹⁹ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 35.

²²⁰ Örneğin, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir ticaret anlaşması yapılmış olmasına rağmen Fransa'nın 21 Mart 1629 tarihinde Cezayir dayısı ile de ayrı bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bkz. Orhan Kılıç, “*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp...* s. 430.

²²¹ 1715 yılında Osmanlı Devleti tarafından resmî izin belgesi verilmiş olan Avusturya'ya ait bir ticaret gemisine Cezayirli korsanlar tarafından el konulmuştu. Avusturya'nın İstanbul Elçisi'nin talebi sonrası Padişah, 14 Haziran 1715 tarihinde Cezayir'e bir temsilci göndererek el konulan geminin serbest bırakılması talimatını vermiş fakat Dayı Abdi Paşa, Padişah'ın bu isteğini geri çevirmişti. Bkz. Serhat Kuzucu, *a.g.m.* (2015), s. 175.

²²² Ercüment Kuran, **a.g.e.** s. 5-6.

²²³ Her iki makama hitâben yapılmış yazışmalara örnek olarak Bkz. BOA. A. 112. 270. H-20.07.1113 (21 Aralık 1701), BOA. A. 112. 372. H-20.08.1113 (20 Ocak 1702), BOA. A. 112. 416. H-29.08.1113(20 Ocak 1702), BOA. A. 120. 1038. H-29.11.1126 (06 Aralık 1714).

kadrolara, kendisinin o makama gelmesini sağlayan kişilerin atamasını yapıyordu. Bunun sonucunda, devletin yönetim tarzında bir süreklilik olmuyor, dış ve iç politikada ani ve büyük değişimler yaşanabiliyordu. Çoğunlukla, bir önceki dayı ile halef selef ilişkisi değil, düşmanlık ilişkisi söz konusuydu.²²⁴ Eyalet teşkilatının yapısı ve yönetimde etkili olan kesimlerin önceliklerinin farklı olması, göreve gelen bir dayının ülkenin çıkarlarına uyumlu uzun vadeli kararlar almasına müsaade etmiyordu.²²⁵

Osmanlı Devleti'ne baskı yapma gücüne ve imkânına sahip devletler, Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinden zarar görmeleri durumunda konuyla ilgili rahatsızlıklarını İstanbul yönetimine ileterek çözüm bulma yoluna gidiyorlardı. Örneğin 1829 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Edirne Antlaşması'na göre, Osmanlı Devleti'nin ödeyeceği savaş tazminatının içerisinde, korsanların Rus gemilerine verdikleri zararın bedeli olarak kararlaştırılmış bir meblağ da vardı. Osmanlı Devleti, bu türden yaptırımlara maruz kalmamak amacıyla Cezayir güçlerinin İstanbul'dan bağımsız olarak hareket ettikleri yanıtını vermek zorunda kalmıştır. Yaşanan bu türden hadiseler, Cezayir - Osmanlı ilişkilerine zarar verdiği gibi Cezayir'i bağımsız bir devlet konumuna getirmiş, büyük devletlerden gelecek dış müdahalelere haklı gerekçeler yaratmıştır.²²⁶ Bu düzeyde devam eden ilişkilerin gölgesinde XIX. yüzyıla gelindiğinde; Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı, iki ya da üç yıl aralıklarla "*beylerbeylik*" makamının

²²⁴ Ahmet Gedik, **XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri'nde Sosyal Ve Ticârî Hayat (1800-1830)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 1.

²²⁵ Bu durumun istisnası olarak, 1798 yılında barışçıl yollarla Dayı olarak seçilmiş olan Baba Mustafa Paşa dönemi örnek gösterilebilir. Kuzeni olan Dayı Ali Hasan Paşa'nın ölümü üzerine yeniçeriler tarafından bu göreve getirilmişti. Göreve geldiği andan itibaren Cezayir'in dış ticaretini arttırmaya yönelik tedbirler alan Baba Mustafa Paşa, görevde kaldığı süre boyunca, korsanlık faaliyetleri yapan ve devlet otoritesine karşı sürekli ayaklanma heveslisi olan denizci reislerle mücadele etmiştir. Hayata geçirmiş olduğu düzenlemelerden rahatsızlık duyan çevrelerce 1805 yılında öldürülmüştür. ABD'nin Cezayir temsilciğinden, Washington'a gönderilen 17 Ekim 1802 tarihli değerlendirme raporunda yer alan bilgilere göre, Cezayir dayılığının seçiminde çoğunluğu Anadolu'dan gelmiş Türklerden oluşan yeniçeri kadrolarının belirleyici olmaktadır. 1798 yılında dayı olan Baba Mustafa, kuzeni olan Dayı Ali Hasan Paşa'nın ölümü üzerine yeniçeriler tarafından bu göreve seçilmişti. Baba Mustafa Paşanın o tarihe kadar hazine sorumlusu bakan pozisyonunda olduğu, bu görevdeyken Cezayir'in ekonomi ve dış politikasında çok etkin bir konumları olan Yahudi iş çevreleriyle yakın ilişkilerinin olduğu belirtilmiştir. Baba Mustafa Paşa, Yahudi tüccarların en ünlülerinden Naphtali Busnach'ı başdanışman olarak görevlendirmişti. Görevde kaldığı süre boyunca, korsanlık faaliyetleri yapan ve devlet otoritesine karşı sürekli ayaklanma heveslisi olan denizci reislerle mücadele etmek zorunda kaldı. Bu reisler tarafından kendisine 1801 ve 1804 yıllarında iki kez suikast yapılmış fakat bu girişimlerden yara almadan kurtulmayı başarmıştı. İstanbul ve Avrupalı devletlere karşı kendi ülkesinin çıkarlarını önceleyen bir dış politika benimsemişti. 1805 yılında kıtlık sebebiyle çıkan olaylarda bir yeniçeri askeri Busnach'ı öldürdü ve ülkede yaşayan Yahudilere karşı şiddet eylemleri başladı. Olaylar büyüyünce ülkeden kaçmaya çalışan Baba Mustafa Paşa, yeniçeriler tarafından öldürüldü. Bkz. Barbara Oberg, **The Papers of Thomas Jefferson Volume 38 1 July to 12 November 1802**, Princeton and Oxford University Press, 2011, s. 510

²²⁶ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK Basımevi, Ankara, 1997, s. 188.

Sultan tarafından onaylanması ve savaş durumlarında Cezayir'in Osmanlı Donanması'na gemi ve personel desteği sağlanmasından ibaret olmuştur.²²⁷

1.2. XIX. Yüzyıl Başlarında Akdeniz'de Oluşan Güç Dengesinde Taraflar

XVIII. yüzyıl sonlarında İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, tüm dünyada var olan ekonomik yapıları etkilemiş, Avrupa'yı dünya ekonomisinin merkezi haline getirmiştir. Asya'nın ekonomisi küçülürken Amerika kıtasında kurulan Amerika Birleşik Devletleri, ticaret ve sanayide sağladığı başarılarla dünyanın en güçlü ülkeleriyle rekabet edebilecek seviyeye ulaşmıştır.²²⁸ Buna karşılık Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalı devletler için artık çekinilecek bir güç olma konumundan çıkmaya başlamıştı. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti yeniden korkulacak bir tehlike konumuna gelecekti ancak bu defa, söz konusu korku gücünden değil tam tersine güçsüzlüğünden kaynaklanmıştır. Erken dönemde Avrupalı devletlerin en büyük kaygısı bu güçlü, değişen durumlara uyum göstermede son derece yetenekli devletle nasıl iyi ilişkiler kurulacağı ve işbirliği yapılacağı iken, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, sürekli zayıflayan bu yapı karşısında nasıl bir politika izlenmesi gerektiğinin kararının verilmesi olmuştur.²²⁹ Ancak buna rağmen söz konusu dönemde de hâlâ doğuda Hazar Denizi'nden batıda Adriyatik kıyılarına kadar Akdeniz'in en büyük ülkesi ve en büyük pazarı olma özelliğini devam ettiriyordu.²³⁰

Merkantilist ekonomi politikalarını benimsemiş olan İngiltere ve Fransa, XVIII. yüzyıldan itibaren Amerika ve Hint ticaretinde olduğu gibi Akdeniz'de de şiddetli bir rekabet ve çıkar çatışması içerisine girdiler. Özellikle II. Viyana Kuşatması sonrası dönemde düştüğü zor durum karşısında güçlü devletlerle ittifak kurma ihtiyacı duyan Osmanlı Devleti, bu iş birliğini büyük devletlere ticaret ayrıcalıkları vererek sağlamaya çalışmıştır. Akdeniz'de ciddi bir mücadele içerisinde olan İngiltere ve Fransa ve diğer devletler için Osmanlı Devleti'nden ayrıcalık almak, rakiplerine karşı üstünlük kurulması açısından önemli avantajlar içeriyordu.²³¹ Fransa'nın; 1739 yılında Osmanlı Devleti-

²²⁷ Ercüment Kuran, **a.g.e.** s. 8.

²²⁸ Erdem Selman Develi, **Dünya Ekonomisinde Ana Dönüşümler ve Gelecek: 1500 ve Sonrası**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2020, s. 56.

²²⁹ Daniel Goffman, **a.g.e.** s. 276.

²³⁰ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 18.

²³¹ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 19.

Avusturya ve Rusya ile imzalanan Belgrad Antlaşması müzakerelerinde arabuluculuk yaparak Osmanlı Devleti lehine kararlar çıkmasına katkı sağlaması nedeniyle, 1740 yılında yapılan antlaşma ile Fransa'ya daimî ayrıcalıklar verildi ki bu son ayrıcalıklarla Fransa ticarî hegemonya açısından Osmanlı sınırları içerisindeki en etkin yabancı güç konumuna geldi. 1740 yılında imzalanan söz konusu antlaşma sonrası Fransa, Doğu Akdeniz ticaretinde rakipsiz bir konuma ulaştı.²³²

Cezayir'le yapılan imtiyaz anlaşmalarına göre, ticaret gemilerinin Akdeniz'de korsan saldırılarından muaf olabilmeleri için Cezayir'e hatırı sayılır miktarlarda vergi²³³ vermeleri gerekiyordu. Batılı devletler, sırf güvenli geçiş için Cezayir'e büyük paralar ödüyor olmaktan kuşkusuz çok mutlu değillerdi ancak ödenen bu tazminatlar, bölgeye düzenlenecek bir askerî harekâtın olası masraflarının çok altında miktarlardı. Bu yöntem, ekonomik olmasının yanında, muhtemel bir deniz muharebesine göre zahmetsiz ve kolay bir işlemdi. Diğer taraftan, büyük devletlerden birinin Cezayir'e karşı güç kullanması, en başta rakipleri tarafından kendi aleyhine kullanılacaktı. Böylelikle, arada aksaklıklar çıksa da bu “*vergi verme düzeni*” 1780'li yıllara kadar aynı şekilde devam etti. Ancak Amerika kıtasında İngiltere'ye karşı başlattığı ayaklanma sonucu ortaya çıkan yeni güç unsuru, Akdeniz'de mevcut düzenin bozulmasının başlangıcı oldu. Amerika'daki İngiliz kolonilerinin 1776 yılında bağımsızlık için ayaklanmaları üzerine İngiltere, Akdeniz'de Amerika gemilerin geçiş ruhsatlarını iptal ettiği gibi gizli bir diplomasiyle korsanları ABD'lilerin ticaret gemilerine saldırılar düzenlenmesi yönünde teşvik etti.²³⁴

Ticarî icari faaliyetlerin aksamadan yürütülebilmesi amacıyla Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, Danimarka, Batavya Cumhuriyeti²³⁵ ve İsveç gibi devletler Cezayir ve diğer ocaklarda temsilcilikler bulunduruyorlardı. XVII. yüzyıldan beri Osmanlı Devleti'nden imtiyaz alan İngiltere ve Fransa ise birbirlerine karşı üstünlük kurmak amacıyla temsilcilikler aracılığıyla en çok rekabet eden iki devletti.²³⁶ XIX. yüzyılda Batı emperyalizminin yayılma şeklinde yeni bir usul görülmeye başlanmıştır. Devletler bu

²³² Robert Olson, “*The Ottoman-French Treaty of 1740: A Year to be Remembered*”, **Turkish Studies Association Bulletin**, Eylül 1991, Cilt 15, No. 2, s. 347-355, s. 350-352.

²³³ Yapılan uluslararası anlaşmalar gereği Cezayir'e ödenen verginin adı olarak, Batılı kaynaklarda “*vergi*” kelimesi yerine büyük bir çoğunlukla “*haraç*” (tribute) kelimesinin kullanılmaktadır.

²³⁴ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 257.

²³⁵ 1648 yılında kurulan Hollanda Cumhuriyeti, 1795 yılından 1806 yılına kadar uluslararası ortamda resmî olarak “Batavya Cumhuriyeti” olarak adlandırılmıştır. Bkz. Mustafa Şentop, *Konularına Göre Karşılaştırmalı Dünya Anayasaları*, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2022, s. 54.

²³⁶ Julie Kalman, *a.g.m.* s. 5.

dönemde de sınırlarını genişletme stratejilerini devam ettirmekle birlikte önceki dönemlerden farklı olarak nüfuz alanlarını genişletmek için, güç kullanarak toprak işgal etmeyi tek yöntem olarak kullanmamışlardır. Bazı durumlarda, hedefteki devletlerin siyasal bağımsızlıklarına karışılmamış, ülke sınırları içerisindeki zayıf siyasî otoritelerinden faydalanılmıştır. Böylelikle, savaş zahmetine girmeden ve daha da önemlisi uluslararası meşru kabul edilen hareket alanından çıkmak zorunda kalmadan bir ülkenin ekonomik kaynaklarından faydalanılmıştır. Bu usul, İngiltere ve Fransa tarafından Osmanlı Devleti üzerinde uygulanmıştır. Osmanlı Devleti, bu iki devletin dikte ettiği her türlü ticarî ayrıcalığı bir şekilde kabul etmek zorunda kalıyordu. Bu sebeple de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü bozacak bir işgale ihtiyaç kalmadan ülkenin iktisadî imkânlarını kendi lehlerine en üst seviyede kullanıyorlardı. Osmanlı topraklarında birbirleriyle sert bir şekilde mücadele ediyorlar ve iktisadî üstünlüğü ele geçirmek amacıyla birbirleriyle kıyasıya rekabet ediyorlardı. Dolayısıyla, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin “*toprak bütünlüğünün korunması*”, büyük devletlerin üzerinde mutabık kaldığı bir politikaydı.²³⁷ Bu politik anlayış kapsamında İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin mevcut yönetimiyle ve sınırlarıyla ayakta kalabilmesi için üçüncü taraflarla savaşa girmekten de çekinmemişlerdir.²³⁸ Bu şartlar altında uluslararası ortamda ayakta kalmaya çalışan Osmanlı Devleti ve Cezayir'in yaşamış olduğu sürecin anlaşılabilmesi için Akdeniz'deki güç dengesinin tarafları olarak: İngiltere, Fransa ve ABD'nin yürüttükleri politikalar hakkında bilgiler vermek yerinde olacaktır.

1.2.1. İngiltere

İngiltere'de 1558 yılında I. Elizabeth'in tahta çıkması, Akdeniz'deki güç dengelerini etkileyen bir takım gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Yeni Kraliçe ile birlikte bir devlet politikası olarak korsanlar desteklenmiş ve faaliyet alanlarını genişletmeleri noktasında teşvik edilmiştir. Söz konusu politikanın uygulamaya geçirilmesiyle birlikte İngiliz korsanlar, Atlantik ve Akdeniz'de boy göstermeye başladılar. I. Elizabeth, korsanlara verdiği desteğin yanında dış politikada da önceki dönemlerden farklı bir

²³⁷ Marc Ferro, **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi** (Çev. Muna Cedden), İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 43.

²³⁸ Donald Quataert, **a.g.e.** s. 86.

yaklaşım benimsemiştir.²³⁹ O tarihe kadar İspanya ile iyi ilişkiler kurmaya özen gösteren İngiltere, Protestan olan yeni kraliçesinin politik tercihleri nedeniyle, kendisinden umulan desteği Katoliklere vermedi. Bu değişikliğin sonucu olarak İspanya, bir müttefikini kaybettiği gibi ileride çatışmak zorunda kalacağı güçlü bir devletle karşı karşıya kalmıştı.²⁴⁰ Kuzeyli denizcilerin Akdeniz’de boy göstermeye başlaması ile denizdeki hâkimiyet anlayışı da değişmiştir. İspanya ve Osmanlı Devleti, eskiden olduğu gibi bundan sonra büyük donanmalarla bir savaşa girme ihtiyacı duymadılar. Ortaya çıkan yeni durum, korsanlar aracılığıyla yapılan askerî harekâtların en çok başvurulan yöntem olmasının yolunu açmıştır.²⁴¹

XVI. yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar, Osmanlı limanlarında ticaret yapma izni yalnızca Fransa ve Venedik devletlerine verilmiş durumdaydı.²⁴² Sanayisi hızla gelişen İngiltere’nin benzer bir anlaşmaya ihtiyacı vardı. Osmanlı Devleti ile ticaret izni ve ayrıcalıklarının içeren bir anlaşma yapılması, millî çıkarları açısından son derece faydalı olacaktı. Bu türden bir anlaşma ile Akdeniz’de, çok fazla para ödenmesi gereken aracılara ihtiyaç olmaksızın doğrudan ticaret yapılabilecek ve Kuzey Afrika korsanlarının çok olası saldırılarından muaf olunacaktı.²⁴³ Esasında İngiltere ile bir ticaret anlaşmasının imzalanması, Osmanlı Devleti’ne de çok önemli faydalar sağlayacaktı. Osmanlı Devleti’nin yüksek teknoloji gerektiren sanayi ürünlerini ithal yoluyla karşılamak zorunda olması, büyük devletlerle ticarî ilişkiler kurmasını mecbur hale getiriyordu. Bu sırada İngiltere’nin, o tarihlerde devam etmekte olan Osmanlı-Safevî savaşları sebebiyle çok ihtiyaç duyulan kalay ve kurşun gibi ürünleri satmayı kabul etmesi, iki devleti yakınlaştırmış, İngiltere’ye ayrıcalıklar verecek ticarî antlaşma imzalanması noktasında devletin olumlu yaklaşmasına vesile olmuştur.²⁴⁴

²³⁹ Wallis Chapman, *a.g.m.* s. 157-158.

²⁴⁰ Colin Martin, **The Spanish Armada**, Manchester Üniversitesi Yayınları, Birleşik Krallık, 1999, s. 57-60.

²⁴¹ Gabor Agoston, **Osmanlı’da Strateji ve Askerî Güç** (Çev. M. Fatih Çalışır), Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 47.

²⁴² Akdeniz’de İspanya ile yaşanan egemenlik mücadelesi sebebiyle Osmanlı Devleti Venedik’in uluslararası ilişkilerinde tarafsız kalmasına büyük önem veriyordu. Venedik’in İspanya tarafında yer alması durumunda, Osmanlı deniz gücü kapasitesini aşan bir düşman kuvvetiyle mücadele etmek zorunda kalacak ve bunun sonucunda Akdeniz’deki var olan güç dengesi Osmanlı aleyhine değişecekti. Osmanlı Devleti’nin Venedik’e ticarî imtiyazlar vermesinin nedenlerinden birinin de söz konusu dengeleri muhafaza amacı olduğu görülmektedir. Bkz. Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası Cilt I...** s. 786-787

²⁴³ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 9.

²⁴⁴ Akdes Nimet Kurat, **Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi 1553-1610**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, Ankara, 1953, s. 64.

İngiltere'nin bir ada ülkesi olması ve Kraliçe I. Elizabeth'in (1558-1603) de iktidarı sürecinde bu jeo-politik gücü değerlendirerek denizcilik alanına ciddi destek vermesi İngiltere'nin büyük bir atılım yaparak uluslararası ortamda nüfuzunun artmasına sebep olmuştur.²⁴⁵ XVI. yüzyılın ikinci yarısında, yaklaşık 30 yıl içerisinde, Akdeniz'deki gemi sayısını Venediklilerin gemi sayısının üzerine çıkararak Akdeniz'in en önemli ticarî güçlerinden birisi haline gelmiştir. İngilizler, 1575 yılından itibaren de Osmanlı Devleti ile daha yakın ticarî münasebetler kurmayı ve bunu diplomatik münasebetlerle de kuvvetlendirmeyi başarmışlardır.²⁴⁶

İngiltere'nin Akdeniz'de varlık göstermesinin en önemli sebebi ve önceliği ekonomik kazanç sağlamaktı. Dolayısıyla bölgedeki ekonomik faaliyetlerin koordinasyonu ve Doğu Akdeniz'deki ticaretin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için 1581 yılında “*Levant Company*” adlı şirket kuruldu. İngiliz diplomatlar, yoğun girişimler neticesinde, Fransa'nın daha önce elde etmiş olduğu ticarî ayrıcalıkların benzerlerini 1580 ve 1597 yıllarında almayı başardılar.²⁴⁷ Ticarî amaçlardan ziyade askerî hedeflere yönelik oluşturulmuş İspanya Donanması, XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde artık İngiltere'ye karşı caydırıcılığını yitirmişti.²⁴⁸ Dolayısıyla bu dönemde Akdeniz'de Osmanlı hâkim gücü dışında İngiltere'nin ticaret yapmasına engel olabilecek bir güç de kalmamıştı. İngilizler o döneme kadar, Doğu Akdeniz ticaretini Venedik ve Cenevizli tüccarların aracılığıyla gerçekleştiriyordu. Gemi teknolojisindeki ilerlemeler ve serbest teşebbüs anlayışının sağladığı istek ve gereklilikle doğu mallarına doğrudan ulaşabilmeleri, getirisi çok yüksek bir ekonomik faaliyet olmasını sağlamıştır. Geline bu noktada Akdeniz ticareti, İngiltere'nin dış politikasını etkileyen temel etkenlerden biri olmuştur.²⁴⁹ O dönemden itibaren İngiltere, Akdeniz'de yapmakta olduğu ticareti olumsuz etkileyebilecek dış müdahalelere karşı güç kullanmakta tereddüt etmemiştir.

²⁴⁵ Ali Çimen, **Tarihi Değiştiren İmparatorluklar**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 297.

²⁴⁶ Maurice Aymard, “*16'ncı Yüzyılın Sonunda...*” s. 227.

²⁴⁷ Robert Mantran, *a.g.m.* (1987), s. 160; İngiltere Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerini ilk olarak ticaret şirketler aracılığıyla gerçekleştirdi. İngiltere'nin İstanbul'a elçi olarak atadığı ilk isim olan William Harborne, henüz diplomatik statüye sahip olmadan önce özel bir şirket temsilcisi olarak Osmanlı başkentine gelerek, o döneme kadar yalnızca Fransa'ya tanınmış olan ticarî ayrıcalıkların İngiltere'ye de tanınması için Osmanlı yönetimi nezdinde girişimlerde bulundu. Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa koordinasyonunda Sultan III. Murat ile İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth arasında mektup teatisi yapılmasını sağladı. Süreç sonunda 1580 yılında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında ticaret antlaşmasının imzalanmasını sağladı. Bkz. Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.** (1953), s. 120.

²⁴⁸ İngilizlerin 1588 yılında dönemin en büyük deniz gücü olan İspanya'yı yenilgiye uğratmaları, tüm dünyanın beklemediği bir gelişme olmuş, var olan dengeleri geri dönüşü olmayacak şekilde değiştirmişti. Bkz. Ali Çimen, **a.g.e.** s. 297.

²⁴⁹ Şenay Özdemir, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı...** s. 9.

Buna en belirgin örnek olarak Fransa'nın Mısır'ı işgali (1798-1801) karşısında izlediği dış politika gösterilebilir. Akdeniz'deki güç dengelerinin anlaşılabilmesi açısından önemli bir örnek olması sebebiyle, söz konusu işgal girişimi ve bu işgale İngiltere'nin gösterdiği tepki bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'yle münasebetleri tabii bir süreç olsa da iki ülke arasındaki ilişkilerin alt yapısı, bazı gelişmelerden sonra ortaya çıkmıştır. Nitekim İngiltere'nin ilk elçisi olarak İstanbul'a gelen William Harborne'un 1575 yılında İstanbul'a ilk gelişinden evvel iki ülke arasında doğrudan ilişkiler kurulmamıştı. İngiliz ticaret gemileri, Fransız bandırası asarak faaliyet gösteriyorlardı. İngilizler, ticarî ayrıcalıklar elde etmeye çalışırken bir yandan da İspanya ile olan rekabetlerinde Osmanlı Devleti'ni kendi taraflarına çekmeye çalıştılar.²⁵⁰ William Harborne, Osmanlı Devleti'ni kendi tarafında çekmek için Sokollu Mehmet Paşa'yı ikna etmeye çalışırken, Fransa da kendi ayrıcalığını ücret karşılığı sattığı İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmasını engellemeye çalışıyordu.²⁵¹ Fransız elçisinin engelleme girişimlerine rağmen William Harborne, İngiliz gemilerine serbest ticaret hakkı veren bir ahitnameyi 1580 yılında almayı başardı. Aynı yıl Sultan III. Murat'ın Kraliçe'ye hitaben bir mektup yazmasını da sağlamıştı.²⁵² 1580 yılında verilen ayrıcalıklarından sonra İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki ticarî faaliyetleri belirgin ölçüde artmıştır.²⁵³ William Harborne, 1583 yılında yine Kraliçe Elizabeth tarafından kaleme alınmış olan, Sultan III. Murat ve Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya hitaben yazılmış mektupları İstanbul'a ulaştırdı. Bu mektuplarla birlikte İngiltere'ye mevcut duruma ilave niteliğinde ticarî ayrıcalıklar veren yeni bir ahitname almayı başardı. Söz konusu ahitname ile birlikte William Harborne, İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdindeki ilk elçisi olarak atanmıştır.²⁵⁴

İstediği ticarî ayrıcalıkları almayı başaran İngiltere, ikinci aşamada Osmanlı Devleti'ni İspanya'ya karşı kullanmak istedi. Bu politika doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin İspanya'ya karşı bir deniz savaşına girmesi için koşullar üretmeye çalıştı

²⁵⁰ Arthur Leon Horniker, "William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations." *The Journal of Modern History*, Cilt 14, No. 3, 1942, s. 289-316, s. 289-291.

²⁵¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: 1574-1623* (Çev. Nilüfer Epçeli Edt. Erhan Afyoncu), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 300-303.

²⁵² Rayne Allinson, *a Monarch of Letters: Royal Correspondence and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I*, Palgrave-Macmillan, 2012, s. 131-139.

²⁵³ Sait Mehmet Türkhan, "Doğu Akdeniz'de İngiliz Ticareti: İskenderun-Londra Hattında İngiliz Ticaret Filosu (1704- 1706)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 1, 2015, s. 30-32.

²⁵⁴ Johann Wilhelm Zinkeisen, *a.g.e.* s. 306.

fakat Osmanlı Devleti, İspanya ile büyük bir rekabet içerisinde olmasına rağmen böyle bir eyleme girişmeye yanaşmadı. Zaten bir süredir devam etmekte olan İran savaşları, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir devlete karşı bir askerî harekâta girişebilmesini imkânsız hale getirmişti.²⁵⁵ Bu arada Fransa, Venedik dışında, ticarî ayrıcalıklardan faydalanan tek büyük devletti. İngiltere'nin aynı ayrıcalıkları elde etmiş olması, Fransa açısından olumsuz bir gelişmeydi, zira elinde tuttuğu pazarı bir başka devletle paylaşmak zorunda kalacaktı. Bu sebeple, söz konusu antlaşmanın imzalanması, zaten var olan Fransa-İngiltere rekabetinin şiddetinin artmasına sebep olmuştur.²⁵⁶

Bütün bu diplomatik gelişmelere rağmen Akdeniz'in kendine özgü var olan gerçekleri, devletleri başka tedbirler almaya zorunlu bırakıyordu. Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması yapılmış olması, bir saldırıya maruz kalmadan Akdeniz sularında seyir yapabilmek için tek başına yeterli değildi. Akdeniz genelinde faaliyet gösteren tüm gemiler Kuzey Afrika merkezli Müslüman denizcilerin hedefi olabilirdi. Bir saldırıya maruz kalmamak için Cezayir ve diğer iki ocağın yöneticileri ile de bir antlaşma yapılması gerekiyordu. Aksi takdirde, Osmanlı Devleti'nden ayrıcalık izni alınmış olmasına rağmen, her bir ticarî konvooya eşlik edecek yeteri miktarda askerî birliğin ticaret gemilerine eşlik etmesinin sağlanması bir zorunluluk haline geliyordu ki bu oldukça masraflı bir işti. Bu noktada İngiltere, Garp Ocakları ile bazı tavizler vererek antlaşmalar yapmanın, onları savaşarak yola getirmekten çok daha kolay ve uygulanabilir bir yöntem olduğunu XVII. yüzyılda yaşadığı tecrübelerle öğrenmişti.²⁵⁷

Cezayir ile ilişkiler yalnızca güvenlik konularıyla sınırlı değildi. Başta buğday olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın ihtiyacı olan tahıl ve sebze ürünlerinin önemli bir kısmı Cezayir'den karşılanmaktaydı.²⁵⁸ Dolayısıyla, Cezayir'e karşı ılımlı politikalar benimseme zorunluluğunun tek nedeni ticaret gemilerine yapılacak olası saldırılar değildi. İngiltere'nin Akdeniz'deki ekonomik çıkarları sebebiyle Cezayir ile iyi

²⁵⁵ Arthur Leon Horniker, *a.g.m.* s. 311-312.

²⁵⁶ Devasa bir pazarın olması sebebiyle, dünyanın diğer coğrafyalarında yaşanan rekabetin çok daha büyüğü Akdeniz'de yaşanıyordu. İngiltere ve Fransa'nın XVII. yüzyılda Osmanlı sınırları içerisindeki ticarî faaliyetleri, Amerika kıtasındakinden daha fazlaydı. İngiliz, Fransız ve Hollandalı şirketler çok kazançlı işler yaptılar. Bkz. Daniel Goffman, *a.g.e.* s. 275.

²⁵⁷ Caitlin M Gale, *Beyond Corsairs...* s. 11.

²⁵⁸ Akdeniz'deki İngiltere donanmasının konuşlanması amacıyla 1739 yılında faaliyete geçirilen Cebelitarık'taki deniz üssünün lojistik ihtiyaçları da yine Cezayir'den satın alınıyordu. Özellikle buğday, et ve diğer yiyecek maddeleri bu üs için son derece önemliydi. 1801 yılında ele geçirilen ve lojistik dağıtım noktası haline getirilen Malta adası için de buğday, et ve taze sebzeler aynı şekilde ocaklardan ithal ediliyordu. Söz konusu ihtiyaçların karşılanabileceği bir alternatif merkez bulmak da o dönem için mümkün değildi. Bkz. Julie Kalman, *a.g.m.* s. 6.

ilişkilerini muhafaza etmesi gerekiyordu. Aksi durumda, Akdeniz’de uğraşılması gereken düşman sayısının artmasının yanında, Fransa gibi rakip devletlerin bölgeden sağladığı faydalardan mahrum bırakılmak, İngiltere’yi hiç istemediği bir durumda bırakabilirdi. İlişkilere zarar verebilecek saldırılar olması durumlarında dahi İngiliz politikacılar ılımlı bir yaklaşımla sorunların krize dönüşmemesine özen gösteriyorlardı. İngiliz dış politikasının bu hassasiyetlerinin farkında olan Cezayirli yöneticiler de bu durumu çok uzun yıllar boyunca kullandılar. Öyle ki, İngiltere gibi büyük bir devletle olan ilişkilere zarar vermeye değmeyecek konular dahi bilinçli şekilde abartılarak, ödünler verilmesinin beklendiği durumlar çok defa yaşanmıştır. İngiltere, XVIII. yüzyılda Portekiz ile müttefiklik düzeyinde bir ilişki içerisindeydi. Portekiz’in de en azından korsan saldırılarından muaf tutulması, İngiltere açısından önemliydi. Bu sebeple İngiliz diplomatlar, müttefikleri olan Portekiz ile Cezayir ve diğer ocaklar arasında bir barış anlaşması imzalanması için gayret gösterdiler.²⁵⁹ Cezayir ve Kuzey Afrika’daki diğer ocaklarla iyi geçinme zorunluluğunun en önemli sebeplerinden biri de, İngiltere’nin Akdeniz’de Fransa’ya karşı net bir üstünlük sağlayamamış olmasıydı. Fransa ile olan mücadelelerinde üstünlüğü gözle görülür bir şekilde elde edememiş olmaları, Ocakların desteğinin hangi tarafa yönelik olacağının önemini arttırmıştır. Cezayirli yöneticiler de, var olan bu denge koşullarında, her iki tarafa da eşit mesafeli yaklaşıma özen göstermişlerdir. Bir tarafla sorun yaşandığında diğer tarafın desteğini hissettiriyor olmaları, kendilerine karşı yapılabilecek bir müdahalenin önüne geçmiştir.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz denge durumu, çok büyük bir değişikliğe uğramadan XIX. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Napolyon Savaşları kapsamında yaşanan çok sayıda muharebelere biri olan ve 1805 yılında meydana gelen Trafalgar

²⁵⁹ Bu türden yapay krizlerden biri 1792 yılında yaşandı. 1785 yılından itibaren Cezayir’de İngiltere temsilcisi olarak görev yapmakta olan Konsolos Charles Logie, Fransa’nın İngiltere’ye savaş ilan ettiği 1792 yılında görevden alınarak yerine Charles Mace adında asker kökenli bir diplomat atandı. Yeni atanan konsolosun Cezayir’e ulaşana kadar, eski konsolosun “topal ördek” statüsü, İngiltere ile Cezayir arasında iletişim kopukluğuna sebep olmuştu. Bu belirsizlik süreci devam ederken, Cezayirli korsanlar Cebelitarık Boğazı yakınlarında bir İngiliz gemisine saldırarak ciddi zarar verdiler. Bu saldırının nedeni, göreve başladıktan sonra diğer tüm Avrupalı devletlerin hediyelerinin Dayı’ya ulaşmış olmasına rağmen İngiltere’den henüz bir hediye gönderilmemiş olmasıydı ki, sebebin bu olduğunu İngiliz yetkililer de çok iyi biliyorlardı. Ancak aynı zamanda Cezayir ile İngiltere arasındaki ticaret devam ediyordu. Cebelitarık’taki İngiliz üssünün yiyecek ihtiyaçları Cezayir’den satın alınıyordu. Meşru ticarî faaliyette bulunan bir gemisine saldırılmış, personeli rehin alınmış olmasına rağmen krizin çözümü noktasında alttan alan taraf İngiltere olmuştu. Zira dünyanın en güçlü donanmasının yiyecek ikmalini, bu diplomatların gayretlerine bağlıydı. Bkz. Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 61-69.

Savaşı,²⁶⁰ Akdeniz’de yaklaşık iki yüz yıldır devam etmekte olan güç dengelerini derinden sarsmıştır. Bu savaşta İngilizler, Fransa-İspanya birleşik donanmasına çok yıkıcı bir darbe indirdiler.²⁶¹ İngiltere’nin bu zaferinden sonra Cezayir’in Batılı ülkelerle olan ticarî ilişkileri arttı fakat aynı oranda korsanlık faaliyetleri azaldı. Fransız İhtilal Savaşları ve akabindeki Napolyon Savaşları neticesinde oluşan güç dengesi, Cezayir’in uluslararası ortamdaki önemi arttırdı. Savaşların iki büyük tarafı olan Fransa ve İngiltere, lojistik ihtiyaçlar ve istihbarat konularında Cezayir’e çok ihtiyaç duyuyorlardı. Bu sebeple, 1815 yılına kadar Cezayir, İngiltere ve Fransa için, çok büyük kıymeti olan ve mutlaka yaşatılması gereken bir devlet konumunda olmuştur.²⁶²

Trafalgar Savaşı sonrası elde ettikleri moral üstünlük, Cezayir üzerindeki nüfuzlarının artırılması için İngilizlerin daha yoğun diplomatik girişimler yapmalarına vesile oldu. Bu gayretlerin bir neticesi olarak, çok uzun yıllardır Fransa’nın kullanmakta olduğu ayrıcalıkları (balıkçılık yapma ve şirket kurma hakkı gibi) 1807 yılında İngiltere de elde etmiş oldu.²⁶³

1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri

İngiltere’ye karşı kazanılan Bağımsızlık Savaşı sonucunda 1783 yılında resmen kurulan Amerika Birleşik Devletleri; ilk yıllardan itibaren dış politikasını, gerginliğe sebep olacak herhangi bir ittifak ya da bloğa dâhil olmamak ve buna paralel olarak tüm dünyada ticaret yapma imkânı verecek uluslararası iyi ilişkileri arttırmak ilkeleri üzerine inşa etmişti.²⁶⁴ Bu zeminde Amerika kıtasında bulunan İngiliz kolonileri XVIII. yüzyılın

²⁶⁰ Trafalgar Savaşı, 21 Ekim 1805 tarihinde Fransa-İspanya birleşik donanmasıyla İngiltere arasında meydana geldi. İngiliz donanmasının başında, Fransa’ya Mısır’da acı bir tecrübe yaşatan Amiral Nelson vardı. Fransa ve İngiltere imparatorluklarının Avrupa kıtası, Akdeniz ve Pasifik okyanusuna yayılan geniş coğrafyada hem karada hem de denizlerde yaptıkları ve Napolyon Savaşları olarak adlandırılan çarpışmaların en kritik aşamalarından biri Trafalgar Savaşı’dır. Bu savaşla birlikte Fransa, denizlerde İngiltere’ye karşı çok ciddi şekilde geriye düştü. İngiltere, yaklaşık 130 yıl sonra meydana gelecek II. Dünya Savaşı’na kadar sürecek olan denizlerdeki en büyük güç olduklarını bu savaşla başlattılar. Bkz. Ali Çimen, **a.g.e.** s. 314.

²⁶¹ Amiral Nelson bu savaşta hayatını kaybetti ancak Fransa ve Napolyon’un canını bir kez daha çok acıtarak unutulmaz bir kahraman olarak İngiltere tarihe geçmişti. Bkz. Edward Spiers, “*The Armed Forces*”, **A Companion to Ninetenth Century Britain** (Edt. Chris Williams), Blackwell Publishing, 2004, s. 80.

²⁶² Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 257.

²⁶³ Julie Kalman, *a.g.m.* s. 6.

²⁶⁴ Göknur Akçadağ, *a.g.m.* s. 122.

başlarından itibaren Akdeniz’de ticarî faaliyetlerde bulunmaya başladılar.²⁶⁵ ABD’nin Cezayir ile diplomatik ilişkileri, Akdeniz’deki söz konusu ticarî faaliyetler nedeniyle bir zorunluluk olarak 1776 yılından itibaren başlamış ve bu ilişki durumu Fransa işgalinin gerçekleştiği 1830 yılına kadar devam etmiştir.²⁶⁶ Akdeniz’de faaliyet gösteren tüm ticaret gemilerine olduğu gibi ABD’li denizciler de korsanların saldırılarına maruz kalıyordu. Özellikle Bağımsızlık Savaşı sonrası dönemde, İngiltere’nin teşviki ve yönlendirmesiyle, ABD’li ticaret gemilerine karşı yapılan saldırılar artmıştır. 1785 ile 1795 yılları arasında yaklaşık 130 ABD’li denizci Cezayir tarafından rehin alındı. ABD vatandaşlarının zorla alıkonulması ve uzun yıllar boyunca rehin tutulması ABD kamuoyunda çok ciddi rahatsızlık yaratıyordu.²⁶⁷ 1780’li yıllardan itibaren Fransız işgalinin gerçekleştiği 1830 yılına kadar, ABD ile Cezayir arasında, içerisinde çokça kriz, antlaşma, savaş ve çatışmaların olduğu bol dalgalı ilişkiler süreci gerçekleşmiştir.²⁶⁸

İngiltere, Fransa ile yaptığı Yedi Yıl Savaşları (1756-1763)’ni kazanmış ve Fransa’ya büyük bir darbe indirmiş olmasına rağmen uzun süren bu savaş, İngiltere ekonomisinin ciddi şekilde zarar görmesine sebep olmuştur. Bu süreçte yaşadığı ekonomik kayıpları telafi etmek maksadıyla, Amerika kıtasında bulunan on üç kolonisine ek vergiler koyma kararı aldı. Yürülmüş konulan yeni vergiler, İngiliz kolonileri nezdinde ciddi rahatsızlık yarattı. İngiltere’nin söz konusu karardan geri adım atmaması ve Kolonilerin de yeni konulan vergileri ödemeyeceklerini ilan etmesi, İngiltere ile savaşa kadar giden yeni bir süreci başlatmıştır. Söz konusu on üç İngiliz kolonisinin temsilcilerinin oluşturduğu Kongre’de, 4 Temmuz 1776 tarihinde kabul edilen Bağımsızlık Bildirgesi (Declaration of Independence) ile İngiltere’den ayrılarak Amerika

²⁶⁵ Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988, Konya, s. 9. Bu nedendir ki, dünyanın iki farklı ucunda bulunan ABD ve Cezayir arasında ilişkiler, Akdeniz ticareti vesilesiyle başlamıştır. Bkz. Gökür Akçadağ, *a.g.m.* s. 124.

²⁶⁶ Abdullah Erdem Taş, “*Amerika Birleşik Devletleri’nin Kuzey Afrika’yla İlk Teması ve Trablusgarp-Amerika İlişkileri*”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS)**, II/1 (2017), s. 93-116, s. 96.

²⁶⁷ Aslında ABD gemilerine çok fazla saldırı olmadı. 1785 ile 1805 yılları arasında rehin alınan Amerikalı sayısı bölgede ticarî faaliyet gösteren diğer devlerin vatandaşlarına göre nispeten azdı. Az sayıda olmasına rağmen, korsan saldırılarının ABD kamuoyu üzerindeki etkisi muazzam oldu. Korsanlar tarafından saldırıya uğrayıp onların elinde rehine olma korkusu şiir, roman, tiyatro oyunu gibi birçok sanat eserinin konusu oldu. Ülke genelinde oluşan korku, korsanlar tarafından kaçırılmanın olasılığını gölgede bıraktı. Rehine olanların kendilerinin kaleme aldıkları ya da onların ifadelerinden hareketle oluşturulan yazılar, böyle bir genel korkunun büyümesine sebep olmuştu. Bkz. Abigail Mullen, **Good Neighborhood with All: Conflict and Cooperation in the First Barbary War 1801–1805**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Northeastern University, 2017, s. 16.

²⁶⁸ El-Shinqiti, Mohamed El-Moctar, “*Early American Perceptions of Muslims*”, **Birey ve Toplum Dergisi**, 2013 Bahar, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 9.

Birleşik Devletleri'nin kurulduğunu dünyaya ilan ettiler.²⁶⁹ Bu gelişme üzerine, sorunun çözümü noktasında güç kullanmayı tercih eden İngiltere ile Koloniler arasında savaş patlak verdi. İngiltere'nin ezeli düşmanı Fransa ve sonrasında İspanya, yedi yıl devam eden savaşta ABD'ye askerî ve ekonomik yardımda bulundular.²⁷⁰ Savaş, 3 Eylül 1783 tarihinde imzalanan Versay Antlaşması ile sonlandı ve bu antlaşmayla İngiltere, ABD'nin bağımsızlığını resmen kabul etmek zorunda kalmıştır. İngiltere'ye karşı kazanılan zafer sonrasında Amerika kolonileri genelinde istikrarı sağlamak kolay olmamış, her bir eyalet bağımsız bir devletmiş gibi hareket etme eğiliminde olmuştur. Oysa savaş süresince yaşanan ekonomik kaybın telafi edilebilmesi için her bir eyaletin diğerleriyle uyumlu politikalar benimsemesi önem arz ediyordu. Söz konusu soruna bir çözüm bulmak maksadıyla, George Washington ve Alexander Hamilton öncülüğünde 25 Mayıs 1787 tarihinde Anayasa Kongresi toplandı ve yapılan çalışmalar sonunda 17 Eylül 1787 tarihinde ABD Anayasası kabul edildi. 4 Şubat 1789 tarihinde George Washington, yeni kurulan federal devletin ilk başkanı seçildi ve 30 Nisan 1789 tarihinde yemin ederek göreve başladı.²⁷¹

Esasında Osmanlı - ABD münasebetleri, Amerikalıların bağımsızlıklarını kazanmadan önce de dolaylı bir şekilde gerçekleşmekteydi. Amerika Kıtasındaki İngiliz kolonilerine bağlı ticaret gemileri, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ve Cezayir nezdinde elde etmiş olduğu ayrıcalıklar gereği, İngiltere bayrağı altında faaliyet gösterebiliyor, ufak aksaklıklar yaşansa da ticarî faaliyetler gerçekleştirebiliyorlardı.²⁷² Savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere, ABD gemilerine sağladığı korumayı kaldırdığını ilan etti. Bu tarihten sonra ABD gemileri Akdeniz'de Cezayirli korsanların bir numaralı hedefi haline geldiler.²⁷³ İngiltere'nin güvenli geçiş izinlerini yürürlükten kaldırması sonrasında yaşanan hadiseler Kolonilerin ekonomisine büyük zarar verdi. Bağımsızlık Savaş öncesi Amerikalılara ait ticaret gemileri; Amerika kıtasından un, tahıl, kereste, kurutulmuş balık getirip, Akdeniz limanlarından tuz, şarap, zeytinyağı gibi ürünler götürüyorlardı. 1770 yılında Amerikalı kolonilerin Akdeniz ülkeleriyle yaptıkları ticaretin hacmi 707.000 pound değerindeydi. İngiltere'nin korumayı kaldırdığına dair bildiriye yayımlamasından

²⁶⁹ Erdem Selman Develi, *a.g.t.* s. 59.

²⁷⁰ John Morris Roberts, **Dünya Tarihi II. Cilt 18. Yüzyıl ve Sonrası** (Çev. İdem Erman, Tansu Akgün), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2002, s. 716.

²⁷¹ Erdem Selman Develi, *a.g.t.* s. 58-60.

²⁷² Göknur Akçadağ, *a.g.m.* s. 122.

²⁷³ Akdes Nimet Kurat, "*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*", s. 178.

sonra ciddi ekonomik zarar gören Amerikalılar, ücretsiz izin geçişlerinden faydalanmak amacıyla Fransa ve Hollanda'dan yardım talebinde bulundular fakat olumlu dönüş alamadılar.²⁷⁴

Bağımsızlık Savaşı süresince ABD'nin Akdeniz ülkeleriyle yaptığı ticaret çok zayıflamış ve dolayısıyla önemli bir gelir kaynağından mahrum kalınmıştı. Akdeniz'de güvenli ticaret imkânı, ABD ekonomisi açısından son derece önemliydi. 1783 yılında imzalanan Paris Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden yaklaşık dokuz ay sonra ABD Kongresi, Kuzey Afrika'daki Osmanlı eyaletleri olan Cezayir, Tunus, Trablusgarp ve bağımsız bir krallık olan Fas ile antlaşmalar yapılması için ilgili kurumlara yetki verdi.²⁷⁵ Bölgede ABD ticaret gemilerine yönelik korsan saldırıları özellikle 1783 yılından sonra çoğalmıştı.²⁷⁶ Bağımsızlık Savaşı başlamadan evvel Akdeniz'de yılda 200 ABD gemisi faaliyet gösteriyorken sonrasında bu sayı yarı yarıya azalmıştı.²⁷⁷

ABD ile Cezayir arasında yaşanan sıkıntılara genel olarak baktığımızda, iki taraf da kendine göre haklıydı. ABD tarafı, Akdeniz'de meşru ticaret için saldırıya uğramadan faaliyet gösterme haklarının olduklarına inanıyordu. Buna mukabil Cezayirli de yüzyılların bir geleneği olarak Akdeniz'de faaliyet gösteren ticaret gemileri üzerinde bir takım haklarının olduklarını biliyorlardı. İngiltere, Fransa gibi büyük devletler ise Osmanlı Devleti'yle yaptıkları anlaşmalarla elde ettikleri imtiyazlar gereği işlerini yürütüyorlardı. Her iki devlet Akdeniz ticaretinde anlaşma gereği yetkilerini kullanırken Cezayir, mevcut resmî anlaşmalardan elde edilen gelirin yanında, bölgede asırlardır var olan korsanlık faaliyetlerinden elde ettikleri gelirlerini de devam ettirmek istiyordu. Durum böyle olunca, ABD ve Cezayir tarafının ortak bir noktada buluşması güçleşiyordu. ABD gemilerine saldıran korsanlar bağımsız gruplar değillerdi. Tabii oldukları devletin desteğiyle ve verdiği yetkiye dayanarak hareket ediyorlardı. Akdeniz'de yüzlerce yıldır bu türden gruplar (korsanlar), pekâlâ, devletler tarafından rakiplerine karşı bir koz olarak kullanılıyordu. Korsanların bağlı olduğu devletlerin yöneticileri, saldırılardan muaf tutulma karşılığında ilgili devletten vergi talep ediyorlardı. Eğer bir devlet bu türden bir antlaşmayı kabul etmezse, korsanlar bu devletlere ait ticaret gemilerine yönlendiriliyor,

²⁷⁴ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 257 vd.

²⁷⁵ Hannah Farber, "A Debt to North Africa: The Dey of Algiers Considered as an Investor in the United States, 1795-96", **Twelfth Annual Conference of the Program in Early American Economy and Society Co-Sponsored with the Rothchild Archive**, London, 11-12 Ekim 2012, s. 4.

²⁷⁶ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", s. 178.

²⁷⁷ Hannah Farber, *a.g.m.* (2012), s. 5.

gemi ve içindekilere el koyuluyor, mürettebat rehin olarak alınıyordu.²⁷⁸ Bu şartlarda Cezayir'in bu geleneği devam ettirmesi, devletlerle Cezayir arasında sıkıntıların ortaya çıkmasına sebep oluyordu.

Diğer taraftan, Akdeniz'de güvenli bir şekilde ticaret yapma hakkı kazanmaya yönelik ihtiyaç her geçen gün artarak devam ediyordu. O dönemde Akdeniz ülkeleriyle yapılan ticaretin ABD ekonomisinde çok önemli bir yeri vardı. Ülke genelinde ihraç ettiği un ve buğdayın altıda birini, kurutulmuş balığın dörtte birini bölge ülkelerine satıyordu. Bunların yanında ihraç ettiği ürünler arasında pirinç ve mısır da bulunuyordu ve uzun vadeli ekonomi planları kapsamında bu ticaretin ilerleyen yıllarda artarak devam etmesi hedeflenmişti. ABD ekonomisi açısından son derece önem arz eden ticaretin güvenliğini sağlamak için ABD Kongresi, “*korsan devletler*” olarak adlandırdıkları Garp Ocakları ile ilişkilerin sulh içinde yürütülmesi için dostluk antlaşmaları imzalanmasına karar verdi ve bu işle ilgili olarak da bir heyeti görevlendirdi.²⁷⁹ Söz konusu karar doğrultusunda, Avrupa ve Akdeniz ticaretiyle ilgili olarak, 7 Mayıs 1784 tarihinde Benjamin Franklin, John Adams ve Thomas Jefferson, içlerinde Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu çok sayıda devletle ticaret ve işbirliği antlaşmaları yapma zemini oluşturmak amacıyla Paris'e gönderildiler.²⁸⁰ Kongre temsilcisi olarak görevlendirilmiş heyetin bir görevi de ABD'nin Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirecek antlaşmaları hayata geçirmektir. Söz konusu diplomatik girişimler kapsamında, Akdeniz'de güvenli ticaret garantisinin alınması için Kuzey Afrika'daki ocaklarla da antlaşmalar yapmak bir zorunluluktur. Bu noktada, Garp Ocakları ile bir müzakere zemininin kurulması için Fransız devlet adamlarından arabuluculuk yapmaları talep edildi fakat ilerleyen süreçte bundan bir sonuç alınamadı.²⁸¹

İyi ilişkiler kurmak ve saldırılardan muaf tutulmak amacıyla gönderilen çok sayıda mesaja rağmen Cezayirli yöneticiler, bir antlaşma zemininin oluşmasına vesile olacak bir ilişki içerisine girmekte isteksiz davranıyorlardı. Cezayirli korsanlar, imkân

²⁷⁸ Abigail Mullen, *a.g.t.* s. 15-16.

²⁷⁹ Mine Erol, “*Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 32, 1979, s. 689-731, s. 689; Söz konusu heyet, ABD'nin Paris Elçisi Thomas Jefferson, Londra Elçisi John Adams ve ABD'nin Paris eski elçisi Benjamin Franklin'den oluşuyordu. 11 Mart 1785 tarihinde söz konusu heyete barış antlaşması yapma yetkisi verilmiş, kendilerine bu amaçla 80.000 dolar bütçe tahsis edilmişti. Bkz. Mine Erol, *a.g.m.* s. 689.

²⁸⁰ Berrin Akalın, “*Ottoman-American Relations, Francis Hopkins Smith and Armenian Issue*”, **Journal of International Education and Leadership**, Cilt: 5, Sayı: 1, Bahar 2015, s: 2

²⁸¹ Akdes Nimet Kurat, “*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*, s. 179.

bulduklarında ABD'ye ait ticaret gemilerine saldırılarına devam ettiler. Cezayirli yöneticilerin bu yaklaşımı, aslında uzun yıllardır benimsemiş oldukları dış politika stratejisinin bir gereği idi. Barış görüşmeleri esnasında ne kadar isteksiz davranırlarsa ve barış girişimleri devam ederken ilgili devletin ticaret gemilerine saldırılar olursa, Cezayir'in pazarlık gücü artıyordu. Bu kapsamda, Akdeniz'de faaliyet gösteren ABD'ye ait iki ticaret gemisi 1785 yılında Cezayirli tarafından ele geçirildi.²⁸² Bunlar; Kaptan Isaak Stevens idaresindeki "Maria"²⁸³ ile Kaptan Richard O'Brien komutasındaki "Dolphin" adlı ticaret gemileriydi.²⁸⁴ Her iki geminin toplamda sayıları 21'i bulan mürettebatları, fidye amacıyla rehine olarak Cezayir'e götürüldüler.²⁸⁵ Gemi ve mürettebatı kurtarabilmek için askerî harekât yapma kabiliyeti o dönem için mümkün olmadığından ABD'liler sorunu diplomasiyle çözmek zorundaydılar.²⁸⁶ Üçlü Heyet, Paris'teki temaslarında Avrupalı devletlerin aracılığıyla Cezayirli yöneticilere ulaşmaya çalıştılar ancak bunda başarılı olamadılar. Süreç sonucunda, en doğru hareket tarzının, Cezayirli yöneticilerle aracısız, doğrudan iletişime geçilmesi olacağına karar verildi. Heyet, Kongre'den aldığı yetkiyle John Lamp adında bir diplomatı ABD temsilcisi olarak Cezayir'e gönderdi. John Lamp, 25 Mart 1786 tarihinde Cezayir'e ulaştı ve vakit geçirmeksizin Cezayir Dayısı Mehmet Paşa ile müzakerelere başladı. ABD'lilerin ilk talebi, 1785 yılı Temmuz ayında el konulan Maria ve Dolphin adlı gemilerin ve mürettebatının serbest bırakılması oldu. Lamp'ın taleplerinin yerine getirilmesine karşılık olarak, Dayı Mehmet Paşa'nın, yerine getirilmesi mümkün olmayan, zor şartlar öne sürmesi nedeniyle ikili görüşmelerde bir uzlaşmaya varılamadı. Diğer taraftan, ABD – Cezayir görüşmeleri devam ederken İngiliz temsilciler, görüşmelerin başarısızlığa uğraması için ellerinden gelen tüm gayreti gösterdiler. O müzakerelerde ABD ile Cezayir tarafı arasında bir antlaşmaya varılamamış olmasında İngiliz diplomatların etkisi büyüktür. Yapılan tüm diplomatik girişimlerden olumlu bir sonuç elde edilememiş olmasına rağmen ABD'liler bir müzakere ortamının oluşması için çalışmaya devam ettiler. Durum böyleyken, Trablus temsilcisi Abdurrahman Bey'in 1786 yılı yaz aylarında, Avrupalı devletlerin temsilcileriyle bir takım görüşmeler gerçekleştirmek için Londra'ya gelmesi iyi bir fırsat olarak değerlendirildi. John Adams ve Thomas Jefferson,

²⁸² Abigail Mullen, *a.g.t.* s. 15.

²⁸³ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", s. 178.

²⁸⁴ Mine Erol, *a.g.m.* s. 690.

²⁸⁵ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri" s. 178.

²⁸⁶ Abigail Mullen, *a.g.t.* s. 15.

korsan saldırılarının kesin bir şekilde sona erdirilmesini sağlayacak bir antlaşmaya varmak için kendisiyle görüştüler. Trablus ile böyle bir antlaşma imzalanmasının, başta Cezayir olmak üzere diğer iki ocakla da bir antlaşmaya varılmasını kolaylaştıracağı düşüncesindeydiler. Yapılan görüşmede Abdurrahman Bey'in çok yüksek miktarda bir meblağ istemesi sebebiyle taraflar arasında bir antlaşmaya varılamadı. Bir uzlaşma noktası bulunmuş olsaydı bile, aynı türden iki antlaşmanın ayrı ayrı hem Tunus hem de Cezayir ile yapılması gerekiyordu. Abdurrahman Bey'in, diğer iki ocağın Trablus'tan daha fazla miktarda fidye talep edeceğini ifade etmesi, ABD elçilerini iyice umutsuzluğa sevk etmişti. Doğrudan diplomasıyla Kuzey Afrika'daki ocaklarla ortak bir noktada buluşulamaması, ABD'lileri soruna Osmanlı Devleti nezdinde bir çözüm aranmasına yöneltti. Sorunun çözümü amacıyla Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapılması için girişimlerde bulunuldu. İstanbul ile yapılabilecek bir antlaşma için Fransa'nın arabulucu olması gerekiyordu fakat buradan da bir sonuç alınamadı.²⁸⁷

Garp Ocakları ile bir antlaşmaya varabilmek için nasıl bir yöntem izleneceği noktasında Londra Elçisi John Adams ile Paris Elçisi Thomas Jefferson arasında görüş ayrılığı bulunmaktaydı. Adams, ocakların talep ettiği paranın verilerek bir barışın sağlanması görüşünde iken Jefferson, böyle bir ödeme yapmanın onur kırıcı olduğunu, bu yöntemle yapılacak bir antlaşmanın kalıcı bir çözüm olmayacağını, kesin çözüm için bu ocaklara karşı mutlaka güç kullanılması gerektiği fikrindeydi.²⁸⁸ Jefferson'un güç kullanma fikri o dönemin imkânları göz önüne alındığında uygulanması oldukça zordu. Cezayir'deki ABD'li esirlerin bir an önce kurtarılması beklendiğinden, John Adams'ın önerisi ABD yönetimi nezdinde daha uygulanabilir bulundu. Jefferson'un 1789 yılında ABD'ye dönmesiyle birlikte Cezayir ve diğer ocaklarla münasebetin kurulması işlerinde John Adams tek yetkili oldu. Ancak kısa bir süre sonra Thomas Jefferson ABD Dışişleri Bakanlığına atandı. Söz konusu atama ile ABD'nin Garp Ocakları'na karşı güç kullanma seçeneği, ABD Kongresi nezdinde daha kuvvetli bir şekilde dillendirilmeye başlanmıştır. 1790 yılına gelindiğinde Akdeniz'deki korsanlık ve rehine sorunu çözülmemiş bir şekilde ABD'yi rahatsız etmeye devam ediyordu. Dönemin ABD Başkanı George Washington, 30 Aralık 1790 tarihinde Kongre'ye gönderdiği bir yazıyla, Cezayir'deki esirlerin kurtarılmasına yönelik olarak nasıl bir hareket tarzı benimsenmesine dair bir çalışma

²⁸⁷ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri" s. 186.

²⁸⁸ Mine Erol, *a.g.m.* s. 692.

yapılmasını istedi. Kongre’de oluşturulan komisyon, ABD menfaatlerinin korunması için bölgeye bir donanma gönderilmesi gerektiği yönünde bir rapor hazırladı. Ancak ülkenin o dönem için elindeki imkânlar, bu ölçüdeki bir askerî harekâtı yapmak için yeterli değildi. Bu arada, Cezayir’de uzlaşılması zor bir kişiliğe sahip olan Dayı Mehmet Paşa 1791 yılında ölmüş, yerine selefine göre nispeten daha ılımlı bir kişiliğe sahip olan Dayı Sidi Hasan Paşa (1791-1798) gelmişti. Kendileri açısından olumlu olan bu gelişmeyi değerlendirmek için ABD Başkanı, Kongre’nin de onayını alarak Cezayir ile bir antlaşma yapılması için harekete geçilmesi talimatını verdi. Söz konusu barışın alt yapısını oluşturacak müzakerelerin yürütülmesi için Amiral John Paul Jones görevlendirildi. Bir uzlaşmaya varılması durumunda Cezayir ve diğer iki ocağa ödenmesi için bir bütçe tahsisi yapıldı. Ancak beklenmedik bir gelişme oldu ve John Paul Jones, Cezayir’e giderken yolda hayatını kaybetti. Bu gelişme üzerine vefat eden elçi yerine ABD’nin Portekiz Elçisi David Humpreys görevlendirildi. Heyet henüz yoldayken, Dayı’nın ABD’lileri hiçbir şekilde kabul etmek istemediğine dair haberin kendilerine ulaşması üzerine yoldan geri döndüler. Cezayir ve diğer ocaklarla uzlaşma girişimi böylece bir kez daha çıkmaza girmiş oldu.²⁸⁹

ABD tarafında bir barış için gayretler devam ederken İngiltere, Cezayir ile bir antlaşmaya varılmasını engellemeye çalışıyordu. İngiltere, bir yandan da, Akdeniz’deki en büyük müttefiki Portekiz ile Cezayir arasında bir antlaşma imzalanması için de girişimlerde bulunuyordu. İngiliz diplomatların bu yöndeki çalışmaları olumlu sonuç verdi ve Cezayir ile Portekiz arasında bir antlaşma sağlandı. İki ülke arasında söz konusu barışın sağlanması, ABD’nin içinde bulunduğu durumu daha da zora sokmuştur. Söz konusu antlaşma imzalanmadan önceki dönemde Portekiz, Cezayirli korsanların Batı Akdeniz’de faaliyet göstermelerini engelliyorlardı. Cezayirli korsanların Batı Akdeniz’den uzak tutulması, ABD’nin en azından o bölgede rahat hareket etmesine imkân veriyordu.²⁹⁰ Bu gelişme; İngiltere’nin bilinçli olarak ABD’yi zor duruma sokmak amacıyla diplomasi yürüttüğünü kanıtlıyordu. ABD’lilerin bir süredir ihtimalini değerlendirdikleri, İngilizlerin Cezayir Dayısını ABD’ye karşı özellikle kışkırttıkları şüphesi ağırlık kazanmaya başlamıştı. 1793 yılında Cezayir ile Portekiz arasında imzalanan bu antlaşma sonrasında Cezayirli korsanlar Atlantik’te daha rahat hareket

²⁸⁹ Akdes Nimet Kurat, “*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri* s. 187 vd.

²⁹⁰ Abdullah Erdem Taş, *a.g.m.* s. 97.

edebilme imkânı buldular. Oluşan yeni durum, ABD gemilerinin daha çok saldırıya maruz kalmasına uygun bir ortam sağladı. 1793 yılı Ekim ve Kasım aylarında 11 adet ABD ticaret gemisi daha, toplamda 109 kişilik mürettebatı ile birlikte, korsanların eline geçti. Böylece Cezayir'in elinde bulunan Hristiyan rehine sayısı 1200'lü sayılara kadar ulaşmış oldu.²⁹¹ Söz konusu antlaşma sonrasında Batı Akdeniz ve Atlantik'te de faaliyet göstermeye başlayan Cezayirli korsanlar, ABD bandıralı çok sayıda ticaret gemisine el koydular. ABD artık çok daha zor bir duruma düşmüştü.²⁹²

1793 yılı sonuna gelindiğinde Cezayir'deki ABD'li esir sayısı 119'a ulaşmıştı. Ticaret gemilerinin bu şekilde hedef olması ABD ekonomisine ciddi zararlar veriyordu. Gelinen noktada ABD Elçisi David Humphreys bir kez daha Cezayir Dayısı ile iletişime geçmeye çalıştı fakat ABD'li elçiye yine olumsuz yanıt verildi. Cezayirli yöneticilere göre; eğer ABD ile de bir antlaşma imzalanırsa, korsanlık faaliyetleri büyük ölçüde azalacak, dolayısıyla bu kalemden elde edilen gelirlerin azalması sebebiyle ülke ekonomisi zarar görecekti ve bunun sonucunda oluşan durum, ülke genelinde bir yönetim krizine sebep olabilecekti. Bir antlaşmaya varma umudunu tamamen yitiren Elçi Humphreys, durumu Washington'a bildirdi. İçinde bulunulan durumdan bir çıkış sağlanamamış olması, ABD başkentinde endişeye sebep olmuştu. Kongre'de Cezayir'in uzlaşmaz ve düşmanca yaklaşımı anlaşılmalı çalışılıyor, yaşanan krizden çıkış için bir çözüm bulunmaya çalışılıyordu.²⁹³

ABD'nin Akdeniz ticaretinin istenilen seviyede olabilmesi için şirketlerin bölgeye gemi göndermelerini cazip hale getirecek bir yol bulunması gerekiyordu. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Thomas Jefferson'un hazırlattığı raporda, mevcut sorunu aşabilmek için masaya üç seçenek sunulmuştu. Birincisi, Hükümet tarafından rehinelere kurtarılması için bir bütçe ayrılması, ikincisi ise, Avrupalı devletlerin yaptığı gibi, ocaklarla vergi verilerek barış satın alınmasıydı. Jefferson ikinci yolu, "*menfaatlerin, onurun önüne geçmesi*" olarak kabul ediyor ve ABD'nin kuruluş ilkelerine uymadığını düşünüyordu.²⁹⁴

²⁹¹ Ancak burada bir konunun altını çizmek gerekiyor. Cezayir'de rehinelere, bugün anladığımız şekliyle, tam bir hapis hayatı yaşamıyorlardı. Gündüzleri inşaat, tamirat gibi angarya işlerde çalıştırılıyor ancak akşamları kapalı yerlerde hapis tutulmuyorlardı. Ülkeleriyle haberleşme, kendilerinin kurtarılmaları için yardım isteme gibi imkânları vardı. Bkz. Mine Erol, *a.g.m.* s. 690.

²⁹² Yapılan antlaşma sonrası hızla değişen dengeler, Portekiz'in Akdeniz güvenliğindeki önemini göstermektedir. Bkz. Abigail Mullen, *a.g.t.* s. 15.

²⁹³ Akdes Nimet Kurat, "*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*", s. 189.

²⁹⁴ Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Thomas Jefferson'un bir antlaşmaya gitmeye gönülsüz olmasına rağmen Akdeniz'deki uluslararası dengeler, diplomasiyi zorunlu kılıyordu. Hollanda, İngiltere, İspanya, Avusturya ve İsveç gibi Avrupa'nın güçlü devletleri Akdeniz'de güvenli ticaret yapabilmek için Garp

ABD Dışişleri Bakanı, Kuzey Afrika ocaklarıyla olası bir antlaşmanın ne büyüklükte bir bütçe gerektireceği konusunda bir çalışma yapılması talimatını vermişti fakat böyle bir hesaplama yapmak mümkün değildi. Söz konusu rapordaki üçüncü seçenek ise ocaklara karşı askerî güç kullanmaktı fakat o dönemde ABD'nin böyle bir harekâtı gerçekleştirebilecek kapasitesi yoktu. Üçüncü seçeneğin hayata geçirilmesi için bir donanma inşa edilmesi gerekiyordu. Jefferson'un söz konusu raporu, bir işlem yapılmadan Kongre'de bir süre bekledi. ABD'li devlet adamlarının donanma oluşturulması konusunda karar verememesinin sebebi, oluşturulacak donanmanın hangi amaçla kullanılacağına dair kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olmasıydı. Burada üzerinde durulması ve açıklığa kavuşturulması gereken esas nokta, savaş durumu olmadığı zamanlarda bu donanmanın nasıl idame ettirileceği ve hangi amaçla kullanılacağına dair belirlenmesiydi.²⁹⁵

Bitmeyen bir sorun olarak Cezayir meselesi, 1794 yılı başlarında ABD Kongresi'nde yine gündeme geldi. Bir türlü kesilmeyen korsan saldırıları ve uzun yıllar boyunca bir antlaşmaya varılması için yapılan çok sayıda başarısız diplomatik girişim sonrası gelinen noktada, Akdeniz'deki ticaretin güvenliğinin sağlanması için kuvvetli bir donanmaya sahip olunması gerektiği görüşü yine ciddi bir şekilde düşünölmeye, dile getirilmeye başlandı. Karşı görüşte olanlar; çok masraflı olmasının yanında, büyük bir donanmaya sahip olmanın İngiltere gibi denizci devletleri tahrik edeceği ve yeni bir savaşa sebep olabileceği ihtimalini dile getiriyorlardı. Uzun süren tartışmalar sonunda ABD ticaret gemilerinin güçlü bir donanma ile korunması gerektiği düşüncesi Kongre'de hâkim fikir olarak öne çıktı. 27 Mart 1794 tarihinde kabul edilen bir yasa ile Kongre, ABD Başkanı'na savaş gemileri üretimi için 688.888 dolar bütçe oluşturma yetkisi verdi.²⁹⁶ Söz konusu kanun görüşmeleri devam ederken ABD'li diplomatlar soruna barışçıl bir çözüm bulmak için girişimlerde bulunmaya devam ediyorlardı. Aracılar vasıtasıyla 119 ABD'li rehinenin serbest bırakılması için teklif edilen 500.000 dolar, Cezayir Dayısı tarafından çok az bulunmuş ve alaycı bir dille reddedilmişti.²⁹⁷

Ocaklarına vergi ödemek zorunda kalmış olmaları ABD'nin de ocaklarla bir anlaşma yapmasını kaçınılmaz kılıyordu. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 185.

²⁹⁵ Abigail Mullen, *a.g.t.* s. 17-18.

²⁹⁶ Gemilerin inşa ihalesini Joshua Humphrey's adında bir işadamı kazandı. Ve böylece, günümüzde dünyanın tüm bölgelerinde üsleri bulunan, en büyük donanmasının temelleri atılmış oldu. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 190.

²⁹⁷ Akdes Nimet Kurat, "*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*", s. 191.

Her seferinde olumsuz yanıt alınmasına rağmen ABD Dışişleri Bakanlığı, diplomatik bir çözüm için girişimlerde bulunmaya devam etti. Bu defa Cezayir Dayısı ile görüşme görevi Joseph Donaldson isimli bir diplomata verildi. Donaldson, 3 Eylül 1795 tarihinde Cezayir'e ulaştı ve bir gün sonra müzakereler başladı. Cezayir tarafı ilk etapta 2.247.000 dolar talep etti. Buna karşılık Donaldson, yalnızca 543.000 dolar verilebileceğini söyledi. İlerleyen aşamada Dayı, Cezayir tarafının beklediği miktarı 982.000 dolara indirdiğini ifade etti. ABD elçisi verebilecekleri son rakamın 585.000 dolar olacağını kesin bir dille bildirdi.²⁹⁸ Son pazarlıkta nihayet bir uzlaşmaya varıldı. 5 Eylül 1795 tarihinde imzalanan antlaşmaya²⁹⁹ göre ABD, Cezayir'e ilk seferde 642.000 dolar ödeyecek ve buna ek olarak her yıl 216.000 dolar vergi verecekti. Antlaşma Türkçe olarak yazılmıştı ve 22 maddeden oluşmaktaydı.³⁰⁰ Dayı Sidi Hasan Paşa'nın makamda olduğu dönemde imzalanan ve ABD ile Cezayir (ve dolayısıyla Osmanlı Devleti) arasında imzalanmış olan bu ilk antlaşma ile ABD gemileri Osmanlı Devleti bayrağı altında güvenli geçiş yapabilecekti. İlerleyen yıllarda Trablusgarp ve Tunus ile de benzer şartlar içeren birer antlaşma imzalandı.³⁰¹ İmzalar atılıp ve ilk ödeme gerçekleştirildikten sonra Cezayir'de tutulan ABD'li rehinelerin tamamı serbest bırakıldı. ABD yönetiminin 1786 yılından beri uğraştığı fakat bir türlü neticelendirilemediği barış antlaşması nihayet imzalanmıştı.³⁰² Ancak oluşan barış havası çok geçmeden kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Zira ABD tarafının yerine getirmesi gereken taahhütler devletin bütçesini zorlayan nitelikteydi. Antlaşmanın imzalarının atılmasından henüz bir yıl bile geçmeden ödemelerde aksaklıklar yaşanmaya başlandı fakat buna rağmen söz konusu durum iki ülke arasında büyük bir soruna dönüşmedi. ABD ve Cezayir arasındaki ilişkiler yalnızca güvenlik sorununa çözüm bulma amacıyla yapılan görüşmelerden ibaret değildi. İki ülke aynı zamanda Akdeniz ticaretinde rekabet halindeydi. Fransız İhtilal Savaşları esnasında Avrupa kıtasında oluşan kutuplaşmış ortam, bu iki devletin dış ticaretine olumlu etki

²⁹⁸ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 259.

²⁹⁹ ABD ile Cezayir arasında imzalanmış olan söz konusu antlaşmanın maddelerini incelemek için Bkz. https://avalon.law.yale.edu/18th_century/bar1795t.asp, erişim tarihi: 07.09.2021

³⁰⁰ Akdes Nimet Kurat, "*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*", s. 190. Söz konusu antlaşma ile ABD tarafının ödemeyi taahhüt ettiği miktar, Avrupalı devletlerin Cezayir'e ödediği miktarın çok çok üzerindedir. Bkz. Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 259.

³⁰¹ Berrin Akalın, *a.g.m.* s: 2.

³⁰² Söz konusu antlaşmanın İstanbul tarafından onaylanıp onaylanmadığı ile ilgili kesin bir bilgi mevcut değildir. Bkz. Akdes Nimet Kurat, "*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*", s. 192.

yapmış, bölge ülkelerine yaptıkları ihracat artmıştı.³⁰³ Bu süreçte ABD, diplomasiyi ön planda tutarak Cezayir ve diğer iki ocakla barış durumunu korumaya özen gösterdi. Fakat aynı zamanda donanmasını güçlendirmeye de devam etti. Zira yapılan bu antlaşmaların uzun ömürlü olmayacağını gösteren çok sayıda işaret bulunmaktaydı. ABD'lilerin dostluğunu kazanmada en çok zorlandıkları ocak, korsanların en büyük merkezi konumunda olan Cezayir'di. Bu nedenle de Cezayir'e büyük tavizler vermeyi kabul etmek zorunda kalmışlardı. Yaklaşık 1.000.000 dolarlık bir ödemenin yanında her yıl belli miktarda vergi verilecekti. Bunlara ek olarak, Cezayir'e gemi inşaat malzemeleri sağlamayı ve ücreti karşılığında savaş gemisi yapımını kabul etmişlerdi.³⁰⁴

John Adams'ın 4 Mart 1797 tarihinde başkanlık koltuğuna geçmesiyle, ABD'nin Cezayir'e yönelik politikasında değişiklikler gerçekleşti. John Adams ile Thomas Jefferson, Cezayir'e yönelik benimsenecek dış politika ve izlenecek strateji noktasında zıt fikirlere sahiptiler. Adams, barışçıl çözüm yolları içeren diplomatik girişimlerden ve ocakların talep ettikleri paraların ödenmesinden yanaydı. Nitekim yeni başkanla birlikte, Cezayirli yöneticilerin isteklerinin yerine getirilmesi yönünde bir strateji benimsendi.³⁰⁵ ABD'nin taahhüt ettiği savaş gemilerinden ilkinin yapımı 1797 yılı Haziran ayında tamamlandı. Hilal ismi verilen savaş gemisi, o dönemin şartlarına göre oldukça modern bir savaş gemisiydi. Hilal, Cezayirlilere hibe edilecek gemi inşaat malzemeleriyle yüklü şekilde 1798 yılı Ocak ayında ABD'den yola çıktı. Söz konusu geminin tesliminden kısa bir süre sonra ABD'ye iki gemi siparişi daha verildi. Başkan John Adams'ın onayı üzerine iki geminin inşaatına derhal başlandı ve 1799 yılında bitirilerek Cezayir'e teslim edildi. Söz konusu iki geminin teslim edildiği tarih, ABD tarafı açısından oldukça iyi bir zamana denk gelmişti. Cezayir Dayısı Sidi Hasan Paşa (1791-1798)'nin ölümü üzerine yerine geçen ve ABD'ye kısmen soğuk baktığı bilinen Mustafa Paşa (1798-1805)'nin göreve

³⁰³ Borcun geciktirilmiş olmasına rağmen Dayı Sidi Hasan Paşa, antlaşmaya sadık kalarak ABD ticaret gemilerine zarar verilmesini engelledi. Durumdan daha kârlı çıkmak amacıyla, borcun gecikmesi durumundan faydalanarak, hem toplu ödeme alacak hem de gecikmeden kaynaklanan mağduriyet öne sürülerek silah ve mühimmat talep edecekti. Bkz. Hannah Farber, *a.g.m.* (2012), s. 4.

³⁰⁴ Akdes Nimet Kurat, *"Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri"*, s. 196.

³⁰⁵ Thomas Jefferson ise, Kuzey Afrika'daki eyaletlerin yöneticilerinin koymuş oldukları şartları yerine getirmenin, kalıcı bir barışı sağlayamayacağını, güvenilir bir ortamın ancak güç kullanarak elde edilebileceğine inanıyordu. Jefferson'un, ABD'nin henüz denizası bir askerî harekât gerçekleştirebilecek donanmaya sahip olmadığı 1780'li yıllarda dahi bu düşüncede olması dikkat çekicidir. Bkz. Adrian Tinniswood, *17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...* s. 260.

başlamısından sonra teslim edilmiş olması, Paşa'nın ABD'ye karşı olumlu bir yaklaşım benimsemesine vesile olmuştur.³⁰⁶

Söz konusu olumlu gelişmelere rağmen Cezayir ile ABD arasındaki dostluk fazla uzun sürmedi. Aslında, kalıcı bir barışın olması, Cezayir'in tercih ettiği bir durum değildi. Zira barış durumunda, önemli bir gelir kaynağı olan korsanlık faaliyetlerinden mahrum kalıyorlardı. Son antlaşmanın şartları arasında yer alan ve Cezayir'e ulaştırılması gereken nakit para ve gemi inşaat malzemelerini taşıyan George Washington adlı Savaş Gemisi, 1800 yılı sonbaharında Cezayir'e ulaştı. Teslimat konusunda her şey planlandığı şekilde devam ederken, Cezayir Dayısı Mustafa Paşa, ABD'lilerin hiç beklemediği bir istekte bulundu. Osmanlı Padişahı'na jest yapmak amacıyla Gemi Komutanı William Bainbridge'ye gemisini İstanbul'a götürmesini istedi. Bainbridge, bu talebi çok tuhaf bulmasına ve hiç istememesine rağmen İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. İstanbul'daki faaliyetler tamamlandıktan sonra 21 Ocak 1801 tarihinde Cezayir'e dönüldü. Bu tarihten kısa bir süre sonra Dayı'nın, ikinci kez İstanbul'a gitme talebini Bainbridge kabul etmedi. Gemi Komutanı ve ABD'li heyetin Cezayir'de görmüş oldukları bu muamele, Washington'da büyük rahatsızlık uyandırmış, son yaşananlar, Cezayir ile sağlıklı bir ilişkinin kurulabilmesinin tek yolunun güç kullanılması olduğu kanaatini kuvvetlendirmişti.³⁰⁷

1.2.3. Fransa

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilk ilişkiler, XVI. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Osmanlılar, Fransa'nın Akdeniz'de ticarî faaliyet gösterdiği bölgeleri ele geçirdikçe, iki ülke arasındaki ilişkiler de bir zorunluluk olarak kendiliğinden gelişmişti. Bunun ilk örneği Mısır olmuştur. Çok eski zamanlardan itibaren ticarî ilişkiler içerisinde olduğu Mısır'ın el değiştirmesinden sonra, ticaretin aynı şekilde devam edebilmesi için iki devlet arasında diplomatik ilişkiler Fransa milli menfaatleri açısından bir zorunluluk haline gelmişti. Fransa'nın taleplerinin uygun görülmesiyle, Osmanlı Devleti'nden ilk

³⁰⁶ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri s. 197.

³⁰⁷ Gemiye sayı olarak 150 civarında yolcuyla birlikte, aralarında yırtıcı hayvanların da olduğu hediyeler yüklendi. Bu aynı zamanda ilk kez bir ABD gemisinin İstanbul'a ziyaret edişi oldu. William Bainbridge, İstanbul'da devlet erkânı tarafından çok iyi karşılandı. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa kendisine çok ilgi gösterdi. Bkz. Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri, s. 198.

ticarî ayrıcalıklar 1518 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde verildi. Böylelikle, Mısır'ın fethinden önce bölgede hâkim olan Memluklerden alınmış olan ticarî ayrıcalıklar Sultan Yavuz Selim döneminde de devam ettirildi.³⁰⁸

1515 – 1547 yılları arasında görevde olan Kral I. François ve halefi II. Henry (1547-1559) dönemlerinde Fransa, Akdeniz'e yönelik dış politikasında, İspanya yayılmacılığını durdurma ve İtalya devletçikleri üzerinde baskı kurma stratejisini takip etti. Bu politikanın, Akdeniz'de gün geçtikçe etkin bir güç haline gelen Osmanlı Devleti'nin desteğini zorunlu kılıyor olması sebebiyle, Hristiyan dünyasının tepkisini çekmesine rağmen Osmanlı Devleti ile ittifak ilişkisi içerisinde olmayı tercih etti. 1525 yılından itibaren somutlaşan bu ittifak, her iki ülkeye de fayda sağlamıştır: Fransa, İspanya ve İtalyan devletlerine karşı üstünlük sağlarken Osmanlı Devleti, oluşan boşluğu değerlendirerek karada Avrupa içlerine doğru ilerlemeye devam etmiş ve denizde Batı Akdeniz'e uzanan bir hâkimiyet alanı kurmuştur.³⁰⁹ O dönemin şartları dikkate alındığında, İslam dünyasının öncülüğünü yapan bir devletle işbirliği içerisine girmek, Hristiyan bir devlet için kolay bir politik adım değildi. Fransa, bu zor durumu aşabilmek ve tepki çekmemek amacıyla Osmanlı Devleti ile olan münasebetini mümkün olduğunca gizli şekilde yürütmüştür.³¹⁰ Buna ek olarak, Fransa Kralı I. François, Katolik dünyasının lideri konumundaki Papa ile de görüşmeler yaparak Osmanlı Devleti ile resmî bir ittifak içerisinde olmadığına dair kendisine teminat vermişti.³¹¹

İki ülke arasında liderler düzeyindeki ilk iletişim 1525 yılında gerçekleşti. Fransa ile İspanya arasındaki savaş devam ederken Kral I. François, İspanya kuvvetleri tarafından esir alınmıştı. Bu zor durumda Osmanlı Devleti'nden Sultan nezdinde yardım istendi. O dönemde Katolik ve İslam dünyası arasında çok ciddi bir düşmanlık olmasına rağmen politik çıkarlar her iki ülkeyi bir araya getirmişti.³¹² Sağlanan uyumlu ilişki düzeyinin bir sonucu olarak Fransa 1536 yılından itibaren İstanbul'da daimî bir elçi görevlendirmeye başladı.³¹³ Aynı görevlendirmenin Osmanlı Devleti tarafında da

³⁰⁸ Auguste Benoit, **Etude Sur Les Capitulations Entre L'Empire Ottoman et la France et Sur la Réforme Judiciaire en Égypte** (Edt. Arthur Rousseau), Paris, 1890, s. 9-10.

³⁰⁹ Özellikle Kanuni Sultan Süleyman ve Kral I. François, ortak düşmanları İspanya Kralı V. Charles'e karşı ortak tutum alarak birbirlerine uyumlu hareket ettiler. Bkz. İsmail Soysal, *a.g.m.* (1953), s. 63-64.

³¹⁰ Hale Şıvgın, "*Osmanlı Fransız İlişkileri*" **Geçmişten Günümüze Türk Fransız İlişkileri** (Edt. Haydar Çakmak), Efil Yayınevi, Eskişehir, 2017, s. 9.

³¹¹ Halil İnalçık, **a.g.e.** (2009), s. 157.

³¹² İsmail Soysal, *a.g.m.* (1953), s. 64.

³¹³ De Lamar Jensen, "*The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy*", **The Sixteenth Century Journal**, Cilt XVI, No. 4, Kış, 1985, s. 463.

yapılması gerekiyordu ancak o dönemde Osmanlı Devleti, yabancı bir ülkede elçi bulundurmaya bir zayıflık göstergesi olarak kabul ettiğinden bu türden bir görevlendirme yoluna gitmedi. Bu uygulama sayesinde, herhangi bir savaş ya da gerginlik durumunda, ilgili devletin İstanbul'daki elçisi hapse atılabiliyordu. Söz konusu politik anlayış, Sultan III. Selim dönemine kadar bir değişikliğe uğramadan devam etti.³¹⁴

Papalık ve diğer Hristiyan çevrelerin çekincelerine rağmen Osmanlı Devleti, ulaştığı sınırlar, askerî ve ekonomik kapasitesi sebebiyle Fransa açısından işbirliği yapılması gereken en önemli devletlerden biriydi. 1535 yılında elde ettiği ticarî ayrıcalıklar, 1569, 1581 ve 1604 yıllarında yenilendi. Bu türden antlaşmalar, Osmanlı sınırları içerisindeki ekonomik getiri sağlayan bölgelerle kurmuş olduğu ve yüzyıllar sürececek köklü bağların sağlanmasına önemli katkı sağlamıştır. Fransa'nın özel ilgi gösterdiği Osmanlı sınırları içerisindeki bölgeler arasında bulunan Cezayir ve Kuzey Afrika kıyıları, Fransa tarihi için önemlidir.³¹⁵ Fransa'nın Cezayir ile olan ilişkileri de aynı şekilde XVI. yüzyıldan itibaren artarak devam etmiştir. 1578 yılında, vergi vermek ve Cezayir'de belli şehirlerde kale inşa etmek karşılığında, Bastion adlı şirketin mercan toplama amacıyla Annâbe şehri yakınlarında kurulmasına izin verildi. Söz konusu şirket, 1798 yılındaki Mısır işgali süreci dışında, 1830 yılına kadar faaliyetlerine aralıksız devam etti.³¹⁶

Osmanlı, cihan hâkimiyeti iddiası ve amacıyla fetih politikası benimsemiş bir devlet olmasına rağmen, çıkarlarının gerektirdiği durumlarda Hristiyan devletlerle antlaşmalar yapmaktan geri kalmamıştır. Bu politikaya paralel olarak, Müslüman olmayan ülkelere ticaret ya da farklı amaçlarla ülkeye giriş yapmak isteyen diğer inançlara mensup kişilere resmî izinler verilmesinin yanında ülke sınırları içerisinde buldukları sürece güvenlikleri de sağlanmıştı. Yabancı devletlerle olan uluslararası ilişkilerde “denklik” prensibini kabul etmemeleri sebebiyle, ilk dönemlerde yapılan antlaşmalar karşılıklı müzakereler sonucu hazırlanmış metinler olmuyor, Osmanlı bürokratları tarafından hazırlanan ve Padişah tarafından ihsan edilen belgeler olarak kabul ediliyorlardı. Dolayısıyla, Fransa ile olan antlaşmalar, aslında Osmanlı Sultanı'nın bahsettiği

³¹⁴ G. R. Berridge, “*Diplomatic Integration with Europe Before Selim III*”, **Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?** (Edt. Nuri Yurdusev), Palgrave Macmillan, İngiltere, 2004, s. 114.

³¹⁵ Robert Mantran, *a.g.m.* (1987), s. 160.

³¹⁶ İsmail Ceran, **a.g.e.** s. 822.

ahidnamelerdi.³¹⁷ Bu bir bakıma İslâm devletlerinin geleneğiydi. Bu gelenek katı kuralları olan bir anlayış değildi. Gerektiğine İslâm devletleri esnek siyasî tavırlar da takınabilirlerdi. Osmanlının “*istimalet*”³¹⁸ politikası da bu kapsamda kabul edilmesi gerekir. Fransa ile 1536 yılında imzalanan ticarî ayrıcalık antlaşması, Müslüman ve Hristiyan iki büyük devlet arasında üzerinde mutabık kaldıkları ilk metin olması ve ileride başka devletlerle de benzerleri yapılacak olması sebebiyle oldukça önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir.³¹⁹ Söz konusu antlaşma, iki devlet arasında yüzlerce yıl süren ve XIX. yüzyıl başlarına kadar sorunsuz devam eden iyi ilişkilerin kurulmasındaki önemli bir aşamadır.³²⁰ Bununla birlikte, Sadrazam İbrahim Paşa ve Fransız Elçisi Jean de la Forest arasında yapılan görüşmeler neticesinde kararlaştırılan 1536 yılı Ahidnamesi, Osmanlı Devleti tarafından Fransa’ya verilen ilk kapitülasyon antlaşması olarak da kabul edilmektedir.³²¹

Osmanlı-Fransa ilişkileri, XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca iyi düzeyde seyretti, ancak ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti’nin ciddi manada güç kaybettiğinin belirtilerinin ortaya çıkmasıyla, iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutu da değişmeye başladı. Fransız yöneticiler, XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti’ne yönelik politikalarında iki farklı görüş arasında gidip geldiler: Ya ıslahatlar teşvik edilerek devletin tekrardan eski gücüne ulaşması sağlanacak, ya da Rusya ve Avusturya ile anlaşılıp Osmanlı toprakları paylaşılacaktı. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti’ni parçalayan devletlerden biri olunması düşüncesi, Paris’te ağırlık kazanmaya başladı.³²² XIX. yüzyılda ise Osmanlı Devleti’nin çok uzun süre ayakta kalamayacağı inancının ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.³²³ Fransız İhtilali gerçekleşene kadar Osmanlı Devleti-Fransa ilişkileri dostluk düzeyinde gerçekleşmişti. Herhangi bir ittifak olmasa da iki ülke

³¹⁷ Nuri Yurdusev, “*The Ottoman Attitude Toward Diplomacy*”, **Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?** (Edt. Nuri Yurdusev), Palgrave Macmillan, İngiltere, 2004, s. 15-16.

³¹⁸ İstimalet; Osmanlı Devleti’nin, sınırlara yeni katılan bölgelerdeki farklı din ve etnik kökene mensup toplumların haklarının korunması, bu insanların Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilmeleri ve gönüllerinin kazanılarak aidiyet duygularının geliştirilmesine yönelik izlediği politikaya verilen isimdir. Bkz. Mücteba İlgürel, “İstimalet”, DİA, C. 23, İstanbul, 2001, s. 262 vd.

³¹⁹ İsmail Soysal, *a.g.m.* (1953), s. 78.

³²⁰ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniye**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 138.

³²¹ Ancak söz konusu antlaşmanın yazılı bir kaydı günümüze ulaşmamıştır. Bkz. Halil İnalıcık, “*İmtiyazat*”, **Encyclopedia of Islam Second Edition**, (Edt. P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs.) Erişim tarihi: 28 Ağustos 2022 “http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0371”

³²² Philip Dwyer, **Napoleon: The Path to Power 1769 – 1799**, Yale University Press, 2008, s. 338.

³²³ Enver Ziya Karal, **Halet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)**, Kenan Basımevi, İstanbul, 1940, s. 44.

arasında yapılan antlaşmalara dayanan iyi ilişkiler Fransız İhtilali dönemine kadar ciddi bir kazaya uğramadan sürdürüldü. İhtilal sonrası yönetime gelen rejimler de yine, Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz bir tutum içerisine girmemiş, iki ülke arasındaki iyi ilişkileri devam ettirme yönünde bir politika benimsemişlerdi.³²⁴

Fransız İhtilali, Osmanlı Devleti-Fransa ilişkilerinin seyri açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Tüm Avrupa'da tepkiyle karşılanan rejim değişikliği ve sonrasında yaşanan olaylar İstanbul tarafından hassasiyetle takip edilmekle birlikte, uzun bir süre Fransa'nın bir iç meselesi olarak kabul edildiği beyan edilmiş ancak, Avrupalı Devletlerin tepkisini çekmemek amacıyla gizli bir şekilde, "*ihtilal*" desteklenmiştir. İstanbul'da İhtilal yanlısı fikirlerin yer aldığı "Bulletin de Nouvelles" adlı gazetenin yayımlanması ve faaliyetlerine izin verilmiş olması önemlidir. Fransızların serbestçe propaganda faaliyetlerinde bulunması, Avusturya Elçisi'nin durumu Osmanlı yönetimine şikâyet etmesine sebep olmuştur. El altından verilen desteğe rağmen Osmanlı Devleti uzun bir süre Cumhuriyet Rejimini resmen tanı(ya)mamıştır. İhtilal sonrası Fransa'nın Avrupalı devletlere karşı kalıcı başarılar kazandığı ortaya çıkmasıyla Osmanlı Devleti Cumhuriyet Yönetimi'ni 11 Haziran 1795 tarihinde resmen tanımıştır.³²⁵ Osmanlı Devleti yöneticileri İhtilal sonrasında çok hassas bir dış politika izlediler. Avrupalı büyük devletlerin izlediği dış politikanın aksine, Fransa'nın yeni rejimine karşı tarafsız kalındı. Yeni rejimi resmen tanıyarak uluslararası ortamda tepki çekmemeye özen gösterilirken, bir yandan da Cumhuriyetçilerin rahatsız olmamasına çalışıldı. Söz konusu hassas politika, Cumhuriyetçilerin resmen tanındığı 1795 yılına kadar devam ettirilmiştir.³²⁶

1.3. Fransız İhtilali

Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi olayının tüm yönleriyle anlaşılabilmesi için Fransız İhtilali ve sonrasında yaşanan gelişmeleri incelemenin gerekli olduğuna inanıyoruz. Orta Çağ'dan itibaren gelişen merkantilist ve kapitalist ekonomik anlayışın, artık o dönemin Fransa'sının belirlediği kurallara sığmayarak taşmasının bir sonucu olduğunu söyleyebileceğimiz Fransız İhtilali, Fransa'nın 1789 yılına kadarki dönemde

³²⁴ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** (1940), s. 41.

³²⁵ Bekir Günay, **Paris'te Bir Osmanlı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3.

³²⁶ Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahra'da Türk – Fransız Rekabeti**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1970, s. 8.

kendi içinde yaşadığı değişim ve dönüşümün bir dışı vurumuydu. Yaşanan değişim, Fransa'nın o tarihten sonra izleyeceği dış politikayı ciddi şekilde değiştirmiştir. İhtilal öncesi Fransa'da, kapitalist ekonomik anlayışın ve bu düzenin doğal sonucu olan liberal parlamenter sistemin güçlenmesini engelleyen ve hatta ona zarar veren bir siyasal yapı vardı. İhtilal, bu siyasal yapının zorla ortadan kaldırılmasıdır.³²⁷ Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Fransa'da ihtilal çıkmasının bir sebebi, feodalite düzeninden hızlı bir şekilde meşruti yönetime geçilmiş olmasıydı. İngiltere'de asiller o dönemde de vardı fakat halk ile asiller arasında bir denge kurulmuştu. Fransa'da ise halk birden dengesiz şekilde özgürlük fikirlerine maruz kalmıştı. Burjuva ve soylu sınıflar, halkı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmişlerdi.³²⁸ Soylu sınıflar tarafından yönetilen Fransa'da, ekonomik bir güç merkezi haline gelmiş olan, burjuva olarak adlandırılan, iş adamları ve tüccarların yönetime katılma isteği, bu ihtilalin ortaya çıkmasını sağlayan kıvılcımlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.³²⁹ Burjuva kesimi, eski rejimde yönetimde etkili olamamakla birlikte sıradan halk sınıfı içerisinde de sayılmadığından arada bir konumda yer almaktaydı.³³⁰ Bunun yanında ekonomik gücü elinde bulunduran bu kesimin devlet yönetiminde bir etkisinin olmaması, mevcut sistemin değişimini de zorunlu kılmıştı.³³¹ Eğer burjuva sınıfının hamleleri olmasaydı bir ihtilalin yaşanması düşük bir ihtimaldi, zira rahatsızlıklar yaşanıyor olmasına rağmen geniş halk kesimleri mevcut düzeni kabullenmişti ve değişim için bir istek ve beklenti yoktu.³³² Dolayısıyla, sermaye sahiplerinin ellerinde bulunan ekonomik imkânlarla orantılı bir siyasî iktidara sahip olmamaları, Fransız İhtilali'nin en önemli sebeplerinden biri olduğu söylenebilir.³³³

³²⁷ Canan Halaçoğlu, **Occupation and the Colonization Of Algeria from 1830 to 1870 a Struggle for Dominance**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2013, s. 14.

³²⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1546.

³²⁹ William Doyle, **Origins of the French Revolution**, Oxford University Press, İngiltere, 1999, s. 5.

³³⁰ Georges Lefebvre, **The Coming of the French Revolution**, Princeton University Press, 2005, s. 40.

³³¹ George Rude, **Fransız Devrimi** (Çev. Ali İhsan Dalgıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 13-16.

³³² Vilfredo Pareto, **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü: Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması** (Çev. Merve Zeynep Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s. 38-39.

³³³ Eric Hobsbawm, **Fransız Devrimi'ne Bakış** (Çev. Osman Akınhay), Dipnot Yayınları, İstanbul, 2019, s. 4-9; Fransız İhtilali, günümüzün iş insanları olarak kabul edebileceğimiz burjuva olarak adlandırılan kesimin öncülüğünde gerçekleşen bir harekettir. O dönem Fransa'da soyluların tekelinde olan bazı hakların kendilerinde olmasını isteyen burjuvaların başlattığı bu büyük değişim hareketine, Fransa'daki mevcut düzende yoksun durumda olan işçi, köylü, zanaat erbabı gibi toplum kesimleri destek verdiler. Pahalılık, gelir adaletsizliği, orantısız vergiler, çalışma koşullarının kötülüğü gibi sebepler alt sınıfların bu burjuva hareketine destek vermeleri için elverişli bir ortam sağlıyordu. Bkz. Mehmet Ali Karaman, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ağustos 2018, Sayı: 44, s. 65.

Dünyanın değişik coğrafyalarında İngiltere ile yaşanan rekabetin sonucu olan savaşlar, büyük harcamalar gerektirmiş ve devletin ekonomisine ciddi zarar vermişti.³³⁴ İhtilal'e giden süreçte olayların büyümesinin engellenememesinin en önemli nedeni, toplumun genel hoşnutsuzluğunu geçici de olsa giderecek ekonomik imkânların bulunamaması olmuştu. Devletin çok büyük miktarda borcu bulunmaktaydı. Eğer yeterli ekonomik kaynaklar olsaydı, devrime sebep olan etkenler önlenebilirdi. İhtilalin itici gücü olan burjuva ve aydın kesimin fikirleri, ekonomik koşullardan en çok zarar gören fakir büyük kitleleri harekete geçirdi.³³⁵ Güçlü bir yönetimin olması, memnuniyetsizlikler olsa da ülke içerisinde istikrarı sağlayabilir. İhtilal arifesi dönemde Fransa'nın ekonomisi özellikle İngiltere ile yapılan savaşlar nedeniyle oldukça kötü bir durumdaydı. Yaşanan maddi zorluklar, devlet otoritesinin sağlanmasını güçleştiriyordu.³³⁶

Yedi Yıl Savaşları³³⁷ (1756-1763)'nın yenilgiyle sonuçlanması Fransa ekonomisine çok ağır bir darbe oldu. Söz konusu savaş sürecinde yapılan harcamalar ve savaş sonunda verilen kayıplar neticesinde yaşanan ekonomik çöküntü, Amerika'daki İngiliz kolonilerinin bağımsızlık savaşında taraf olunmasını Fransa açısından zorunlu kıldı.³³⁸ Amerika kıtasındaki kolonilerle İngiltere arasında meydana gelen kriz, İngiltere'ye zarar vermek ve ileriki dönemde, geçmişte yaşanmış kayıpları telafi etmek için bir fırsat olarak değerlendirilerek isyana destek verildi. Fransa bu işler için de ciddi miktarda para harcamak zorunda kaldı. İngiltere'yi zayıflatmak için Kolonilere destek olma politikası Fransa ekonomisini çok zorladı. Bu süreç içerisinde 1774 yılında tahta çıkan XVI. Louis döneminde de ülke genelinde yaşanmakta olan ekonomik sıkıntıya bir çözüm bulunamadı. Tüm ülkeyi etkileyen ciddi bir ekonomik bunalım ortaya çıkmıştı ancak dönemin Fransa'sında ekonomik yükün tüm toplum kesimlerinde eşit paylaşılması

³³⁴ Eşref Hilmi Açık, **Geçmişten Günümüze Türkiye Fransa İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.113-117.

³³⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 37.

³³⁶ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1542.

³³⁷ Avrupa ve Dünya tarihi açısından önemli dönüm noktalarından biri olan Yedi Yıl Savaşları, 1756 – 1763 yılları arasında gerçekleşen savaşlar dizisidir. Fransa ve İngiltere arasında dünya hegemonya rekabetinde önemli aşamalardan biridir. Avusturya Fransa'yı, Prusya da İngiltere'yi desteklemiştir. Savaşlar sonunda Fransa önemli bir güç kaybederken, bu kayıplar İngiltere'nin tarafına geçmiştir. İngiltere, Hindistan'daki üstünlüğünü geri çevirilemez hale getirirken Amerika kıtasında büyük kazanımlar elde etti. 1763 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile Fransa, günümüz Kanada'sındaki topraklarını İngiltere'ye bıraktığını kabul etti. Fransa'nın elinde yalnızca New Orleans kaldı. Bkz. Hamish Scott, **The Birth of a Great Power System 1740-1815**, Pearson Longman, İngiltere, 2006, s. 96-116.

³³⁸ John Emerich Dalberg Acton, **Lectures on the French Revolution**, Macmillan and Co., London, 2008, s. 22-25.

söz konusu değildi. Bütün yük soylu olmayan sınıfların üzerine yıkılıyordu.³³⁹ Ekonomiyi düzeltmek için yapılan tüm girişimlere rağmen yaşanmakta olan malî kriz, 1788 yılı yaz aylarında doruk noktasına ulaştı. Devlet borçlarını ödeyemeyecek duruma geldi.³⁴⁰ Tarım arazilerinin büyük bir çoğunluğu asiller ve ruhban sınıfının elindeydi. Halk, adeta bu iki sınıfın hizmetçisi konumundaydı. Ağır şartlarda çalışıyor, vergi yükünün çoğunluğunu alt kesimler karşılıyordu. Hukuk sistemi çökmüştü. Adil yargılama yoktu. Hükümet tarafından makbul görülmeyen insanlar, delilsiz suçlamalarla uzun yıllar mahkûm edilebiliyordu.³⁴¹

İhtilal öncesinde Fransa'da mutlak bir monarşi yönetimi yürürlükteydi. Hukuk ve vergilendirme sistemi, geniş toplum kesimlerinin zarar görmesini sağlayan uygulamalarla doluydu.³⁴² Avrupa'da Ortaçağ yıllarında toplum başlıca üç sınıfa ayrılmıştı. Asiller, ruhban sınıfı ve halktan oluşan toplum düzeninde ayrıcalığa sahip olan asiller ve ruhban sınıfı, ekonominin esas yükünü çeken halk üzerinde söz sahibiydi. Ahmet Cevdet Paşa'ya göre, Haçlı seferleri ile doğuya gelen ve İslam toplumundaki özgürlük anlayışını gören askerlerde hürriyet ve özgürlük bilinci oluşmuş ve kendi ülkelerinde de şark memleketlerindeki özgürlükleri talep etmeye başlamışlardı.³⁴³

Sanat ve edebiyat insanları, ortaya koydukları eserlerle Fransız İhtilali'nin koşullarının oluşmasına dolaylı yoldan katkı sağladılar. XVIII. yüzyılda Fransa'da aydın yazarlar, Avrupa'nın başka hiçbir ülkesinde olmadığı kadar çok devletin yönetim şekliyle ilgilenmişler, eserlerinde inandıkları dünya düzenine ilişkin görüşlerini ortaya koymuşlardı.³⁴⁴ Bu kapsamda, bahse konu dönemde Fransa'da mevcut düzeni sorgulayan, büyük değişimin fikrî alt yapısı niteliğinde kabul edilebilecek önemli eserler üretilmiştir.³⁴⁵ Montesquieu (1689-1755), Voltaire (1694-1778), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) gibi düşünürler eserlerinde, düşünce ve ifade özgürlüğü, insan hakları, eğitim sistemi ve devlet yönetim teşkilatı üzerine devrim yaratan fikirlerin yayılmasına

³³⁹ John Morris Roberts, **a.g.e.** s. 652-723.

³⁴⁰ Roger Price, **Fransa'nın Kısa Tarihi** (Çev. Özkan Akpınar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 29.

³⁴¹ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1540.

³⁴² Samuel Hugh Mcgrady, **A Notebook of European History 1400-1920**, Thomas Y. Crowell Company, 1928, s. 104-110.

³⁴³ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1540.

³⁴⁴ Alexis de Tocqueville, **Eski Rejim ve Devrim** (Çev. Turhan Ilgaz), İmge Yayınevi, Ankara, 2004, s. 188.

³⁴⁵ George Rude, **a.g.e.** s. 15.

önemli katkı sağladılar.³⁴⁶ Montesquieu (1689-1755) “*Kanunların Ruhunu*” (De L’esprit Des Louis) adlı eserinde Fransa’da ve Avrupa’nın hemen her ülkesinde yönetim biçim olan mutlak monarşi yerine anayasaya dayalı meşruti monarşi sistemini savunmuştur. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) “*Sosyal Sözleşme*” (Du Contract Social ou Principes du Droit Politique) adlı eserinde demokratik hukuk devletinin önemini ortaya koymuştur. Voltaire (1694-1778) eserlerinde özellikle Kilise’nin ülke yönetimi ve toplum üzerindeki etkisini sorgulamıştır.³⁴⁷ Burada üzerinde durulması gereken bir nokta da söz konusu düşünürlerin eserlerinin ilgiyle takip edilmiş olmasıdır. Söz konusu dönemde Fransa halkının eğitim seviyesi, aydın yazarların eserlerini okuyup anlayabilecek ve bu düşünceleri yayabilecek seviyede idi. Ortaya koyulan eserler kitap raflarında kalmamış, toplumun her kesimine ulaşabilmişti.³⁴⁸

İhtilalin patlak vermesinin hemen öncesinde Fransa’da yaşanan olaylara gelecek olursak; 1789 yılının ilk aylarında, ülkeyi yaşanmakta olan ekonomik sıkıntıdan kurtarma doğrultusunda kararlar alınması için Kral XVI. Louis, parlamentonun toplanmasına karar vermişti. O dönem Fransa Parlamentosu asiller, ruhban sınıfı ve sıradan halk arasından seçilen temsilcilerden müteşekkil üç kamaradan oluşuyordu. Parlamento, 5 Mayıs 1789 tarihinde Versay’da toplandı. Açılış konuşması yapan Kral XVI. Louis, o gün mecliste sevinç gösterileriyle desteklendi ancak toplantıya katılan hemen herkesin kafasında içten içe ciddi sorunlar bulunmaktaydı. Ahmet Cevdet Paşa; eğer Fransız İhtilali’nin başladığı tarihin net bir şekilde belirlenmesi gerekirse, buna en uygun günün 5 Mayıs 1789 olduğunun kabul edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Olayların gidişatından anlaşıldığı kadarıyla, Kral XVI. Louis durumun vahametini kavrayamamıştı. Eğer inisiyatifi eline alıp asiller ve ruhban sınıfının bazı ayrıcalıklarını kaldırabilmiş olsaydı belki de ihtilalin çıkmasını engelleyebilecekti. Mevcut rejimin devam edip etmemesi noktasında meclis üyeleri ikiye ayrılmıştı. Bir taraf, krallık makamının muhafaza edilerek meşruti yönetimle devam edilmesini savunurken diğer taraf, cumhuriyet idaresine geçilmesi gerektiğine inanıyordu.³⁴⁹ Meşruti yönetimin danışabileceği bir meclisin olmaması, sorunlara çözüm

³⁴⁶ William Doyle, **French Revolution**, Oxford University Press, New York, 2002, s. 48-59.

³⁴⁷ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 35.

³⁴⁸ Ernest Robert Curtius, **Fransa Üstüne Deneme** (Çev. Sabahattin Eyüboğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1953, s.75. Bunun yanında, Fransız İhtilali öncesinde ve sonrasında yaşanan değişime kadın hareketinin de katkısı olmuştur. Bkz. Galina Sarebryakova, **Fransız Devriminde Kadınlar** (Çev. Ahmet Açıkan), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998, s. 18-25.

³⁴⁹ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1542-1555.

bulunmasını imkânsız kılıyordu. Bu sorunu aşabilmek amacıyla, ülkenin yaşadığı krizin çözümü için soylular, din adamları ve halk temsilcilerinden oluşan “*États Généraux*” isimli meclisin toplanılmasına karar verildi. *États Généraux*, ABD’de George Washington’un yemin edip göreve başlamasından bir hafta sonra, 5 Mayıs 1789 tarihinde ilk toplantısını yaptı ve 1789 yılının yaz ortalarında, kendini tüm halkın temsil edildiği millet meclisi olarak ilan etti.³⁵⁰

Meclisin toplanmasına ve ülkede yaşanmakta olan sorunlara çözüm olabilecek girişimlere başlanmış olmasına rağmen halk arasındaki hoşnutsuzluk devam ediyordu. 12 Temmuz 1789 tarihinde insanlar sokaklarda çok büyük gösteriler yapmaya başladılar. Göstericilere sert müdahale edilmesi sebebiyle protestolar silahlı çatışmaya dönüştü. Göstericiler, halk nezdindeki meşruiyetlerini kaybetmemek amacıyla imajlarına özen gösteriyorlardı. Paris’in bayrağı kırmızı ve mavi renkliydi. Fransa’da krallar çok eskiden beridir beyaz renk kullanılırdı. İsyancılar kral ve halk arasında uzlaşmayı ifade eden üç şeritli bayrağı kullanmayı tercih ettiler. Ülkede asayiş bozulmuştu. Bu kargaşa ortamında meclisteki asiller ve ruhban sınıfı kendi istekleriyle ayrıcalıklarının kaldırılmasını teklif ettiler. Atılan bu adımla halk arasındaki kargaşa ortamının azalması amaçlanmıştı,³⁵¹ ancak amaçlanan asayiş ortamı sağlanamadı ve olaylar 12 Temmuz 1789 tarihinde büyük bir ayaklanmaya dönüştü. Göstericiler 14 Temmuz 1789 tarihinde rejimin önemli simgelerinden olan Bastille Hapishanesi’ni bastılar.³⁵² Baskın esnasında Bastille Garnizonu komutanı ve aynı zamanda Hapishane Müdürü olan Marquis de Launay’ın öldürülmesi, ileride yaşanacak şiddet olaylarının bir ön habercisiydi.³⁵³

İsyancı halkın talepleri doğrultusunda Kral XVI Louis’in oluruyla 2 Ağustos 1789 tarihinde *Etats Généraux* (Ulusal Meclis) tekrardan toplandı. Meclis, iki gün sonra 4 Ağustos 1789 tarihinde derebeylik sistemini kanunen lağvetti.³⁵⁴ 26 Ağustos 1789 tarihinde Fransa Meclisi tarafından “*İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi*”

³⁵⁰ Ülkenin sorunlarını çözmek için bir anayasa yapmayı öncelikli hedef olarak belirleyen bu devrimci meclis, çalışmaları süresince aşama aşama Fransa’nın tüm kurumsal yapısını değiştirdi. Dağıtıldığı 1791 yılına kadar Kilise’ye ait tüm toprakları kamulaştırmış, feodal sistemi tüm ülke genelinde kaldırmış, yasama ve yürütme erkini birbirinden ayırarak tüm yurttaşların kanun önünde eşitliğini sağlamak gibi, Fransa’nın modernleşmesinin önü açan çok önemli adımları atmaya başlamıştı. Bkz. John Morris Roberts, **a.g.e.** s. 724.

³⁵¹ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1549-1552.

³⁵² İçerisinde yalnızca 4 tutuklu olmasına rağmen eski rejimin sembolik yapılarından biri olması sebebiyle çok önemli bir eylemdir. Bkz. George Rude, **a.g.e.** s. 12.

³⁵³ Niall Ferguson, **Uygarlık, Batı ve Ötekiler** (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.174. Bastille Hapishanesi birkaç gün içerisinde tamamen yıkıldı. Hapishanenin anahtarı ileride George Washington’a hediye edilecekti. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1550.

³⁵⁴ Roger Price, **a.g.e.** s. 71-111.

(Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen) ilan edildi.³⁵⁵ Söz konusu Bildirge, milli hâkimiyet, eşitlik ve özgürlük idealini içeriyordu ki dönemin koşulları göze alındığında bu ilkeleri savunmanın ve ön koşul olarak belirlemenin, hem yurt içerisinde hem de ülke dışında büyük tepkilere sebep olacak olması kaçınılmazdı.³⁵⁶ Bu arada dikkat çekici bir duruma değinmekte de fayda var: Çalışmamızın diğer bölümlerinde adı geçen ve Cezayir-ABD ilişkilerinin kurulmasında önemli bir yeri olan Thomas Jefferson, 1785 yılından itibaren 5 yıl boyunca ABD'nin Fransa temsilcisi olarak görev yapmıştı. Kuvvetle muhtemel, İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'nin hazırlanmasında Fransız yetkililere katkıları olmuştur.³⁵⁷ Söz konusu Bildirge, Fransız İhtilali'nin en temel sütunlarından biri olup İhtilal sürecinde oluşturulmuş olan “*Kurucular Meclisi*” (l'Assemblée Constituante) milletvekilleri tarafından kaleme alınmıştır. O güne kadar ifade edilmemiş olan, çok sayıda temel hak ve hürriyeti içermekteydi: Bundan böyle yüksek ya da alçak insan yoktur. İnsanlar doğuştan eşit haklara sahip olarak doğarlar. Bu bildiriye 1793 yılında yayımlanan ve içerik olarak daha eşitlikçi olan ikinci bir bildiri takip etti. 1795 yılında da III. Anayasa'nın giriş kısmında yer alan, 1793 yılı bildirgesine göre daha çok siyasî ve sosyal hakları garanti altına alan üçüncü bildirge kabul edildi.³⁵⁸

Fransız İhtilali'nin, kendini benzerlerinden ayıran ve dünya tarihinde bir dönüm noktası olmasını sağlayan özelliği, yalnızca Fransızlar için değil tüm dünya milletlerine yönelik ilkeler ortaya koymuş olmasıydı.³⁵⁹ İlk yıllarında, ortaya attığı fikirler sebebiyle tüm Avrupa'da çok olumlu bir etki yaratmış,³⁶⁰ Sosyal adaletsizliğin sona ereceği vaadinde bulunması ve inandırmasıyla geniş halk kitleleri tarafından desteklenmişti.³⁶¹ Getirdiği yeni yönetim anlayışıyla kültürel zenginliği arttırmış, İhtilalle birlikte üretilen birçok eser yeni edebiyat türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁶² Fransız İhtilali, o güne kadar hiç öne sürülmemiş ve uygulanmamış olan yeni bir ideolojik fikir sunmuştu:

³⁵⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 36.

³⁵⁶ Ahmet Rasim, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri** (Çev. Hıfzı V. Velidedeoğlu), Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 47-51.

³⁵⁷ George Rude, **a.g.e.** s. 20-21.

³⁵⁸ Georg Jellinek, **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı**, (Çev. Muzaffer Dülger), Pinhan Yayınları, İstanbul, 2017, s. 18.

³⁵⁹ Eric Hobsbawm, **Devrim Çağı 1789-1848** (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 72.

³⁶⁰ Taner Timur, **Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 283.

³⁶¹ Dimitris Loules, “*Fransız Devriminin Yunanistan Üzerindeki Etkisi* (Çev. Selda Kılıç)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1991, Cilt 15, Sayı 26, s. 291-296, s. 292.

³⁶² Server Tanilli, **Dünyayı Değiştiren 10 yıl: Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11.

Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik... İhtilalciler bu ilkelerin yalnızca Fransızlar için değil tüm dünya halkları için geçerli olduğu iddiasındaydılar.³⁶³ İngiltere, Almanya, Rusya ve hatta ABD gibi büyük ülkelerden çok sayıda insan, Fransız İhtilali fikirlerini benimseyerek taraftar olmuşlardı fakat sömürge ya da yarı sömürge konumundaki ülkelerde insanların çoğunun haberi dahi olmamıştı. Ancak oluşan bu heyecan uzun sürmedi. Fransız devrimci yöneticilerin giderek artan şiddet uygulamaları ve İhtilal'in özgürlük iddiasına aykırı davranışları, başlardaki olumlu etkiyi tersine çevirdi.³⁶⁴ İhtilal sonrası yaşanan şiddet olayları, Fransa dâhil Avrupa devletlerinde burjuva sınıfının Fransız İhtilali'ne karşı ihtiyatla yaklaşmasına sebep oldu. Yaşanan olaylar, istikrarın ancak bir kral yönetimi altında sağlanabileceği algısını kuvvetlendirmişti.³⁶⁵

Fransız İhtilali'nin önemli sonuçlarından biri de, Fransa'nın diğer devletlere karşı saldırganlığının artması olmuştur. İhtilal sebebiyle ortaya çıkan iç ve dış çatışma ortamlarında sivrilerek yükselen ve çok önemli konumlara gelen Napolyon Bonaparte'nin ortaya çıkması ve Avrupa ve Dünya tarihinin akışını değiştirecek eylemlere girişmesi, Fransız İhtilali'nin sonuçlarından biridir.³⁶⁶ Fransız İhtilali'nin tam olarak ne zaman başladığı ve bittiği ile ilgili net bir tarih verilemez ancak 1799 yılında yaşanan hükümet darbesi, yaşanan süreç için çok önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Napolyon Bonaparte o yıl, bir darbeyle görevdeki hükümeti devirerek yönetimi ele geçirdi. Bu olaydan beş yıl sonra, 1804 yılında kendisini Fransa İmparatoru olarak ilan ederek aslında monarşi kurumunu yeniden kurdu ancak kimse Napolyon yönetimini cumhuriyet karşıtı olarak algılamamıştır. Bonaparte de kendisini hiçbir zaman “*eski düzen*” yanlısı olarak kabul etmemiştir.³⁶⁷

³⁶³ İhtilal sonrasında Fransa ve diğer ülkelerde yaşanan gelişmeler, bu ilkelerden gerçek anlamda faydalanan kesimin yalnızca sermaye sahipleri olduğunu, alt sınıflara mensup insanların bu ilkelerin çağrıştırdığı hayali anlamlarıyla yetinmek zorunda kaldıklarını göstermiştir. Bkz. Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 14.

³⁶⁴ Taner Timur, *a.g.e.* s. 283.

³⁶⁵ Michel Vovelle, **Gençler İçin En Güzel Fransız Devrimi** (Çev. Yonca Aşçı), T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 75.

³⁶⁶ Ali Çimen, *a.g.e.* s. 297.

³⁶⁷ John Morris Roberts, *a.g.e.* s. 730.

1.3.1. İhtilal Karşısında Avrupa

İhtilal'in ilk yıllarında Fransa içerisinde ciddi çatışmalar yaşanması, rakibi Avrupalı devletler tarafından olaylara müdahil olmadan takip edildi. Belli bir süre olaylara karşı tarafsız kaldılar ancak Fransa Kralı XVI. Louis'in idam edilmesi, Avrupa'daki politik atmosferi bir anda tümünden değiştirdi. Zira Kral'ın idam edilmesinin sembolik anlamı büyüktü. XVI. Louis'in şahsından ziyade, VIII. yüzyıldan beridir Fransa'yı yöneten - benzerlerinin Avrupa'nın diğer büyük ülkelerinde olduğu- anlayışın tümünden reddedilişini ve çok ağır bir şekilde cezalandırılması gerektiğini simgeliyordu. Bu olaydan sonra İhtilal, Fransa'nın bir iç meselesi olmaktan çıktı. Çünkü Fransa monarşisinin meşruiyet kazandığı dayanaklar, diğer Avrupa devletleri için de aynısıydı.³⁶⁸ Bunun bir sonucu olarak, Avrupa'da 1791 yılından itibaren büyük devletlerden müteşekkil bir cephe oluşmaya başladı. Aslında, Fransız İhtilali'nin başladığı ilk yıllarda, yaşanan hadiselerden pek hoşnut olunmasa da Fransa'nın iç işleri olarak kabul edilerek olumlu ya da olumsuz bir tavır almamışlardı. Ne zaman ki yeni rejimin Fransa'daki ve tüm monarşileri hedef aldığı kesinleşti, aralarındaki meseleleri bir kenara bırakarak Fransa'ya karşı ortak hareket etmeye başladılar.³⁶⁹ Böylece, Yedi Yıl Savaşları'nın sona ermesinden sonra Avrupa'da oluşan göreceli barış ortamı, idam hadisesi ile bozuldu. İhtilalcilerin elindeki Fransa'ya karşı Avrupalı büyük devletler birleştiler.³⁷⁰ Fransız İhtilali esnasında yaşanan olaylarda söz konusu devletleri en çok ilgilendiren şey, Kral'a karşı "saygısızlık" yapılmasıydı. Kral'ın maruz kaldığı muameleye kayıtsız kalınmaması gerekiyor, aynı akıbetin kendi ülkelerinde de gerçekleşebileceği tehlikesine karşı tutum belirlemeleri gerektiğine inanıyorlardı. Avusturya ve Prusya, Fransa'ya karşı tedbirler alınması gerektiği yönünde bir bildiri yayımladılar.³⁷¹ Bununla birlikte, Fransız İhtilali'ne karşı ilk

³⁶⁸ Enver Ziya Karal, **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu: (1797-1802)**, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul, 1938, s. 31. Kral'ın idam edilmesi haberinin duyulmasından sonra başta Prusya ve Avusturya olmak üzere Avrupalı devletlerin Fransa'ya karşı ortak bir tavır almasına sebep oldu. Bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 44 vd.

³⁶⁹ Bekir Günay, **a.g.e.** s. 8 vd.

³⁷⁰ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih (1789-1950)**, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1961, s. 31.

³⁷¹ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1555. Komşu büyük devletlerin almış olduğu tedbirlerine rağmen Fransız İhtilali'nin kısa sürede çevre ülkelerde de etkisini göstermesinin sebebi, o dönem Avrupa genelinde aynı yönetim rejimlerinin hâkim olması ve toplum nezdinde benzer mağduriyetlere sebep olmasıydı. Bkz. Alphonse Aulard, **Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi I. Cilt (1789-1804)** (Çev. Nazım Poroy), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 269-273. Önceki dönemlerde başka ülkelerde benzerlerinin yaşanmış olmasına rağmen Fransız İhtilali'nin çok büyük etkiler yapmasının nedeni, ihtilal fikirlerinin çevre ülkelere yayılarak çok geniş coğrafyalarda etkili olmasındandır. Bkz. Alexis de Tocqueville, **a.g.e.** s. 195.

somut adım İngiltere’den geldi ve Kral’ın idam edilmesi olayını savaş nedeni olarak ilan etti.³⁷²

Avrupa’da saflar netleşirken Osmanlı Devleti, hızlı kararlar almak yerine çok dikkatli bir diplomasi yürüterek ülkenin menfaatlerini en üst düzeyde tutan bir politika belirlemeye çalışıyordu. Bu sebeple, başlangıçta Fransa’ya karşı oluşan ittifaka yakın görünmemeye özen göstermiş, mümkün olduğunca tarafsız kalmış ve şartların olgunlaştığı bir dönemde de Fransa’yı resmen tanımıştı. Avrupalı devletlerin Fransa’ya karşı savaş durumuna geçmesi Osmanlı Devleti açısından olumlu bir gelişme oldu. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa diplomasisinde Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda fikirler çokça gündeme gelmeye başlamıştı. Doğu Avrupa’daki toprakların paylaşılması konusunda uzlaşma arayan devletlerin dikkatlerini Fransa’ya çevirmek zorunda kalmaları, geçici de olsa, Osmanlı Devleti’ne yönelen bir tehditin en azından askıya alınmasına vesile olmuştu. İlerleyen süreçte, Avusturya’nın yenilgiye uğratılması gibi, Osmanlı Devleti’nin mücadele etmek zorunda olduğu düşmanlarından birinin eksilmesine sebep olması gibi “olumlu” hadiseler de ortaya çıkmıştı.³⁷³

1.3.2. Fransız İhtilali Sonrası Osmanlı Devleti-Fransa İlişkileri

Fransa’da parlamento toplanmasına karar verildiği dönemde Osmanlı Devleti’nde Sultan III. Selim tahta yeni çıkmıştı. Rusya ve Avusturya ile olan savaşlar devam etmekteydi.³⁷⁴ Sultan III. Selim, Fransa ile yakın ilişkiler eğiliminde olan ve tasarladığı ıslahat teşebbüslerinde Osmanlılar için Avrupa’nın tanınmasında ve örnek alınmasında Fransa’yı model olarak almanın en doğru karar olduğu inancında olan bir devlet adamıydı.³⁷⁵

Osmanlı Devleti özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya ve Rusya ile büyük kayıplara sebep olan savaşlar yapmak zorunda kalmıştı. Sultan III. Selim, Fransızca bilmesinin kolaylaştırıcı etkisiyle, henüz şehzadelik döneminden itibaren

³⁷² Yaşar Demir, *XIX. Asır Türk-Fransız İlişkilerinde Dönüm Noktası: Napolyon’un Mısır’ı İşgali ve Sonrası Oluşan Diplomatik Durum*, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, Yaz 2013, s. 133.

³⁷³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** (1940), s. 32-41.

³⁷⁴ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1547.

³⁷⁵ Carter Findley, **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Bâbüâli 1789-1922** (Çev. Ercan Ertürk), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 28.

Fransız devlet yapısını iyi bir düzeyde öğrenmiş ve Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu zor durumdan çıkarılabilmesi için yapılması gerekenler hususunda Fransa'dan istifade edilebileceği düşüncesindeydi. Tahta çıktıktan hemen sonra bu yönde adımlar attı. Bu dönemde Osmanlı Devleti resmî politika olarak Fransa'yı hem bir model hem de bir müttefik olarak kabul etti.³⁷⁶ Pekâlâ, Fransa'da olayların başladığı 1789 yılında Osmanlı Devleti, aynı anda hem Rusya hem de Avusturya ile savaş halindeydi. Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri bu durumun Avrupa'ya yayılması ihtimalini güçlendirmişti. Bu durumu önlemek isteyen İngiltere, Hollanda ve Prusya arabuluculuk yaparak öncelikle Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında Zıştovi, sonrasında Rusya ile Yaş antlaşmaları yapılarak her iki savaşa da son verildi.³⁷⁷

Osmanlılar, İhtilal'in ilk yıllarında cumhuriyetçilerin yanlısı ya da karşıtı olarak net bir tavır almayarak³⁷⁸ ihtiyatlı bir dış politika izlediler. Diğer birçok devletin yaptığının aksine Fransa'ya karşı doğrudan bir tavır alınmadığı gibi, geri dönüşü olmayan herhangi bir müttefiklik içerisine girilmemeye de özen gösterildi.³⁷⁹ İhtilal sonrası Fransa'yı resmen tanımak, Avrupalı devletlerin öfkesini çekebilirdi. Bu sebeple, dengeler gözetilerek Fransa ile üstü kapalı şekilde iyi ilişkilerin devam ettirmesi stratejisi benimsenmişti.³⁸⁰ Osmanlı modernleşmesi için Fransa'nın desteğinin alınması ihtiyacı, yeni yönetimle ilişkileri devam ettirmede etkili olmuştur. Zira Sultan III. Selim, şehzadeliğinden beri Fransa'yı, Osmanlı Devlet bürokrasisi ve ordusunun modernleşmesinde takip edilecek en önemli model olarak kabul ediyordu.³⁸¹ Buna mukabil, ihtilalin ilerleyen yıllarında Avrupalı devletlerle Fransa arasında yaşanan askerî çatışmalar, önceleri Osmanlı Devleti açısından olumlu gelişmelere vesile olmuştu: Osmanlı Devleti'nin en büyük düşmanı ve rakibi Avusturya, Fransa karşısında mağlup olması sebebiyle Osmanlıya tehdidi azalmıştı. Fakat Fransa'nın önündeki tüm orduları yenerek sınırlarının Osmanlı Devleti'ne yaklaşması söz konusu olumlu algıyı değiştirmeye başladı. 1797 yılı Ekim ayı içerisinde imzalanan Campo Formio Antlaşması

³⁷⁶ Kamil Çolak, “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801), *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* (2008-II), s. 141-183, s. 144.

³⁷⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e. Cilt III*, (1984), s. 1555.

³⁷⁸ Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 31.

³⁷⁹ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi* (Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 88-92.

³⁸⁰ Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 32.

³⁸¹ Alan Palmer, *a.g.e.* (2002), s. 88-92.

ile Venedik toprakları, Fransa ve Avusturya arasında paylaşıldı.³⁸² Campo Formio Antlaşması sonunda Osmanlı Devleti ile Fransa tarihte ilk defa, ortak sınırları olan komşu ülkeler haline geldi. Yeni konumda İhtilal fikirleri Osmanlı sınırları içerisindeki gayrimüslüm azınlıklara daha kolay ulaşacaktı.³⁸³ Elde ettiği yeni topraklarla birlikte Fransa, Balkanlarda da daha etkin bir konum elde etmişti. Fransız İhtilali'nin temel düşüncelerinden birisi, bütün milletlerin hürriyetini kazanması için yardım ve desteğin verilecek olması ve bunun için her toplumun kendi gelecekleri tayin edilmesi hakkı konusunda yardım edileceğinin ihtilalciler tarafından ilan edilmiş olmasıydı. Fransızların Osmanlı topraklarında ilk yaptıkları faaliyetler; Mora Adası ve Arnavutluk halklarına ihtilal fikirlerini yaymaya başlamaları ki, kısa zamanda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü açısından tehlike arz eder seviyeye ulaşmıştı. Bu sebeple Campo Formio Antlaşması, Osmanlı – Fransız ilişkilerinde çok önemli dönüm noktalarından biridir.³⁸⁴ Diğer taraftan Campo Formio antlaşmasından hemen sonra Fransızlar Adriyatik denizindeki Yedi Ada'yı topraklarına katmışlardı.³⁸⁵ Bu gelişme İstanbul'da ciddi rahatsızlık yarattı. Eskiden beri Osmanlılar, dost ve müttefik dahi olsa, büyük bir devletle sınırdaş olmayı pek de tercih etmiyorlardı. Devletlerinin çıkarları değişebilir olması esası üzerinden politikalar yürütülüyor; düşmanın küçük bir devlet olması, dostun büyük bir devlet olmasına tercih ediliyordu. Fransa'nın 1797 yılından itibaren yayılma alanına Osmanlı topraklarını da katması, Osmanlı Devleti'nin daha temkinli bir politika takip etmesine sebep olacaktı.³⁸⁶ Bütün bu gelişmelerin neticesinde XVIII. yüzyılın sonunda, Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki uzun yıllardır süregelen iyi ilişkiler gerginleşti. Osmanlı Devleti, Fransa'ya klasik anlamda savaş açabilecek bir durumda olmadığından, dolaylı yollardan Fransa'yı yıldırma politikası izlemeyi tercih etti. Bu aşamada gayri nizami harp kurallarına göre hareket eden Cezayir'deki korsanlar önemli bir araç olarak kullanıldı. Cezayirli korsanlara Akdeniz'de faaliyet gösteren Fransız ve Avusturya devletleri bağılısı ticaret gemilerine saldırılması yönünde talimat gönderildi.³⁸⁷ Diğer taraftan yaşanan bu çatışma ortamından faydalanmak isteyen Rusya da Fransızların

³⁸² Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 57.

³⁸³ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 145.

³⁸⁴ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 83.

³⁸⁵ Bu gelişme sonrasında Fransa ile Osmanlı Devleti bir anda sınırdaş ülkeler haline gelmişti ki Osmanlı yönetimi, eskiden beri, büyük bir devletle sınır olmayı bir tehdit olarak kabul ediyordu. Yaşar Demir, *a.g.m.* s. 133.

³⁸⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** (1940), s. 41-57.

³⁸⁷ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.** *Cilt III*, (1984), s. 1581.

faaliyetlerini abartarak Osmanlı Devletine bildirmek suretiyle Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti ile bir ittifak kurma ya da en azından Osmanlı sınırları içerisinde askerî varlık gösterebilme yollarını aradı.³⁸⁸ Rusya'nın böyle bir politik izlemesinin bir nedeni de Osmanlı Ortodoksları üzerindeki hamilik konumunu Fransa'ya kaptırmak istememesiydi. Bu sebeple, normal şartlarda maddi ve manevi destek verdiği ayrılıkçı faaliyetler konusunda Osmanlı Devleti'ne istihbarat desteği sağladı. Fransa'nın bölgede güçlenmesine, Osmanlı Devleti'ni destekleyerek engel olmaya çalışıyordu.³⁸⁹ Nitekim Campo Formio Antlaşması sonrası Fransa'nın bölgede elde ettiği üstünlük, Osmanlı Devleti'ne olduğu kadar Rusya'nın da zararına olan bir gelişmeydi. Bu şartlar Osmanlıları, Fransa'yı Rusya ile dengelemek amacıyla Rusya'ya yanaşma yönünde bir politika izlemeye yönetmiştir.³⁹⁰

Campo Formio Antlaşması sonrasında oluşan sakin ortamda, yıllardır süren savaşlardan yıpranmış olan İngiltere ve Fransa kalıcı bir barış için görüşmelere başladılar, fakat müzakerelerden bir sonuç alınamadı. Akabindeki süreçte yaşanan Mısır'ın işgali olayı, Osmanlı-Fransız münasebetlerini savaşa kadar sürükledi. İngiltere ve Rusya; Fransa'nın, Akdeniz'de ve Balkanlar'da güç kazanmasına karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. Fransa'nın Mısır'dan ve Doğu Akdeniz'den çıkarılması ve Mora'dan uzaklaştırılması için askerî destek verdiler. Ancak XIX. yüzyılın başından itibaren genel anlamda Osmanlı Avrupa münasebetleri daha önceki zamandan daha hızlı gelişmeye ve değişmeye başlamıştı. Birkaç yıl gibi kısa bir süre dahi devletlerin menfaatleri gereği taraf değiştirmelerini gerektiriyordu. Fransa, Mısır'dan çekildikten kısa bir süre sonra, özellikle Rusya ve Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunma politikasına döndü. Bununla birlikte Fransa, Osmanlı Devleti ile ilgili politikasını şekillendirilmesi için çalışmalar yaptırdı. Yalnızca resmî elçilerden alınan raporlar yeterli görülmeyerek ülke genelinde görev yapan gayri resmi elemanlardan alınan Osmanlı Devleti'nin durumuyla ilgili raporlar üzerinde çalışıldı. Osmanlı Devleti içerisinde tek sorunun ekonomik olmadığı, çok daha derin yapısal sorunların olduğu yönünde sonuçlar elde edildi. İstanbul otoritesini tanımak istemeyen yerel güçler ülke genelinde siyasî istikrar sağlanmasına engel oluyorlardı. Buradan da anlaşıldığı gibi Fransa, Osmanlı

³⁸⁸ BOA.HAT. 169 7173- 29.12.1212 (14 Haziran 1798).

³⁸⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 58.

³⁹⁰ Bekir Günay, **a.g.e.** s. 8.

Devleti'ne yönelik dış politikasını gelişen durumlara göre şekillendirmiştir.³⁹¹ 1805 yılı Ekim ayı içerisinde 50.000 kişilik bir Avusturya askeri birliği Fransa'ya teslim oldu. 13 Kasım 1805 tarihinde de Fransız ordusu Viyana'yı işgal etti. Rusya – Avusturya birleşik ordusu Fransa karşısında 2 Aralık 1805 tarihinde kesin bir yenilgiye uğradı. İlerleyen Fransa karşısında Rusların teklif ettiği müttefikliği reddeden Sultan III. Selim, 1806 yılı Şubat ayında Napolyon'un imparatorluğunu tanıdığını resmen ilan etti.³⁹²

1.4. 1789 Yılı Sonrası Cezayir

Fransız İhtilalinin neticeleri, Avrupa'da politik anlamda çok ciddi değişmelere sebep olmuştu. İhtilal fikirleri sosyal ve siyasî değişimleri hızlandırırken, Avrupa'da ve Akdeniz'de de yeni politikaların inşa edilmesini gerekli kılıyordu. Bu gelişmelerden tabii olarak Osmanlılar da etkilenmişti. Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki toprakları garp ocakları ve Cezayir de etkilenen topraklardı. Cezayir, Osmanlı himayesine girdiği ilk yıllardan beri Osmanlı'ya vergi veriyordu ancak tam anlamıyla bir bağlı eyalet durumunda da değildi. Çok eski yıllardan beri dış politikasında elinden geldiğince bağımsız hareket etme eğilimindeydi. Cezayir, tabii olarak bir bakıma coğrafyanın kader olduğu gerçeği gereği uluslararası dengelerden faydalanarak bir takım ayrıcalıklar elde etmiş ve bağılı olduğu Osmanlı Devleti dâhil tüm devletlerin bu ayrıcalıkları kabul etmesini sağlamayı başarmıştı. Söz konusu ayrıcalıklar, zaman zaman aksi durumlar olsa da genel anlamda Osmanlı Devleti'nin de istediği bir durum olarak görülüyordu. Nitekim Osmanlı Devleti de, Cezayir'in coğrafi konumunu dikkate alarak, dış ilişkilerinde bağımsız hareket edebileceğini yaptığı uluslararası antlaşmalarda da belirttiği oluyordu. İspanya ile 1783 yılında yapılan antlaşmada İspanya tarafı, Garp Ocakları'nı da bağlayıcı maddelerin yer almasını isterken, Osmanlı tarafı böyle bir taahhüt altına girmeyi kabul etmemişti. Antlaşmanın 17'nci maddesinde, ocakların üçüncü devletlerle barış antlaşması imzalamalarının kendi iradelerinde olduğu belirtilmiş ve İspanya ile bir antlaşma imzalamalarının, Osmanlı Devleti tarafından tavsiye edildiği antlaşma metnine de eklenmişti.³⁹³

Bir hanedan tarafından yönetilmemesi ve devlet yöneticilerinin seçimine yönelik yazılı kurallar ya da genel kabul görmüş bir gelenek olmaması sebebiyle Cezayir'de

³⁹¹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** (1940), s. 48.

³⁹² Alan Palmer, **a.g.e.** (2002), s. 105.

³⁹³ **Muâhedât Mecmuası I. Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 219-220.

sıklıkla yönetici değişikliği yaşanmıştır. 1790-1830 yılları arasında toplam sekiz “dayı” göreve gelmiştir.³⁹⁴ Söz konusu dayılardan yedi tanesi askerî isyanlar sonucu öldürülmüştür. Bununla birlikte, şehir merkezleri dışında kırsalda devlet otoritesi sağlamada sorunlar yaşanıyordu. Cezayir yönetiminin ülke sınırları içerisinde istikrarı sağlamak için elinde yeteri kadar askerî gücü olmadığı gibi, yerel halk arasındaki meşruiyeti de zayıftı. Merkezin dışındaki kabileler sık sık isyan ediyordu. Örneğin, XIX. yüzyılın ilk yarısında ülke genelinde yerel kabileler tarafından çok sayıda ayaklanma çıkarılmıştı.³⁹⁵

Öte taraftan Osmanlı Devleti’nde Yunan, Ermeni ve Yahudi azınlıklar çoğunlukla tercümanlık, turist rehberliği gibi meslekleri yaparlar ya da ticaretle uğraşırlardı. Gayrimüslimlerin benzeri işlerde faaliyet gösterdiği Cezayir’de durum biraz farklıydı. Çünkü Cezayir’de Hristiyan nüfus çok azdı ve bu işler Yahudiler tarafından üstlenilmişti. Yahudi olup Cezayir vatandaşlarından en ünlüleri Joseph Bacri ve Naphtali Busnach isimli tüccarlardı. Bacri ailesi XVIII. yüzyılın başından itibaren XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Cezayir’de çok etkili olan köklü bir tüccar ailesidir. Kurmuş oldukları şirket aracılığıyla buğday ihracatı da dâhil olmak üzere Cezayir dış ticaretinin büyük bir kısmını kendileri yürütüyordu. Ekonomik güçleri ve dış bağlantıları nedeniyle, Cezayir’in dış politikasının şekillenmesinde de çok belirleyici olabiliyorlardı. Cezayir yöneticileriyle yüz yüze görüşme ihtiyacı duyan yabancı ülke temsilcilerinin, randevu alabilmek için bu iki tüccarla iletişime geçmeleri artık genel bir uygulamaya dönüşmüştü. Konsololar, kendi başkentleriyle yazışmalarında bu iki tüccar için kısaca “the Jews” olarak bahsediyorlar ve söz konusu kelimenin telaffuz edildiğinde kimlerin kastedildiği herkes tarafından kolaylıkla anlaşılıyordu.³⁹⁶ “Busnach”lar, Cezayirli ünlü bir Yahudi armatör ve tüccar ailedir. XVII. yüzyılda İtalya’ya göç eden aile, 1721 yılında Cezayir’e yerleştiler ve “Bacri” ailesiyle birlikte güçlü bir şirket kurdular. Cezayir maliye yönetimi ve dış siyasetinde belirleyici bir konuma gelmeyi başarmış olan Joseph Bacri ve Naphtali Busnach, bu ailelerin üçüncü kuşak çocuklarıdır.³⁹⁷

³⁹⁴ 1789 – 1830 yılları arası Cezayir Dayıları; Mehmet İbn Osman Dayı (1766-1791), Hasan Dayı (1791-1798), Mustafa Dayı (1798-1805), Ahmet Dayı (1805-1808), Gassal Ahmet Dayı (1808-1809), Hacı Ali Hoca Dayı (1809-1815), Mehmet Dayı (1815), Ömer Dayı (1815-1816), Ali Hoca Dayı (1816-1818), Hüseyin Dayı (1818-1830). Bkz. Aziz Samih İltar, **Şimali Afrika’da Türkler... C. II.**, s. 115.

³⁹⁵ Ahmet Gedik, *a.g.t.* ss. 1 vd.

³⁹⁶ Julie Kalman, *a.g.m.* s. 4.

³⁹⁷ www.jewishvirtuallibrary.org/busnach, (19.11.2022)

Bacri ve Busnach şirketine özel bir statü verilmiş olması Cezayir'in uluslararası ticarete verdiği önemi göstermektedir. Tüm Akdeniz ülkeleriyle bağlantıları olan bu şirkete, ekonomik değeri çok yüksek olan Cezayir buğdayını ihraç etme imtiyazı verilmişti. Cezayir tahıl ürünleri Fransa için hayati derecede önemliydi. Cezayir'den alınan tahıl ile işgal sırasında Mısır ve devamında İtalya'da savaşıyan Fransız devrim ordusu askerlerinin ihtiyaçları karşılandı. Burada bir hususa dikkat çekmek gerekir ki, Bacri ve Busnach, Fransa yanlıydılar. Cezayir'in Fransa'ya daha yakın olması gerektiğine inanıyorlardı. 1803 yılında ülkeden sınır dışı edilen İngiltere'nin Cezayir Konsolosu John Falcon, İngiliz dışişlerine verdiği raporda kendisinin sınır dışı edilmesine iki Yahudi tüccarın sebep olduğunu, onların menfaatleri doğrultusunda hareket etmediği için, Dayı'yı ikna ederek kendisini sınır dışı ettirdiklerini iddia etmişti.³⁹⁸

Cezayir, Fransa ile olduğu kadar İngiltere ile de iyi ilişkileri sürdürmeye özen gösteriyor ancak aynı zamanda bu iki ülke arasındaki rekabetten de azami ölçüde yararlanıyordu. Çoğu zaman; söz konusu iki büyük devletten biriyle çok iyi ilişkiler devam ederken, çok önemli olmayan gerekçelerle diğeri ile bir diplomatik kriz yaratarak korsan saldırılarına bahane yaratıyordu. Süreç sonunda alttan alan ve taviz veren hep İngiltere ya da Fransa oluyordu. İngiltere'nin Akdeniz Donanması Komutanı Amiral Nelson,³⁹⁹ Cezayir'in bu politikasının yakından takip ediyor ve Cezayir'in İngiltere'ye mutlak bir itaat içerisinde olmamasından son derece rahatsızlık duyuyordu. Nelson'a göre, Cezayir yöneticileriyle yumuşak konuşmak onlara yalnızca cesaret veriyordu. Ocakları güç kullanarak hizaya getirmek gerekiyordu. Amiral Nelson güç kullanılmasını gönülden istiyordu, fakat aynı zamanda Cezayir'in İngiliz dış politikasında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun da farkındaydı. Bu sebeple de, hiç istemeyerek de olsa Cezayirli yöneticilerle iyi ilişkileri devam ettirdi. Fransa'nın Akdeniz donanmasını

³⁹⁸ Julie Kalman, *a.g.m.* s. 8-10.

³⁹⁹ İngiltere tarihinin en ünlü denizci subaylarından biri olarak kabul edilen Koramiral Horatio Nelson, üstün liderlik özelliklerinin yanı sıra, o güne kadar hiç kullanılmamış muharebe taktiklerini başarıyla uygulaması, stratejik düşünme ve emir almadan verdiği doğru kararlardaki başarısı, Fransız İhtilal ve Napolyon savaşları süresinde yapılan ve her iki ülkenin tarihinde dönüm noktaları özelliği taşıyan bazı savaşların kazanılmasında önemli rol oynadı. 29 Eylül 1758 tarihinde İngiltere'nin Norfolk şehrinde dünyaya geldi. Denizci üst subay olan bir akrabasının teşvikiyle genç yaşta donanmaya katıldı ve üstün liderlik özellikleri sayesinde kısa sürede gemi komutanlığına getirildi. Amerika Bağımsızlık Savaşı ve sonrasında Fransız İhtilal ve Napolyon savaşlarında görev aldı. Bu savaşlar esnasında çok defa yaralandı. Mısır İşgali sırasında Fransız donanmasının yok edildiği Ebukır Savaşı öncesinde, Amiral Nelson daha önceki muharebelerdeki yaralanmalar sonucu bir gözü ve bir kolunu kaybetmişti. İngiltere, Fransa ve hatta dünya tarihinin dönüm noktalarından biri olan ve İngiltere'nin kazandığı Trafalgar savaşında çatışmalarda hayatını kaybetti. Bkz. Ernle Bradford, "**Nelson: The Essential Hero**, Open Road Integrated Media, 2014, New York, s. 7-29.

tereddüt etmeden yok eden Nelson, Cezayir'in saldırılarını hoş görmek zorunda kalıyordu. Aslında İngiltere, Cezayir'in korsanlık faaliyetini çoğu uzun zamandan beri hoş görüyor ve hatta bazen cesaretlendiriyordu. Zira Cezayir'in üç yüz yıldır yaptığı bu faaliyet İngiltere'nin çıkarlarına, en azından o dönem için, çok uygundu. İngiltere; Cezayir'in uluslararası ilişkilerin gerektirdiği hukuk kurallarını hiçe saymasından gayet memnundu. Birçok devlet için çok pahalı gelen, korsanların istediği, parayı ödeyerek onların dostluğunu kazanabilmek zor olmuyordu. Cezayirli yöneticilerin talep ettiği miktarı ödeyemeyen devletleri de İngiltere'ye muhtaç bırakıyordu. Ya İngiltere'ye tabi olacaklar ya da korsan saldırılarını göze alacaklardı. Bu sebeple de Akdeniz ticaretinden mümkün olan en büyük verimi alma açısından Cezayir, İngiltere için her zaman kritik öneme sahipti. İlerleyen aşamada, Napolyon Savaşları süresince Cezayir, İngiltere açısından daha önemli hale geldi. Tarım ürünleri yetiştirmede sıkıntılar yaşayan İngiltere için çok önemli bir tahıl sağlayıcıydı. Cezayir'in dış politikada önceliklendirilmesi İngiltere için bazen sıkıntılara yol açsa da vaz geçilecek gibi değildi. Bir defasında, İngiltere bayrağı taşıyan iki ticaret gemisi, içerisindeki 65 personel ile birlikte, Cezayirli korsanlar tarafından kaçırılmıştı, ancak İngiliz yöneticiler bu olayı görmezden gelmişlerdi.⁴⁰⁰ İngiltere, Cezayir'in Fransa ile olan ilişkilerini zayıflatmak için özel çaba harcıyordu. Özellikle Napolyon Savaşları esnasında Akdeniz'de Fransa'ya karşı elde ettiği askerî başarılarla, Fransa'nın Cezayir üzerindeki nüfuzunu zayıflatmayı başardı. 1780 yılında Marsilya ile Tunus limanları arasında yılda 150 gemi gidiş geliş yaparken 1799 yılına gelindiğinde bu sayı yılda 28 gemiye düşmüştü. 1799 yılına gelindiğinde, Fransa artık Kuzey Afrika'daki etkili ve baskın güç değildi.⁴⁰¹ 1800 yılına girildiğinde İngiltere ve Fransa'yı en çok endişelendiren maddi unsurlardan biri, Akdeniz'den tahıl tedarikiydi. Savaş çıkmadan önce dahi ülke içi ihtiyacı karşılayabilecek kadar tahıl üretimi yapamayan İngiltere'de, o yıl yaz aylarının yağışlı geçmesi nedeniyle çok az tahıl üretimi oldu ve bu durum ülke içerisinde kargaşa ve ayaklanmalara sebep oldu. Ülke içerisinde ihtiyacın karşılanamamasına ek olarak Avrupa ve Akdeniz'deki askerî birliklerin erzak taleplerinin de artması İngiltere'yi bir tahıl krizine soktu. Yaşadığı bu kriz, tahıl satın alabileceği devletlerin varlığına olan ihtiyacını arttırmış, ordunun güçlendirilmesi için gerekli olan yatırımlar kadar tahıl ticareti yapabileceği devlet

⁴⁰⁰ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 92-95.

⁴⁰¹ Daniel Panzac, **Barbary Corsairs...** s. 72-74.

bulmayı elzem hale getirmişti. Bu noktada Kuzey Afrika'daki ocaklar, konumları nedeniyle tahıl ithal edilebilecek en uygun devletler olarak ön plana çıktı. İngiltere, Akdeniz'deki birlikleri için ve aynı zamanda ülke içi tüketim ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla, ocaklardan tahıl ithal etmeye başladı. Fransa ile olan mücadele ortamında ocakların tarafsız kalması İngiltere için önemli bir dış politika konusuydu.⁴⁰²

Uluslararası dengeler nedeniyle herhangi bir devletin Cezayir'i işgal girişiminde bulunamayacağını öngöremediklerinden olsa gerek, Cezayir dayıları İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerle olan ilişkilerde son derece rahat hareket ediyorlardı. Diplomatik kurallara dikkat etme gereği duymadan, bu devletlerin Cezayir'deki konsoloslarına rahatlıkla sert tepkiler verebiliyorlardı. 1809 yılında Cezayir Dayısı'na yeterli miktarda hediye vermediği gerekçesiyle Fransa'nın Cezayir Elçisi Dubua, 17 Haziran 1809 tarihinde Cezayir'i terk etmek zorunda kalmıştı. Yerine bıraktığı vekili de vekiliharc ile yaptığı kavga sonucunda 10 Nisan 1810 tarihinde Cezayir'den ayrılmak zorunda kaldı. Elçi Dubua Cezayir'e ancak 1810 yılı Eylül ayında geri dönebildi. O sırada Fransa İmparatoru olan Napolyon, Fransız elçisine yapılan kötü muamele nedeniyle Cezayir yönetimine bir tepki göstermemiştir.⁴⁰³

Akdeniz'deki İngiltere - Fransa rekâbeti bazen de dolaylı yünden Cezayir'le ilgili olabiliyordu. Mesela, Malta Şövalyeleri, XV. yüzyıldan beridir Kuzey Afrika'daki Müslüman grupların en büyük düşmanlarından olmuşlardı. 1798 yılında Napolyon, Malta'yı işgal etti ve şövalyeleri adadan çıkardı. Ada'daki tüm Müslüman esirleri serbest bırakarak Mısır çıkarması öncesi Müslümanlara yönelik bir jest yapmıştı. İngiltere 1800 yılında Malta'yı ele geçirince karar verilmesi güç bir durumla karşılaşmıştı. Bir yandan garp ocakları ile iyi ilişkiler kurmak zorundaydı, diğer yandan şövalyeleri desteklemesi gerekiyordu. Şövalyelere eski konumunu vermek ocakların öfkesine sebep olabilirdi. Bu duruma ara bir çare bulan İngilizler, Malta'nın idaresini şövalyelere devretmediler, ancak bölgede faaliyet göstermelerine de müsaade ettiler.⁴⁰⁴

⁴⁰² Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 99.

⁴⁰³ Aziz Samih İltar, **Şimali Afrika'da Türkler... C. II**, s. 85.

⁴⁰⁴ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 105.

İKİNCİ BÖLÜM: FRANSIZ İHTİLALİ SONRASI AVRUPA'DA OLUŞAN ULUSLARARASI DENGE

Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da yaşanan değişimin Cezayir üzerinde de etkileri oldu. İhtilal sonrası Avrupalı devletler arasında yaşanan savaşlar süresince Cezayir, tüm taraflar için çok stratejik bir önem kazandı. Aynı adı taşıyan liman kenti, İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'deki hedeflerine ulaşma gayretleri noktasında çok kritik bir öneme sahip oldu.⁴⁰⁵ XIX. yüzyıldan itibaren yeni bir şekle dönüşen Avrupalıların sömürge siyasetinde Cezayir önemli bir yerde oldu. Ancak daha da önemlisi İngiltere-Fransa arasındaki sömürge rekabetinin yeni biçimlenen halidir. Bu hususun kısaca geçmişinin izahı konumuzun mahiyetine katkı sağlayacaktır.

2.1. İngiltere – Fransa Emperyal/Sömürge Rekabeti

Temel sebebi ve çıkış noktası sömürge ve pazar kapma yarışı olan İngiltere ile Fransa arasındaki rekabet, özellikle XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Akdeniz ve dünyanın çok değişik coğrafyalarında kendisini göstermiştir.⁴⁰⁶ Bu süreçte her iki devlet, ilk olarak Amerika kıtasında koloniler üzerinde rekabete giriştiler. Amerika'nın bağımsızlık kazanması akabinde rekabet alanı Atlas Okyanusu ve Akdeniz'e taşındı. Çünkü Akdeniz, İngilizlerin ve Fransızların birbirlerine üstünlük sağlamalarına imkân ve fırsat veren ekonomik ve stratejik özelliklere sahiptir.

Nitekim İngiltere, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Afrika'daki eyaletlerle ekonomik ilişkiler kurmayı başlamış ve zamanla bölgedeki faaliyetlerini arttırarak devam ettirmiştir. Akdeniz ve Kuzey Afrika'da yer tutunabilmesi için, İngiltere'nin önündeki en büyük engel Fransa idi. Coğrafi yakınlığın sağlamış olduğu avantajla bölgeye daha önce yerleşmiş olan Fransa, diplomatik ve ekonomik ilişkilerin etkinliği açısından İngiltere'yi geride bırakmıştı. Fransa, bu üstünlüğünü XIX. yüzyıl başlarına kadar devam ettirdi.⁴⁰⁷ İngiltere, eşitliği ancak Cape St. Vincent⁴⁰⁸ ve Fransa'nın

⁴⁰⁵ Julie Kalman, *a.g.m.* s. 5.

⁴⁰⁶ Marc Ferro, *a.g.e.* (2001), s. 110.

⁴⁰⁷ Caitlin M Gale, *Beyond Corsairs...* s. 10.

⁴⁰⁸ Cape St Vincent Savaşı, İngiltere ile İspanya arasında 1796 – 1808 yılları boyunca devam eden savaşların esnasında gerçekleşen bir deniz muharebesidir. Fransa ve İspanya arasında 1796 yılında imzalanan müttefiklik antlaşması sonrasında İspanya, İngiltere ve Portekiz'e karşı savaş ilan etti. Söz

Mısır'ı işgal ettiği günlerde meydana gelen Nil⁴⁰⁹savaşlarıyla sağlayabildi. Bu iki savaşa kadar Fransa'nın bölgede İngiltere'ye karşı belirgin bir üstünlüğü bulunmaktaydı.⁴¹⁰ Fransa İhtilal Savaşları esnasında, Londra'daki bürokratlar, kendi milli güvenlikleri açısından Cezayir'in çok hayati bir öneme sahip oldukları konusunda tam bir fikir birliği içerisindeydiler. Aynı durum Fransız karar alıcılar için de geçerliydi. Dolayısıyla Cezayir, XIX. yüzyılda İngiltere ile Fransa'nın birbirleriyle hesaplaşmalarında en çok güç mücadelesi yaptıkları merkezlerden biri konumunda oldu.⁴¹¹ İhtilal savaşları süresince İngiltere, Fransa'ya karşı denizlerde mutlak bir üstünlük sağladı. Fransa 1793-1802 yılları arasında donanmasındaki gemilerin yarısından fazlasını kaybetti. Bu savaşlarda İngiltere'nin de kayıpları oldu fakat İngiliz teknolojisi ve endüstriyel kapasitesi, kaybettiklerinin daha iyisini yaparak eksiklikleri kısa sürede kapatma kabiliyetine sahipti.⁴¹²

Garp Ocakları ile barışı muhafaza etmek ve ticarî ilişkileri arttırmak, İngiltere ve Fransa'nın 1815 yılına kadarki Akdeniz politikasının temel sütununu oluşturdu. Her üç ocağıdaki ilgili ülke konsoloslarının büyükelçi gibi yetki ve fonksiyonları vardı. Fransız İhtilal Savaşlarının başladığı 1792 yılından itibaren Fransa ve İngiltere, Garp Ocakları nezdinde daha avantajlı konumda olabilmek için askeri ve diplomatik bir mücadele içerisine girdiler. Osmanlı Devleti ile tarihsel iyi ilişkileri olan Fransa, XVIII. yüzyıl sonuna kadar bölgede en etkin yabancı devlet konumunda oldu. Trafalgar Savaşı, bölgede dengelerin İngiltere lehine dönüşmesinin başlangıcı oldu. İngiltere, Garp Ocakları ile ilişkisini iyileştirdikçe Fransa'ya karşı üstünlük sağladı. Garp Ocakları stratejik konumuyla askeri avantaj sağlamasının yanında çok önemli bir erzak sağlayıcıydı. Bu imkânlardan kim daha çok faydalandıysa, savaşta daha avantajlı oldu. Böyle bir potansiyeli olan eyaletlerden faydalanmak varken bunlarla bir gerginlik yaşamak, telafisi

konusu savaş ilanı ile bölgedeki hareket kabiliyeti ciddi anlamda kısıtlanmış olan İngiltere, 1797 yılında İspanya'yı denizden ablukaya aldı. 14 Şubat 1797 tarihinde Fransa- İspanya birleşik donanmasıyla İngiliz donanması arasında gerçekleşen deniz muharebesinde İngiltere kesin bir zafer kazandı. Bkz. M.A.J. Palmer, "Sir John's Victory: The Battle of Cape St. Vincent Reconsidered", **The Mariner's Mirror**, Cilt: 77, No: 1, February 1991, s. 33-35.

⁴⁰⁹ Nil Savaşı, İngiltere Kraliyet ile Fransa Cumhuriyet donanmaları arasında 3 Ağustos 1798 tarihinde Mısır'ın Akdeniz kıyısındaki Nil Nehri deltasında meydana gelen ve İngilizlerin net bir zaferiyle sonuçlanan deniz savaşıdır. İngiliz kuvvetlerinin başında Amiral Sir Horatio Nelson, Fransız donanmasının komutanı olarak da Amiral François-Paul Brueys d'Aigalliers bulunmaktaydı. Bu savaş, İngiltere ve Fransa tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Bkz. Jason Musteen, **Becoming Nelson's Refuge and Wellington's Rock: The Ascendancy of Gibraltar During The Age of Napoleon (1793-1815)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Florida Devlet Üniversitesi, ABD, 2005, s. 232-253

⁴¹⁰ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 10.

⁴¹¹ Julie Kalman, *a.g.m.* s. 7.

⁴¹² Edward Spiers, **a.g.e.** s. 79.

güç zararlarına neden olabilirdi. Bu sebeple, İngiltere ve Fransa'nın zararına olacak eylemlere giriştiklerinde bile her iki büyük devlet de -bir devlet politikası olarak- diplomasi kanalını sürekli açık tutarak olası bir çatışmanın önüne geçtiler. Aynı şekilde, Cezayir için de İngiltere ve Fransa ile ilişkilerin iyi tutulması ve ticaretin artırılması, kendileri açısından çok fazla avantajlar sağlayan bir durumdu. Bu iki devletle barış içerisinde olmak, kendilerine uluslararası ortamda meşruiyet kazandırdığı gibi bağımsız politikalar takip etme imkânı da sağlıyordu.⁴¹³

İngiltere ve Fransa'nın Cezayir'deki konsoloslarının görev ve sorumluluk alanları, diğer ülkelerdeki temsilciliklerden daha kapsamlıydı. Temsil görevlerinin yanı sıra ticarî görev ve sorumlulukları da bulunuyordu. Her iki ülke temsilciliklerinden de bölgedeki ticarî etki alanını arttırmanın yanında barışçıl ilişkilerin devamlılığının sağlanması açısından Dayı ve Divan üyeleriyle iyi ilişkiler kurmaları ve bu iyi ilişkileri devam ettirmeleri bekleniyordu. İletişim kanallarının kısıtlılığı sebebiyle, başkentlerinden izole bir hayat yaşıyorlardı. Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri ve savaşlar, mektup alışverişini çoğu zaman engelliyordu. Bu durum, konsolosların inisiyatif alabilecek bilgi ve derinlikte olmalarını zorunlu kılıyordu. İhtiyaç duyduklarında başkentleriyle hızlı yolla iletişim kurup talimat alma imkânı olmadıklarından, kendi başlarına aldıkları kararları uygulamak zorunda kalıyorlardı. Hızla değişebilen şartlara ve politik beklentilere rağmen ülkelerinin dış politikalarının nihai hedefine uygun olan adımın ne olduğuna çoğu zaman kendileri karar vermek zorunda kalıyorlardı. Bu sorumluluklar, doğal olarak geniş yetkileri de beraberinde getiriyordu.⁴¹⁴

2.2. Fransız İhtilali Savaşları (1792-1803 Yılları)

İhtilalin ilk yıllarında gelişmeleri uzaktan izlemekle yetinen Avrupalı devletler, Kral'ın idam edilmesinden sonra Fransa'ya karşı somut adımlar atma zorunluluğu hissettiler. Bu doğrultuda Fransız Cumhuriyetçileri geriletme amacıyla; İngiltere, Avusturya, Prusya, İspanya ve Hollanda 1793 yılında bir ittifak kurmayı başardılar. Bu girişim karşısında Fransa da söz konusu ittifak üyelerine karşı savaş açtı. Müttefikler, ilk zamanlarında bazı başarılar elde etmiş olsalar da ilerleyen aşamada durum Fransa lehine

⁴¹³ Caitlin M Gale, *Beyond Corsairs...* s. 254 vd.

⁴¹⁴ Julie Kalman, *a.g.m.* s. 8-9.

değişmeye başladı.⁴¹⁵ Avrupa’da yaşanan bu büyük savaş, Osmanlı Devleti ve Kuzey Afrika’daki eyaletlerin stratejik önemini arttırdı ve dış politikalarını etkiledi. İhtilal Savaşları patlak verdiği dönemde Fransa’nın, İngiltere’ye göre, Kuzey Afrika’daki Osmanlı eyaletleri üzerinde daha belirgin bir nüfuzu vardı. Osmanlı bağıslı olmayan Fas’ta ise İngiltere ve Fransa’nın etki gücü eşit düzeydeydi.⁴¹⁶ Bu dönemde neredeyse tüm Avrupa’yı karşısına almış olan Fransa, Osmanlı Devleti’ni kendi tarafına çekmeye çok gayret etti. Osmanlı Devleti de Fransa ile iş birliğı yapmaya gönüllüydü fakat İngiltere, Fransa’nın Osmanlı Devleti’nden faydalanmasına razı olamazdı. İngiltere’nin tepkisinden çekinildiğı için, Fransa’nın ittifak ve iş birliğı teklifi kabul edilemedi.⁴¹⁷

İngiltere; Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletlerini kendisi için birer müttefik, Fransa için ise bir problem haline getirmeye yönelik bir politika izledi. Bölgede faaliyet göstermek üzere kurulmuş olan İngiliz şirketler, ülkeleri adına çok güzel işler çıkarıyordu. Bir yandan Kraliyet Akdeniz Donanması’nın ihtiyacı ikmal malzemeleri bu bölgeden temin edilirken, diğere yandan Fransa aleyhine istihbarat faaliyetleri gerçekleştiriliyordu. Savaşla birlikte Cezayir’in dış ticareti önemli ölçüde arttı. Savaşın her iki tarafı da erzak ihtiyaçlarını Kuzey Afrika’dan karşılamak zorundaydı. Artan ticarete yönelik pozisyon alınmış olmakla birlikte, savaş devam ederken Cezayirli korsanlar da XVII. yüzyıldakine göre daha küçük ölçekli de olsa korsanlık faaliyetlerine devam ettiler. Çoğunlukla, bir antlaşma için gerekli ödemeyi yapmaya gücü yetmeyen küçük devletlerin gemileri hedef alınıyordu.⁴¹⁸

2.2.1. Birinci Cumhuriyet Dönemi (1792-1795)

Fransa, 1792 yılı Nisan ayında, içişlerine karıştıkları gerekçesiyle Avusturya ve Prusya devletlerine karşı savaş ilan ederek, -arada barış durumları da olsa- tüm Avrupa kıtasında yaklaşık 23 yıl sürecek olan savaşları başlatmış oldu. Kendisine karşı bütün kötülüklerin finansörü, baş düşmanı İngiltere’ye karşı da 1 Şubat 1793 tarihinde savaş ilan etti.⁴¹⁹ Fransa’da Kral XVI. Louis’in 21 Ocak 1793 tarihinde idam edilmesi, Avrupa’da büyük yankı uyandırdı. Görevdeki bir kralın idam edilerek hanedanın

⁴¹⁵ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 35.

⁴¹⁶ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 10.

⁴¹⁷ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet Cilt V**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 2278-2279.

⁴¹⁸ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 11 vd.

⁴¹⁹ Bekir Günay, **a.g.e.** s. 8.

devrilmesi, çevre ülkelerdeki yönetimlerin de benzer bir akıbete uğraması tehlikesini ortaya çıkarmıştı. Söz konusu idam sonrasında Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'in, Fransa'da yaşanan hadiselere karşı tarafsız kalamayacaklarını belirten bir bildiri yayımlaması, Fransa ile Prusya arasında savaşın başlamasına sebep oldu.⁴²⁰ İhtilal sonrası ilk zamanlarda Fransa'ya karşı açıkça cephe almayan İngiltere, Kral'ın idam edilmesinden sonra Avusturya ve Prusya'nın yanında hareket etme kararı aldı.⁴²¹

Fransa ile İngiltere arasındaki çatışmaların merkezi Akdeniz oldu. 1793 yılı Ağustos ayında Toulon şehrinde ayaklanan Kraliyet yanlısı Fransız isyancılar şehri, İngiltere Kraliyet Akdeniz Donanması Komutanı Amiral Samuel Hood'a teslim ettiler. Akdeniz hâkimiyeti açısından kritik öneme sahip bir konumda olan Toulon Limanı, İngiltere'ye önemli avantajlar sağlayacaktı. Fransa genelinde farklı şehirlerdeki kraliyet yanlısı isyancılara destek, diğer taraftan Akdeniz'de kıyıları bulunan Portekiz, İspanya ve İtalya'daki şehir devletlerine müdahale ve yardım gönderme imkânı verebilecek özelliklere sahipti.⁴²² Yakın zamanda Amerika kıtasındaki kolonilerini kaybettikten sonra Hindistan ve Akdeniz'deki kazanımlar İngiltere için çok daha kritik öneme ulaşmıştı. Bu durumda Fransa'nın Akdeniz'den uzak tutulması, İngiltere için çok daha önemli bir güvenlik gereksinimi haline gelmişti.⁴²³ Nitekim eskiden beridir Fransa'nın nüfuz sahibi olduğu Kuzey Afrika bölgesindeki eyaletlerin savaş esnasında tarafsız kalması İngiltere açısından son derece önemli olmuştu. Akdeniz Donanması Komutanı Amiral Samuel Hood, Toulon Limanı'nın kontrolünü devraldıktan sonra vakit geçirmeksizin Kuzey Afrika eyaletlerine dostluk mesajları gönderdi. İngilizler, Garp Ocakları'nın Fransa'dan uzaklaşmasını sağlamaya veya bu mümkün olmaz ise en azından Fransa'ya verdikleri ticarî ayrıcalıkları durdurmaya çalışıyorlardı. İhtilal Savaşları patlak verdiği sırada Cezayir'de Sidi Hasan Paşa, selefi Dayı Muhammed'in vefatı üzerine iktidara 1790 yılında gelmişti. Dayı Muhammed yaklaşık otuz yıl iktidarda kalmayı başarmış ve görevdeyken vefat etmişti. Cezayir'de dayılık makamında bu kadar uzun süre kalabilmek çok karşılaşılan bir durum değildi.⁴²⁴

⁴²⁰ Yaşar Demir, a.g.m. s. 133.

⁴²¹ George Rude, **Fransız Devrimi** (Çev. Ali İhsan Dalgıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 185-193.

⁴²² John Holland Rose, **Lord Hood and the Defence of Toulon**, The Cambridge Naval and Military Series, 1922, s. 9 vd.

⁴²³ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet IV. Cilt**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 1711.

⁴²⁴ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 57-60.

Fransa'ya karşı kurulan ittifak, ilk kurulduğu günlerde güçlü bir cephe izlenimi vermişti, ancak bu algı uzun ömürlü olmadı. Fransız kara kuvvetlerinin başarıları, düşman devletleri birer birer ittifaktan ayrılmak zorunda bıraktı. Fransa'ya boyun eğerek savaş dışı kalan ve -5 Nisan 1795 tarihinde imzalanan antlaşma ile- Fransız Cumhuriyet yönetimini resmen tanımak zorunda kalan ilk devlet Prusya oldu.⁴²⁵ Prusya'nın savaş dışı kalması güç dengesini derinden sarstı. Koalisyonun diğer iki güçlü üyesi Avusturya ve İngiltere ile bir antlaşma imzalanmadı fakat Prusya'nın savaştan çekilmiş olması, bu iki devletin de savaş durumuna son vermesini sağladı.⁴²⁶

2.2.2. Direktuvar Hükümetleri Dönemi (1795-1799)

1795 yılı Nisan ayında Fransa'da yaşanan kıtlık, yeni bir ayaklanmanın başlamasına neden oldu. Ayaklanma bir şekilde bastırıldı ancak akabinde çok sayıda tutuklama ve idam cezaları uygulandı. Ülke genelinde yeniden bir huzursuzluk havası hâkim olmuştu.⁴²⁷ Bu şartlar altındaki ülkede istikrarı sağlamak amacıyla yeni bir anayasa hazırlandı. Söz konusu anayasa 23 Eylül 1795 tarihinde yapılan referandumla yürürlüğe girdi. Önceki dönemde çok zararlı sonuçlara sebep olduğu tecrübe edilmiş olan hızlı siyasî karar alma sürecini yavaşlatmak amacıyla, çift meclisli parlamento sistemine geçildi. Yasa tasarıları öncelikle Beşyüzler Konsülü (Council of 500) adı verilen mecliste hazırlanıyor, sonrasında onay için 250 üyesi olan ve üyelerinin kırk yaş üstü olması zorunlu olan Eskiler Konsülünde (Council of Ancients) onaylanıyordu.⁴²⁸ Yürütme erki beş kişiden oluşan direktörler tarafından yürütülüyordu. Direktörlerin her biri, Beşyüzler Konsülü'nün teklifi ve Eskiler Konsülü'nün onayıyla beş yıllığına seçiliyorlardı.⁴²⁹ Direktuvar Hükümeti ve oluşan yeni rejim, 9 Kasım 1799 tarihinde Napolyon Bonapart tarafından gerçekleştirilen darbeye kadar ayakta kaldı. Fransız İhtilali'nin "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" ilkelerini benimsediği iddiasında olan Direktuvar, bu ilkeleri Avrupa'ya yayma amaçlı bir dış politika izliyordu. Ancak bir

⁴²⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 100 vd.

⁴²⁶ John Holland Rose, **A Century of Continental History 1780-1880**, Edward Stanford, İngiltere, 1841, s. 50-54.

⁴²⁷ William Doyle, **a.g.e.** (2002), s. 95-117.

⁴²⁸ Michel Vovelle, **a.g.e.** s. 73-74; Stephen Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980** (Çev. Savaş Aktur), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 26.

⁴²⁹ John Merriman, **Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi** (Çev. Şükrü Alpagut, Edt. Sinan Köseoğlu), Say Yayınları, İstanbul, 2018, s. 489 vd.

yandan da İhtilal öncesi Fransa'nın geleneksel hale gelmiş yayılcı politikalarını devam ettirmekten de geri kalmıyordu. Ancak bu seferki emperyal strateji, eskisinden biraz farklı olarak, denizaşırı ülkelerden ziyade Fransa sınırlarına yakın bölgelerde koloniler elde edilmesi şeklinde yürütülüyordu.⁴³⁰ Mısır'ın işgal edilmesi, bu stratejinin hayata geçirildiği uygulamalardan biridir. İngiltere ve Fransa arasında, Akdeniz ve dolayısıyla Kuzey Afrika üzerindeki hâkimiyet mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olması sebebiyle Fransa'nın 1798 yılında Mısır'ı işgal girişiminin incelenmesini gerekli görüyoruz.

2.3. Fransa'nın Mısır'ı İşgali

Fransa'da Mısır'ı ele geçirme fikri, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren bir devlet politikası olarak benimsenmişti fakat harekete geçmek için elverişli şartlar oluşmamıştı.⁴³¹ Fransa'nın, Avusturya'yı mağlup etmesinden sonra 18 Ekim 1797 tarihinde yaptığı antlaşma ile Adriyatik'teki bazı adaları ve bir kısım Adriyatik sahillerini sınırlarına katmış, böylelikle Osmanlı Devleti ile ilk defa doğrudan sınırdaş olmuştu.⁴³² Avrupa kıtasında karada tüm düşmanlar elimine edilmişti, ancak İngiltere bulunduğu coğrafyanın verdiği avantajla çok büyük bir zarar görmemiş ve Fransa için bir tehdit olmaya devam etmekteydi. Fransa'nın artık İngiltere meselesine yoğunlaşması gerekiyordu. Bu noktada Mısır, çok iyi bir hedef olarak ön plana çıktı.⁴³³ İngiltere'nin önemli güç kaynaklarından biri Hindistan'a kadar ulaşan ticaret ağından üst seviyede istifade ediliyor olmasıydı. Bu yolun Akdeniz'deki limanı Mısır'dı. Eğer Mısır kontrol edilebilirse, İngiltere'ye ciddi bir darbe vurulabilir böylece Akdeniz'de inisiyatif alınabilirdi. Hatta Fransa'nın Mısır'ı ele geçirmesiyle Rusya ve İngiltere'nin Mısır üzerindeki gizli emelleri boşa çıkacağı için Osmanlı Devleti'nin kendi taraflarında olacağını değerlendirmişlerdi. Zira bu işgalle Fransa, Osmanlı Devleti için önemli bir hizmet yapmış olacaktı.⁴³⁴

⁴³⁰ Henry Heller, **The Bourgeois Revolution in France 1789-1815**, Berghahn Books, New York, 2006, s. 109.

⁴³¹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 29-31.

⁴³² Bekir Günay, **a.g.e.** s. 8.

⁴³³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 55.

⁴³⁴ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 41.

2.3.1. Harekâtın Sebepleri

18 Ekim 1797 tarihinde Fransa ile Avusturya devletleri arasında imzalanan⁴³⁵ Campo Formio Antlaşması sonrasında, Fransa'nın düşmanları içerisine mağlup edip saf dışı bırakmadığı tek devlet olarak İngiltere kalmıştı. İngiltere'ye zarar verebilmek için masada şu üç alternatif vardı: 1. İngiltere'nin işgali, 2. İngiltere'ye ait olan Hannover Krallığı'nın İşgali, 3. İngiltere'nin Hindistan ile irtibatını kesme imkânı sağlayacak bir bölgenin ele geçirilmesi. Fransa donanması mevcut durumda, harekât kapasitesi ve vuruş gücü açısından İngiliz donanmasına göre çok gerideydi. Fransızlar, 1789 yılında geldiğinde dünyanın en güçlü ikinci donanmasına sahiptiler ancak İhtilal sonrasında izlenen politikalar, donanma üzerinde çok olumsuz etki yaptı. 1793 yılı Ocak ayından 1797 yılı Aralık ayına kadar İngilizlerle pek çok deniz muharebesi yapılmış, Fransa toplamda 204 gemi kaybetmiş, buna karşılık İngiltere yalnızca 77 gemi kaybetmişti. Aradaki güç farkı nedeniyle denizde yapılacak bir savaş büyük olasılıkla kaybedilecekti. Fakat yine de, Fransa donanmasının eksiklerine rağmen, İngiltere Adası'nın işgal edilmesi fikri, bir süre alternatif olarak değerlendirilmeye devam edildi.⁴³⁶ Ancak bir ada ülkesi olmasının yanında çok kuvvetli bir donanmaya sahip olması, İngiltere'nin işgal edilmesini zorlaştırıyordu. Bu nedenle; farklı bir yöntemle İngiltere'nin zayıf düşürülmesi, Fransa karşısında bir engel konumunda olmaktan çıkarılması gerekiyordu.⁴³⁷ Napolyon, 1797 yılı Ağustos ayında Kuzey kıyılardaki deniz üslerini denetlemiş ve İngiltere'ye karşı yapılacak bir askeri harekâtın çok ciddi riskler içerdiğini görmüştü.⁴³⁸ Alternatif planlar üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda, İngiltere'yi işgal planının büyük riskler içerdiği, diğer iki seçeneğin daha yapılabilir olduğu yönünde Direktuar Hükümeti'ne rapor verdi.⁴³⁹ İngiltere'nin işgal girişiminin başarısız olmasının çok daha ağır sonuçları olabilirdi. Diğer taraftan, Mısır'ın elde tutulamaması durumunda uğranılacak zarar daha kolay telafi edilebilirdi.⁴⁴⁰

⁴³⁵ Murat Sarıca, **Siyasal Tarih**, Ar Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 40.

⁴³⁶ Philip Dwyer, **Napoleon: The Path to Power 1769 – 1799**, Yale University Press, ABD, 2008, s. 333.

⁴³⁷ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 55.

⁴³⁸ Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu** (Çev. İdil Eser), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 43.

⁴³⁹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 333.

⁴⁴⁰ Yaşar Demir, **a.g.m.** (2013), s. 136.

Hannover Krallığı'nın işgal edilmesi, Almanya ve bazı diğer Kuzey Avrupa devletleriyle gerginliğe sebep olacağı gerekçesiyle⁴⁴¹ hükümet tarafından uygun bulunmadı. Geriye tek seçenek olarak, “İngiltere’yi Akdeniz’den vurmak” kalmıştı. ABD’nin bağımsızlığını kazanmasından sonra Hindistan, İngiltere sömürgelerinin ana unsuru haline gelmişti. Hindistan ile irtibatını kesmek İngiltere’ye ciddi zarar verecekti. Buna ek olarak Fransa, yakın geçmişte İngiltere’ye kaptırdığı bazı sömürgeleri tekrar alabilecekti. Bu noktada Mısır’a yapılacak bir harekât, en doğru ve uygulanabilir seçenek olarak ön plana çıktı.⁴⁴² Ticaret yolları bakımından son derece önemli bir noktada bulunması ve yer altı kaynakları nedeniyle Mısır, işgal etmeye degecek bir ülkedi.⁴⁴³ Harekâtın askeri açıdan sorumlusu Napolyon, diplomatik sorumlusu ise Dışişleri Bakanı Charles Talleyrand idi.⁴⁴⁴ Napolyon ve Talleyrand, İngiltere’yi zayıf düşürerek bir barışa zorlamak için Mısır’ın işgal edilmesinin en doğru alternatif olduğuna inanmışlardı.⁴⁴⁵ Talleyrand, meclis ve hükümetin bu yönde karar alması için çok gayret gösterdi.⁴⁴⁶ İlgili harekât planının onayını 1798 yılı Mart ayında Direktuar’dan almayı başardılar.⁴⁴⁷ İşgal kararının, Fransa milli çıkarları doğrultusunda olduğu inancıyla meşru bir hükümet tarafından alınmış olması, söz konusu işgal girişiminin doğru değerlendirilmesi açısından önemlidir.⁴⁴⁸

Kendisini “*Grand Nation*” ülküsüne inandırmış olan Napolyon Bonapart, Mısır’ın işgal edilme fikrini büyük bir şevkle benimsemişti. Mısır’ın alınmasıyla Fransa’nın sınırları Doğu’nun kalbine kadar ulaşacaktı. Medeniyetin olmadığı Doğu’ya medeniyet götürecekler, Avrupa’yı olduğu gibi Doğu’yu da dönüştürerek orada da ileri bir toplum yaratacaklardı.⁴⁴⁹ Osmanlı Devleti tarafından kendisine geniş ticarî ayrıcalıklar verilmiş olmasına rağmen Mısır’da yönetimi elinde bulunduran Memlukler, Fransa’nın ekonomik çıkarlarına zarar veren uygulamalar yapıyorlardı. Fransız tüccarlarının faaliyetlerine engel olunmaması yönündeki, İstanbul’dan gelen tavsiye ya da talimatlara uymuyorlardı. Mısır’daki yöneticilerin Fransızlara karşı takındıkları bilinçli olumsuz tutum, Fransa’nın

⁴⁴¹ Marc Ferro, **Histoire de France**, Editions Odile Jacob, Paris, 2001, s. 235.

⁴⁴² Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 333.

⁴⁴³ Matthew Smith Anderson, **a.g.e.** s. 43.

⁴⁴⁴ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 53.

⁴⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 56.

⁴⁴⁶ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 337.

⁴⁴⁷ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 56.

⁴⁴⁸ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 337.

⁴⁴⁹ Marc Ferro, **a.g.e.** s. 235.

Mısır Konsolosu Charles Magallon'un Paris'e gönderdiği raporlarda sıklıkla yer alıyordu. Magallon, Memluklerin diplomatik yollarla ikna edilmesinin mümkün olmadığına, Fransız Hükümeti'nin Memlukleri ancak güç kullanarak hizaya getirebileceğine inanıyordu.⁴⁵⁰

Mısır'a yapılacak askerî harekâtın hazırlıkları büyük bir gizlilikle yürütüldü. O günlerde, Fransa'nın İngiltere'ye karşı bir aksiyon alacağı belliydi ancak bunun yerinin neresi olacağı hakkında kesin bir bilgi kimsede yoktu. Olası harekâtın nereye olacağı konusunda çeşitli fikirler öne sürülüyordu yalnızca. Osmanlı Devleti'nin Fransa Elçisi Morali Esseyit Ali Efendi, Fransız kamuoyunda oluşan dedikodular üzerine İstanbul'a, Fransa'nın Sicilya ya da Malta adasını işgal edebileceğini bildiren bir mektup yazmış ve bu mektubun Sadrazam tarafından görülmesi sağlanmıştı. Bazı gazetelerde ve Beşyüzler Meclisi'nde yapılan oturumlarda Mısır'a dair fikirlerin öne sürülmüş olması, birlikler içerisinde Türkçe ve Arapça bilen personelin dâhil edilmesi, bu şüpheleri kuvvetlendiriyordu. İstanbul'daki üst düzey Osmanlı bürokratları da Mısır'a yapılacak bir saldırı ihtimaline karşı Fransa'nın İstanbul elçisi Ruffin'den konuyla ilgili bilgi talebinde bulundular.⁴⁵¹ Türk yetkililerin sorularına yanıt veren Ruffin, hazırlıkların nereye yapılacağına dair Paris'ten kendisine bir bilgi verilmediği yanıtını verdi fakat aynı zamanda şahsi kanaatini de dile getirmekten geri durmadı. Ortalıkta dolaşan söylentilerden ve gazetelerde yazılanlardan, söz konusu hazırlıkların Mısır'a yönelik olabileceği düşüncesinde olduğunu Türk yetkililere bildirmişti. Toulon'da Türkçe bilen personelin çokluğu, Ruffin'in bu yöndeki şüphelerini arttırmıştı. Konuyla ilgili ifade ettiği değerlendirmesinde şu hususlar bulunmaktaydı: Fransız şirketleri, Mısır'da yaklaşık 30 yıldır Memluk beylerinden kaynaklı baskı ve engellemelere maruz kalıyorlardı. Söz konusu kötü muamelenin sonlandırılması için İstanbul'dan talepte bulunulmuş fakat Osmanlı İdaresi, Memluk beylerine söz geçirememişti. Ruffin, hem bu beyleri ortadan kaldırmak hem de İngiliz varlıklarına zarar vermek için Mısır'ın işgal edilmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu bizzat Resülkütab'a ifade etmişti.⁴⁵² Diğer taraftan, her ne kadar konuyla ilgili şüphelerini bildiren bir mektup yazmış olsa da Paris Elçisi Esseyit Ali Efendi, Mısır harekâtı hakkında somut bir istihbarat sağlayamadığı gibi

⁴⁵⁰ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 340.

⁴⁵¹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 63-67.

⁴⁵² Midhat Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi V. Cilt**, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 2777-2778.

işgal bittikten sonra Fransa ile imzalanan barış antlaşmasına da gerekli katkıyı sağlayamamıştı.⁴⁵³

Direktüvar Hükümeti tarafından 12 Nisan 1798 tarihinde yayımlanan işgal onay emrinde, Memluk beylerinin İngiltere ile ortak hareket ederek Fransa'ya karşı düşmanca tavır almaları ve Mısır halkına karşı zulüm yapmakta oldukları harekâtın gerekçesi olarak, gösterilmişti.⁴⁵⁴ İşgale uluslararası ortamda haklılık kazandırmak için sürekli olarak söz konusu harekâtın, Mısır'ın meşru sahibi Osmanlı Devleti'nin haklarını korumak adına Memluk Beylerine karşı gerçekleştirdiği iddiasını dile getirdiler.⁴⁵⁵ Fransızlara göre İstanbul Yönetimi, Mısır'da Fransız vatandaşları aleyhine yapılan zararlı faaliyetleri engelleyememişti. İşgal, Fransa'ya karşı yapılan kötü muamelenin ve Fransa'nın uğradığı zararların karşılığı olarak görülecek, dolayısıyla İstanbul bu duruma rıza gösterecekti. Zira Osmanlı Devleti eninde sonunda Mısır'ı kaybedecekti. Bu gerçeği Osmanlı yöneticileri de görüyor olmalıydı.⁴⁵⁶

İşgal öncesi Fransız devlet adamları tarafından yapılan değerlendirmelerde, Mısır'da artık Osmanlı egemenliğinin kalmadığını, Memluklerin ülkeyi fiilen yönettiği tespitinde bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti yerel beyler üzerindeki otoritesini tamamen kaybetmişti. Ülkenin kaynakları bu beyler tarafından sömürülüyor, İstanbul doğru düzgün vergi geliri dahi alamıyordu. Dolayısıyla bir Fransız işgaline Osmanlı Devleti karşı çıkmazdı. Onlara göre Mısır'da hali hazırda İstanbul'u dinlemeyen keyfi bir yönetim vardı. Yerel yöneticiler Fransa menfaatlerine aykırı kararlar alıyorlardı. Barışçıl yollarla onları ikna etmek için çok uğraşılmış fakat bir sonuç alınamamıştı. Artık masada yalnızca güç kullanma seçeneği kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin de bu işgalden rahatsız olmaması gerekiyordu.⁴⁵⁷ Bu noktada Memluk yönetiminin sona erdirilmesi Osmanlı yönetimi için de istenilen bir gelişme olabilirdi ancak Mısır gibi bir eyaletin tamamen elden çıkması kabul edilebilecek bir durum değildi. Mısır'ın işgali ile birlikte, kural tanımaz ve Sultan'a sadık olmayan Memluk yönetimine son verilecek, İstanbul'a gönderilen vergilerin daha düzenli hale getirilmesi sağlanacaktı. Fransızlara göre bu sebeplerle işgal, Osmanlı Devleti için de olumlu sonuçlar getirecek bir eylemdi.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** (1940), s. 6.

⁴⁵⁴ Matthew Smith Anderson, **a.g.e.** s. 43.

⁴⁵⁵ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 147.

⁴⁵⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 45.

⁴⁵⁷ Midhat Sertoğlu, **a.g.e.** s. 2780-2781.

⁴⁵⁸ Alan Palmer, **a.g.e.** (2002), s. 94.

Fransızlar, Mısır'ı işgal etmelerine İngiltere'den başka Rusya ve Avusturya'nın da tepki göstereceğini öngörmüşler, buna göre de hazırlık yapmışlardı.⁴⁵⁹

2.3.2. İşgal ve Devamında Yaşanan Olaylar

Direktüvar'ın 12 Mart 1798 tarihinde harekâta onay vermesiyle harekâtın hazırlık aşamasına geçilmiş oldu. Gizliliğe önem verilmesi, kısa sürede hazırlıkların tamamlanması ve planlamalarda bilimsel verilerin dikkate alınması Mısır harekâtının öne çıkan özellikleridir.⁴⁶⁰ Her ne kadar Fransızlar harekâtın hazırlıklarını çok gizli bir şekilde yürütmüş olsalar da, Mısır'ın işgali Osmanlı Devleti'nin ciddi bir istihbarat zaafiyeti içerisinde olduğunu gösterdi. Fransa'da yapılan askeri hazırlıkların nihai amacının ne olduğu hakkında Paris Elçisi ve diğer kaynaklardan sağlıklı bilgiler alınamadı. İşgal öngörülemediği için de Mısır'ı savunmaya yönelik ciddi bir hazırlık yapılmadı. Durum böyle olunca Fransızlar ciddi bir direnişle karşılaşmadan işgali gerçekleştirebildiler.⁴⁶¹ Fransa Donanması, 280 parça deniz aracı ve 38.000 kişilik askeri kuvvetle⁴⁶² 19 Mayıs 1798 tarihinde Toulon Limanı'ndan ayrıldı.⁴⁶³ Askeri harekâta fiilen başlamış olmasına rağmen Fransa, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmedi,⁴⁶⁴ çünkü iddialarına göre amaçları bir işgal değil, Sultan'ın Mısır'daki otoritesini tekrar kazanmasını sağlamaktı.⁴⁶⁵ Fransız ordusu, 9 Haziran 1798 tarihinde Malta'ya ulaştı⁴⁶⁶ ve 10 Haziran 1798 tarihinde Malta teslim oldu.⁴⁶⁷ Malta Adası, 1530 yılından o tarihe kadar Malta Şövalyeleri tarafından kontrol edilmekteydi. Akdeniz'in orta kısımlarında askeri bakımdan stratejik öneme sahip olan Malta, 1530 yılından itibaren Osmanlı Devleti ve Müslümanlara karşı sürekli bir mücadele ve çatışma içerisinde olmuştu. XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren de korsanlık faaliyetlerinin en önemli merkezlerinden biri haline geldi. Uzun süredir disiplinden uzak korsanların hâkim olduğu adayı işgal etmek Fransa için hiç zor olmadı. Napolyon, Müslümanlara bir jest yapmak amacıyla o tarihte adada esir olan 209

⁴⁵⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 45.

⁴⁶⁰ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 51.

⁴⁶¹ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi-Osmanlı Devleti'nin Tahlilli, Tenkidli Siyasi Tarihi Cilt: III**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s: 50 vd. .

⁴⁶² Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 52.

⁴⁶³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 83.

⁴⁶⁴ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 148.

⁴⁶⁵ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 342.

⁴⁶⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 70.

⁴⁶⁷ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 357.

Müslüman esirin tamamını serbest bıraktı.⁴⁶⁸ Fransız donanmasının Malta'ya ulaşması haberlerinin ulaşması üzerine Osmanlı yöneticileri, Paris'te bulunan Osmanlı Elçiliğine bir yazı göndererek, Fransa Hükümeti'nden söz konusu harekâtın asıl amacının ne olduğu hakkında bilgi alınmasını istedi. Fransız yetkililer söz konusu harekâtın asıl amacının Malta ve civarlarına yerleşmiş olan korsanların etkisiz hale getirilerek Doğu Akdeniz ticaret yolunun güvenliğinin sağlanması olduğunu, dolayısıyla Osmanlı Devleti için de faydalı sonuçlar doğuracağı yanıtını verdiler.⁴⁶⁹ Bu yanıt Osmanlı Devleti'ni kısmen rahatlatmış olsa da şüpheleri tamamen ortadan kaldırmamış, Fransa'ya karşı atılacak adımlar masada kalmaya devam etmişti.⁴⁷⁰

Mısır'ın Fransa'nın eline geçmesi ihtimaline karşı İngiltere, herhangi bir onay beklemezsizin harekete geçti. İşgale engel olmak için Osmanlı Devleti ile bir mutabakata varmayı beklemedi.⁴⁷¹ Fransızların Malta'dan ayrılmaları haberi üzerine Amiral Nelson, Akdeniz'de Fransa donanmasını aradı. İngiltere'nin Osmanlı toprağının işgalinin engellenmesi konusunda Osmanlı Devleti'nden önce reaksiyona geçmesi önemli bir ayrıntıdır.⁴⁷² Diğer taraftan Rusya; gerek Balkanlar gerekse de Akdeniz'deki Osmanlı topraklarına kendisinin yerine Fransa'nın el koymasına razı olamazdı. Olası bir işgale karşı Osmanlı Devleti'nin desteklenmesi gerekiyordu. Ruslar, Toulon'daki askeri hareketliliğin Osmanlı toprakları üzerine yapılacak bir saldırıya yönelik olduğuna dair istihbarat almışlar ve 1797 yılından itibaren tedbir almaya başlamışlardı. Yakın zamanda olması muhtemel bir Fransa saldırısına engel olmak adına Osmanlı Devleti'ne ittifak teklifinde bulundular. Fransa'nın böyle bir girişimde bulunacağına ihtimal vermeyen Osmanlı Devleti, Rusya'nın söz konusu teklifine olumsuz yanıt vermişti.⁴⁷³ Toulon'da yapılan askeri hazırlıklar esnasında Rusya yine İstanbul'u uyarılmış ve bu hazırlıkların Mora ya da Arnavutluk sahilleri gibi bir Osmanlı toprağını işgal harekâtı için yapılacağını bildirmişti. İşin esasında Rusya, Fransa'nın Mora gibi önemli bir noktayı işgal ederek Osmanlı Devleti'ni müttefikliğe zorlamasını ve Rusya'ya karşı ortak hareket etmesinden

⁴⁶⁸ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 70.

⁴⁶⁹ Söz konusu harekâtın asıl amacının Mısır'ın işgal edilmesi olduğunun öğrenilmesi halinde, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve İngiltere'ye yaklaşmasından çekinen Fransız yetkililer, İstanbul'a yaptıkları bildirimlerde amaçlarının yalnızca Malta ve çevresinde güvenliği sağlamak olduğunu bildirdiler. Bkz. BOA.HAT. 144 6050- 08.03.1213 (20 Ağustos 1798).

⁴⁷⁰ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1674-1677.

⁴⁷¹ Matthew Smith Anderson, **a.g.e.** s. 43.

⁴⁷² Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 361.

⁴⁷³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 83.

çekiniyordu.⁴⁷⁴ Malta'nın hâkimi durumundaki Malta Şövalyelerinin, Müslüman ve Yahudi düşmanı olmaları sebebiyle, Fransa tarafından ele geçirilmesi, Akdeniz'de dengelerin değişmesine yol açabilecek önemli bir gelişmeydi. Napolyon, adada tutsak olan Müslüman ve Yahudileri serbest bırakarak bu çevrelerin desteğini almayı amaçladı.⁴⁷⁵ Yaklaşık bir hafta süren erzak ikmali ve bakımdan sonra Fransız kuvvetler 19 Haziran 1798 tarihinde Malta'dan ayrıldılar.⁴⁷⁶ Malta'dan sonra gemiler farklı rotalardan Mısır'a gidecekleri için hedefin Mısır olduğu, gemi komutanlarına ancak o tarihte bildirildi.⁴⁷⁷

Fransız kuvvetleri, 30 Haziran 1798 tarihinde İskenderiye açıklarına ulaştı. 1 Temmuz 1798 sabahında gün ağarmasıyla birlikte 25.000 kişilik orduyu taşıyan Fransız Donanması, İskenderiye kıyılarında görüldü.⁴⁷⁸ Şehrin yöneticileri işgali kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi.⁴⁷⁹ Diğer taraftan Napolyon, Fransa'nın Mısır elçisinden İngiliz donanmasının Akdeniz'de Fransız kuvvetlerini aradığı bilgisini alınca acil çıkarma harekâtı kararı aldı ve Fransız kara unsurları 1 Temmuz 1798 tarihinde İskenderiye'nin kontrolünü ele geçirmeyi başardı.⁴⁸⁰ Kuşatma esnasında 50 kadar Fransız askeri hayatını kaybetti. İşgalin gerçekleştiği esnada İskenderiye şehrinde 6.000 kişi yaşıyordu. İskenderiye'yi işgal eden Fransız ordusunun sayısı İskenderiye şehrinin nüfusundan fazlaydı.⁴⁸¹ Napolyon İskenderiye'de Mısır kamuoyuna yönelik bir bildiri yayımladıktan sonra çok vakit geçirmeden başkent Kahire'ye hareket etme hazırlıklarının yapılmasına yönelik emir verdi. Bu arada İstanbul'daki Fransız konsolosluğuna mektup göndererek harekâtla ilgili Osmanlı Devleti'nin rızasının alınmaya çalışılmasını istedi. Ancak işgal sebebiyle ciddi rahatsızlık duyan Sultan III. Selim, Fransa'ya karşı sert tepki verilmesi gerektiği fikrindeydi. Bu doğrultuda, Fransız elçisi Ruffin çağırılarak harekât sebebiyle duyulan rahatsızlık iletilerek açıklama istendi. Ruffin, konuyla ilgili olarak Fransız hükümetinden kendisine bilgi verilmediğini ifade ederek cevap vermekten

⁴⁷⁴ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 59.

⁴⁷⁵ Allen Hertz, **Neglected Ottoman-Turkish Source Confirms Napoleon issued a Proclamation to the Jews**, 10.13140/RG.2.2.30761.85600, 2018, s. 4.

⁴⁷⁶ Juan Cole, **Napoleon's Egypt Invading the Middle East**, Palgrave Macmillan, ABD, 2008, s. 11.

⁴⁷⁷ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 360.

⁴⁷⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1681; Câbî Ömer Efendi, **Câbî Târîhi** (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni, Tahlîl ve Tenkidli Metin (Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan) Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 40-42.

⁴⁷⁹ David Bell, **The First Total War**, Mariner Books, New York, 2007, s. 207.

⁴⁸⁰ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt III**, (1984), s. 1681; Câbî Ömer Efendi, **a.g.e.** s. 40-42.

⁴⁸¹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 368.

kaçındı. Mısır'da Fransız şirketlerini engelleyen Memluk beylerine yönelik bir harekât olabileceği yönündeki kişisel fikrini aktarmaktan öte bir açıklama yapamadı. Konuyla ilgili sağlıklı bilgi alabilmek için Paris'teki Osmanlı elçiliğinden bilgi talep edildi.⁴⁸²

Başarılı bir askerî harekâtla ülkeyi ele geçirmiş olmalarına rağmen Fransızlar Mısır halkı tarafından kabul görmedi. “Kâfir” olarak kabul edildiler.⁴⁸³ Bu durumun farkında olan Fransızlar, halkın desteğini alabilmek için algıya yönelik faaliyetler yaptılar. İskenderiye'de çatışmalar devam ederken Napolyon yerel halka bir bildiri yayımlattı. Söz konusu bildiri uzmanlar tarafından Arapçaya çevrildi. Bildirinin Fransızca ve Arapça versiyonları bilinçli olarak farklı yazılmıştı. Fransızcası, İhtilalin ilk yıllarında yaygın şekilde kullanılan “yurtta barış şatolara karşı savaş” söylemini içeriyordu. Arapça metninde ise daha çok İslamiyet'i ve Mısırlı olmayı yücelten ifadeler yer alıyordu. Napolyon kendisini; Mısır'ın egemen sınıfı olan Memluklerin haksız uygulamalarına son verecek, Osmanlı otoritesini sağlamlaştıracak ve Mısır halkının kendi kendini yönetmesini sağlamaya çalışan bir kurtarıcı olarak sunmaya çalışıyordu.⁴⁸⁴

Napolyon; bir süre geçtikten sonra Osmanlı Devleti ile uyumlu bir politika izlediği ve Mısır halkını Memluk zulmünden kurtaracağı noktasında yerel halkı ikna etmişti. İnsanlar Memluk yönetiminden de çok hoşnut olmadıkları için işgale karşı bekle gör havasındaydı. Aslında halk, Fransızlardan çok Memluklerden korkuyordu. Diğer taraftan, devrimci Fransız kültürü ile yerel halkın yaşam anlayışı arasında çok derin ayrımlar olduğundan İslami eklentili “Fransız İhtilali” propagandası yerel halk üzerinde amaçlanan etkiyi bırakmamıştı.⁴⁸⁵ İskenderiye'de orduya yetecek miktarda lojistik malzeme olmaması nedeniyle uzun süre kalmaya uygun bir yer değildi. Kahire'ye gidiş için en kısa ve hızlı yol aslında Nil nehrinin Dimyat kolunu deniz araçlarıyla geçmekti. Ancak bu yaklaşık 36 saat sürecek bir deniz yolculuğunu gerektiriyordu. İngiltere donanmasının gelme ihtimali göz önünde alındığında deniz yolunu kullanmak büyük riskler barındırıyordu.⁴⁸⁶ Zor koşullardan mütevellit askerlerin memnuniyetsizlik ifadelerine rağmen Napolyon, birliklere 120 mil uzaklıktaki Kahire'ye yürüme emri verdi. Askerlerin kıyafetleri sıcak hava koşullarına göre oldukça kalındı. Kumanyalarda

⁴⁸² Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.** *Cilt III*, (1984), s. 1681; Câbî Ömer Efendi, **a.g.e.** s. 40-42.

⁴⁸³ Marc Ferro, **a.g.e.** (2001), s. 27.

⁴⁸⁴ Ziya Nur Aksun, **a.g.e.** s. 53..

⁴⁸⁵ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 367.

⁴⁸⁶ Buradan da anlaşılıyor ki, İngiliz donanmasının saldırısı ve çatışma durumunda ciddi kayıplar verileceği, Fransızlar tarafından öngörülmüştü. Bkz. Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 368.

ekmek yoktu. Orduya moral olması amacıyla Napolyon da askerlerle aynı koşullarda harekâta katılıyordu.⁴⁸⁷ Mısır'da esas etkin güç durumunda olan Memlukler Fransız ordusuna karşı direniş gösterdi.⁴⁸⁸ Mısır'ın yönetimini ellerinde bulduran İbrahim ve Murat Beyler, kendilerine bağı asker ve gerilla güçleriyle direniş göstermiş olsalar da Fransız ordusu, sırasıyla Rahmaniye (13 Temmuz 1798), Elhamlar (21 Temmuz 1798) muharebelerini kazandılar.⁴⁸⁹ Memluk kuvvetlerinin yapısı gerilla savaşı için oldukça elverişliydi. Gayrinizami harp taktikleriyle savaşmış olsalar Fransız ordusuna ciddi zararlar verebilirlerdi ancak meydan muharebesi yapmayı tercih ettiler. Bunu tercih etmeleri de kuvvetle muhtemel Avrupa ordularının ne kadar güçlü olduklarından bihaber olmalarıydı.⁴⁹⁰

Fransız ordusunda, çok iyi eğitimli, düşman süvarilerine karşı oldukça etkili olan "square" adı verilen piyade birlikleri vardı. Square birlikleri; Avusturya ve Rusya tarafından, XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı ordularıyla yaptıkları savaşlarda edindikleri tecrübelerden yola çıkılarak geliştirilmişti. Fransızlar, Osmanlı ve Memluk ordularının teşkilat, malzeme ve personel açısından birbirlerine benzer olduklarını bildiklerinden square birliklerine ağırlık vermişlerdi. Nil Nehri üzerinde de iki ordu arasında deniz savaşı yapıldı. Her iki muharebeyi de Fransızlar kazandı. Bu iki muharebe sonrasında Kahire'ye kadar önemli bir direnişle karşılaşılmaı. Fransız askerler kızgınlıklarını yol boyunca karşılaştıkları sivil halka katliam yaparak, yerleşim birimlerini yağmalayarak çıkardılar. Mısır işgali esnasında, XVIII. yüzyılda normal sayılan ancak günümüzde soykırım olarak kabul edilebilecek katliamlar yaşandı. Öfkeli Fransız askerler yerleşim birimlerinde acımasız eylemler yaptılar. Askerlere; orada bulunma nedenlerinin Mısır halkıyla değil Memluk ordusuyla savaşmaları olduğu, sivil halka karşı işleyecekleri suçlardan başlarındaki subayların sorumlu tutulacağı ve kanun dışına çıkanlardan mutlaka hesap sorulacağı şeklinde emir verilmişti ancak bu uyarılar katliamları engelleyemedi. Başlangıçta açlık yüzünden yapılan yağma fiilleri, kuralsız bir şekilde artarak devam etti. Askerler generallerin ve hatta bizzat Napolyon'un gözü önünde yağma yapmaktan çekinmediler. Fransız askerlerinin yaptıkları bu zulümler, henüz işgale uğramamış bölgelerde duyuluyordu. İnsanlar Fransızlar gelmeden evlerini terk edip

⁴⁸⁷ David Bell, **a.g.e.** s. 208.

⁴⁸⁸ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 56.

⁴⁸⁹ Yaşar Demir, *a.g.m.* (2013), s. 139.

⁴⁹⁰ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 370.

uzaklara kaçıyorlardı. Fransız askerlerinin işgal ettikleri yerlerde yaptıklarını duydukları için Kahire halkı alabildikleri kadar eşyalarını alıp yollara düşmüşlerdi. Perişan halde Kahire dışına çıkan insanlara bu defa da Bedeviler musallat oluyordu. Ailelerin büyük bir çoğunluğu bedeviler tarafından soyuldu. Medeniyet getirmek için yapıldığı iddia edilen işgal bir insani trajediye dönüşmüştü.⁴⁹¹

Sonradan “*Piramitler Savaşı*” ismiyle anılacak olan esas büyük muharebe, 21 Temmuz 1798 tarihinde Kahire yakınlarında meydana geldi. Fransız ordusu yine square taktiğini uyguladı. Ordunun mücadele azmini arttırmak maksadıyla askerlere hitaben yaptığı konuşmasında Napolyon, “gördüğünüz anıtlarda yüzlerce geçmiş nesil sizi izliyor” demişti.⁴⁹² Savaş sonunda Fransız ordusu kesin bir galibiyet almış, Memluk beyleri ellerinde kalan kuvvetlerle dağlara kaçmışlardı.⁴⁹³ Kahire’ye yakın Elhamlar adı verilen bölgede bir muharebe daha yapıldı ve bunu da Fransızlar kazandı.⁴⁹⁴ İki saat kadar süren muharebenin sonunda Memluk Komutanı Murat, elinde kalan kuvvetlerle birlikte dağlık kesimlere kaçtı. Napolyon Paris’e gönderdiği raporda, başarıyı yine abartmış, Memluk ordusuna çok ciddi bir zarar verdiklerini, tamamen çökttiklerini yazmıştı. Ancak bu gerçek değildi. Memluk ordusu yalnızca 2000 kayıp vermişti.⁴⁹⁵ Memluk ordusunu yenilgiye uğratan Fransız ordu birlikleri 22 Temmuz 1798 tarihinde Kahire’ye girdiler.⁴⁹⁶ Napolyon Kahire’de yayımlattığı bir bildiri ile tek amacının Kölemenlerle mücadele etmek olduğunu ve İslam dinine saygılı olacağını yineledi.⁴⁹⁷ Mısır’a fetih niyetiyle değil medeniyet getirmek için gittiği iddiasını burada da devam ettirdi. Kahire’de Gize bölgesi kontrol altına alındıktan sonra Napolyon geceyi Murat Paşa’nın evinde geçirdi. İşgal öncesinde Mısır’ın en kalabalık şehri olan Kahire, 260.000 nüfusuyla Viyana ya da Moskova gibi şehirlerle aynı büyüklükteydi. Şehrin ileri gelenleri, Napolyon’a teslim olma konusunda görüşmeye hazır oldukları mesajını gönderdiler. Napolyon muzaffer komutan olarak 24 Temmuz 1798 tarihinde Kahire’ye girdi. Kahire’deki ilk günlerinde Paris’e gönderilmek üzere yazdığı raporda, mevcut durumda çok fakir bir ülke olmasına rağmen Mısır’ın ekonomik potansiyelinin yüksek olduğunu,

⁴⁹¹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 371-373.

⁴⁹² David Bell, **a.g.e.** s. 208.

⁴⁹³ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I. Cilt**, E yayınları, İstanbul, 1982, s. 326.

⁴⁹⁴ Kamil Çolak, *a.g.m.*, s. 150.

⁴⁹⁵ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 371-372.

⁴⁹⁶ Alan Palmer, **a.g.e.** (2002), s. 94.

⁴⁹⁷ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 150.

Fransa'nın buraya uzun vadeli yatırımlar yapması gerektiği yönünde görüş bildirmişti. İşgalden sonra Kahire'de asayiş bozulmuş, yalnızca Fransız askerleri değil Mısır vatandaşları da yağma yapmaya başlamışlardı. Sosyal adaletsizliğin çok belirgin olduğu Kahire'de, toplumun büyük kesimi çok sefil bir hayat yaşarken, az sayıdaki zengin kesimin aşırı lüks bir hayatı vardı.⁴⁹⁸ Fransız ordusunun Mısır kıyılarına çıkarma yapması ve akabinde kısa sürede Kahire'ye girmesi, İstanbul'un hiç öngöremediği bir durumdu. İşgale karşı askeri ya da diplomatik bir tedbir alınmasına fırsat olmamıştı. Devletin ekonomisinin zor durumda olmasına rağmen Mısır'ın kaybedilmesine göz yumulamazdı. Mısır, ekonomik kaynakları ve coğrafi konumu nedeniyle Osmanlı Devleti'nin en önemli eyaletlerinden biriydi. Bir oldubittiyle bu toprak parçasını bir başka devlete bırakmak düşünülemezdi. Gerekirse Fransa'ya karşı savaş ilan edilecekti. Devletin içerisinde bulunduğu ekonomik zorluklar sebebiyle bir kısım devlet adamları mevcut durumu kabul etmeyi ve Fransa ile bir savaşa girmeme eğilimindeydi.⁴⁹⁹ Tek başına bir askerî harekât yapmanın imkânsızlığı sebebiyle, normal koşullarda ittifak kurulması mümkün olmayan Rusya ile yakınlaşma kararı alındı.⁵⁰⁰

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında henüz ittifak antlaşması imzalanmadan⁵⁰¹ Rus donanmasına ait savaş gemileri 5 Eylül 1798 tarihinde İstanbul Boğazı'ndan geçerek Büyükdere Limanı'na ulaştılar.⁵⁰² Osmanlı – Rus birleşik donanması 19 Eylül 1798 tarihinde, Arnavutluk, Mora kıyılarının emniyetini sağlamak ve Yedi Ada'yı Fransızlardan geri almak hedefiyle İstanbul'dan hareket etti. Böylelikle tarihte ilk kez Rusya Donanması Boğazlardan geçmiş oluyordu.⁵⁰³ Osmanlı ve Rusya taraflarının müzakerelerinin tamamlanmasına müteakiben 23 Aralık 1798 tarihinde Osmanlı Devleti ve Rusya arasında savunma ittifakı antlaşması imzalandı.⁵⁰⁴ Antlaşma maddelerinde; antlaşmanın geçici, savunma amaçlı ve İngiltere, Prusya, Avusturya gibi devletlerin katılımına uyumlu bir ittifak olduğunu belirten maddelerden oluşurken gizli kısmı, Rus

⁴⁹⁸ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 375-378.

⁴⁹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet IV**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 1755

⁵⁰⁰ BOA. HAT. 246 13886. H-20.04.1213(01 Ekim 1798).

⁵⁰¹ Enver Ziya Karal, daha bir antlaşma yapılmadan Rus donanmasının İstanbul Boğazından geçiş yaptığını söyler ancak yapılan yazışmalardan, söz konusu geçiş için İstanbul'dan izin alındığı ve Osmanlı Devleti'nin Fransa ile savaş yapmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Bkz. BOA. HAT 1417 57935. H-29.12.1213 (03 Haziran 1213).

⁵⁰² Câbî Ömer Efendi, **a.g.e.** s. 43-44; BOA. HAT. 167 7043 H-29.12.1213(03 Haziran 1213), BOA. C.BH. 23 1094 H-29.07.1213 (6 Ocak 1799).

⁵⁰³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 84.

⁵⁰⁴ BOA. HAT. 168 7088 H-29.12.1213 (03 Haziran 1213).

gemilerinin Boğazlardan geçişini düzenleyen maddelerden oluşuyordu. Sekiz yıllık bir süre için geçerli olacağı öngörülen antlaşma çok daha erken bir tarihte yürürlükten kaldırıldı.⁵⁰⁵ Uluslararası alanda ittifak arayışları devam ederken bir yandan da eyaletlere resmi yazılar gönderilerek Fransa devletine bağlı şirketlerin faaliyetlerinin yasaklanması istendi. Aynı şekilde, Cezayir yönetiminden, bir süredir devam etmekte olan Fransa'ya tahıl ihracının durdurulması talimatı verildi.⁵⁰⁶ Tunus'a bir resmi yazı gönderilerek Fransız konsolosunun tutuklanması ve Akdeniz'de faaliyet gösteren Fransız ticaret gemilerine el konulması talimatı verildi.⁵⁰⁷

Napolyon; Fransa'nın Mısır'da kalıcı olabilmesi için, İslam dinine saygılı olduğu izlenimi veren bir politika izlenmesi gerektiğine inanıyordu. Mısır ve çevre bölgelerde uzun süre oryantalist faaliyetlerde bulunan Fransız uzmanlardan Venture de Paradis ve Volney adlı Fransız oryantalistler, Napolyon'un bu politikasının şekillenmesine önemli katkı sağladılar. Volney, bölgede yaptığı geziler hakkında değerlendirmelerinin yer aldığı 1788 yılında yayımlanan eserinde, Fransa'nın Mısır'da başarılı olabilmesi için savaşması gereken üç engel olduğunu yazmıştı. Volney'e göre bunların birincisi İngilizler, ikincisi Osmanlı Devleti, üçüncüsü ve en zor olanı ise İslam'dı.⁵⁰⁸ Napolyon, oryantalist danışmanlarının değerlendirmelerini dikkate alarak İhtilal prensiplerini İslami değerlere uyumlu hale getirerek (reconcile) Mısır'a sunmayı arzu ediyordu. Fakat bundan önce yapılması gereken, işgal nedeniyle halk arasında Fransızlara karşı oluşan büyük nefreti azaltmaktı. Bunu sağlayabilmek için kendisini bir devrimci/yenilikçi değil, İslam dininin ve mevcut sosyal sistemin devam ettiricisi, muhafazakâr bir devlet adamı olarak göstermeye özen gösterdi.⁵⁰⁹ Mısır'da iktidarı elde tutmak için ulema, üst düzey memurlar ve El-Ezher Üniversitesi hocalarının kendi etki alanı içerisinde kalmasının şart olduğunu düşünüyordu. Cihat ilan etme yetkisi/imkânı olan ulemanın mutlaka Fransa tarafına çekilmesi gerekiyordu. Ulema ve şeyhler, kamuoyunun desteğini kazanmada çok kritik bir öneme sahiptiler.⁵¹⁰ Halk desteğini kazanmak için din adamlarını kullanma stratejisi ilk olarak İskenderiye'de hayata geçirildi. 4 Temmuz 1798 tarihinde

⁵⁰⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 85.

⁵⁰⁶ BOA. C.DH.. 228 11366. H-07.06.1216 (15 Ekim 1801), BOA. C.HR. 18 870. H-07.06.1216(15 Ekim 1801).

⁵⁰⁷ BOA. AE.SSLM.III 3 143 H-29.12.1213 (3 Haziran 1799).

⁵⁰⁸ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 378.

⁵⁰⁹ David Bell, **a.g.e.** s. 209.

⁵¹⁰ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 378.

İskenderiye'deki ulema ile Fransız Komutanlığı arasında bir antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre; ulemanın adli yetkileri devam edecekti. Buna karşılık ulema, Fransız otoritesine karşı herhangi bir girişimde bulunmayacaktı. Fransız tarafı da halka kötü davranılmayacağı, can ve mal güvenliğine dikkat edileceği ve din ya da inanç konusunda bir baskı yapılmayacağını taahhüt ediyordu. Fransa, daha önceki kolonilerindeki uyguladığı sistemi Mısır'da da uyguladı. Kendisine itaat eden bir hükümetin yönetimde olmasını sağlamakla yetiniyor, toplumsal hiyerarşiye, ayrıcalıklı sınıfların kazanımlarına dokunmuyordu. Böylelikle doğrudan bir tepkiyle karşılaşma ihtimali en aza indirilmiş oluyordu. Örneğin 3 Temmuz 1798 tarihinde yayımlanan emirde, tüm Mısır vatandaşlarının üç renkli kokart takmaları, din adamlarının ise üç renkli kuşak giyinmeleri isteniyordu. Söz konusu farklı uygulama, Fransız yönetiminin ulemaya duyduğu güven ve aralarındaki uyumun bir kanıtıydı. 1798 yılı Temmuz ayı sonuna kadar Mısır devlet teşkilatı baştan aşağı yeniden düzenlendi. Yeni bir divan ve emniyet teşkilatı oluşturuldu. Birçok bölgeye hastaneler açıldı. Başında Fransız bürokratların olduğu yeni bir vergi dairesi kuruldu ve acil nakit ihtiyacının karşılanması için bilhassa tüccarlara ağır vergiler koyuldu. Fransızlar Mısır'ı Batılı bir ülkeye dönüştürmeyi amaçlamışlardı ancak iki toplum arasındaki derin kültürel farklar nedeniyle bunda başarılı olamadılar. Mısır halkı, Fransızların öngördüğü değişim ve dönüşüme hazır bir toplum değildi. İslam dinine göre belirlenmiş yaşam şeklini düzenleyen kurallara aykırı tutumlar alınması şiddetli karşı koymalara sebep oldu. Örneğin Müslüman halk, Fransızların yeşil renkli kıyafetler giymesini kendilerine bir hakaret sayıyorlardı, çünkü yeşil renkli kıyafetleri yalnızca Hz. Muhammed'in soyundan gelenlerin giyebileceği inancı vardı. Fransızların aydınlanma olarak gördüğü; sokakların temizlenmesi, gece evlerin içlerinin ışıklandırılması, şehrin ortasındaki sağlıksız mezarlığın yerinin değiştirilmesi gibi uygulamaları Mısır toplumu tahrik olarak algılıyordu.⁵¹¹

Fransızlar İngiliz Donanmasının yaklaştığını ilk kez 1 Ağustos 1798 tarihinde öğle saatlerinde fark ettiler. Fransız donanma komutanı İngiliz donanmasını zor duruma düşürmek için bir plan yaptı ancak Amiral Nelson usta bir manevra ile Fransızların tüm planlarını boşa çıkardı. Fransa Donanma Komutanı hayatını kaybetti. Fransızlar ağır bir yenilgi aldılar.⁵¹² Malta'da ele geçirilen altın ve değerli taşlar dâhil tüm sefer hazinesi

⁵¹¹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 383.

⁵¹² Ali Çimen, **a.g.e.** s. 311.

Orient gemisiyle birlikte battı. Mısır İşgali'nin ekonomik ayağı ciddi bir yara aldı. Zira üst düzey kişilere verilecek rüşvet, ordunun finanse edilmesi ve Mısır'ın yeni para biriminin hayata geçirilmesi için saklanan paralar yok oldu.⁵¹³ Fransa'nın Mısır'a getirdiği hemen hemen tüm deniz araçları yok edildi. Napolyon ordusunun elinde Fransa ile bağlantısını sağlayacak ulaşım aracı kalmadı.⁵¹⁴ Deniz yenilgisinden sonra Napolyon'un işgale devam etmekten başka çaresi kalmamıştı. Hükümet'in Napolyon'a talimat ve emir verme imkânı artık yoktu. Paris'ten Napolyon'a, Mısır'daki harekâtın sevk ve idaresiyle ilgili olarak ayrıntılı ve güncel emirler gönderme imkânlarının olmadığını, inisiyatifin kendisinde olduğuna dair 4 Ekim 1798 tarihinde bir emir gönderdi. Söz konusu mesaj Napolyon'a ancak 25 Mart 1799 tarihinde Suriye'de iken ulaştı.⁵¹⁵

İngiltere donanmasının Fransızları ağır yenilgiye uğratması, Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya karşı daha net bir duruş göstermesi yönünde cesaretlendirdi.⁵¹⁶ Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi, Hindistan'ın tehlikeye girmesi anlamına geldiğinden Londra yönetiminde ciddi paniğe neden olmuştu. Fakat Nil Savaşı haberi öğrenilince Fransa'ya karşı daha motive olmuş şekilde harekete geçtiler. Fransa'ya karşı İkinci Koalisyon'un kurulması sağlandı. Bu kez koalisyonda Osmanlı Devleti de dâhil olmuştu.⁵¹⁷ İşgalin ilk günlerinde halkı kazanmaya yönelik yumuşak bir yönetim benimsenmişti ancak isyanlar arttıkça sert tedbirler alınmaya başlandı. Yayımlanan emirlere aykırı edenlerden idam edilenler dahi oldu.⁵¹⁸ Zayıf ve bölgede tam anlamıyla hâkimiyet sağlayamayan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Mısır'ın Fransa'nın eline geçmesi İngiltere açısından son derece tehlikeli bir gelişmeydi. Asıl hedefin Osmanlı Devleti'nden ziyade kendisi olduğunu çok iyi bilen İngiltere, Fransa'ya çok sert bir tepki vermek istiyordu. Aynı gerekçe Rusya için de geçerliydi. Fransa gibi güçlü bir devletin elindeki Mısır, Rusya'nın Akdeniz'deki çıkarlarına ciddi zararlar verecekti.⁵¹⁹ Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın ilk yarısından imzalanan kapitülasyon antlaşmalarından beridir tarihsel olarak Fransa'ya her zaman İngiltere'den daha yakın olmuştu fakat Mısır'ın işgal edilmesi Osmanlı yöneticileri için

⁵¹³ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 395.

⁵¹⁴ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 56.

⁵¹⁵ İradj Amini, **Napoleon and Persia**, Curzon Press, London, 1999, s. 31

⁵¹⁶ Eşref Hilmi Açık, **a.g.e.** s. 437.

⁵¹⁷ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 86-88.

⁵¹⁸ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 393.

⁵¹⁹ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 143.

göz ardı edilemeyecek bir durumdu.⁵²⁰ O günlerde Osmanlı Devleti tarafında durumlar hiç iç açıcı değildi. İşgalin gerçekleştiği 1798 yılında, uzun süredir devam eden kötü gidişat nedeniyle ülke zor durumdaydı. Toprağı işgal edilmişti ancak bu işgale karşılık verebilecek gücü yoktu. Ekonomik, askeri ve idarî teşkilat açısından zayıflık, Osmanlı Devleti'ni İngiltere ve Rusya'nın yardımına başvurmayı zorunlu kılmıştı.⁵²¹ Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya karşı savaş ilanı, çok zor alınan bir karardı. Yaklaşık üç yüz yıldır müttefiklik düzeyinde iyi ilişkilerinin olduğu devletle bir anda düşman olmanın yanında XVIII. yüzyıl boyunca en büyük hasmı olan Rusya ile ittifak yapmak zorunda kalacaktı.⁵²²

Mısır'ın işgali, uzun yıllardır devam etmekte olan iyi ilişkileri bozdu ve Fransa'ya karşı çok sempatisinin olduğu bilinen Sultan III. Selim'i Fransa'ya karşı müttefik aramak zorunda bıraktı.⁵²³ Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ittifak antlaşması 5 Ocak 1799 tarihinde imzalandı. İki ülke arasındaki ittifak antlaşması imzalanmadan önce İngiltere bir davet beklemeden 1 Ağustos 1798 tarihinde Ebukir'deki Fransız donanmasını yok etmiş, Fransa ordusunun Mısır harekâtına ciddi bir darbe vurmuştu.⁵²⁴ Yaşanan bu gelişme ve iki büyük devletin desteğini arkasına alan Osmanlı Devleti, 2 Eylül 1798 tarihinde Fransa'ya resmen savaş ilan etti.⁵²⁵ Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya savaş ilan etmesi, Fransa'nın Akdeniz ticareti için tam bir felaket oldu. Liman kentlerindeki Fransız konsolosları ve şirket sahipleri tutuklandı, malları kamulaştırıldı.⁵²⁶ Napolyon, Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya savaş ilan edeceğini öngörememişti. Savaş ilanı ile ilgili Padişah fermanı 9 Eylül 1798 tarihinde yayımlanmış, 30 Ekim 1798 tarihinde Mısır'da camilerde okunmaya başlanmıştı. Buna rağmen Napolyon, Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya savaş ilan ettiğine inanmak istemiyordu. Osmanlı Devleti ile savaş durumunda olmak, Napolyon'un hiç istemediği bir durumdu. İstanbul'un savaş ilanının halk arasında duyulması, Fransa'ya karşı isyan girişimlerini şiddetlendirecekti. Mısır toplumunun işgale karşı hoşnutsuzluğu 1798 yılı Ekim ayında şiddetlenmeye başladı. Salgın hastalıklara karşı Fransız yönetiminin aldığı tedbirler insanları çok rahatsız ediyordu.

⁵²⁰ Sinan Yazıcı, **19. Yüzyılda Mısır'da Devletin İnşası**, TODAİE Yayınları, Ankara, 2016, s. 155.

⁵²¹ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 143.

⁵²² Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 401.

⁵²³ Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi** (Çev. Server Tanilli), T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 529.

⁵²⁴ Edward Spiers, **a.g.e.** s. 79.

⁵²⁵ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 143.

⁵²⁶ Robert Mantran, **a.g.e.** s. 529.

Elbise ve kumaşların havalandırılması ve tütsülenmesi talimatı, ölümlerin gömülmesi esnasında hastalık yayılmasını önlemeye yönelik getirilen kurallar, yakın zamanda kadınların başörtülerini çıkarma zorunluluğunun getirileceğine dair söylentilerin yayılması, toplum içerisindeki tepkileri arttırıyordu. Fransızlarla iş birliği yapmayı kabul ettikleri için Hristiyan ve Yahudi azınlıkların ayrıcalıklı bir statüye ulaşmış olmaları da Müslüman toplumun içerlemesine sebep oluyordu. Gayri Müslimlerin ata binmesi, kılıç kuşanması ve resmi makamlarda yetkili pozisyonlara atanmasını yasaklayan şeriat uygulamasının kaldırılması, Müslüman çevrelerde çok ciddi rahatsızlığa sebep olmuştu. Sultan III. Selim'in Fransızlara karşı cihat ilan ettiği fermanın cuma namazlarında okunmaya başlaması, Fransızlara karşı olası bir ayaklanmaya dinî meşruiyet getirmişti. İmamların okuduğu ferman Fransızlar tarafından anlaşılmadığı için isyanın patlak vermesi beklenmedik bir şekilde gerçekleşti.⁵²⁷

21 Ekim 1798 tarihinde sıradan sokak gösterileriyle başlayan protestolar kısa sürede güvenlik kuvvetleriyle çatışmaya dönüştü.⁵²⁸ Kahire'deki Fransız kuvvetlerinin komutanı Tuğgeneral Dominique Martin Dupuy aynı gün öldürüldü. Ölen generalin Napolyon sanılması olayları genel bir isyana dönüştürdü. Şehirdeki Hristiyanların ve Yahudilerin evleri yağmalandı. Olaylar patlak verdiğinde Kahire dışında olan Napolyon, ilk gün bir girişimde bulunmadı. Ertesi gün Divan üyeleriyle bir toplantı yaptı ve isyancılarla uzlaşma yapmak isteğini ilettili. Napolyon'un bu girişimi isyancılar tarafından Fransızların zayıflığı olarak algılandı ve olaylar tüm şiddetiyle devam etti. Bunun üzerine Napolyon, aynı gün öğleden sonra şehri bombalama emri verdi. İsyancıların toplandığı büyük cami ve etrafındaki yerleşim yerlerinin bir kısmı yok edildi. Çok yıkıcı etki yapan bombardımanın ardından Fransız askerleri şehre girerek barikatları yıktılar. Ciddi kayıplar veren isyancılar müzakere talebinde bulundular fakat bu kez Napolyon görüşmeyi reddetti. İsyanın elebaşları olay yerinde idam edildi. Olaylarda 300 Fransız askeri, yaklaşık 3.000 kadar da Mısırlı Müslüman hayatını kaybetti.⁵²⁹

Bu süreçte Cezayir, Osmanlı Sultan'ının talimatına uyarak 1798 yılında Fransa'ya karşı savaş ilan etti.⁵³⁰ İşgalin devam ettiği sırada Garp Ocakları'na bağlı denizciler, ticaret gemileri ve Fransa ile Mısır'daki birliklerin komutanlığı ile yapılan yazışmaları

⁵²⁷ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 402 vd.

⁵²⁸ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 155.

⁵²⁹ Ali Reşad Bey, **Fransa Büyük İhtilali Tarihi I** (Çev. Erol Kılınç), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018, s. 622 vd.

⁵³⁰ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 265.

taşıyan gemilere yönelik saldırılar düzenleyerek Osmanlı Devleti'nin dış politikasına uyumlu bir politika izlediler.⁵³¹

1799 yılı Ocak ayında Direktuar'a gönderdiği yazıda Napolyon, Suriye'ye yapmayı planladığı askeri harekâtın gerekçelerini sıralamıştı. Napolyon'un sıraladığı en önemli iki gerekçe; Suriye'de, Mısır'daki Fransız kuvvetlerine yönelik yapılacak bir saldırı için hazırlık yapıldığı ve Suriye'nin İngiltere'nin önemli bir lojistik kaynağı olduğuydu. Suriye'nin ele geçirilmesiyle, Akka Valisi Cezzar Ahmet Paşa tarafından Mısır'a yapılacak olası bir saldırı başlamadan önlenmiş olacaktı. Buradan da anlaşıldığı gibi, Suriye Seferi'nin asıl amacının yeni bölgeler fethetmekten ziyade, Mısır'daki Fransız varlığının güvenliğini sağlamlaştırmaktı. Napolyon'un planına göre Suriye'ye düzenlenecek askerî harekât iki ay içerisinde başarıyla tamamlanacak ve hemen sonra Mısır'a dönerek denizden yapılması kuvvetle muhtemel saldırıya karşı hazırlık yapmaya başlayacaktı.⁵³²

İngiltere ve Rusya, donanmalarıyla Akdeniz'de Fransa'yı çevrelerken Osmanlı Devleti hem İskenderiye'ye çıkarma harekâtı yapmak hem de Suriye üzerinden Fransa Ordusu üzerine bir kara harekâtı gerçekleştirmek üzere harekete geçti.⁵³³ Diğer taraftan, Fransa orduları da Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için Mısır'dan Suriye yönüne doğru ilerlemeye başladı.⁵³⁴ Akka'ya geldiklerinde Osmanlı Ordusu ile karşılaştılar. Günümüzde Filistin toprakları içerisinde yer alan Akka Şehrini, Cezzar Ahmet Paşa⁵³⁵

⁵³¹ BOA. HAT. 89 3651 H-04.08.1213 (11 Ocak 1799).

⁵³² Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 410.

⁵³³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 57.

⁵³⁴ 1799 yılı Ocak ayının ilk haftasında Kahire'ye döndüğünde Napolyon Suriye'ye sefer yapmaya artık karar vermişti. Sefer kararı öncesi Napolyon, generallerle bir toplantı yaptı. Napolyon'un generallerinin dörtte üçü söz konusu sefere karşıydılar ancak bu fikirlerini Napolyon'un yüzüne karşı söylemeye cesaret edemiyorlardı. İçlerinden yalnızca General Joseph Lagrange, söz konusu seferin tehlikeli sonuçlarının olabileceğini, yapılacak en doğru işin Mısır'a yapılacak bir saldırıya karşı hazırlık yapmak olduğunu açık bir şekilde ifade etti ancak ikna edemedi. Onun dışında başka bir itiraz çıkmayınca, söz konusu toplantıdan sefer yapılması kararı çıktı. Napolyon, 13.000 kişilik bir kuvvetle 10 Şubat 1799 tarihinde Kahire'den ayrıldı. Napolyon harekât kararı verirken yolda ne tür problemlerle karşılaşacağı konusunda dikkatli plan yapmamıştı. İntikal güzergâhı çok zorlu bir yoldu. Nitekim harekât esnasında ordunun lojistik desteği noktasında çok ciddi sorunlar yaşadı. Planlar, geçmiş yıllarda bu bölgeden geçmiş gezginlerin verdikleri doğrulanmamış bilgilere göre yapıldığından çok fazla istenmeyen sürprizle karşılaşıldı. Bkz. Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 409-411.

⁵³⁵ Aslen Bosna Hersek'li olan Cezzar Ahmet Paşa, yirmili yaşlarında İstanbul'a gelerek resmî görevlerde bulunmuştur. 1756 yılında Mısır'da görevlendirilmiş ve bu bölgede çıkan isyanların bastırılması amacıyla yapılan harekâtlarda gösterdiği başarılar nedeniyle kısa sayılabilecek sürede yüksek rütbelere terfi ettirilmiştir. "Cezzar" ismi sert mizacı nedeniyle kendisine verilmiştir. Mısır'dan sonra Suriye'ye geçen Paşa, 1775 yılında Şam Beylerbeyi olarak atandı. Bkz. Feridun Emecen, "Cezzar Ahmet Paşa", **İslâm Ansiklopedisi 7. Cilt**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 516 vd.

komutasındaki birlikler savunuyordu.⁵³⁶ Çölü geçtikten sonra ilk direniş El Ariş kentinde gerçekleşti. Yaklaşık on gün süren kuşatmadan sonra kale 20 Şubat 1799 tarihinde ele geçirildi. Fransızlar 24 Şubat 1799 tarihinde Gazze'ye ulaştılar. Gazze halkı bir direniş göstermeden Napolyon'un otoritesini kabul etti. Fransız ordusu zaferler kazanarak ilerlerken Cezzar Ahmet Paşa, planlı bir şekilde geri çekilmeyi tercih etti. Anadolu'dan takviye kuvvetler gelmeden Fransız ordusuyla karşı karşıya gelmemeye özen gösterdi.⁵³⁷

1 Mart 1799 tarihinde Fransız askerleri Ramle'ye girdi. Lojistik ihtiyaçlar bu şehirde karşılandı. 3 Mart 1799 tarihinde de Yafa şehri kuşatıldı. Yafa'da bir direniş olsa da şehir 7 Mart 1799 tarihinde Fransızların eline geçti.⁵³⁸ Yafa halkının gösterdiği direniş öfkelenen Fransız askerleri çok büyük bir katliam yaptılar. Dört gün boyunca şehirde tecavüz ve yağma yapıldı. Yaş ve cinsiyete bakmaksızın herkesi öldürdüler. Napolyon söz konusu katliama göz yummak bir yana bizzat olayların bir parçası oldu. Kuşatma esnasında 5.000, şehrin yağmalanması esnasında 2.000 kişi öldürüldü. Teslim olan yaklaşık 2.500 kişi, bazı generallerin itiraz etmesine rağmen bizzat Napolyon'un emriyle kurşuna dizildi. Napolyon bu acımasız eylemiyle, aynı zamanda Cezzar Ahmet Paşa'ya kuvvetli bir uyarı vermek istemişti. Diğer taraftan çok sayıda esire yetecek lojistik malzeme olmadığından, hemen hepsi yaklaşık bir kilometre uzaklıktaki sahile götürülerek idam edildiler. Günümüzde yapılırsa, insanlığa karşı işlenmiş suç olarak kabul edilecek olan bu katliamı işlemiş olması, aslında Napolyon'un zayıflığının bir dışavurumuydu. Katliam, bundan sonra kendisine karşı yapılacak olası direnişlere karşı ön uyarıydı. Diğer taraftan, Napolyon'un işlemiş olduğu söz konusu vahşilik bir "doğu ürünü" değildi. Bu vahşeti Batı, Doğu'ya getirmişti. Mısır Seferi esnasında Napolyon'un düşmanlarını alt edebilmek için Doğu'nun kurallarına göre hareket etmek zorunda kaldığı, Avrupa medeniyetinin gerektirdiği şekilde davranmaktan vazgeçmek zorunda kaldığını iddia edenlerin fikirleri temelsiz ve gerçeklikten uzaktır. Fransızlar Mısır'a ayak bastıklarından itibaren vahşet yaptılar ve bu davranışa daha önceden alışkındılar. Benzer fiilleri İtalya'nın işgali esnasında da işlemişlerdi.⁵³⁹

⁵³⁶ Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki birliklerin İstanbul'dan gönderilen askerden müteşekkil düzenli bir ordu olduğu söylene de söz konusu birliklerin yerel kaynakların seferber edilmesiyle oluşturulduğu bilinmektedir. Bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s: 58.

⁵³⁷ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 413- 416.

⁵³⁸ David Bell, **a.g.e.** s. 209.

⁵³⁹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 417-421.

Çatışmalar başladıktan kısa bir süre sonra bölgeye ulaşan İngiliz donanması da Fransız ordusunun ağır silahlarını taşıyan gemilerin şehre ulaşmasını engelledi.⁵⁴⁰ Cezzar Ahmet Paşa, Akka şehrinde savunma hattı kurdu. Sivil halkı direniş için silahlandırdı. İngiltere donanması da denizden savunmaya destek verecekti. Normal şartlarda Akka şehrinin ele geçirilmesi Napolyon için zor olmaması gerekiyordu. Fransız ordusu 12.000 kişilik eğitimli ve disiplinli askerlerden oluşuyordu. Diğer taraftan Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki birlikler, sayıları 4.000 kadar olan ve çeşitli yerlerden toparlanmış (Türk, Kürt, Bosnalı, Arnavut, Suriyeli) eğitimsiz askerlerden oluşmaktaydı. İngiliz donanmasının desteği savaşın kaderini değiştirmişti. Eğer Fransızlar İngilizlerden önce şehre ulaşmış olsaydı Akka Kalesi'ni ele geçirmeleri daha yüksek bir olasılıktı.⁵⁴¹

Fransızlar beyhude bir çabayla Kale'ye defalarca taarruz ettiler ama bir sonuç alamadılar. Diğer taraftan, Halep ve Şam'dan gelen Türk birliklerinin saldırısı karşısında Fransız Ordusu zor durumda kaldı. 30 Nisan 1799 tarihinde, Hasan Paşa komutasındaki 12.000 kişilik orduyu taşıyan Osmanlı-İngiliz birleşik donanması Akka Limanı'na ulaştı. Bu gelişme Fransızları daha da zor duruma bıraktı. Birlikler 8 Mayıs 1799 tarihinde karaya çıkarak Fransız askerlerini kuşattılar. Akka kuşatması devam ederken 15 Mayıs 1799 tarihinde Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasındaki kara ordusu İstanbul'dan yola çıkmıştı. Köse Mustafa Paşa komutasındaki 13.000 kişilik bir ordu da İngiltere donanması eşliğinde deniz yoluyla Mısır'a gönderilmiş, 12 Temmuz 1799 tarihinde İskenderiye açıklarına ulaşmıştı.⁵⁴² Bitmek bilmeyen saldırıların bir sonuç vermemesi ve Fransız ordusunun çok sayıda kaybına rağmen Napolyon'un devam eden ısrarı, ordu içerisinde ciddi huzursuzluğa sebep oldu. Akka kuşatması Napolyon'un ilk yenilgisi olacaktı. Bu nedenle Napolyon gerçeği bir türlü kabullenmek istemiyor, saldırılara gereksiz şekilde devam ediyordu.⁵⁴³ Cezzar Ahmet Paşa, İngiliz donanmasının da desteğiyle Akka'da Fransızlara karşı 7 hafta boyunca direnmeyi başardı. Bu süre zarfında merkezî yönetim tarafından gönderilen ordu birlikler Akka'ya ulaşarak savunmayı güçlendirdiler.⁵⁴⁴ İngiltere ve Osmanlı donanmalarının da desteği sayesinde, Fransa ordusu Akka Kalesi'ni iki aylık kuşatmaya rağmen ele geçiremedi. Napolyon, 25 Mayıs 1799 tarihinde kuşatmaya son vererek Mısır'a dönmek için harekete geçti. Akka

⁵⁴⁰ Midhat Sertoğlu, **a.g.e.** s. 2793.

⁵⁴¹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 425.

⁵⁴² Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 159.

⁵⁴³ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 430.

⁵⁴⁴ Alan Palmer, **a.g.e.** (2002), s. 96.

savunması devam ederken Osmanlı Ordusu İskenderiye'ye çıkarma harekâtı düzenledi. Akabinde Ebukir'de yapılan kara muharebelerinde Fransızlar Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğrattı.⁵⁴⁵

Askerî kariyerinde ilk kez bir yenilgi yaşayan Napolyon, yaşanan olaylara rağmen Mısır Divanı'na gönderdiği mesajda Cezzar Ahmet Paşa'nın sarayı ve Akka Kalesi'nin duvarlarının yerle bir edildiğini, Paşa'nın ağır yaralı olduğunu bildirmekten geri kalmamıştı. Ayrıca Direktuvar'a gönderdiği mektupta da Suriye'nin fethedildiğini, görevin başarıldığı için Mısır'a geri dönme kararı aldığını bildirmişti. Şehri işgal etmeden geri çekilmenin nedeni ise Akka'da salgın hastalığın olmasıydı. Orduya verdiği geri çekilme emri zafer ilanı gibiydi. Geri dönüşte girdikleri tüm şehirlerden marşlar okunarak ve Türklerden ele geçirdikleri bayrakları açarak geçtiler, fakat gerçekte Fransız askerler Mısır'a dönüş yolunda büyük zorluklar yaşadılar. Geri çekilme esnasında, son iki ayda verdikleri kayıptan daha fazla kayıp verdiler. Cezzar Ahmet Paşa eğer takip etseydi Napolyon'a çok büyük bir yenilgi yaşatabilirdi. Suriye seferine 13.000 askerle çıkmıştı. Kahire'ye dönen sağlıklı asker sayısı 8.000 kişiydi. Napolyon, zaferden dönülmüş izlenimi vermek için, askerlere yeni kıyafetler dağıttırılmış ve şehre törenle girilmesi emrini vermişti. 14 Haziran 1799 tarihinde Ordu Kahire'ye Bab-ı El Nasır'dan bando eşliğinde giriş yaptı. Suriye Seferi dört ay on dört gün sonra bitmişti. Suriye Seferi boyunca 2.500 asker hayatını kaybetmiş, yaklaşık 3.000 asker yaralanmıştır. Suriye Seferi'nin en öne çıkan özelliği, iyi planlanmamış olmasıydı. Mısır'ın işgal edilmesinden sonra olayların akışına göre karar verilmiş, dolayısıyla gerçekçi bir harekât hazırlığı yapılmamıştı. Dış dünya ile irtibatı koparılmış Fransa Ordusu için Mısır ya da Suriye'de kazanılacak bir zaferin geleceği yoktu. Eninde sonunda teslim olacaktı. Direktuvar, Doğu Ordusu'na takviye göndermeme ve hatta orduyu geri çağırma kararı almıştı. Konuyla ilgili bu yönde talimat Napolyon'a 26 Mayıs 1799 tarihinde gönderildi. Söz konusu talimatta son karar yine de Napolyon'a bırakılmıştı. Fakat bu talimat Napolyon'a hiçbir zaman ulaşmadı. Aslında deniz ulaşım yolu kesildiği için tüm Mısır Seferi boyunca Direktuvar Hükümeti'nin talimatları Napolyon'a ulaşmamıştı.⁵⁴⁶

Napolyon, Mısır Enstitüsü'nde 4 Temmuz 1799 tarihinde yapılan bir toplantıda vebanın tedavi yolları üzerine çalışma talimatı verdi. Muhtemelen bu talimatı vermesinin

⁵⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 58.

⁵⁴⁶ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 439.

nedeni, Suriye Seferi'nin başarısızlığını veba salgınına bağlamaktı. Doktorlar Napolyon'un istediğini yapmadılar. Söz konusu hastalığın bulaşıcı olduğuna dair rapor verilmesini reddeden başhekimle Napolyon'un arası ciddi anlamda bozuldu. Osmanlı Ordusunu taşıyan donanma 11 Temmuz 1799 tarihinde İskenderiye Limanı'na ulaştı fakat 15 Temmuz tarihine kadar çıkarma yapmadılar. Türklerin gelmiş olması halk arasında tekrar bir isyan çıkma ihtimalini arttırdı. Ayaklanma çıkma ihtimaline karşı Napolyon, halkı kendi tarafına çekmek için dinî propaganda yaptı. Allah'ın kendisine Mısır'da adalet ve düzeni getirme görevini verdiğini, (Hristiyanlığı kast ederek) üç tanrıya inananların bunu başaramayacağını ancak kendisi gibi tek Allah'a inanan birinin bunu yapabileceğini ifade eden gösterişli bir bildiri yayımladı.⁵⁴⁷

İngiltere ve Rusya'nın desteğiyle 15.000 kişiden oluşan Osmanlı Ordusu Ebukir bölgesinde karaya çıktı. Emir komuta zafiyeti sebebiyle düzenli bir taarruz harekâtı başlatılamadı. Türk birlikleri henüz toparlanmadan, Napolyon'un generali Murat'ın komutasındaki Fransız ordusu taarruza geçerek Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı.⁵⁴⁸ Napolyon'un ordusu 19-21 Temmuz 1799 tarihlerinde Rahmaniye üzerine yoğunlaştırıldı. 24 Temmuz günü boyunca iki ordu birbirine yanaştı. Fransız ordusu 4.000 süvari 10.000 askerden oluşurken Osmanlı Ordusunun sayısı bu rakamdan biraz fazla, tahminen 12.000-15.000 kadardı. Osmanlı Ordusu saldırıya geçmek yerine kıyı şeridinde mevzi alıp Fransızların saldırmasını bekleyerek ciddi bir taktik hata yaptı. Eğer ilerlemiş olsalardı düşmanı çok daha zor duruma bırakacaklardı, çünkü Türklerin şehre girmesi, Fransızlara karşı bir isyan çıkmasına sebep olacaktı.⁵⁴⁹

Fransız saldırısı 25 Temmuz 1799 tarihinde sabaha karşı başladı.⁵⁵⁰ Sayıları 1.000 kadar olan süvari birliğinin ardından Fransız piyade birlikleri Türk mevzilerine saldırdı. Ani saldırı karşısında Türk saflarında panik oluştu ve askerler denize doğru kaçtılar. Çok sayıda Türk askeri boğularak hayatını kaybetti. Türk birliklerinin komutanı Mustafa Paşa, Fransızlar tarafından esir alındı. İçerisinde 3.000 kadar Türk askerinin bulunduğu Ebukir Kalesi kuşatıldı. Uzun süre direnen Türk askerleri, açlık ve susuzluk nedeniyle 2 Ağustos 1799 tarihinde teslim olmak zorunda kaldılar. Ancak yine de, Napolyon'un kazandığı bu zafer Mısır'daki açmazına bir çare olmadı. Ancak Napolyon yine

⁵⁴⁷ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 440-441.

⁵⁴⁸ Alan Palmer, **a.g.e.** (2002), s. 96.

⁵⁴⁹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 441-442.

⁵⁵⁰ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 159.

kendisinden bekleneni yaptı ve Ebukır'da aldığı galibiyeti abartarak Paris'e rapor etti. Söz konusu rapor 25 Eylül 1799 tarihinde gemi ile Marsilya'ya ulaştı.⁵⁵¹ Ebukır Savaşı'nın kazanılmasından sonra Napolyon'un Mısır'da kalmak için bir nedeni kalmamıştı. Uzun süredir İskenderiye'yi kuşatmakta olan İngiltere donanması, 12 Ağustos 1799 tarihinde lojistik ikmal için Kıbrıs'a hareket etti.⁵⁵² Napolyon, kuşatmanın kalmasıyla birlikte, birliklerin emir komutasını General Jean-Baptiste Kléber'e bırakarak 22 Ağustos 1799 tarihinde gizlice Mısır'dan ayrıldı.⁵⁵³

Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasındaki 60.000 kişilik Osmanlı kuvvetleri El-Ariş'e ulaştığında Fransız komutan General Jean-Baptiste Kléber, Mısır'ın tahliye etmeleri için müzakere teklifinde bulundu. İngiltere, Fransa ve Osmanlı temsilcileri El Ariş'te tahliye müzakerelerine başladılar. Müzakerelerde temsilciler barışçıl bir tahliye planında uzlaştılar ancak İngiltere Hükümeti bu çözümü onaylamadı. İngiltere, Fransa'nın ciddi bir bedel ödmeden Mısır'dan ayrılmasını istemiyordu.⁵⁵⁴

İngiltere'nin istediği oldu ve tekrar savaş durumuna dönüldü. 20 Mart 1800 tarihinde Heliopolis'te yapılan muharebede Fransızlar Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu yendi. El Ariş Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti'ne bırakılan yerler, Fransız ordusu tarafından tekrardan işgal edildi. Bu gelişme üzerine İngiltere, El Ariş Sözleşmesine razı oldu fakat bu kez General Kléber, Mısır'ı tahliye etmeyi reddetti.⁵⁵⁵ Napolyon'dan sonra Fransa'nın Mısır'daki kuvvetlerinin komutanlığına getirilen General Kléber, 1800 yılı Haziran ayında bir suikast sonucu öldürüldü. Yerine General Menou atandı.⁵⁵⁶ Osmanlı ordusunun art arda aldığı yenilgiler üzerine Mısır'da kesin bir sonuç alabilmek için İngiltere bizzat müdahale etme kararı aldı. Bu kapsamda 20.000 kişilik Akdeniz ordusu ve Hindistan'dan toparlanacak 15.000 kişilik ayrı bir ordu kurulması hazırlıklarına başladılar. Akdeniz Ordusu kuzeyden, Hindistan ordusu da Kızıldeniz üzerinden Mısır'a çıkarma yapacaklardı. Sadrazam komutasındaki Osmanlı ordusu da Sina Çölü tarafından saldırıya geçerek Fransızlar zor durumda bırakılacaktı. Söz konusu plan doğrultusunda Osmanlı-İngiliz müttefik kuvvetleri 1801

⁵⁵¹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 442-443.

⁵⁵² David Bell, **a.g.e.** s. 209.

⁵⁵³ BOA. HAT 226. 12584. H-03.09.1214 (29 Ocak 1800); Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet IV**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 1755.

⁵⁵⁴ BOA. HAT 166. 6933. H-07.10.1214 (04 Mart 1800); Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 161.

⁵⁵⁵ Bekir Günay, **a.g.e.** s. 11-12.

⁵⁵⁶ Robert Mantran, **a.g.e.** s. 529.

yılı ilkbaharında harekete geçtiler. Fransız ordusu her cephede geri çekilmek zorunda kaldığından ateşkes talebinde bulundu. Yapılan müzakereler sonucunda Fransa, İngiltere ve Osmanlı devleti temsilcileri arasında 28 Haziran 1801 tarihinde tahliye sözleşmesi imzalandı.⁵⁵⁷

2.3.3. Mısır İşgal Harekâtı Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Napolyon komutasındaki Fransa ordusunun Mısır'ı işgali, dünya emperyalist yayılmacılık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Napolyon, toprakların meşru sahibi İstanbul otoritesine saygısını ifade etmiş, tek sorununun İstanbul otoritesini tanımayarak Mısır halkına zulmeden Memluk yöneticileri olduğunu ilan etmişti. Bunun yanında, işgal ordusu içerisinde bilim insanları ve sivillerin olması çok dikkat çekicidir. Fransa, bir toprak parçası ele geçirmekten ziyade bölgeye uygarlık getireceği iddiasında oldu.⁵⁵⁸

1516 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin bağılı olan Mısır, İstanbul'a uzak olması sebebiyle özel bir statü altında yönetildi. Osmanlı Devleti'ni temsilen görevlendirilen Vali, vezir rütbesindeydi. Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı ele geçirdiği 1516 yılından önce Mısır'da Memlukler tarafından oluşturulmuş bir devlet teşkilatı bulunmaktaydı. Osmanlılar Mısır'daki Memluk varlığına ve mevcut devlet düzenine müdahale etmedi. Memluklere müdahale edilmemesinde Müslüman olmalarının etkisi büyüktü. Osmanlı devlet yönetimi anlayışında Türkler olarak ayrıcalıklı bir sınıf yoktu. Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar olarak iki ana sınıf kabul edildiğinden, Müslüman olan Memluklerin, Mısır'ın yönetiminde kalmaya devam etmelerinde bir sakınca yoktu.⁵⁵⁹

En başından beri esnek bir İstanbul otoritesiyle yönetilen Mısır, özellikle XVIII. yılda bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başladı. XVIII. yüzyılda Avrupalı devletlerin Mısır'la sürekli artan bir şekilde doğrudan ticarî ilişkiler kurması, Mısır'ın İstanbul yönetimine olan bağımlılığını azaltırken Avrupalı devletlerle yakınlaşmasına yol açmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında, Mısır ile İstanbul ve diğer Osmanlı şehirleri arasında gerçekleşen ticarî faaliyetlerde Avrupalı devletlere ait gemilerin kullanılması daha çok tercih edilmeye başlandı. Güvenlik, düşük maliyet ve sürat açısından avantajları sebebiyle

⁵⁵⁷ Kamil Çolak, *a.g.m.* s. 164.

⁵⁵⁸ Marc Ferro, *a.g.e.* (2001), s. 121.

⁵⁵⁹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 13-21.

tercih edilen⁵⁶⁰ Avrupalı devletlere ait gemilerin kullanılmasının uzun vadede Osmanlı Devleti'nin ticaretine ve başta Mısır olmak üzere Kuzey Afrika'daki otoritesinin zayıflamasına sebep oldu. Bir defa, Avrupalı tüccarlar, nakliye ücretiyle yetinmeyip taşıdıkları mallardan fayda sağlama yoluna gittiler. Kârlı olması durumunda, ilgili malları İstanbul yerine Avrupa şehirlerine götürüyorlardı. Bu durum Osmanlı sınırları içerisinde arz eksikliğine yol açıyor ve piyasa düzenin bozulmasına sebep oluyordu. Bunun yanında Avrupalı gemilere bağımlı kalmak gemi sanayisinin gelişimini olumsuz etkilemiş, dolayısıyla donanmanın ihtiyacı olan büyük gemilerin yerli üretimini engellemişti. Diğer taraftan, ulaşımda Avrupalı şirketlerden faydalanılması, Mısır'ın Batılı devletlerle doğrudan ticarî ilişkilere girmesine sebep olmuş, Mısır'ın kaynaklarından Osmanlı Devleti'nden çok Avrupalı büyük devletlerin fayda sağlamasının önünü açmıştı.⁵⁶¹ Mısır'ın uzun zamandan beri bağımsız bir ülke gibi hareket ediyor olması ve Osmanlı Devleti'nin bu durumdan rahatsız olduğu gerçeğinden hareketle Fransız yöneticiler, işgalin İstanbul'daki Osmanlı idarecilerini rahatsız etmeyeceği öngörüsünde bulunmuşlardı. Fransa, bir anlamda oraya Sultan'ın otoritesini sağlamlaştırmaya gidiyordu. Bu düşüncelerinde de haksız sayılmazlardı. Dışişleri Bakanı Talleyrand, 1798 yılı Ağustos ayında işgalin gerekçelerini İstanbul'a ilettiler. Osmanlı otoritesini tanımayan Memluklerin yok edilmesi, Osmanlı Devleti'nin de işine gelecekti. Fransa, Mısır için yıllık vergi ödemeyi bile teklif etmişti. Bu nedenle de Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya savaş ilan etmesi, Fransızları çok şaşırtmıştı. İşgal haberinin ulaşmasıyla birlikte İstanbul'da pirinç ve kahve fiyatları iki katına çıktı. Kötü ekonomik koşullar ve dinî referansları dayanak gösteren kamuoyu baskısı, Osmanlı Hükümetini Fransa'ya karşı tavır almaya zorluyordu. İngilizlerin Fransa donanmasını yok etmesi, İstanbul'da Fransa aleyhine bir hava yarattı. Sadrazam İzzet Ahmet Paşa ve Şeyhülislam, Fransız yanlısı oldukları gerekçesiyle görevden alınarak sürgüne gönderildi. 2 Eylül 1798 tarihinde Fransa'nın İstanbul Elçisi Ruffin tutuklanarak Yedikule zindanlarına gönderildi.⁵⁶²

Mısır'ın Fransa tarafından ele geçirilmesi bir Osmanlı toprağını ele geçirmekten çok daha fazla anlam içeriyordu. Burada hedef Osmanlı Devleti değildi. İngiltere ve Rusya, söz konusu işgalin amacının Akdeniz'in hâkimiyeti olduğunu çok iyi biliyorlardı.

⁵⁶⁰ Daniel Panzac, *Commerce et Navigation dans l'Empire Ottoman au XVIIIe Siècle*, Isis Press, İstanbul, 1996, s. 60-63.

⁵⁶¹ Şem'dânî-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.* s. 53 vd.

⁵⁶² Matthew Smith Anderson, *a.g.e.* s. 44.

Bu sebeple de Fransa'ya karşı harekete geçmekte hiç tereddüt etmediler.⁵⁶³ Mısır'ın işgal girişiminde esas sebep, Fransa'nın İngiltere ile olan rekabetiydi. Amerika kıtasında ve açık denizlerde İngiltere'ye karşı mücadelesinde yenilerek geri düşen Fransa, Akdeniz'de üstünlük elde etmeye çalıştı.⁵⁶⁴ Fransızların Mısır'daki önceliği, yönetimden Memlukleri uzaklaştırarak onların yerlerine Mısır'ın yerli halklarının ağırlıkta olduğu bir yönetim kurmaktı. Öncelikli politikalarının, "Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden alınarak Fransa'ya dâhil edilmesi" olmadığı anlaşılmaktadır. Esas amaç, yıllar içerisinde yerleşmiş olan İngiltere nüfuzunu ortadan kaldırmaktı.⁵⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin otoritesinin azalmış olması ve çok uzun süre geçmeden bir büyük güç tarafından ele geçirileceği öngörüldüğünden, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmediler. Osmanlı Devleti topraklarının bir başka büyük gücün eline geçmesinden ziyade Fransa'da bulunmasını tercih edebileceği Fransız karar alıcılar tarafından değerlendirilmiş olma ihtimali yüksek görünmektedir.⁵⁶⁶ Osmanlı Devleti'nin tepki göstermemesi için çok gayret ettiler. Napolyon, çıkarma harekâtından sonra İstanbul'a mektuplar göndermek suretiyle Osmanlı yönetimin harekâtla ilgili rızasını almaya çalışmıştı.⁵⁶⁷ Mısır'ın işgali sonrasında Osmanlı Devleti, Cezayir ve diğer iki ocağı Fransa'ya savaş ilan etmeye zorladı. Fransa, ocaklarla da iyi ilişkileri sürdürmek için gayret etti. Dışişleri Bakanı Talleyrand, ocaklarla iyi ilişkilerin devam ettirilmesinin Fransa çıkarları açısından önemini gösteren bir çalışmayı 1799 yılı temmuz ayında hükümete (Direktuar) sunmuştu. Sunumda Cezayir'in Fransa çıkarları açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştı. Cezayir ile aralarının bozulması; Kuzey Afrika kıyı şeridinin Fransa'nın düşmanları için bir sığınak olması, Mısır ile iletişimin zorlaşması, Cezayir tahılından mahrum kalınması ve yüzlerce yıldır faydalanılan imtiyazların İngilizlerin eline geçmesi gibi olumsuz sonuçlara sebep olabilirdi.⁵⁶⁸

⁵⁶³ Hüner Tuncer, "**Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878): Osmanlı'nın Kader Yılları**", Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 13-18.

⁵⁶⁴ Salma Arfaoui, **Akdeniz'de Bir Uluslararası Çekişme Alanı: Yedi Ada Sorunu (1797-1815)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 15.

⁵⁶⁵ Edouard Driault, **Napoleon'un Şark Siyaseti: Selim-i Salis, Napoleon, Sebastiani ve Gardane** (Çev. Köprülüzade Mehmet Fuad, Sadeleştiren: Selma Günaydın), TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 359

⁵⁶⁶ Enver Ziya Karal, **Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul, 1938, s. 4.

⁵⁶⁷ BOA. HAT 247. 13954. H-29.12.1213 (03 Haziran 1799).

⁵⁶⁸ Julie Kalman, *a.g.m.* s. 6.

Fransa'nın Mısır'ı işgali; İngiltere'ye, Fransa karşısında Cape St. Vincent zaferinden daha kalıcı üstünlük elde etmesini sağladı. Nil Savaşı, İngiltere'nin Akdeniz'deki en büyük deniz gücü olduğunu, Akdeniz'de çok belirleyici bir etkiye sahip bir güç olduğunu gösterdi. Bu muharebe gerçekleştiği esnada İstanbul'un haberi dahi olmaması dikkat çekicidir. Nil Deniz Savaşı, İngiltere'nin Fransa'ya karşı hem Akdeniz'de hem de Garp Ocakları üzerindeki Fransız üstünlüğüne son verme sürecinden çok önemli bir dönüm noktası oldu. Geçici olarak da olsa Akdeniz'deki Fransa donanması yok edilmiş, Fransız ordusu Mısır'da sıkıştırılmıştı. Nil Zaferi sonrasında Amiral Nelson, Haziran ayında Fransızlar tarafından ele geçirilmiş olan Malta'yı ablukaya aldı. Nil Savaşı sonrasında dört ay içerisinde Tüm Akdeniz'de dengeler İngiltere lehine değişti.⁵⁶⁹

Mısır Seferi süresince yaşananlar Fransa'nın denizlerde İngiltere ile baş edemeyeceğini anlamasına sebep oldu. Deniz aşırı planlar artık yapılmamalıydı. İngiltere donanması tüm kazanımları yok edebilecek potansiyele sahipti. Belki de bu yüzden Fransa, Amerika kıtasındaki Louisiana'daki topraklarını çok düşük bedelle ABD'ye devretti. Fransa Avrupa ve çevre kıtalarda kara kuvvetleriyle İngiltere ve diğer düşmanlarını alt etmeliydi.⁵⁷⁰ Harekâtın gidişatından; bu harekâtla Fransa'nın amacı, Doğu Akdeniz'de mutlak bir hâkimiyet kurmak suretiyle İngiltere'nin Akdeniz ve Hindistan'dan uzaklaştırması amaçlandığı anlaşılıyor.⁵⁷¹ Mısır'ın başarısız işgal girişimi, İngiltere'ye Fransa'ya karşı bir blok oluşturması için gerekçeler sundu. İşgal karşısında Cezayir ve diğer iki ocağın Fransa'ya savaş ilan etmesini istiyordu. Ocaklar, Osmanlı Devleti savaş ilan etmiş olsa dahi uzun yıllardır en yakın Batılı müttefikleri Fransa ile ilişkilerini koparmak istemediler. İngiltere, baskı uygulayarak ve kısmen güç kullanarak ocakların Fransa'ya savaş ilan etmesini sağladı. İngiltere, 1799 yılında -en azından resmi anlamda- Fransa ile savaş halinde olan ocaklardan hiç olmadığı kadar çok yararlandı.⁵⁷² 25 Haziran 1802 tarihinde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında imzalanan antlaşma ile Fransa, Mısır'ın Osmanlı toprağı olduğunu kabul etti. Bu antlaşma Osmanlı Devleti'ne tekrardan Fransa ile yakınlaşma verdi. Zira İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ortak politikalar benimsemeleri karşısında Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın

⁵⁶⁹ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 85 vd.

⁵⁷⁰ Ali Çimen, **a.g.e.** s. 312.

⁵⁷¹ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1940, s. 58.

⁵⁷² Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 86-91.

desteğine ihtiyacı vardı.⁵⁷³ Söz konusu barıştan sonra Fransa, yeniden özellikle Rusya ve Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunma politikasına yöneldi.⁵⁷⁴

Toulon'da yapılan askeri hazırlıklar esnasında Rusya yine İstanbul'u uyarmış ve bu hazırlıkların Mora ya da Arnavutluk sahilleri gibi bir Osmanlı toprağını işgal harekâtı için yapılacağını bildirmişti. Rusya, Fransa'nın Mora gibi önemli bir noktayı işgal ederek Osmanlı Devleti'ni müttefikliğe zorlamasını ve Rusya'ya karşı ortak hareket etmesinden çekiniyordu.⁵⁷⁵

Mısır'ın işgaline karar vermiş olmaları, Fransız yöneticilerin, artık Osmanlı Devleti'nin geri dönüşü olmayacak şekilde yıkılacağına kesin olarak inandıklarının bir göstergesiydi. Yapılacak taksimde gönüllerinden geçmekte olan Mısır ve Kuzey Afrika'yı diğer devletlere kaptırmamak amacıyla erken davranmak istemişlerdi. Akdeniz'deki bu önemli toprak parçasını ele geçirmek Fransa'ya çok fayda sağlayacaktı.⁵⁷⁶

1760'lı yılların ortalarından itibaren Fransa'nın önde gelen ticaret şirketleri, Mısır'ın işgal edilip o bölgede bir koloni kurulması gerekliliği konusunda tüm hükümetler nezdinde girişimlerde bulunuyorlardı ancak Fransız yöneticiler, Mısır'ın ele geçirilmesinin sağlayacağı ticarî gelirlerin, Osmanlı yönetimi ile arayı açmaya degecek bir önemde olmadığı gerekçesiyle bu önerileri kabul etmediler. Bu anlayış Fransız İhtilali sonrası göreve gelen ilk hükümetler için de geçerli oldu.⁵⁷⁷ 1798 yılındaki işgali, salt Napolyon ya da diğer Fransız yöneticilerinin kişisel ihtiraslarına indirgemek çok eksik bir değerlendirme olur. Fransa'da, özellikle 1763 yılında yaşanan büyük kayıptan sonra Mısır'ın ele geçirilmesi üzerine ciddi çalışmalar yapılmıştı.⁵⁷⁸

Fransa bir devlet politikası olarak, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Akdeniz'de koloni bulma çalışmaları başlatmıştı. Bu kapsamda, muhtemel koloni bölgeleri seçmek için bölgeye çok sayıda keşif ekipleri gönderildi. O yıllarda Fransa'nın bölgeye yönelik planları arasında Kızıl Deniz'e bir kanal açılması fikri de vardı. Ancak o yıllarda Osmanlı Devleti'nin tamamen yıkılması konusunda devletin net bir politikası

⁵⁷³ Yaşar Demir, *a.g.m.* (2013), s. 141.

⁵⁷⁴ Enver Ziya Karal, *a.g.e.* (1940), s. 46.

⁵⁷⁵ Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 59.

⁵⁷⁶ Marc Ferro, *a.g.e.* (2001), s. 122.

⁵⁷⁷ Alan Palmer, *a.g.e.* (2002), s. 93.

⁵⁷⁸ Süheyla Yenidünya Gürgen, *a.g.m.* s. 122.

henüz şekillenmemişti.⁵⁷⁹ Mısır'ın Fransa tarafından işgal edilmesinin önemli sonuçlarından biri de Memluklerin etkisizleşmesi oldu. İşgal sırasında yaşanan muharebelerde önemli sayıda savaşçı kaybeden bu zümrenin askerî gücünün azalması ve Mısır'ı koruyacak bir kabiliyete sahip olmamalarının açığa çıkmış olması, Mısır halkı nezdinde otoritelerini kaybetmelerinde etkili oldu. Memluklerden kalan bu boşluk, Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından dolduruldu ve Mısır-Osmanlı ilişkilerinin başka bir boyuta geçmesine vesile oldu.⁵⁸⁰ 1802 yılından sonra da Fransa'nın Mısır'a olan ilgisi kesilmedi. Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır Ordusu'nun ve devlet teşkilatının modernize edilmesi çalışmalarında en güçlü desteği veren Fransa, Mısır'da gittikçe artan bir nüfuza sahip oldu.⁵⁸¹ İhtilalin ilk yıllarında Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin birbirlerine zarar vermesini vesile olacağı nedeniyle açıkça olmasa da üstü kapalı olarak Fransız İhtilali'ne sempatiyle bakmıştı. Ancak Fransa'nın Adriyatik, Doğu Akdeniz ve Balkanlarda topraklar kazanması ve ilerleyen aşamada Mısır'ı işgal etmesi, ilişkilerin ciddi anlamda bozulmasına sebep oldu. Bu gelişmeler öncesi Osmanlı şehirlerinde devrimi tanıtan yayınlara ve faaliyetlere göz yumulurken, işgal sonrası İhtilal karşıtı propaganda faaliyetleri desteklenerek Fransa'ya karşı halkın tepki göstermesi amaçlandı.⁵⁸² İslam toprağı olan Mısır'ı işgal etmesi, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki nüfuz mücadelesine önemli bir zarar verdi. Sonraki yıllarda da bölgeden tamamen uzaklaştırılamamış olsa da bu olay, Fransa-İngiltere nüfuz mücadelesinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu.⁵⁸³

Fransa'nın Mısır Seferi yalnızca bir askerî harekât değil, aynı zamanda içerisinde bilim insanı, sağlık personeli, sanatçılar ve nitelikli işçilerin de olduğu çeşitli alanlardaki sivil unsurları da bulunduran topyekûn bir kolonileşme girişimiydi. Toulon'dan yola çıkan konvoy Paris'i Doğu Akdeniz'e taşıyordu sanki.⁵⁸⁴ Fransızlar, Kahire'de sivil bir yönetim teşkilatı oluşturdular. Tarım alanlarını sulama projeleri, hastaneler ve yeni değirmenlerinin inşa edilmesi, vergi toplama sisteminin güncellenmesi gibi, iyi niyetli her Osmanlı padişahının hayata geçirilmesinden memnun olacağı uygulamaları hayata soktular. Dindar Müslümanları rahatsız etmemeye azami özen gösterildi. Bu

⁵⁷⁹ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 338.

⁵⁸⁰ Sinan Yazıcı, **a.g.e.** s. 161.

⁵⁸¹ Yaşar Demir, *a.g.m.* (2013), s. 142.

⁵⁸² Bekir Günay, **a.g.e.** s. 3-10.

⁵⁸³ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 24.

⁵⁸⁴ Philip Dwyer, **a.g.e.** s. 343.

uygulamalarla Fransa hem yerel halkın hem de İstanbul hükümetinin dostluğunu ve desteğini almayı ummuştu. Bu girişimlerin her iki tarafta da olumlu karşılanacağını düşünüyorlardı. Ancak beklenen olmadı.⁵⁸⁵ Mısır'da Memluk yönetimine son verilecek fakat Osmanlı bağlılığı devam edecekti. Osmanlı vatandaşları eskiden olduğu gibi Mısır'ın imkânlarından istifade edebilecekler, hacca gidenler Mısır'ı kullanabileceklerdi. Eskiye göre tek fark, Mısır'ın iç ve dış politikası Fransa tarafından belirlenecekti. Buna göre, aslında Fransa'nın teklif ettiği durum Osmanlı yönetiminin beğeneceği bir durum vaat ediyordu ancak iki büyük sakınca, Osmanlı yönetiminin bu işgali kabul etmesini zora sokuyordu. Bunlardan birincisi; Osmanlı Devleti'nin; nüfusunun kahir ekseriyeti Müslüman olan büyük bir eyaletini elden çıkarmayı kabul etmesi büyük bir zayıflık göstergesi olacaktı. İkincisi, dış kaynaklı bir meselenin ortaya çıkmasına sebep olacaktı: Mısır gibi önemli bir bölgenin Fransızlara teslim edilmesi karşısında İngiltere, Rusya ve Avusturya, Mısır'a yakın önemde toprak parçaları talep edecekti. Bu noktada Fransızlar Mısır harekâtı ile ilgili olarak en büyük hatayı diplomatik alt yapının hazırlanması noktasında yaptılar. Diplomatik girişimlerle İstanbul yönetiminin oluru alınmadan askerî harekât başlatıldı. Bu eksiklik, devamında başka hataları da beraberinde getirdi.⁵⁸⁶

Fransa'nın Mısır seferi öncesi, Dışişleri Bakanı Talleyrand başkanlığında bir heyetin İstanbul'a gitmesi planlanmış fakat bu seyahat gerçekleşmemişti. Şayet söz konusu seyahat hayata geçirilmiş olsa ve Mısır Seferi öncesi Osmanlı Fransız ittifakı kurulmuş olsaydı, süreç çok farklı bir şekilde gelişebilirdi.⁵⁸⁷ Fransa'nın Mısır'ı işgal girişiminden en kazançlı çıkan devlet İngiltere oldu. Akdeniz hâkimiyeti açısından önemli bir bölge olan Malta adasına yerleşmiş, Mısır'da işgal öncesi var olan etkinliği daha da arttırmış, Hindistan'daki sömürgelerini sağlama almıştı.⁵⁸⁸

Mısır'ın yaşadığı tarihsel sürece bakıldığında, Fransa'nın bu işgalle aslında Osmanlı Devleti için de olumlu sonuçları olacak bir eyleme giriştiği söylenebilir. İngiltere, söz konusu işgal esnasında Fransa'yı Mısır'dan çıkarma girişimlerinde kendisine çok büyük faydalar sağladı. Osmanlı askerleri savaştı ama işin sonunda Mısır'ın gerçek sahibi İngiltere oldu. İngiltere bununla da yetinmeyip Garp Ocakları üzerindeki nüfuzunu arttırdı. Dolayısıyla söz konusu işgal esnasında Fransa ile diyalog

⁵⁸⁵ Alan Palmer, **a.g.e.** (2002), s. 94.

⁵⁸⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 55.

⁵⁸⁷ Alan Palmer, **a.g.e.** (2002), s. 97.

⁵⁸⁸ Yaşar Demir, *a.g.m.* (2013), s. 141.

yoluna gidilseydi, uzun vadede daha kazançlı anlaşmalar yapılma ihtimali olabilirdi. İngiltere'den başka; işgal esnasında aktif bir tutum sergileyen ve Fransa'ya karşı yapılan mücadeleye destek veren Rusya, sonraki dönemde Doğu Akdeniz'de önemli kazanımlar elde etti.⁵⁸⁹ Mısır işgali süresince Sultan III. Selim, çok sempati duyuyor olmasına rağmen Fransa'ya karşı çok net bir tavır aldı ancak 1802 yılında imzalanan Amiens Antlaşması⁵⁹⁰ sonrasında tekrardan Fransa dostluğuna yöneldi. İşgal esnasında el konulan Fransız malları iade edildi. Fransa'ya tanınmış ticarî ayrıcalıklar yenilendi. Fransız ticaret gemilerinin Karadeniz'de de faaliyet gerçekleştirebilme garantisi verildi.⁵⁹¹

Genel olarak bakıldığında Napolyon Bonaparte, yaptığı girişimlerle Avrupa ve Akdeniz genelinde geri dönüşü olmayan değişikliklere sebep oldu. Mısır Seferi, Napolyon'un Akdeniz'de yaşattığı büyük dönüşümlerin⁵⁹² ilk girişimlerinden biriydi. Mısır Seferi, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki hak iddiasının ilk somut başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁹³ İlerleyen süreçte başta İngiltere olmak üzere diğer emperyal güçlerle Kuzey Afrika'da güç mücadelesi içerisinde olmuşlardır.

2.4. Napolyon Savaşları (1803-1815 Yılları)

Fransa'da 23 Ağustos 1799 tarihinde Napolyon liderliğinde gerçekleştirilen askerî darbe ile Direktuar hükümetine son verildi.⁵⁹⁴ Napolyon'un iktidara geldiği 1799 yılında, Mısır'ın işgali nedeniyle, İngiltere, Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla oluşan koalisyonla mücadele etmesi gerekiyordu. Bu koalisyondan ilk ayrılan Avusturya oldu. Fransa ile Avusturya arasında 1801 yılında imzalanan Luneville Antlaşması ile Avusturya yenilgiyi kabul etmişti. Fransa karşısındaki koalisyonların kısa

⁵⁸⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 4.

⁵⁹⁰ 1801 yılı Nisan ayında Rusya Çarı I. Pavel Petroviç öldürüldü ve yerine oğlu I. Aleksandr Pavloviç getirildi. Yeni çarı iktidara getirenler büyük arazi sahipleriydiler ve İngiltere yanlısıydılar. Ürünlerini İngiltere'ye satarak büyük paralar kazanıyorlardı. Kendisini iktidara getirenlerin düşünceleri yönünde hareket etmekten başka bir seçeneği olmayan I. Aleksandr, İngiltere yanlısı bir politika izlemeye başlamasıyla Fransa'nın İngiltere'ye karşı kurmayı planladığı ittifak planları boşa çıktı. Bu şartlar altında taraflar bir barış antlaşması imzalama noktasına geldiler. Süreç sonunda 25 Mart 1802 tarihinde Amiens Barış Antlaşması imzalandı. Bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.* (1940), s. 45.

⁵⁹¹ Alan Palmer, **a.g.e.** (2002), s. 100.

⁵⁹² Faruk Tabak, **a.g.e.** s. 33.

⁵⁹³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.** s. 4.

⁵⁹⁴ George Rude, **a.g.e.** s. 187.

sürede dağılmasında askerî sebeplerin yanında, koalisyonu oluşturan devletler arasında tam bir amaç birliğinin oluşturulamamış olması da önemli bir etkendi.⁵⁹⁵

İngiltere ve Fransa arasında 27 Mart 1802 tarihinde imzalanan Amiens Antlaşması⁵⁹⁶ ile Fransız Devrim Savaşları sona erdi ve bir süreliğine de olsa Avrupa'da savaşların olmadığı bir dönem başladı. Bu barış ortamında Napolyon iktidarı tamamen kontrolü altına alarak bir tek adam rejimi kurdu.⁵⁹⁷ 2 Ekim 1804 tarihinde alınan bir kararla Napolyon Fransa İmparatoru olarak ilan edildi.⁵⁹⁸ Amiens Antlaşması ile her iki taraf da tavizler vererek bir orta yol bulunmuştu ancak verilen sözler tutulmadı ve bir yıl sonra ilişkiler yine gerginleşti.⁵⁹⁹ Bu defa, Fransa karşısındaki koalisyon; Rusya, İngiltere ve Avusturya'dan oluşuyordu. 6 Kasım 1804 tarihinde Rusya ile Avusturya arasında, 11 Nisan 1805 tarihinde de Rusya ile İngiltere arasında ittifak antlaşmaları imzalandı.⁶⁰⁰ İngiltere ve Fransa arasında 1803 yılının Mayıs ayında yeniden savaş patlak verince, Avrupalı devletlerin Garp Ocakları'na olan politikaları değişti. Savaşın başlamasıyla birlikte söz konusu devletler için Ocaklar bir tehdit unsuru olmaktan, müttefikliği kazanılması gereken bir güç odağına dönüşmüşlerdi.⁶⁰¹

Napolyon, imparatorluğunu ilan ettikten sonra ülke sınırları içerisinde arzu ettiği huzur ortamını sağlayamadı. Özellikle muhafazakâr nüfusun fazla olduğu bölgelerde Napolyon'a ve İhtilal fikirlerine karşı ciddi bir rahatsızlık vardı. Napolyon ile Papa Pius arasındaki ilişkiler; 1804 yılında imparatorluk taç giyme merasiminden itibaren kötüleşmeye başlamıştı ve 1809 yılında Papalığa ait toprakların ilhak edilmesi ile tamamen kopmuştu. Napolyon aforoz edilmiş, Napolyon da Papa'yı hapse attirmişti. Diğer taraftan, Fransa işgali altındaki topraklarda milliyetçi ayaklanmalar meydana geldi. Bunlardan en etkilileri Heidelberg merkezli Alman eyaletlerin çıkardıkları isyan hareketleriydi. Öte yandan, 1807 yılına kadar yapılan savaşlarda Fransa'ya karşı art arda

⁵⁹⁵ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s 177.

⁵⁹⁶ Amiens Antlaşmasında Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere yönelik maddeler olsa da iki ülke arasında ayrı bir antlaşma imzalandı. Buna göre Mısır'ın Osmanlı toprağı olduğu kabul ediliyor, Fransa Yedi Adalarından çekiliyor ve Osmanlı toprak bütünlüğünü kabul ettiğini ilan ediyordu. Buna mukabil Fransa 1740 yılı antlaşmasıyla elde etmiş olduğu ticarî ayrıcalıklarını yeniden elde ediyor, buna ek olarak Karadeniz'de ticarî faaliyet gösterme hakkı kazanıyordu. Bu antlaşma ile Fransa'nın Osmanlı Devleti ile sınırdaş olma durumu sona ermiş oldu. Osmanlı Devleti sınırdaş olmayı kendisine bir tehdit olarak gördüğünden yeni durum olumlu bir gelişme olarak kabul edilmişti. Bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.* (1940), s. 45.

⁵⁹⁷ Ali Çimen, **a.g.e.** s. 312.

⁵⁹⁸ Alphonse Aulard, **a.g.e.** s. 1073 vd.

⁵⁹⁹ John Merriman, **a.g.e.** s. 545-548

⁶⁰⁰ Stephen Lee, **a.g.e.** (2010), s. 30-33.

⁶⁰¹ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 265.

yenilgiler alan başta Avusturya olmak üzere Rusya ve Prusya, kaybettikleri toprakları geri almak için hazırlık içerisindeydi.⁶⁰² Kuzey Afrika limanları Napolyon Savaşları süresince tüm taraflar için çok önemli bir lojistik destek merkezi konumunda oldu.⁶⁰³ Avrupa'nın dışına taşmış olan Napolyon Savaşları süresince tarafsız kalma yönünde bir dış politika takip etmeye özen gösteren Osmanlı Devleti, Cezayir'in de aynı şekilde tarafsız kalmasını sağlamıştı.⁶⁰⁴

İhtilal Savaşları süresince denizlerde yapılan savaşlarda İngiltere, Fransa'ya kesin bir üstünlük sağladı. 1793 yılından 1803 yılına kadar Fransa, deniz araçlarının yarısından fazlasını kaybetti.⁶⁰⁵ Denizlerde İngiltere'ye karşı yenilgi alan Napolyon, kara kuvvetleriyle tüm Avrupa'yı ele geçirerek baş düşmanı İngiltere'yi alt etme planı yaptı. İngiltere; Rusya, Avusturya, İsveç ve Napoli Krallığı'nı yanına alarak III. Koalisyon'u oluşturdu. Fransa bu koalisyonu karada yenmeliydi. 2 Aralık 1805 tarihinde meydana gelen Austerlitz savaşında Rus-Avusturya ordularını kesin bir yenilgiye uğrattı. Bu muharebe sonrasında Avusturya III. Koalisyon'dan ayrılmak zorunda kaldı. Fransızlar; 1806 yılında Jena Auerstad savaşıyla Prusya'yı, 1807 yılında Friedland savaşıyla da Rus ordusunu yenilgiye uğrattılar. Rusya ve Prusya'yı devre dışı bırakınca sıra İngiltere'ye gelmişti. İngiltere'yi ekonomisine darbe vurmak için "*Système Continental*" ismini verdikleri planı devreye soktular. Bu plan başarıyla hayata geçirilirse İngiltere'nin Avrupa ile tüm ticaret ilişkisi kopacak, ekonomisi çok ciddi bir darbe alacaktı. Avrupa'nın tüm limanları İngiltere ve hatta onunla iş birliği yapan devletlere kapatılacaktı. Bu planı devreye sokabilmek için Portekiz'in de işgal edilmesi gerekiyordu. Portekiz'i İspanya'nın yardımıyla işgal ettiler. Napolyon, sonrasında arzularına yenilerek eski müttefiki İspanya'yı da işgal ederek kardeşi Joseph'i İspanya tahtına yerleştirdi. İspanya halkı direniş gösterdi ve uzun sürecek İspanya Bağımsızlık Savaşı başladı. 1812 yılında Moskova'ya düzenlenen sefer Napolyon İmparatorluğu için sonun başlangıcı oldu.⁶⁰⁶

Napolyon kuvvetleri Rusya Seferi süresince ciddi darbeler aldıktan sonra dönüşünde müttefik devletler (İngiltere, Avusturya, Rusya, Prusya, İsveç, Danimarka)

⁶⁰² Todd Fisher, **The Napoleonic Wars, The Empires Fight Back 1808-1812**, Fitzroy Dearborn Publishers, New York, 2001, s. 11 vd.

⁶⁰³ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 11.

⁶⁰⁴ BOA.AE.SMHD.II. 119.9970., H-10.01.1228 (13 Ocak 1813).

⁶⁰⁵ Edward Spiers, **a.g.e.** s. 79

⁶⁰⁶ Ali Çimen, **a.g.e.** s. 316.

Fransa'ya karşı 6'ncı Koalisyonu kurarak güçlü bir ordu oluşturdular ve Fransa'ya barışı kabul ettirene kadar mücadelelerine karalılıkla devam edeceklerini ilan ettiler.⁶⁰⁷ Leipzig Muharebesi⁶⁰⁸ sonrası dönemde hızla Fransa içlerine ilerleyen müttefikler, Fransa'yı barışa zorladılar. Fransa Parlamentosu barış teklifini kabul etti. 6 Nisan 1814 tarihinde Napolyon iktidardan indirildi⁶⁰⁹ ve 11 Nisan 1814 tarihinde imzalanan Fontainebleau Antlaşması ile Bourbon hanedanından XVIII. Louis, Fransa Kralı olarak kabul edildi. 30 Mayıs 1814 tarihinde de Paris Barış Antlaşması imzalanarak 6'ncı Koalisyon savaşları sona erdi.⁶¹⁰ Napolyon Savaşların sona ermesinin, Garp Ocakları için sonun başlangıcı olduğu yönünde genel bir inanış vardır. Uzun yıllar süren savaşın bitmesi ve Viyana Kongresi, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı büyük devletlerin korsanlığa olan yaklaşımlarının değişmesine sebep oldu.⁶¹¹

2.5. ABD'nin Garp Ocakları ile Silahlı Mücadeleye Girmesi (1801-1805)

Thomas Jefferson'un 4 Mart 1801 tarihinde başkan olarak seçilmesinden sonra ABD'nin Garp Ocakları politikasında ciddi değişiklikler oldu. Jefferson, ocaklarla bir uzlaşmaya varmanın tek yolunun güç kullanmak olduğuna inanıyordu.⁶¹² Karşılıklı imzalanmış antlaşmalar olmasına rağmen ABD gemilerine karşı korsan saldırılar devam ediyordu. ABD Kongresi, söz konusu saldırıların sona erdirilmesi için Akdeniz'e askerî kuvvet gönderme kararı aldı. ABD Donanması 1 Temmuz 1801 tarihinde Cebelitarık Boğazı'ndan geçiş yaptı. O sırada Trablus'ta iki ABD gemisi rehin olarak bekletiliyordu. ABD'liler, korsanların Atlantik'e açılmalarını önlemek amacıyla Philadelphia adlı büyük savaş gemisini Cebelitarık'ta bırakarak yollarına devam ettiler. ABD birliği ilk olarak Cezayir'e uğradı. Dayı'dan ABD ile barış antlaşmaları imzalamaları için diğer

⁶⁰⁷ BOA. HAT. 962 41199, H-29.12.1228 (23 Aralık 1813).

⁶⁰⁸ "Milletler Savaşı" olarak da adlandırılan Leipzig Muharebesi 16-19 Ekim 1813 tarihleri arasında günümüz Almanya sınırları içerisinde bulunan Leipzig bölgesinde meydana geldi. Çar I. Alexander ve Avusturyalı Mareşal Karl von Schwarzenberg komutasındaki Rusya, Avusturya, Prusya ve İsveç'ten oluşan müttefik orduları İmparator Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusunu (Grande Armée) net bir yenilgiye uğrattılar. Fransız ordusu içerisinde Polonyalı, İtalyan ve Alman birlikler de bulunmaktaydı. Savaş sonunda Napolyon Fransa içlerine çekilmek zorunda kaldı. Galibiyetle birlikte moral ve motivasyon kazanan müttefik devletler daha emin adımlarla Fransa içlerine ilerlediler. Bkz. BOA. HAT. 1183 46696 H-29.12.1228 (23 Aralık 1813), BOA. HAT. 960 41184 H-29.12.1228 (23 Aralık 1813).

⁶⁰⁹ BOA. HAT. 1285 49833 H-12.05.1229, H-29.12.1229 (2 Mayıs 1814).

⁶¹⁰ Câbî Ömer Efendi, **a.g.e.** s. 96.

⁶¹¹ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 223.

⁶¹² Abdullah Erdem Taş, *a.g.m.* s. 102.

ocak beyleriyle arabuluculuk yapması istendi. Dayı'nın, yapacağı arabuluculuk karşılığında para talep etmesi, ABD'lilerin meseleye barışçıl bir çözüm bulma beklentilerini tamamen ortadan kaldırdı. ABD donanması Cezayir'den ayrılarak Tunus'a hareket etti. Tunus'ta Hamuda Paşa ile yapılan görüşmelerde, yakın zamanda kendisine hediyeler ulaştırılacağı sözü verilmek suretiyle dostluğu kazanılmaya çalışıldı. Bir süredir ABD'ye karşı soğuk duran Hamuda Paşa, söz konusu görüşmeden sonra yumuşamış ve ABD'yi artık dost kabul ettiğini beyan etmişti. Sonrasında, ABD savaş gemileri 24 Temmuz 1801 tarihinde Trablusgarp açıklarına ulaştı. ABD'liler, Danimarka'nın Trablusgarp Elçisi Nissen aracılığıyla Trablus Beyi ile bir antlaşmaya varmaya çalıştılar. Bey'in iki şartı vardı. Birincisi, bundan böyle ABD – Trablusgarp ilişkilerinde Cezayir Dayısı arabuluculuk yapmayacak, ikincisi, ABD'lilerin o tarihe kadar kendilerine sunmuş oldukları hediye den daha fazla verilecekti. Şartları ağır bulan ABD'liler, Bey'i ikna etmek için ufak çaplı da olsa güç kullandılar. Trablus denizden kuşatıldı ve birkaç adet Trablus gemisi ele geçirildi. ABD Donanmasının 1801 yılında Trablus'a karşı düzenlediği bu askerî harekât, kesin bir barış antlaşması yapılmasını sağlamaya yetmedi ancak artık bazı şeylerin değiştiğini göstermişti. Bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, ABD istenilen her tavizi vermeyecekti.⁶¹³

1802 yılında ABD Akdeniz Kuvvetleri Komutanlığına Richard Dale'nin yerine Richard Valentine Morris atandı. O yıl da kuşatma devam ettirilerek Trablus kıyıları bombalandı fakat bir antlaşma imzalanmasını sağlanamadı.⁶¹⁴ O dönem “Bey” olan Yusuf Paşa, Trablusgarp'ı 1762 yılından 1790 yılına kadar yöneten Karamanlı Ali Paşa'nın küçük oğlu idi. Ali Paşa'nın vefatı sonrasında bir kardeşini öldürten Yusuf, eyaletin başına geçmeyi başarmıştı. Diğer kardeşi Hamid öldürülme korkusuyla yurt dışına kaçmıştı. ABD donanmasının Trablusgarp ablukasını devam ederken Tunus'ta bulunan ABD elçileri Eaton ve Cachcart, Trablusgarp Beyi Yusuf Paşa'yı devirerek yerine Tunus'ta sürgün hayatı yaşayan kardeşi Hamid'i geçirmek için bir takım gizli faaliyetler içerisine girdiler. Hem diplomatik hem de askerî alandaki girişimlere rağmen ABD ve Trablusgarp ilişkilerindeki çıkmazlar 1802 yılında da bir değişiklik göstermeden devam etti.⁶¹⁵

⁶¹³ Akdes Nimet Kurat, “Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri s. 200 vd.

⁶¹⁴ Abdullah Erdem Taş, s. 103.

⁶¹⁵ Akdes Nimet Kurat, “Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri, s. 202.

Komodor Richard V. Morris, 1803 yılında görevden alınarak Akdeniz'deki deniz kuvvetinin komutanlığına Komodor Preble getirildi.⁶¹⁶ Akdeniz'deki donanma takviyeleriyle güçlendirildi. Yeni gönderilenler arasında 1800 yılında İstanbul'a zorunlu bir ziyaret yapmış olan William Bainbridge'nin komuta ettiği, üzerinde 35 adet top bulunan "Philadelphia" adlı savaş gemisi de vardı. Diğer taraftan diplomatik girişimleri yönetmesi amacıyla Cezayir Elçisi Albay Tolibar Lear'a her üç ocakla da müzakere yapma yetkisi verildi.⁶¹⁷ William Bainbridge komutasındaki Philadelphia savaş gemisi ve ondan daha küçük boyutta bir gemi olan Vixen, 7 Ekim 1803 tarihinde çevre emniyeti alma amacıyla Trablusgarp açıklarına gönderildi. Philadelphia, Trablusgarp'a ait gemileri takip ederken sahile çok yaklaştığı için 31 Ekim 1803 tarihinde karaya oturdu. Tüm uğraşlarına rağmen ABD askerleri gemiyi hareket ettiremediler. Durumu fark eden Trabluslular, Philadelphia'yı sararak Kaptan Bainbridge dâhil 307 personeli esir aldılar.⁶¹⁸ ABD donanmasının gururlarından biri olan Philadelphia'nın ele geçirilmesi, Yusuf Paşa'nın pazarlık gücünü arttı. Üç ay önce 500.000 dolar peşin ve yıllık 20.000 dolar vergi isteyen Yusuf Paşa, istediği miktarı 3.000.000 dolara yükseltti.⁶¹⁹ Philadelphia gibi bir savaş gemisinin Trablusluların elinde kalması ABD'liler tahammül edemeyeceği bir durumdu. Geri alınamayacaksa bile imha edilmeliydi. Bu amaçla, o sıralar genç bir teğmen olan Stephen Decatur komutasında bir tim görevlendirildi. Philadelphia, 16 Şubat 1804 gecesinde yakıldı.⁶²⁰ 1804 yılı yazı boyunca deniz ablukasını devam ettiren Komodor Preble komutasındaki ABD filosu, bölgede kontrolü tamamen ele geçirmişti. Temmuz ayında yapılan deniz muharebeleri sonucunda üç tane Trablus gemisinin ABD'lilerin eline geçmesi, Trablusluların barışa olan eğilimlerini arttırdı. Yusuf Paşa'nın talep ettiği miktar 150.000 dolara kadar inmişti. Buna karşılık ABD'liler en fazla 120.000 dolar ödeyebileceklerini bildirdiler. O günlerde Tunus Ocağı da değişik talepler gündeme getirmeye başlamıştı. ABD donanmasının Akdeniz'de olmasına rağmen Garp Ocakları ile ABD'nin istediği koşullarda bir antlaşma bir türlü yapılamıyordu. Diğer taraftan, kullanılamaz hale getirilmiş olan Philadelphia savaş gemisinin mürettebatının hâlâ Trablus'ta esir olması ABD'nin pazarlık gücünü zayıflatıyordu.⁶²¹

⁶¹⁶ Abdullah Erdem Taş, s. 104.

⁶¹⁷ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri" s. 203.

⁶¹⁸ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 261.

⁶¹⁹ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", s. 203.

⁶²⁰ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 262.

⁶²¹ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", s. 204.

Tunus Elçisi General William Eaton tarafından tasarlanan Yusuf Paşa'yı farklı yollardan devirme planı tekrar ele alınmaya başlandı. 23 Şubat 1804 tarihinde Eaton ile Yusuf Paşa'nın kardeşi Hamid arasında bir anlaşma imzalanmış, ABD ordusunun da yardımıyla Hamid'e bağlı kuvvetlerin Trablus'u ele geçirme planı üzerinde uzlaşmıştı. Eaton ve Hamid, Mısır civarında toplayabildikleri 500 kişilik bir kuvvetle Trablusgarp'a karşı bir askerî harekâta başladı. Söz konusu birlik içerisinde az sayıda da olsa ABD vatandaşı da bulunuyordu. Yeni oluşturulmuş ve eğitimi zayıf askerlerden müteşekkil olmasına rağmen General Eaton komutasındaki toplama birlik, 850km'lik çölü geçmeyi başardı ve kimsenin beklemediği bir anda, 29 Nisan 1804 tarihinde Derne'yi ele geçirdi. ABD donanmasının desteği, Derne'nin düşmesini kolaylaştırmıştı. Fakat tam bu günlerde Thomas Lear'ın, Trablusgarp Beyi Yusuf Paşa ile bir antlaşma imzaladığı haberinin gelmesi, General Eaton'un Kuzey Afrika Harekâtı'nın planlanandan kısa sürede sonlandırmasına sebep oldu.⁶²²

1804 yılında ABD'nin Akdeniz'deki deniz kuvvetlerinin komutanlığına Komodor Samuel Barron getirildi.⁶²³ Trablus'a uygulanan deniz ablukasını devam ettiren ABD'liler bir yandan da Fransa ve İspanya elçilerinin arabuluculuğunda bir barış antlaşması imzalamaya çalışıyorlardı. Thomas Lear 18 Mayıs 1805 tarihinde müzakereler için Trablusgarp'a gitti. Bu arada 300 ABD'li esirden 5'i vefat etmiş 5'i de Müslümanlığı kabul ederek kurtulmuştu. Trablusluların elinde kurtarılmayı bekleyen 290 esir bulunmaktaydı. Bahse konu 290 esir için yapılan uzun pazarlıklar sonunda 60.000 dolar ödeme yapılması üzerinde anlaşma sağlandı. Antlaşma, 4 Haziran 1805 tarihinde imzalandı. ABD ile Trablus Ocağı arasında 1801 yılından beridir devam etmekte olan savaş durumunu bitiren bu antlaşma ile 290 esir serbest bırakıldı. Yusuf Paşa ve Ocak Divanı tarafından 10 Haziran 1805 tarihinde onaylanan antlaşma, ABD Senatosu tarafından 12 Nisan 1806 tarihinde onaylandı. Yusuf Paşa ile bir antlaşma imzalandığı için Hamid ile yapılan iş birliği de kendiliğinden sonlanmış oldu. 1805 yılı Haziran ayında imzalanan bu antlaşma, ABD'liler açısından Garp Ocaklarıyla 1796 yılında imzalanan önceki antlaşmadan çok daha kazançlı idi. Bir öncekinden farklı olarak ABD artık "*The Most Favored Nation (En Çok Desteklenen Milletlerden)*" statüsüne alınmış, ABD

⁶²² Akdes Nimet Kurat, "*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri*", s. 204.

⁶²³ From Thomas Jefferson to Samuel Barron, 31 May 1804, Founders Online, National Archives, <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-43-02-0405>. Erişim tarihi: 07.11.2021 [Original source: The Papers of Thomas Jefferson, Cilt: 43, 11 Mart-30 Haziran 1804, (Edt. James P. McClure), Princeton, Princeton University Press, 2017, s. 514 vd.

vatandaşlarına çeşitli ayrıcalıklar verilmişti. Cezayir dayısının “*garantör*” statüsünün olmaması da diğer taraftan, Trablusgarp için olumlu bir gelişmeydi. Her ne kadar kesin bir zafer kazanılmamış olsa da ABD’nin Akdeniz’de bir harekât gerçekleştirebilmiş olması, ABD’nin Kuzey Afrika’daki nüfuzunun artmasını ve Akdeniz ülkeleriyle yaptığı ticaretin gelişmesini sağladı.⁶²⁴

⁶²⁴ Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 205-206.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: VİYANA KONGRESİ SONRASI AKDENİZ VE CEZAYİR'İN İŞGALİ

Napolyon savaşları sonunda oluşan otorite boşluğu, Akdeniz’de korsanlık faaliyetlerinin artmasına sebep oldu. Artan korsanlık faaliyetleriyle birlikte, Batı dünyasında kölelik karşıtı düşünce de güç kazanmaya başladı.⁶²⁵ Güçlü donanması ve ekonomisiyle 1815 yılı sonrası dönemde Akdeniz’de düzen sağlayıcı devlet konumuna gelen İngiltere, korsanlık karşıtı bir politika benimsedi.⁶²⁶ Ancak uluslararası anlaşmalarda alınan tüm kararlara ve benimsenen ortak ilkelere rağmen, korsanlık ve bunun kaynağı olan Garp Ocakları, Akdeniz’de var olmaya devam ettiler. Büyük devletler, 1830 Fransız işgaline kadar Akdeniz politikalarını belirlerken Garp Ocakları’nı dikkate almaya devam etmek zorunda kaldılar.⁶²⁷ 1815 yılına kadarki süre içerisinde Cezayirli korsanlar İngiltere ve Fransa dışında, İspanya, Portekiz, Prusya, Hollanda, Danimarka, Rusya ve ABD gemilerine fırsat buldukça saldırmaya devam ettiler. Korsanların saldırılarına karşı koyabilecek donanıma sahip Fransa ve İngiltere gemilerine saldırmamaya özen gösteriyorlardı.⁶²⁸ 1815 yılı sonrasında İngiltere ciddi ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kaldı. Napolyon Savaşları sebebiyle yapılan harcamalar nedeniyle devletin borcu 861 milyon sterline ulaştı. İngiltere’nin yıllık gayrisafi milli hasılasının (300 milyon sterlin) yaklaşık üç katı olan bu miktar, İngiltere’nin acil tedbir almasını gerektiriyordu.⁶²⁹ Bu dönemde İngiltere, Akdeniz’de işgaller gerçekleştirip doğrudan kendine toprak bağlamak yerine kendisine biat eden yerel yönetimlerin varlıklarını güçlendirmesi yönünde bir politika takip etti. Askeri gücünü önemli ölçüde kaybetmiş olan Fransa ise İngiltere karşıtı devlet ve oluşumları elinden geldiğince destekleyerek İngiltere’yi dizginlemeye ve kendine alan açmaya çalıştı. Hem İngiltere hem de Fransa Akdeniz ve Afrika’daki Osmanlı toprakları üzerinde güçlü bir Osmanlı otoritesi istemiyorlardı. Bu noktada aynı politikayı benimsemişlerdi.⁶³⁰

⁶²⁵ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 12.

⁶²⁶ Yıldız Çalikkılıç, *a.g.t.* s. 26.

⁶²⁷ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 12.

⁶²⁸ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz’de Korsanlık...** s. 267.

⁶²⁹ William Rubinstein, **Britains’s Century A Political and Social History 1815-1905**, Oxford University Press, London, (t.y.), s. 7.

⁶³⁰ Yıldız Çalikkılıç, *a.g.t.* s. 26.

Napolyon Savaşlarının bitmesi, garp ocakları için bir devrin kapanmasının başlangıcı oldu. Savaşlar süresince hem yiyecek maddeleri ihracından hem de korsanlık faaliyetlerinden önemli bir gelir elde ettiler. Viyana Kongresi sonrası oluşan Akdeniz'deki barış ortamı, her iki kalemin de ciddi manada azalmasına sebep oldu. Bölgedeki İngiliz birliklerinin sayısı azalmış, dolayısıyla İngiltere'nin erzak ihtiyacı azalmıştı. Çok yoğun bir ilişki devam ederken İngiltere'nin birdenbire Cezayir ve diğer ocaklara karşı düşmanca bir tutum alması, hiç beklenmeyen bir politika değişikliği oldu.⁶³¹ Bu politik değişimin İngiltere açısından gerekçelerine yeterli cevap verebilmek için Viyana Kongresi ve sonrasındaki gelişmeleri genel hatlarıyla değerlendirmek bu hususta bazı tespitlere ulaşmamızı kolaylaştırabilir.

3.1. Viyana Kongresi Sonrası Akdeniz

Viyana Kongresi, Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da yaşanan savaş dönemini bitirmek amacıyla planlanmıştı. Katılımcılar, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan sarsıcı etkinin izlerini ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bir askerî güç ve ondan da tehlikeli olarak düzen değiştirici akımların kaynağı olan Fransa'nın bir daha Avrupa düzenine zarar vermeyecek şekilde bir kalıba sokulması gerekiyordu.⁶³² Kongre devam ederken, Akdeniz'de kalıcı bir düzenin oluşturulması amacıyla Cezayir ve diğer iki ocağın işgal edilerek tamamen ortadan kaldırılması yönünde görüşler de öne sürüldü⁶³³ ancak neticede katılımcı devletler böyle bir karar alamadılar. Akdeniz'de kalıcı bir düzenin oluşturulması yönünde ortak adımlar atılması gerekliliği, Kongre sürecinde üzerinde mutabık kalınan konular arasındaydı. Kongre'de alınan tüm kararların koordinatörü ve garantörü olarak İngiltere öne çıktı. Viyana Kongresi sonrası dönemde İngiltere'nin çok güçlenmesi ve Fransa'nın da tam tersi şekilde kısıtlanması, Akdeniz'de yapay bir dengenin kurulmasına sebep olmuştu. Bu oluşan düzenin uzun süre devam ettirilmesi kolay değildi.⁶³⁴

⁶³¹ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 230-259.

⁶³² John Morris Roberts, **a.g.e.** s. 738.

⁶³³ BOA.HAT 457 22537, H-03.04.1231 (3 Mart 1816).

⁶³⁴ Yıldız Çalıklılıç, *a.g.t.* s. 26.

3.2. ABD-Cezayir Savaşı (1815-1816)

ABD ile İngiltere arasında ortaya çıkan ihtilaf sebebiyle, 1807-1815 yılları arasında ABD ticaret gemileri Akdeniz’de saldırıya açık şekilde hareket etmek zorunda kaldılar. 1805 yılında Cezayir Dayısı seçilen Ali Paşa (1805-1808), göreve geldiği ilk zamanlarda, vergilerini ödemede geciktikleri gerekçesiyle ABD’ye yönelik olumsuz kararlar almayı düşünmüşse de ilerleyen aylarda ödeme yapılınca, Cezayir ile ABD arasındaki ilişkiler, Dayı Ali Paşa’nın görevde olduğu süre boyunca iyi bir şekilde devam etti.⁶³⁵ Osmanlı Devleti, Cezayir ve ABD arasındaki sorunların barışçıl şekilde çözülmesi yönünde bir politika izliyordu. İki ülke arasında krize neden olabilecek konularda İstanbul idaresi, doğrudan müdahalede bulunmaktan da geri kalmıyordu.⁶³⁶ 1812 yılında Cezayir ile ABD arasında bir uzlaşmaya sağlandıysa da devam eden yıllarda Cezayirli korsanlar ABD ticaret gemilerine saldırmaya, personelini fidye amacıyla esir almaya devam ettiler. ABD ekonomisinde büyük zararlara sebep olan Cezayirli denizcilerin bu fiilleri ülke genelinde büyük rahatsızlık yaratıyordu.⁶³⁷ ABD ile var olan antlaşmadan ayrılmak için fırsat arayan Cezayirli yöneticiler, 1812 yılında İngiltere ile ABD arasında çıkan savaşı bahane göstererek Akdeniz’de faaliyet gösteren Edwin adlı ABD ticaret gemisine el koyarak personelini rehin aldılar. Bu gelişme karşısında ilk etapta bir aksiyon alamayan ABD Yönetimi, İngiltere ile 1814 yılı Aralık ayında barış antlaşması imzalanması sonrasında, kendileri için Akdeniz’de güvenliğin sağlanması noktasında kesin bir sonuca ulaşmak amacıyla harekete geçti.⁶³⁸

Cezayirli korsanlar yalnızca ABD’nin değil Avrupalı birçok devletin ticaret gemilerine saldırmaya devam ediyor ve dolayısıyla bu ülkelerde de ciddi rahatsızlık duyulmasına sebep oluyorlardı. Uluslararası ortamda ihtiyacı olan desteği bulan ABD Kongresi, rehinelere kurtarmak ve uzun yıllardır Cezayir’e ödedikleri vergiye son vermek amacıyla Akdeniz’e iki deniz filosu göndermeye karar verdi. Filolardan birinin komutanlığına daha önce George Washington gemisiyle İstanbul’u ziyaret eden ABD’li Komodor William Bainbridge, diğerinkine ise Komodor Stephen Decatur atandı. Her

⁶³⁵ Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 209.

⁶³⁶ Cezayir - ABD ilişkilerinin barışçıl devam etmesi gerektiği 1811 yılında Cezayirli korsanlar tarafından el konulan bir ABD ticaret gemisinin iadesi için İstanbul’dan yardım talep edilmişti. Bkz. BOA.HAT 245 13782, H-25.02.1226 (21 Mart 1811).

⁶³⁷ Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 210.

⁶³⁸ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz’de Korsanlık...** s. 269.

iki komutana da barış antlaşması imzalama yetkisi verilmişti.⁶³⁹ Askerî harekât göze alınmış olmasına rağmen herhangi bir çatışma olmadan bir barışa ulaşılabilmesi amacıyla, Başkan James Madison ve Dışişleri Bakanı James Monroe imzalarıyla Dayı Hacı Ali Paşa (1809-1815)'ya bir mektup gönderdiler. Söz konusu mektup, Komodor Stephen Decatur komutasındaki iki filodan oluşan donanma tarafından Cezayir'e ulaştırıldı.⁶⁴⁰ Bu arada, ABD'nin söz konusu iki filosunun Akdeniz'e gireceği istihbaratını alan Hamid Reis (Hamido Paşa), kayıp vermemek amacıyla Cezayir'e dönüş yaptı. Yüksek teknoloji ürünü gemi ve silahlara sahip ABD filosuyla yapılacak bir muharebenin sonucunun ne olacağını bilecek kadar tecrübeli bir denizciydi. Dayı Ömer Paşa (1815-1817),⁶⁴¹ Hamid Reis'ten tekrardan denize açılmasını ısrarla istedi.⁶⁴² Dayı'nın talimatına uyan Hamid Reis denize açıldı ve 17 Haziran 1815 tarihinde Cabo de Gata'da ABD filosuyla karşılaştılar. Çıkan çatışmada Hamid Reis öldürüldü ve komuta ettiği gemi ele geçirildi.⁶⁴³ Akabinde ABD savaş gemileri 28 Haziran 1815 tarihinde Cezayir açıklarına ulaştı. ABD Başkanı'nın mektubu ve talepler yazılı olarak Dayı Ömer Paşa'ya iletildi. Bu mektuptaki şartlara göre, ABD bundan böyle tazminat ödemeyecekti. Cezayir'deki tüm ABD'li esirler malzemeleriyle birlikte derhal iade edilecek ve Edwin olayının tazminatı olarak ABD'ye 10.000 dolar ödenecekti. Buna karşılık ABD, Cezayirlilerden ele geçirilen iki gemiyi mürettebatıyla birlikte teslim edecekti. ABD tarafı bu şartları müzakere etmeye dahi müsaade etmedi.⁶⁴⁴ Dayı Ömer Paşa, ABD donanması ile mücadele edemeyeceğini anladığı için söz konusu bildiriye kabul etmek zorunda kaldı. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonunda, 3 Temmuz 1815 tarihinde ABD Konsolosu William Shaler ile Dayı Ömer Paşa bir antlaşma imzaladılar.⁶⁴⁵

Cezayir ile yapılan antlaşmadan sonra ABD donanması Tunus'a hareket etti. Bu defa, Tunuslu korsanların ABD'li ticaret gemilerinden ele geçirdiği mallara karşılık olarak 25.000 dolar tazminat ödenmesi ve Tunus'ta rehin durumda olan 10 Hristiyan denizcinin iadesini içeren bir antlaşmayı Tunus Beyi ile imzaladılar. ABD donanmasının

⁶³⁹ Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 210.

⁶⁴⁰ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 269.

⁶⁴¹ ABD savaş gemileri Akdeniz'e ulaştığı günlerde Dayı Hacı Ali Paşa, çıkan bir ayaklanmada çoktan öldürülmüştü. Halefi Muhammed Kazdani de yaklaşık 17 gün süren iktidarından sonra çıkan bir ayaklanmada öldürüldü. ABD'lilerle müzakere, yeni göreve gelen Ömer Paşa'ya kalmıştı. Bkz. Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 269.

⁶⁴² Cahit Kayra, **a.g.e.** s. 101.

⁶⁴³ BOA.HAT 746.35259, H-08.09.1230 (14 Ağustos 1815).

⁶⁴⁴ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 269.

⁶⁴⁵ Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 211.

gücü, her iki ocağı da arzu etmedikleri bir antlaşmayı imzalamak zorunda bırakmıştı.⁶⁴⁶ ABD'liler müthiş bir zaferle ülkelerine döndüler. Söz konusu antlaşmalar 21 Aralık 1815 tarihinde ABD Kongresi tarafından onaylandı. ABD başkentinde korsanlığın tamamen bittiği algısı oluşmuştu fakat çok geçmeden yanıldıklarını anlayacaklardı. Nitekim bir yıl sonra ABD Kongresi'nin onayladığı antlaşma metnini imza için 1816 yılı Mart ayında Cezayir'e gelen ABD donanması, beklediği itaati bulamadı. Cezayirli yöneticiler, ne zaman geri adım atacak ne zaman taarruza geçecekleri konusundaki maharetleriyle ünlenmişlerdi. Ömer Paşa, Estedio adlı geminin söz verilmiş olmasına rağmen teslim edilmediğini gerekçe göstererek antlaşmayı askıya aldığını ABD heyetine ilettili.⁶⁴⁷ Durumu çözüme kavuşturmak amacıyla görevlendirilen Komodor John Shaw, 4 Nisan 1816 tarihinde Kongre tarafından onaylı antlaşma suretini Dayı Ömer Paşa'ya iletilmek üzere Cezayir Elçisi Shaler'e teslim etti. Ömer Paşa, Decateur tarafından taahhüt edilen zapt edilmiş iki geminin teslim edilmemesini gerekçe göstererek antlaşmaya uymak istemediğini, bununla birlikte iki ülke arasında 1795 yılında yapılan antlaşmaya bağlı kalacağını beyan etti. Ayrıca, ABD Başkanı'na hitaben mevcut durumla ilgili taleplerini içeren, bir mektup da gönderdi. ABD donanması komutanı Decateur, söz konusu mektubun yanıtı gelene kadar bir harekete geçmedi. ABD Başkanı James Madison, Dayı'nın mektubuna 21 Ağustos 1816 tarihinde verdiği yanıtta, bahse konu zapt edilmiş iki Cezayir gemisinden birinin İspanyalıların elinde olması sebebiyle kendilerinin bir şey yapamayacağını, diğerini iade edeceklerini bildirdi.⁶⁴⁸ Komodor Isaac Chauncery 1816 yılı Temmuz ayında Cezayir'e ulaştı. Beraberindeki Elçi Shaler ile birlikte vakit geçirmeksizin Dayı Ömer Paşa ile müzakerelere başladılar. Dayı, ABD tarafının kendisine savaş tehdidiyle dikte ettiği maddeleri kabul etmek zorunda kaldı. İki ülke arasında 22 ve 23 Aralık 1816 tarihinde bir antlaşmaya varıldı. Bu antlaşma ile ABD artık Cezayir'e vergi vermeyecekti. Söz konusu antlaşma ABD Kongresi tarafından ancak 1822 yılında onaylandı. Onay için bu kadar gecikilmiş olması, ABD'nin artık Garp Ocakları konusunu önemli bir mesele olarak görmediğinin bir işaretiydi.⁶⁴⁹ "Lords of the Sea" adlı eserinde Alan Jamieson, Komodor Stephen Decatur komutasındaki ABD filosunun başarısının, korsanlığın artık yeniden ayağa kalkamayacağını habercisi

⁶⁴⁶ Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 211.

⁶⁴⁷ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 270.

⁶⁴⁸ Aynı mektupta, bundan sonra yapılacak barış görüşmelerinde ABD tarafını Komodor Isaac Chauncery ve Elçi Shaler'in temsil edeceği de belirtiliyordu. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 211.

⁶⁴⁹ Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* (1964), s. 212.

olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu yargının doğru olmadığı, o tarihten sonra da Cezayirli korsanların aktif bir şekilde faaliyetlerine devam ettiğinden anlaşılmaktadır. Cezayir dayısı uzlaşmayı kabul ederek ülkesinin ömrünü uzatmıştı. Cezayir'in elinde halâ on tane gemi vardı ve bu gemilerle korsanlığa devam ettiler. 1815 yılı boyunca 8 adet gemi ele geçirdiler. Her ne kadar 1814 yılına göre yarı yarıya azalmış olsa da hala ganimet alabiliyorlardı.⁶⁵⁰

3.3. İngiltere'nin Cezayir'i Kuşatması

Fransız İhtilali ve Napolyon savaşları süresince Garp Ocakları ile İngiltere arasındaki ilişkinin temel karakteristiği; işbirliği, diplomasi ve sürekli artan bir ticaret olmuştur. Bu güzel ilişki 1815 yılından sonra birden bire düşmanlık ve çatışmaya döndü.⁶⁵¹ Napolyon Savaşları süresince Garp Ocakları ile en yakın ilişkileri kurmuş, en geniş kapsamlı ticaret anlaşmaları yapmış olan İngiltere, 1815 yılı sonrasında ocakların ortadan kaldırılmasını sağlayacak yeni düzenin en güçlü ve ana savunucusu devleti haline gelmişti.⁶⁵² Dostluklarını kazanmak için yapılan diplomatik mücadeleden 1815 yılı sonrasında bu ocaklarla savaş durumuna geçiş hem ani hem de beklenmeyen bir değişiklikti.⁶⁵³ Geline nokta İngiltere, Napolyon Savaşları süresince alttan aldığı birçok konuda ciddi tavır değişikliğine gitti. Herhangi bir talebinin yerine getirilmemesi durumunda kolaylıkla güç kullanma yoluna gitmeye başladı.⁶⁵⁴

Viyana Kongresi'nde Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinin bitirilmesi yönünde bir fikir birliği oluşmuştu. Napolyon savaşlarının sona ermesinden sonra gelinen noktada artık Kuzey Afrika'daki eyaletler yapısının Batılı büyük devletlere bir faydası olmayacaktı. Bu sebeple korsanlık faaliyetlerinin tamamen ortadan kaldırılması yönünde bir karar alındı ve bu işin yürütülmesi işi kendisine verilen İngiltere, konuyla ilgili olarak öncelikle Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiye geçerek Cezayir ve diğer ocakların tüm korsanlık faaliyetlerini bitirmesi gerektiğini bildirdi.⁶⁵⁵ İngiltere'ye verilen yanıtta,

⁶⁵⁰ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 227.

⁶⁵¹ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 20.

⁶⁵² Coşkun Üçok, **a.g.e.** s. 123.

⁶⁵³ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 224.

⁶⁵⁴ İsmail Ceran, **a.g.e.** s. 822-823.

⁶⁵⁵ Ali Sevim & Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi IV Osmanlı Dönemi (1730-1861)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s. 203.

Osmanlı Devleti'nin Garp Ocakları'nın askerî harekâtlarına müdahale edilemeyeceği bildirilmişti. Bu yanıt ocakların bağımsız devletler olduğunun kabulü olmasının yanında, söz konusu korsanlık faaliyetlerine karşı güç kullanılmasına da karşı çıkılmayacağı anlamı taşıyordu.⁶⁵⁶

Viyana Kongresi imzalandıktan sonraki dönemde de İngiltere ve Hollanda gibi devletlerin bayraklarını taşıyan gemilere saldırılar olmaya devam etti. 1816 yılı başlarında izinli mercan avı yapan İngiliz ve Hollanda ticaret gemilerine Cezayirli korsanlar tarafından saldırılmış, 350 kadar personelin bir kısmı öldürülürken bir kısmı da rehin alınmıştı.⁶⁵⁷ Bu olaydan sonra Lort Exmouth komutasındaki İngiliz donanması Hollanda'nın da desteğiyle Nisan ayı içerisinde Cezayir'i kuşattı. Dayı Ömer Paşa, yaklaşık 40.000 askerle savunma kararı almıştı. İngilizler, Hristiyanların köle edilmesinin tamamen kaldırılması talimatını da içeren bir mektubu Cezayir tarafına iletiler.⁶⁵⁸ Söz konusu talebe olumlu yanıt gelmemesi üzerine Cezayir denizden ablukaya alındı. İngilizler, Cezayir'den ABD'lilerle yapmış oldukları anlaşmanın aynısının kendileriyle de yapılmasını istiyordu. Bununla birlikte, koruyuculuğu altındaki Yunan ve İtalyan gemi ve vatandaşlarının serbest bırakılmasını şart koştu. Dayı Ömer Paşa, bu şartları kabul etmek zorunda kaldı. Cezayir'de bulunan ve sayıları 1.000 kadar olan İtalyan rehinenin 357'sini serbest bıraktı. Cezayir'e barışı kabul ettiren İngilizler, Tunus ve Trablusgarplı yöneticilerin de aynı şartları içeren yazılı belgeleri kabul etmelerini sağladılar. İngilizler, savaşmak zorunda kalmadan üç ocakla da anlaşma sağladı. Amiral Lord Viscount Exmouth, Trablusgarp'tan dönüş yolunda Cezayir'e yeni bir anlaşma yapmak için uğradı. Bu defa tüm Hristiyan rehinelere serbest bırakılmasını istedi. Mayıs ayında gerçekleşen bu ikinci müzakereler, İngilizler açısından ilk müzakere kadar başarılı geçmiyordu. İngilizler tüm Hristiyan rehinelere bırakılmasını talep ettiklerinde Dayı Ömer, bu konuyu İstanbul'a danışarak kendilerinden onay almak zorunda olduğunu, söz konusu onay olmadan böyle bir kararı alamayacağı yanıtını verdi. Burada asıl amaç zaman kazanmaktı. Dayı Ömer Paşa İngiliz tarafına, ABD'lilerle anlaşma yapıldığı esnada Cezayir içerisinde iç karışıklıklar olması sebebiyle belgeleri imzalamak zorunda kaldığını ancak söz konusu anlaşmanın revize edileceğini ifade etti. Görüşmeler gergin bir havada devam ediyordu.

⁶⁵⁶ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e. Cilt I**, s. 290.

⁶⁵⁷ BOA. HAT 1265 48979, H-29.08.1231 (23 Ağustos 1816).

⁶⁵⁸ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 272.

Bir ara taraflar masadan restleşerek kalktılar ve görüşmelere ara verildi. Sonunda Dayı Ömer, İngilizlerin şartlarını kabul etti ve Exmouth İngiltere'ye döndü.⁶⁵⁹

Ancak Cezayir ve diğer ocaklar, sanki hiç antlaşma yapılmamış gibi, İngilizlere verdikleri sözleri tutmadılar. Bunun üzerine ülkesine henüz yeni ulaşmış olan Lord Viscount Exmouth, donanmasıyla tekrardan Cezayir'e hareket etme emri aldı. Yeniden hazırlanan donanma, 28 Temmuz 1816 tarihinde demir aldı. Akdeniz'deki kendi ticaret gemilerinin güvenliğini kesinleştirmek isteyen Hollanda, Cebelitarık'ta savaş gemileriyle İngiliz donanmasına katıldı. Hollanda destekli İngiltere donanması, 26 Ağustos 1816 tarihinde Cezayir kıyılarına ulaştı.⁶⁶⁰ Donanma ulaştığı tarihe kadar Cezayir halkının çoğunluğu, olası bir bombalama eylemine karşı şehrin iç kesimlerine doğru yer değiştirmişlerdi. Bu harekât esnasında İngilizler, Abraham Salamé isiminde Mısırlı Hristiyan bir kişiyi tercüman olarak yanlarına almışlardı. Salamé; kuşatma başlangıcından itibaren Exmouth'un talimat niteliğindeki isteklerini Türkçe ve Arapçaya çevirerek Dayı'ya ilettiler. Bu istekler arasında en önemlileri; Cezayir'de tutulan Hristiyan rehinelere derhal serbest bırakılması, bundan böyle Hristiyanların rehine alınma uygulamasının kesin olarak kaldırılması, Sicilya ve Sardinya tarafından rehine salıverilmesi için Cezayir'e ödenmiş paranın iadesi, Hollanda ile barış antlaşması imzalanması ve tutuklanmış olan İngiltere'nin Cezayir konsolosunun serbest bırakılmasıydı. Salamé ayrıca, Exmouth tarafından onaylanmış Hristiyanların Köle Yapılmasının Kaldırılması Bildirisi (Declaration for the Abolition of Christian Slavery)'ni Dayı'nın imzalayabilmesi için tercüme etmişti. Söz konusu taleplere itiraz edilmesi durumunda İngilizler anında güç kullanacaklardı. Salamé, bu talepleri Dayı'ya ilettiler ve karar vermek için en fazla bir saat süresinin olduğunu da ekledi. İngilizler yine de cevap için iki saat beklediler. Olumlu cevap alamayan Salamé filoya geri döndü.⁶⁶¹ İngilizler, Cezayir Dayısının “uzlaşmaz” tavrını İstanbul'a bildirerek olası bir çatışma durumunda İstanbul'dan Cezayir'e yardım gönderilmemesini talep ettiler.⁶⁶²

Bunun üzerine Dayı Ömer Paşa, çatışma kararı aldı.⁶⁶³ 27 Ağustos 1816 tarihinde sabah saatlerinde İngilizler saldırı hazırlıklarına başlamıştı ki ilk ateş Cezayir tarafından

⁶⁵⁹ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 233-236.

⁶⁶⁰ BOA. HAT 458 22556, H-24.10.1231 (17 Eylül 1816).

⁶⁶¹ Abraham Salamé, bu sefer esnasındaki anılarını “*A Narrative of the Expedition to Algiers in the Year 1816*” adlı eserde kaleme almıştır. Bkz. Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 237.

⁶⁶² BOA. HAT. 1265 48979, H-01.12.1231 (23 Ekim 1816).

⁶⁶³ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 274.

geldi. Donanma, kıyıdaki silahların menzilinın ötesine çekilerek şehri bombalamaya başladılar. Birleşik donanma gemilerinden açılan ateş, şehrin her noktasına ulaşabiliyor ve bombaların düştüğü yerde ciddi zararlar meydana geliyordu.⁶⁶⁴ Çatışmalar gün boyu sürdü. Gün sonunda Cezayir'e toplam 50.000 kadar atış yapılmıştı. İngiliz tarafından 114 ölü ve 742 yaralı, Cezayir tarafında ise 600 kadar ölü ve yaralı vardı. Bu sayı daha sonra 2000'e yükseldi. Ertesi sabah olduğunda Cezayir'in artık dayanacak gücünün kalmadığı açık bir şekilde görülüyordu. Donanma tamamen yok edilmişti. Şehrin hemen her yeri isabet almıştı. Ertesi gün harekât başlamadan önce Exmouth, Dayı Ömer Paşa'ya bir mesaj daha gönderdi.⁶⁶⁵ Mesajda Dayı'ya hitaben, o güne kadarki uzlaşmaz tavırları nedeniyle dünkü saldırının uyarı amaçlı yapıldığını, eğer bugün de anlaşmaya yanaşmaz ise tüm şehri bombalayacakları uyarısında bulundu. Bu defa, Dayı Ömer Paşa başkanlığında toplanan Divan'da Amiral Exmouth'un taleplerinin kabul edilmesi yönünde bir karar alındı. Söz konusu karar iki saat içerisinde İngiliz tarafına iletildi. Ömer Dayı, aynı yıl ikinci kez İngilizlerin taleplerine boyun eğmek zorunda kalmıştı. İlk olarak, o gün serbest bırakılan Konsolos McDonell görevine başladı. Cezayir 380.000 dolar ödemeyi kabul etti ve 1.642 kişiden oluşan Hristiyan rehine grubu serbest bırakıldı. Amiral Exmouth, Tunus ve Trablusgarp Beylerine birer mektup gönderdi. Son saldırı ile Cezayir'in geldiği noktayı aktararak, ellerinde Hristiyan rehine kaldıysa derhal serbest bırakılmasını, aksi takdirde Cezayir ile aynı kaderi yaşayacaklarını bildirdi. Söz konusu uyarı sonrası Tunus ve Trablusgarp'takilerle birlikte toplam 3.000 kadar Hristiyan rehine serbest bırakıldı.⁶⁶⁶ Bu antlaşma, İngiltere ve Hollanda için olumlu bir gelişme iken başta Avusturya olmak üzere bazı Avrupalı devletler, söz konusu antlaşmadan hoşnut olmamışlar ve duydukları rahatsızlığı İstanbul idaresine bildirmişlerdi.⁶⁶⁷ Amiral Exmouth komutasındaki İngiliz donanmasının Cezayir'i zorla bir barışa zorlaması, İngiltere – Cezayir ilişkilerinde büyük değişimin ilk büyük olayı olarak tarihe geçmiştir.⁶⁶⁸

İngiliz filosu 5 Eylül 1816 tarihinde İngiltere'ye dönmek üzere yola çıktı. Cezayir'in kayıpları konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte ortalama 2.000 kişi

⁶⁶⁴ BOA. HAT 458 22556, H-03.11.1231 (25 Eylül 1816).

⁶⁶⁵ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 274.

⁶⁶⁶ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 238 vd..

⁶⁶⁷ BOA. HAT. 457 22531, H- 29.12.1231 (20 Kasım 1816).

⁶⁶⁸ Julia Clancy-Smith, **Mediterraneans North Africa and Europe in an Age of Migration 1800-1900**, University of California Press, London, 2011, s. 73.

hayatını kaybetmiş, savunma bataryalarının büyük bir kısmı kullanılamaz hale gelmiş ve savaş gemilerinin tamamına yakını zarar görmüştü. İlerleyen günlerde Cezayirli yöneticiler, yaşanan kayıpların telafisi için İstanbul'dan yardım talep etme kararı aldılar.⁶⁶⁹ Zorla antlaşma imzalatılmış olmalarına rağmen Cezayirli yöneticiler, İstanbul'a gönderdikleri bir raporda İngilizlerin yenilgiye uğratıldıklarını bildirmişlerdi.⁶⁷⁰ İlerleyen günlerde Ömer Paşa, İstanbul'a verdiği raporda, saldırıyı düzenleyen İngiltere ve Hollanda birleşik donanmasının büyük kayıplar verdiği bilgisini vermişti.⁶⁷¹

Ancak bu son olay da korsanlık faaliyetlerinin sonlandırılmasına yeterli olmadı. Avrupalılar Cezayir'in tamamen yenilgiye uğratıldığını ve bir daha belini doğrultamayacağını düşünüyorlardı, fakat öyle olmadı. Saldırıları esnasında zarar görmemesi için batırılan iki savaş gemisi, İngilizler bölgeden ayrılır ayrılmaz deniz üstüne çıkarıldı. Şehrin surları altı ay içerisinde eski haline getirildi. Bir sonraki yıl, İtalya şehir devletlerinden satın alınan gemilerle askerî harekât yapılabilecek bir deniz gücüne ulaşıldı. Cezayir, herkesi şaşırtarak tekrardan ayağa kalkmayı başarmıştı.⁶⁷²

3.4. 1815 Yılı Sonrası Cezayir

Çekirge istilası, kuraklık, ABD'nin savaş ilan etmesi gibi olumsuz gelişmeler nedeniyle 1815 yılı Cezayir için zor bir yıl olmuş ve söz konusu olumsuzluklar ülke genelinde bir kargaşa ortamının oluşmasına yol açmıştı. Bu ortamda, 1809 yılında dayı olan Hacı Ali Paşa öldürüldü ve yerine Hacı Muhammed Paşa geçti.⁶⁷³ Hacı Muhammed Paşa, göreve geleli henüz iki hafta olmuştu ki bir suikast sonucu öldürüldü ve yerine Ömer Paşa getirildi.⁶⁷⁴ 7 Nisan 1815 tarihinde göreve gelen Ömer Paşa, kırk iki yaşında ve çevresine olumlu izlenim veren bir kişiydi. Görevde kaldığı iki yıl boyunca hem ABD hem de İngiltere'ye yenilmiş olması sebebiyle eleştirilse de Ömer Paşa'nın görev süresi,

⁶⁶⁹ BOA. HAT 455 22486, H-29.10.1231 (22 Eylül 1816).

⁶⁷⁰ BOA. HAT. 457 22523, H-29.12.1231 (20 Kasım 1816).

⁶⁷¹ BOA. HAT 455 22486, H-19.10.1231 (12 Eylül 1816).

⁶⁷² Amiral Exmouth'un bombardmanı, 1571 yılında Haçlıların Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı savaşa benzemektedir. Her ikisi de uzun etkileri olmadı. Türkler kısa sürede savaş öncesi güçlerine erişebildiler. Bkz. Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 240.

⁶⁷³ BOA. HAT. 457.22518, H- 16.07.1230 (24 Haziran 1815), BOA. HAT. 1099.44515, H- 24.07.1230 (02 Temmuz 1815).

⁶⁷⁴ BOA. C.BH. 68.3236, H-29.09.1230 (04 Eylül 1815).

Cezayir'in tarih boyunca yaşadığı en zor dönemlerden biriydi ve Ömer Paşa, bu dönemde önemli başarılarla da imza atmıştı. Napolyon Savaşları'nın sona ermesi, dönemin Avrupalı devletlerinin dış politikasında ciddi değişimlere sebep oldu. Yeni oluşan dünya düzeninde, korsanlarla ilişkiler içerisinde olunması, güç dengelerinin korunması açısından tehlikeli hale gelmişti. Artık Avrupalı büyük devletler, ocaklarla bireysel ilişkiler kurmayı bıraktılar. Avrupa genelinde ocaklara karşı mesafeli olma ve korsanlık faaliyetlerine karşı ortak tavır gösterme anlayışı ortaya çıktı. Diğer taraftan, Avrupalı devletlerin yeni politikaları, ocakların ticarî gelirlerini önemli ölçüde azaltmıştı. Cezayirli yöneticiler de oluşan bu gelir kaybını telafi etmek için korsanlık faaliyetlerini yeniden arttırdılar. Cezayir'in korsanlığa ağırlık vereceği ve bu politikada kararlı olduklarını gösteren en önemli olay, Amiral Lord Viscount Exmouth komutasındaki İngiliz donanmasının verdiği büyük zarardan sonra kısa sürede Cezayir'in eski deniz gücüne ulaşmayı başarmış olmasıdır. Ancak ne var ki XIX. yüzyılda Avrupa ve ABD'liler gemi üretimi teknolojisinde çok mesafe kat etmişlerdi. Yeni teknoloji ürünü gemilere saldırmak artık eskisi kadar kolay olmuyordu. Dolayısıyla, korsanlık faaliyetleri önceki dönemlerdeki kadar etkili olamıyordu. Gelirlerinin azalması, ocakları ister istemez korsanlık faaliyetlerine yönlendirdi.⁶⁷⁵

1815 yılından sonra oluşan dünya düzeninde üstünlüğü ele geçiren İngiltere, Akdeniz ekonomik döngüsünün değişmesini sağladı.⁶⁷⁶ Bu yeni düzende korsanlık kurumu artık istenmiyordu. İngiltere; oluşan yeni düzenin lider ülkesi olduğundan, Cezayir'e yönelik yaklaşımın da nasıl olacağını belirleyen güç oldu.⁶⁷⁷ Viyana Kongresi'nde korsanlık faaliyetleri ve köleliğe karşı alınan kararlar, Cezayir'e 1815, 1816 ve 1819 yıllarında yapılan saldırılar, Napolyon Savaşları sonrasında İngiltere'nin Akdeniz'de oluşan yeni düzenin garantörü devleti konumuna gelmesi, Avrupalı devletlerin artık korsanlara hoşgörü göstermeyeceğinin tezahürleriydi diyebiliriz.⁶⁷⁸

Dayı Ömer Paşa, ülkeyi çöküşten geri döndürme başarısını göstermesine rağmen yaşanan iki büyük yenilgi, salgın hastalık, açlık ve Kuzey Afrika genelinde yaşanan kıtlık gibi nedenler, konumunu tehlikeye soktu. Askerlerin öncülüğünde çıkan bir ayaklanma

⁶⁷⁵ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 226 vd.

⁶⁷⁶ Faruk Tabak, **a.g.e.** s. 33.

⁶⁷⁷ William Rubinstein, **a.g.e.** s. 6.

⁶⁷⁸ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 26.

sonucu 16 Eylül 1817 tarihinde idam edildi⁶⁷⁹ ve yerine Ali Paşa getirildi.⁶⁸⁰ Ali Paşa, göreve geldikten sonra Batılı devletlere karşı sert bir politika benimsedi.⁶⁸¹ Kıtık ve salgın hastalığın üzerine 1818 yılında yaşanan deprem Cezayir’de durumu daha da kötüleştirmişti. Dayı Ali Paşa, göreve geleli henüz altı ay kadar olmuştu ki 1 Mart 1818 yılında salgın hastalık sebebiyle hayatını kaybetti.⁶⁸² Halefi Hüseyin Paşa, Ömer Paşa döneminde başlatılan ıslahat politikasını devam ettirdi. 1819 yılında bir deprem daha oldu. Yaşanan doğal felaketlere, Batılı güçlerin 1815 ve 1816 yıllarında yapmış oldukları iki büyük saldırıya rağmen Cezayir yönetimi, korsanlık faaliyetlerinden vazgeçmedi.⁶⁸³

Avrupa’da barış ortamının uzun süreli olmasının sağlanması amacıyla 1818 yılında toplanan Aix-la-Chapelle Kongresi’nde Avrupalı büyük devletler Akdeniz’de korsanlık faaliyetlerini tamamen bitirmeyi tartıştılar. Korsanlığı tamamen bitirecek yol ve yöntem üzerinde tam anlamıyla uzlaşmaya varamamış olmalarına rağmen, uyarı amaçlı, Fransa ve İngiltere tarafından oluşturulacak ortak bir deniz gücünün Kuzey Afrika kıyılarına gönderilmesine karar verildi.⁶⁸⁴ İngiltere ve Fransa, yakın zamana kadar uluslararası ortamda Garp Ocakları’nın en büyük destekçileriydiler. Şimdi durum tam tersine dönmüştü. Söz konusu konferansta, serbest ticarete karşı bir “*bela*” olarak nitelendirdikleri Cezayir’in dostluğunu kazanmak için, dört yıl öncesine kadar, birbirleriyle rekabet ediyorlar, savaşıyorlardı.⁶⁸⁵ Diğer taraftan, uluslararası ortamda Cezayir’e karşı çok olumsuz bir hava oluşturulmuş olmasına rağmen Osmanlı Devleti, Cezayir’i gemi, silah ve malzeme açısından desteklemeye devam ediyordu.⁶⁸⁶

İngiliz – Fransız birleşik donanması 1819 yılı Eylül ayında Cezayir’e ulaştı. Dayı’ya ilettikleri mesajda, korsanlık faaliyetlerinin kesin bir şekilde durdurulmasını, aksi takdirde Avrupa devletlerinin Cezayir’i işgal edeceği uyarısında bulundular. Benzer uyarıyı içeren birer mesaj Tunus ve Trablusgarp’a da gönderildi. Cezayir ve Tunus, hastalık, kıtlık, açlık gibi birçok sorun nedeniyle zor durumda olmalarına rağmen birleşik

⁶⁷⁹ BOA. HAT. 455 22474, H-25.11.1232 (06 Ekim 1217). Ayrıca bkz.; Adrian Tinniswood, **a.g.e.** s. 274.

⁶⁸⁰ BOA. HAT. 481 23619, H-29.12.1232 (09 Kasım 1817).

⁶⁸¹ BOA. HAT. 457 22549, H- 29.12.1232 (09 Kasım 1817).

⁶⁸² BOA. HAT. 458 22556, H- 29.12.1231 (09 Kasım 1817), BOA. C.BH. 150. 7181, H- 29.06.1233 (06 Mayıs 1818).

⁶⁸³ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 242.

⁶⁸⁴ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz’de Korsanlık...** s. 275.

⁶⁸⁵ Martti Koskenniemi, “*Brussels Declaration*”, **Europe 1789-1914: Encyclopedia of the Age of Industry and Empire** (Edt. John Merriman ve Jay Winter), Thomson&Gale Yayınevi, 2006, s. 308.

⁶⁸⁶ BOA. HAT. 580 28486, H- 29.12.1231 (09 Kasım 1817), BOA. C. AS. 18 792, H- 06.02.1232 (26 Aralık 1816).

donanmanın talebini reddettiler. Her iki ocak da daha önce yapılmış ve hâlihazırda geçerli olan uluslararası antlaşmalara aykırı hareket etmediklerini ileri sürdüler fakat Trablusgarp, talepleri kabul ettiğini bildirdi. Cezayir ve Tunus, zor durumda olmalarına rağmen, İngiltere ve Fransa'ya karşı dik durabilmişlerdi. 1820 yılına gelindiğinde, Cezayirli denizciler, 1816 saldırıları öncesi güçlerine ulaşmıştı. 1820 yılında hâlâ Akdeniz'de ticaret yapan devletlerin gemileri için bir tehdit olma özelliğini sürdürüyordu.⁶⁸⁷

Cezayir'de 1822 yılında büyük bir çekirge istilası yaşandı. Bir yıl sonra, Buji (Bougie) şehrinde büyük bir ayaklanma çıktı. 1824 yılında Cezayirli korsanlar Batılı devletlerin ticaret gemilerine saldırmaya yeniden başladılar. Son gelişmeler üzerine Batılı devletlerin konsoloslarının, 1816 yılı antlaşmasına göre Hristiyan köleliğinin tamamen kaldırıldığını Cezayir'in de kabul ettiğini hatırlatmaları üzerine Dayı, söz konusu antlaşmanın geçerlik süresinin üç yıl olduğu yanıtını vererek geri adım atmadı. Bunun üzerine İngiltere, bölgeye yeni bir donanma gönderdi. Uyarı niteliğinde küçük çaplı bir bombardıman gerçekleştirdiler. İngilizler söz konusu harekâta ilk kez buharlı bir savaş gemisini kullandılar. Çok geçmeden Cezayir Dayısı, Hristiyan rehinelere serbest bırakmayı kabul etti. 1816 yılından sonraki on yıl içerisinde Avrupalı devletler korsanlık faaliyetlerinin sonlandırılması için Cezayir'i çok defa bombaladılar. Her seferinde, Cezayirli yöneticiler kendilerine dikte edilen antlaşma metnini kabul etmek zorunda kalıyor fakat bu antlaşmalar uzun ömürlü olmuyordu. Fırsatını bulduklarında yeniden eyleme girişiyorlardı. Bu olayların yaşandığı dönemde Osmanlı Devleti ile Cezayir arasındaki ilişkiler çok büyük bir kriz yaşanmadan devam ediyor, Cezayirli yöneticiler, Osmanlı Sultanı'nın otoritesine bağlılıklarını sürdürüyorlardı. Öyle ki, şartların çok zor olmasına rağmen Cezayir, İngiltere'ye rağmen Yunan İsyanı esnasında Osmanlı donanmasını takviye etmişti.⁶⁸⁸

Napolyon'un 1815 yılında Waterloo'da kesin bir mağlubiyete uğratılmasından sonra müttefiklerin onayıyla Fransa'da Bourbon hanedanı yeniden iktidara getirildi. Hanedanlık bu defa anayasal monarşi sistemi içerisinde kalacaktı. Fransa Restorasyonu olarak adlandırılan 1815-1830 yılları arasındaki dönemde yaşanan gelişmeler, Fransa'nın Cezayir ve Kuzey Afrika'ya yönelik politikasını ve Cezayir'in işgalini etkileyen önemli

⁶⁸⁷ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 243 vd.

⁶⁸⁸ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 248 vd.

bir faktör olmuştur.⁶⁸⁹ Bu süreçte; çok değişik etkenlerin şekillendirdiği içerisinde bulunduğu durum, Fransa'nın gözünü Cezayir'e dikmesine sebep oldu. XVIII. yüzyıl boyunca kolonileşme rekabetinde olduğu İngiltere karşısında geride kalmış, Hindistan ve Kuzey Amerika'dan çıkarılmıştı. Napolyon Savaşları'nı sonlandıran Paris Antlaşması ile elindeki birçok toprak parçasını (İtalya, Hollanda, Malta, Maritius, Seychelles, Tobago ve St. Lucia adaları) bırakmak zorunda kalmış olması ve sonraki dönemde de durumda bir iyileşme olmaması, Fransız yöneticileri eyleme geçmeye zorluyordu. Afrika'da bir toprak parçasını sınırlarına katmak, kaybettiklerini düşündükleri itibar ve saygınlığı kazanmalarını sağlayacağına inanıyorlardı.⁶⁹⁰

Napolyon sonrası dönemde tahta çıkan ilk kral olan XVIII. Louis, göreceli olarak özgürlükçü bir anlayışa sahipti.⁶⁹¹ 1824 yılında ölümünden sonra tahta kardeşi Charles X geçti. Selefine göre daha tutucu ve cumhuriyet karşıtı bir anlayışa sahip olan X. Charles'ın hayata geçirdiği uygulamaları ülke genelinde sevilirliğinin azalmasına sebep oldu.⁶⁹² Zaman içerisinde ülke genelinde muhalefetin artması, mevcut yönetimi zor duruma soktu.⁶⁹³ Kendisine karşı oluşan sert muhalefet karşısında zor duruma düşen X. Charles, dış politikada bir atılım yaparak yaşadığı soruna bir çare bulma arayışına girdi. Geline bu noktada Cezayir'in işgal edilmesi, monarşiyi zor durumundan kurtarmak için iyi bir fırsat olarak değerlendirildi. Osmanlı Devleti'ne bağlı bir toprak parçası ele geçirilerek milli gurur okşanacak, kendisine karşı güçlenmiş olan toplumsal muhalefet yumuşayacaktı.⁶⁹⁴ Diğer taraftan, muhalefetin en kuvvetli kesimini oluşturan Cumhuriyetçiler de bir anlamda boşa düşürülmüş olacaktı. Devrimcilerin en önemli iddialarından biri olan milliyetçilik adına yapılmış önemli bir kazanım olacaktı.⁶⁹⁵

Aynı dönemde Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkiler de, Cezayir'den bağımsız bir şekilde, olumsuz bir sürece girmişti. 1827 yılı öncesinde Osmanlı Devleti

⁶⁸⁹ Roger Price, **a.g.e.** s. 184-193.

⁶⁹⁰ Malika Rebai Maamri, **The State of Algeria The Politics of a Post Colonial Legacy**, I.B. Tauris, London, 2016, s. 19.

⁶⁹¹ Napolyon'un iktidardan indirilmesinden sonra Müttefikler, Bourbon Hanedanı'nı tekrardan Fransa yönetimine getirdiler. Ülke içerisinde çok fazla destekçileri yoktu, ancak uzun süren savaşlardan sonra bir barış ortamını getirmiş olmaları, genel bir kabul almalarını sağladı. İlk kral XVIII. Louis, elit kesimlerin desteğini alabilmek için anayasal bir bildirge yayımlayarak insan hak ve hürriyetlerine saygı göstereceğini, özel mülkiyetin güvence altında olduğunu ve meclisin etkin şekilde çalıştırılacağını taahhüt etmişti. Kral, söz konusu taahhütlerine iktidarı süresince bağlı kaldı. Bkz. Roger Price, **a.g.e.** s. 184.

⁶⁹² Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 15.

⁶⁹³ Gabriel Esquer, **Histoire De L'Algérie (1830-1960)**, Presses Universitaires De France, Paris, 1960, s. 6.

⁶⁹⁴ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)**, Kemer Yayınları, 1998, s. 250.

⁶⁹⁵ Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 16.

için çok ciddi bir sorun haline gelen Fransa'nın Rum isyancılarından yana tavır alması, Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkilerin soğumasına sebep oldu.⁶⁹⁶ Cezayir'de Dayı Ali Paşa'nın vefatı üzerine Osmanlı Devleti tarafından 1818 yılında mirmiran rütbesiyle Cezayir Beylerbeyiliği görevine atanan Hüseyin Paşa,⁶⁹⁷ Fransa'nın ülkeyi işgal ettiği tarihe kadar bu görevde kaldı. Hüseyin Paşa döneminde Cezayir ile Fransa arasındaki ilişkiler hep sorunlu oldu. Cezayir tarafı, mercan avı imtiyazları karşılığında yapılan ödemelerin arttırılması istiyor ancak Fransa buna direniyordu. Diğer önemli sorun ise, Fransızların İhtilal Savaşları devam etmekteyken Direktuvar Hükümeti döneminde Cezayir'den satın aldıkları tahılın ücretini ödemeye yanaşmaması idi. Fransa'nın borcu ödememesi üzerine Hüseyin Paşa ve Fransa Konsolosu arasında geçen bir hadise iki ülke arasında diplomatik ilişkinin tamamen kopmasına neden oldu.⁶⁹⁸

3.5. Fransa'nın Cezayir'i İşgali

ABD'nin 1815 ve İngiltere'nin 1816 yılındaki saldırılarından sonra Cezayir'in varlığına yönelik en tehlikeli olay 1827 yılında gerçekleşti. O yıl yaşanan olumsuz gelişmeler, Cezayir için sonun başlangıcı oldu. Korsanlık faaliyetleri oldukça azalmıştı. Navarin'de yok edilen Osmanlı Donanması içerisinde Cezayir ve diğer iki ocağa ait gemiler de bulunmaktaydı. 30 Nisan 1827 tarihinde, hiç beklenmedik ve bir o kadar da basit fakat çok önemli sonuçlara sebep olan bir olay meydana geldi. Cezayir Dayısı, resmî bir faaliyet esnasında sinirlenerek Fransa Konsolosu Pierre Deval'in suratına sineklik fırlattı. İhtilal Savaşları süresince Fransa, Cezayir'den borç tahıl ithal etmişti. Vadesi geçmesine rağmen ödeme yapılmaması Cezayir yönetiminin ısrarlı taleplerine sebep oluyordu. Sineklik fırlatma olayı da, Cezayir Dayısı ile Fransa Konsolosu arasında söz konusu borcun ödenmesi konusu görüşülürken meydana gelmişti. Paris'teki yöneticiler, bu olayı bir fırsat olarak görüp çok fazla abartarak Konsolos'a yapılmış olan eylemi Fransa devletine karşı yapılmış bir fiil olarak kabul ettiklerini ilan ettiler. Aslında "*Sineklik Fırlatma Olayı*"; Cezayirli yöneticiler, Fransız Hükümeti ile Bacri ve Busnach şirketinin iç içe geçmiş karmaşık ilişkilerinin kaçınılmaz bir sonucuydu.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ Abdurrahman Çaycı, **a.g.e.** s. 8.

⁶⁹⁷ BOA. HAT. 1541. 29, H- 04.06.1233 (11 Nisan 1818).

⁶⁹⁸ Coşkun Üçok, **a.g.e.** s. 123.

⁶⁹⁹ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 250.

Fransa, 1793-1798 yılları esnasında açlık sınırındaki nüfusunun ve ordu birliklerinin ihtiyacını karşılamak maksadıyla Yahudi tüccar Jacob Bacri aracılığıyla Cezayir'den tahıl ithal etmişti. O dönem Cumhuriyet Hükümeti'nin bu malzemeleri ödeyecek yeterli parası olmadığından Jacob Bacri'den 1.000 frank borç aldı. İlerleyen süreçte Fransa, Bacri'den erzak ve borç para almaya devam etti. 1815 yılına gelindiğinde toplam borç 7.000.000 franka ulaşmıştı. 1816 yılında Cezayir'e konsolos olarak atanan Pierre Deval, borcun Fransa tarafından ödeneceği sözünü vermişti. 1819 yılında yapılan bir antlaşmada da söz konusu borcun Fransa tarafından ödeneceği kayıt altına alındı. Bu arada, parasını alamadığı için zor duruma düşen Jacob Bacri, İngiltere'den borç aldı ve o borcu zamanında ödeyemediği için hapse atıldı. Fransa'nın ödeme yapmaması üzerine Dayı Hüseyin Paşa, Paris'e bir mesaj göndererek, borcun ödenmesini ve bu olaydaki başarısızlığı nedeniyle Deval yerine başka bir konsolosun görevlendirilmesini istedi.⁷⁰⁰ Buna karşılık Fransa, borcu ödemek yerine Cezayir kıyılarına bir askerî gemi göndererek, korsanlık faaliyetlerinin tamamen bitirilmesini istedi. Dayı, Fransa'nın bu talebine gönülsüz de olsa rıza gösterdi ancak Deval'ın görevden alınması talebini yineledi. Fransa, mevcut konsolosa desteğini göstermek için dört savaş gemisi daha gönderdi. Dolayısıyla, yelpazenin konsolosun yüzüne fırlatıldığında Fransa zaten tepki vermek için hazır bekliyor durumdaydı. Çok geçmeden Fransa Hükümeti, Konsolos Pierre Deval'e yapılan hareket için kamuoyu önünde özür dilenmesini, Fransa'nın Cezayir'e olan bütün borçların kapatılmasını ve Fransa'ya Cezayir nezdinde “*en çok desteklenen devlet*” statüsünün geri verilmesi şartlarını içeren bir nota gönderdi.⁷⁰¹

Dayı Hüseyin Paşa şartları kabul etmeyince Fransa, 16 Haziran 1827 tarihinde savaş ilan etti ve Cezayir'i denizden ablukaya aldı. Tam bu günlerde; İngiltere, Rusya ve Fransa'dan oluşan müttefik donanması, 20 Ekim 1827 tarihinde Navarin'de Osmanlı Donanması'nı yok ettiler. Bu şartlar altında, Osmanlı Devleti'nin Cezayir'deki duruma müdahale edebilecek bir gücü ve imkânı kalmamıştı.⁷⁰² Her ne kadar bir eyaletine karşı savaş ilan etmiş olsa da Fransa, Osmanlı Devleti ile de irtibatını da koparmamış, Cezayir Dayısı'nın cezalandırılacağını Elçisi aracılığıyla İstanbul idaresine bildirmişti.⁷⁰³ Söz

⁷⁰⁰ Esat Daybelge, *Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961, s. 23 vd.

⁷⁰¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V. Cilt, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s. 123 vd.

⁷⁰² İsmail Ceran, *a.g.e.* s. 824.

⁷⁰³ Ercüment Kuran, *a.g.e.* s. 14.

konusu nota alındıktan sonra Osmanlı Devleti, ilk etapta ablukanın kaldırılması ve barışın sağlanması için Tahir Paşa'yı bölgeye gönderdi. Fransa ile yaşanan gerginliğin bitirilmesi için diplomatik yolların kullanılması, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi istendi. Dayı Hüseyin Paşa, Elçi'nin iletmiş öneriyi kabul etmemiş, olası bir Fransa saldırısına dayanabileceklerini, dolayısıyla Fransızların taleplerini kabul etmeyeceğini kesin bir dille bildirdi.⁷⁰⁴ Yakın zamanda Navarin'de ciddi bir darbe almış olan Osmanlı Devleti'nin Cezayir'e müdahale edebilecek bir gücü ve imkânı kalmamıştı.⁷⁰⁵

Cezayir'de abluka harekâtı devam etmekteyken Fransız yöneticiler, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile de temas halindeydi. Cezayir'i işgal etmek için Mehmet Ali Paşa'dan yardım almak istiyorlardı.⁷⁰⁶ Bu girişimler neticesinde 1829 yılında Mehmet Ali Paşa ile bir antlaşmaya varıldı. Buna göre Fransa, yalnızca Cezayir'i değil, tüm Kuzey Afrika'yı işgal edecekti ancak işler planladıkları gibi gitmedi. 1829 yılı Haziran ayında bir Fransız birliğinin pusuya düşürülüp iki savaş gemisinin Cezayirli taraflardan ele geçirilmesi bu projeden vazgeçilmesine sebep oldu.⁷⁰⁷

1830 yılı başlarında Fransa genelinde Kral X. Charles'a karşı bir süredir var olan hoşnutsuzluk daha da artmıştı. Kamuoyunun gündemini başka konulara çekmek isteyen Fransa Hükümeti, işgal kararını öne çekti ve uzun yıllar sürecek olan Cezayir'deki kolonileşme süreci başlamış oldu. Aslında 1828 yılına gelindiğinde, Cezayir'in işgal planları hazır hale getirilmişti fakat o yıl hükümet üyeleri arasında yaşanan bir değişiklik nedeniyle harekât kararı alınamadı. Bunun yerine, Fransız ticareti için de olumsuz etkileri olmasına rağmen ablukanın devam ettirilmesi kararı verildi.⁷⁰⁸ Mareşal Louis-Auguste-Victor komutasındaki Fransız kuvvetleri 14 Haziran 1830 tarihinde Cezayir'in batı

⁷⁰⁴ Mustafa Nuri Paşa, Bab-ı Ali'nin telkinlerini dinlememesini "Cezayir Dayısı Hüseyin Paşa'nın "aptallığı ve ahmaklığı" olarak nitelemektedir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, **Netâ'ic'ül Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi Cilt: III-IV** (Hazırlayan: Neşet Çağatay), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1980, s. 263

⁷⁰⁵ İsmail Ceran, **a.g.e.** s. 824.

⁷⁰⁶ J.P.T. Bury, **The New Cambridge Modern History X: The Zenith of European Power (1830-70)**, Cambridge University Press, London, 1960, s. 320

⁷⁰⁷ Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 252; İstanbul İdaresi, Mehmet Ali Paşa'nın Fransa ile işbirliği yaparak Cezayir'e yönelik bir girişimde bulunmasına karşıydı. Bu türden bir işbirliğinin önüne geçmek ve Fransa ile sorunu barışçıl yollardan çözüme kavuşturmak amacıyla, Tahir Paşa başkanlığında bir heyet 16 Nisan 1830 tarihinde kuşatma harekâtının gerçekleştiren donanmanın karargâhına gönderildi. Bkz. Lütfi Paşa, **a.g.e.** s. 452.

⁷⁰⁸ Ziya Nur Aksun, **a.g.e.** s: 213.

kayılarındaki Sidi Fredj isimli kasabaya çıkarma yaptılar.⁷⁰⁹ Napolyon 1808 yılında benzer bir askeri harekât planlamış ancak hayata geçirememişti.⁷¹⁰ Bir ay gibi kısa bir sürede Cezayir şehri ele geçirildi. 5 Temmuz 1830 tarihinde imzalanan sözleşme ile Dayı, teslim oldu. Fransa aynı gün Cezayir'deki egemenliğini ilan etti. Fransızlar, ülke genelinde hâkimiyet kurmalarını kolaylaştıracağı düşüncesiyle devlet kademelerindeki Türkleri tasfiye ettiler.⁷¹¹ Fransız kuvvetlerinin komutanı ve harekâtı yöneten Count de Bourmont, çıkarma sonrası basına yaptığı açıklamada “*üç yüz yıldır Avrupa'yı yoran bir devleti yirmi gün içerisinde ortadan kaldırmayı başardık*” şeklinde bir ifadeye bulundu.⁷¹² Bu kadar kısa süre içerisinde sonuç almalarının bir nedeni de Fransızların yerel aşiretlerden bazılarını bir şekilde kendi tarafına çekmiş olmalarıydı.⁷¹³ Öte yandan, Cezayir'in işgal edilmesi Fransız kamuoyunda memnuniyetle karşılanmıştı fakat yine de X. Charles'ın yönetimde kalmasına yetmedi. Temmuz Devrimi olarak tarihe geçen olay neticesinde 30 Temmuz 1830 tarihinde tahttan indirilerek Bourbon Restorasyonu adı verilen döneme son verildi. Tam aksi sonuçlar beklentisiyle girişilen Cezayir seferi, X. Charles yönetiminin devrilmesine dolaylı olarak katkı sağladı, zira söz konusu işgal olmasaydı, askerler Cezayir'de değil, isyanı bastırmak için Kral'ın emrinde Fransa'da olacaktı.⁷¹⁴

Temmuz Devrimi sonrasında Fransa'da tahta çıkan Louis Philippe⁷¹⁵ de selefi gibi, Cezayir'in işgalini, kendi konumunu sağlamlaştıracağı düşüncesiyle destekledi. Fakat o dönem Fransız karar alıcılar arasında iki farklı görüşe sahip kişiler bulunmaktaydı. Bir taraf, İngilizlerin olası tepkisinden çekinerek işgalin sonlandırılmasını istiyorken diğer taraf devam ettirilmesinden yanaydı. İşgal yanlılarına göre, elde edilen bu yeni toprak parçası, Fransa'daki aşırı nüfuslanmayı dengeleyecek ve işsizlik sorununa karşı olumlu bir etkisi olacaktı. Bununla birlikte, gelişmekte olan Fransa

⁷⁰⁹ Adrian Tinniswood, **17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık...** s. 276. Savaş hali ve kuşatma sürecinin 3 yıldır devam ederken 1830 yılı Temmuz ayında büyük ordunun çıkarma harekâtı yapmasının gerçek sebebi Fransa iç kamuoyunun dikkatinin Cezayir'e yönelmesini sağlamaktı. Bkz. Ercüment Kuran, **a.g.e.** s. 12.

⁷¹⁰ Aziz Samih İlter, **Şimali Afrika'da Türkler... C. II**, s. 85.

⁷¹¹ İsmail Ceran, **a.g.e.** s. 824.

⁷¹² Count de Bourmont'un “Avrupa'yı 300 yıldır yoran” tanımı da hiç gerçekçi değildi. Başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Batılı büyük devletler Kuzey Afrika'nın imkânlarından Garp Ocakları yönetimi sayesinde uzun yıllar faydalandılar ve bu sebeple de iyi ilişki kurmaya özen gösterdiler. Bkz. Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs...** s. 252.

⁷¹³ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1975, s. 163.

⁷¹⁴ Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 17.

⁷¹⁵ Cevdet Paşa, **Tezâkir 1-12** (Hazırlayan: Cevdet Baysun), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1953, s. 30.

Sanayisi ve bu sanayinin üretim fazlası için yeni pazarlar bulunacaktı. Yine, Fransa endüstrisi için ucuz hammadde ve tarım ürünlerine ulaşma imkânı verecekti. Bütün bunlardan başka Cezayir'in ele geçirilmesi, Fransa'nın imajını uluslararası ortamda yükseltecekti. Karşı olanlar ise söz konusu işgalin, zaman ve kaynak israfından başka bir getirisinin olmayacağına inanıyorlardı. Askerî harekât için harcanacak paranın büyüklüğüne ve zafer kazanılsa dahi bu harcamaları telafi edecek kaynakların azlığına vurgu yapıyorlardı. Fransa'nın hem yurt içinde hem de yurt dışında aşması gereken sorunlarının olduğunu, üstüne bir de Cezayir'i eklemenin yanlışlığını dile getiriyorlardı. Ülke içerisindeki muhalefete rağmen Fransız Yönetimi, işgal konusunda geri adım atmadı. 1831 yılı Haziran ayında Başbakan Casimir Périer, işgalin tüm Cezayir topraklarını kapsayacak şekilde genişleteceğini ilan etti. Kral Louis Philippe, kendi konumunu sağlamlaştıracağı ve meşruiyetini arttıracığı inancıyla Cezayir işgalini desteklemeye devam etti. Zira konumunu meşrulaştırmak için kullanışlı bir malzemeydi.⁷¹⁶

⁷¹⁶ Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 17 vd.

SONUÇ

Cezayir, Osmanlı Devleti bünyesine katıldığı XVI. yüzyıl başlarından itibaren daima yarı bağımsız bir eyalet statüsünde oldu. İstanbul ile gevşek bir bağ olmasının tek nedeni başkente olan uzaklık değildi. Osmanlıların sınırlarına kattıkları bölgelerdeki yöneticilerin tek tip bir Osmanlı bürokratu olmaları yönünde bir uygulamaları yoktu. Çeşitlilik, Osmanlı yönetim sisteminin bir özelliği idi. Osmanlıların farklılıkları aynı siyasî yapı içerisinde barındırarak varlıklarını sürdürme anlayışı, ülke bütünlüğünü sağlama konusunda zorluklara da sebep oluyordu. Farklılıklarını muhafaza etmekte olan yerel yöneticiler, kimi zaman İstanbul'daki merkezî yönetimin bazı uygulamalarını gereksiz ve yersiz görmelerine, merkezden verilen talimatları uygulamama cesareti göstermelerine ve İstanbul'dan izin almadan başka devletlerle anlaşmalar yapmaya yönlendirebiliyordu. Ayrılıkçı hareket ve isyanların ki bunlar yalnızca sınır bölgelerinde olmadı, hemen her dönem yaşanmış olması, Osmanlıların yönetim anlayışının bir sonucu olduğunu göstermektedir.⁷¹⁷ Cezayir'de yöneticiler de yerel dinamiklerin sonucunda o makamlara geliyordu. Osmanlı Devleti bu noktada dış müdahalede bulunmamayı tercih ediyordu.

Cezayir'i sınırlarına kattığı XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde ele geçirilen topraklarla Eski Dünya'nın en büyük ekonomik ve askerî güçlerinden biri haline gelmiş, yüzyılın önemli bir bölümünde Doğu ve Batı arasında önemli bir geçiş güzergâhı olmuştur. Coğrafi Keşifler, bu durumu en azından o yüzyılda çok değiştirememişti. Yüzyıllardır devam eden ticarî alışkanlıkların, ilişkilerin bir anda değişmesi de kolay değildi zaten.⁷¹⁸ Kuzey Afrika'da Osmanlı Devleti bağlısı eyaletler, Akdeniz'deki hâkimiyet mücadelesinde her zaman kritik önemde oldular. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırlarına katılan bu eyaletler Akdeniz'de bağımsız hareket eden denizciler aracılığıyla sınırlara katılmışlardı. O dönem merkezî ordunun bu çapta fetihler yapacak imkân ve kabiliyeti yoktu. Osmanlı Devleti, onların sayesinde, bir harcama yapmadan bölgede askerî varlık gösterebildi. Bu denizcilerin de ayakta kalabilmek için Osmanlılara ihtiyaçları vardı. Dolayısıyla, her ne kadar manevi gerekçeler iddia edilmiş olsa da, çıkarlarına uygun olması sebebiyle gönüllü olarak

⁷¹⁷ Jane Burbank & Frederick Cooper, **İmparatorluklar Tarihi Farklılıkların...** s. 139.

⁷¹⁸ Robert Mantran, *a.g.m.* (1987), s. 160.

Osmanlı Devleti idaresine girmişlerdi. Yeterli güçleri olmaması sebebiyle bağımsız devlet kuramayan bu insanların arkalarında Osmanlı gibi büyük bir gücün olması, buldukları bölgede iç ve dış tehditlere karşı güçlü bir koruma sağlamıştı. Diğer taraftan, yerel yöneticilerin ve aşiret liderlerinin bölge insanı üzerindeki etkisinin yüksek olması sebebiyle, İstanbul'un Cezayir toplumu üzerinde mutlak bir otorite kurması hiç mümkün olmadı. İlk yıllarda Cezayir'deki yöneticilerin Osmanlı Devleti'ne itaatleri noktasında önemli sorunlar yaşanmadı ancak XVI. yüzyılın sonlarından itibaren göreve gelenlerin İstanbul'dan bağımsız hareket etme eğilimleri arttı. Akdeniz ekonomisinden en üst düzeyde faydalanmak isteyen Avrupalı devletler, bölgedeki kıyı şehirleriyle ticaretlerini sürekli olarak arttırma yarışında oldular. Osmanlı Devleti tarafından verilen kapitülasyonlar, bu devletlerin Kuzey Afrika eyaletleriyle ilişki kurmalarını kolaylaştırmıştır. XVII. yüzyıldan itibaren de Avrupa çevrelerinde bağımsız birer devletmiş gibi muamele gördüler.

Fransa, İngiltere, Hollanda gibi deniz ticaretinde iddialı olan devletlere verilen ticaret imtiyazları, o dönem için Osmanlı Devleti'nin ekonomisini olumsuz yönde etkileyecek büyüklükte değildi ancak söz konusu ayrıcalıklar, bu devletlerin Osmanlı sınırları içindeki bölgelerle bağ kurması açısından önemli bir değişimin başlangıcı olmuş ve uzun vadede ülke bütünlüğüne olumsuz etkileri olmuştur. O dönemlerden itibaren Cezayir, söz konusu büyük devletlerin etki alanına girmeye başlamıştır.⁷¹⁹ Emperyal yayılmacılığın ve sömürgeciliğin esas sebebi ve sürükleyici gücü ekonomik gerekçeler olmuştur. İnanç ve millî değerlere dayalı gerekçeler ileri sürülmüş olması, işgaller esnasında yapılan eylemlere ve yaşatılan haksızlıklara meşruiyet kazandırma amaçlı olduğunu akla getirmektedir. İşgallerin sebebinin dinî ve millî gerekçeler olduğunu, saldıran ve saldırıya uğrayanın da kabul ediyor olması ilginçtir. Fransa Kralı I. François'in; Kral V. Charles'le mücadelesinde Osmanlı Devleti ile antlaşma yoluna giderek Müslümanlarla müttefiklik yapması,⁷²⁰ aslında tüm mücadelelerin esas çıkış noktasının siyasal ve ekonomik çıkarlar olduğunu güzel bir örneğidir. İngiltere ve Fransa'nın, aynı dine mensup ve ortak noktaları çok fazla olan iki ülke olarak, yüzlerce yıl savaşmış ve birbirlerine zarar vermek amacıyla her yolu mübah görmüş olmaları, savaşların esas nedenlerinin maddi gerekçeler olduğunu göstermektedir. Örneğin,

⁷¹⁹ Robert Mantran, *a.g.m.* (1987), s. 160.

⁷²⁰ Marc Ferro, *a.g.e.* (2001), s. 42-44.

İngiltere ya da Fransa, uzunca bir dönem Müslüman korsanların Hristiyan vatandaşlarını kaçırap köle yapmasını teşvik etmiştir.

Benzer bir durum, denizlerde yapılan korsanlık faaliyetlerine üretilen gerekçelerde de görülmektedir. XIX. yüzyıla kadar Cezayir ile neredeyse özdeşleşmiş olan korsanlık kurumunun en önemli meşruiyet kaynağı, bu işi yapan denizcilerin İslam dini adına gaza iddiasında olmalarıydı. Onlara göre Akdeniz’de Müslümanlarla Hristiyanlar arasında bir mücadele vardı. Ancak tarihsel süreç içerisinde yaşananlar bu iddianın doğru olmadığını göstermiştir. Örneğin XVII. yüzyılda, 1645 – 1669 yılları arasında devam eden ve Osmanlı Devleti’nin zaferiyle sonuçlanan Girit kuşatması süresince Fransa, İngiltere ve Hollanda, Osmanlı donanmasına lojistik destek sağlayarak Venedik’in Girit’i kaybetmesine doğrudan katkı sağlamışlardır.⁷²¹

Bugün bakıldığında, Osmanlı Devleti’nin ekonomisinin XVII. yüzyıldan itibaren zayıflama eğilimine girdiği görülmektedir. Bu kötüye gidişe birer sebep olarak; üst düzey devlet görevlilerinde görülen yozlaşma, tüccarların vicdansızlığı, ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen yerel güç odaklarının şahsi çıkarlarını önceliklendirmeleri, toplum genelinin Batı’da gelişen yenedünya düzenine uyum sağlayamaması, uluslararası ölçekte iş yapabilecek şirketlerin kurulamamış olması, Osmanlı bağlısı azınlıklarla duygusal bağın kopması gibi nedenler gösterilebilir. Ancak bunlara ek olarak, Avrupalı devletlerin emperyalist politikalarının da bu durumun yaşanmasındaki etkisi büyüktür. Pazarları ele geçirerek ürünlere tekel kurmaları, Osmanlı ekonomisine çok zarar vermiştir. XVII. yüzyıl ortalarından itibaren çok maliyetli savaflara girilmesi ve bir iki istisna dışında bu savafların kaybedilmesi; maliyenin bozulmasının, merkezî yönetimin güç kaybetmesinin, otoritesinin zayıflamasının nedenlerinden biri olmuş ve bunun bir sonucu olarak da bölgesel güç odaklarının, ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışmasına yol açmıştır. Eyaletlerde, genel olarak, kısa vadeli ve kişisel iktidar çıkarlarına yönelik bir siyaset uygulanmış, Osmanlı sınırları içerisindeki bölgeler genelinde de bütün toplumun ve merkezî devletin geleceğine yönelik tutarlı bir siyaset çoğunlukla izlenmemiştir.⁷²² Tarihsel sürece bakıldığında, Osmanlı Devleti’nin ekonomik durumu ile Cezayir üzerindeki otoritesi orantılı bir değişim gösterdiği görülmektedir. Ekonomik güç

⁷²¹ Daniel Goffman, *a.g.e.* s. 272.

⁷²² Robert Mantran, *a.g.m.* (1987), s. 163-172.

zayıfladıkça, Cezayir ve diğer ocaklar Osmanlı otoritesinden uzaklaşarak daha bağımsız hareket etmişlerdir.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin uluslararası ticaretinde Batı'nın üstünlüğünün kesinleştiği görülmektedir. Merkantilist kapitalist bir ekonomik sistemi benimsenmiş hükümetler tarafından desteklenen şirketler aracılığıyla ülke içerisinde ticarî faaliyetler gerçekleştirildi. Bu şirketler, Osmanlı sınırları içinde kendilerine uygun olan diledikleri yerlerde şubeler açtılar. Osmanlı ekonomisi zayıfladıkça güçlendikleri görülen bu şirketlerin şubeleri, aynı zamanda birer konsolosluk gibi faaliyet gösteriyordu. Söz konusu temsilciliklerinin çoğu zaman en önemli görevi, şirketlerin Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki faaliyetlerini kolaylaştırmak oluyordu.⁷²³ Merkantilist kapitalist ekonomik anlayış, ekonomik değeri düşük hammaddeler ithal edilirken, karşılığında sanayi ürünleri ihraç edilmesini gerekli kılıyordu. Osmanlı Devleti'nin Batı ile ticaretinde söz konusu sistemin tam tersi geçerli oldu. Ekonomik değeri düşük hammadde satılıyor, karşılığında pahalı sanayi ürünleri alınıyordu. Parasal karşılığı nispeten yüksek olan bakliyat, deri, pamuk, yün, pirinç ve yağ gibi tarım ürünleri de ihracat yapacak ölçüde üretiliyor, iç tüketime ancak yetebiliyordu. İthalatın yüksek, ihracatın düşük olması, kaçınılmaz olarak dış ticaret açığına sebep oluyordu. Bu şartlar altında dış ticaret açığını bir nebze azaltmaya yarayacak bir uygulama olan gümrük ya da diğer vergileri arttırmak da kapitülasyonlar nedeniyle mümkün olamıyordu.⁷²⁴ Böyle bir süreç sonunda, büyük devletlerle arasındaki askerî ve ekonomik güç farkının kapatılamayacağı anlaşılınca, Osmanlı dış ilişkilerinde adına çoğunlukla "*denge politikası*" denilen ancak aslında isminin "*sığınma politikası*" olması gereken bir dış politika stratejisi benimsendi. Cezayir de aynı politikayı uyguladı. Kısa vadeli dönemde doğru gibi görünen bu strateji uzun dönemde öldürücü sonuçlara yol açtı.

Avrupalı büyük devletler Afrika'nın batı ve güney kesimlerini XVI. yüzyıldan itibaren sömürgeleştirmeye başlamış ve zamanla Kuzey Afrika dışında tüm Kıta'yı aralarında paylaşmışlardı. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında olması sebebiyle Kuzey Afrika şehirleri sömürgeleştirilemedi. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlıların Batı'ya karşı caydırıcılığı kalmamıştı ancak bu dönemde de büyük devletlerin kendi aralarındaki rekabeti, bir diğerinin sömürge elde etmesine izin vermedi. Bu noktada garp

⁷²³ Robert Mantran, *a.g.m.* (1987), s. 164.

⁷²⁴ Zafer Toprak, **Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908** (Edt. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, s. 207-211.

ocaklarının Osmanlı bağılısı olarak kalması herkesin uzlaştığı bir durum oldu. Bu gerçeğin en iyi örneği Fransa'nın 1798 yılında Mısır'ı işgal girişimidir. Söz konusu işgale engel olmak için başta İngiltere ve ardından Rusya, ellerinden ne geldiyse yaptılar. İngiltere, Mısır'ın Osmanlı idaresinde kalmasını sağladı. Ancak Mısır içerisinde kendi rızası olmayan bir yönetime de asla izin vermedi. Söz konusu bölgenin Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasının bir nedeni de mevcut durumun kendileri için kârlı olmasıydı: İngiltere, Fransa ve diğer büyük devletler, ikili antlaşmalarla elde ettikleri ayrıcalıklarla Osmanlı sınırları içerisinde ticarî faaliyet yapma imkânı bulduklarından, Osmanlı topraklarını işgal etmeye, en azından XVIII. yüzyıl sonuna kadar, ihtiyaç duymadılar. Osmanlı ülkesi ekonomik değeri yüksek bir pazardı. Bu sebeple, Osmanlı topraklarında hak iddiasında olan Avusturya ve Rusya'ya karşı ayakta kalabilecek kadar güçlü durabilen bir Osmanlı Devleti için destek verdiler. Bu politika, Osmanlı Devleti'nin topraklarının yıkılacağı artık tüm taraflarca kabul edilmeye başlandığı XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etti. Bu noktada Fransa, kendisine düşecek pay için önceden hareket etme ihtiyacı hissetti. Zira kendisi almazsa İngiltere ya da diğerleri bu yönde girişimde bulunacaktı.

Fransa'nın o dönemdeki dış politikasını belirleyen esas faktör, ekonomisinin ihtiyaç duyduğu kaynaklardı. 1820'li yıllara gelindiğinde, sanayi kapasitesi ve sömürgeleri açısından İngiltere'nin gerisine düşmüştü. Asırlarca Kuzey Afrika kıyıları ve Akdeniz'de en güçlü devlet konumunda olan Fransa, Trafalgar Savaşı sonrası bu üstünlüğünü her geçen sürede adım adım İngiltere'ye bırakmak zorunda kaldı.⁷²⁵ İngiltere, endüstrisini ekonomisine artı değer yaparak yükseltmiş, özellikle yüksek kabiliyetli deniz araçları üreterek denizlerde mutlak bir üstünlük elde etmişti. Askerî gücüne ek olarak etkili bir dış politika takip ederek uluslararası ortamda Fransa'yı geride bırakmıştı. Diğer taraftan Fransa, rakipleri gibi, başarılı ekonomi politikalarını uygulamaya sokamamıştır. İngiltere ve Hollanda, şirketlere kâr seviyelerini en üst düzeye çıkarabilecek kolaylıklar sağlarken bu şirketlerin ülke ekonomisine katkı yapmasını da başarılı bir şekilde sağlamışlardı. Fransız şirketler, devletin kısıtlayıcı etkisi sebebiyle gelişemediler.⁷²⁶ İngiltere ile Fransa arasındaki rekabet çok uzun bir süreçte ve dünyanın hemen her coğrafyasında kendisini gösteren bir mücadele şeklinde devam etti. Bu rekabetin önemli aşamalarından biri olan ve Fransa için yıkıcı sonuçları olan Yedi Yıl Savaşları sonucunda Kanada, Afrika ve

⁷²⁵ John Morris Roberts, *a.g.e.* s. 731.

⁷²⁶ Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 10 vd.

Hindistan'daki koloniler ve ticaret merkezleri İngiltere'nin eline geçti. Durum böyleyken, Fransa tarafından bakıldığında Kuzey Afrika'da bir sömürge edinmek, ekonomisi açısından bir gerekliliktir. Baş düşmanı İngiltere karşısında çok gerilere düşmüştü. Ekonomisi ve endüstrisi, mevcut kaynaklarla içinde bulunduğu durumdan kurtulmasına imkân vermiyordu. Bu koşullarda durumunu iyileştirebilmek için Afrika'nın Akdeniz kıyılarında bir yer bulması gerekiyordu. Stratejik konumu, tarihsel ilişkileri, mesafe olarak Fransa'ya yakınlığı sebebiyle Cezayir, işgal edilecek en doğru bölgelerden biri olarak ön plana çıktı. Kuzey Afrika'da yeni topraklar elde edilmesi doğru bir adım olacaktır. Aksi takdirde, deniz aşırı bölgelerde bir girişimde bulunmak, yenilmez İngiltere donanmasının varlığı sebebiyle, çok riskli ve kaybedilme ihtimali yüksek olan bir macera olacaktır.⁷²⁷

Bunun yanında, özellikle 1815 Viyana Kongresi sonrası süreçte Cezayir'in askerî ve ekonomik açıdan zayıf düşmesi, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yapılan savaşlarda güç kaybetmesi, Akdeniz'de Yunan isyanı nedeniyle Fransa'nın İngiltere ve Rusya ile müttefik konumuna gelmesi, Cezayir'i işgal etme konusunda Fransa'yı cesaretlendirmiştir.⁷²⁸ 1830 yılındaki işgalin en önemli gerekçesi olarak sunulan korsanlık faaliyetleri, XIX. yüzyıl başlarına kadar İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı büyük devletler tarafından, kendi çıkarlarına uyduğu sürece, desteklenmiştir. Bilhassa, 1805 yılından 1815 yılına kadarki dönemde Cezayir'de meydana gelen korsanlık faaliyetleri İngiltere'nin rıza göstermesi sayesinde yapıldı. İngiltere'nin çıkarlarına uyumlu olmasaydı, Cezayir'in kontrolü altındaki korsanlık faaliyetleri çok düşük seviyelerde olacaktır. 1815 yılından sonra Cezayir ve diğer ocakların müttefikliğine ihtiyacı kalmadığından İngiltere, korsanlık faaliyetlerine olan gizli desteğini aniden çekti.⁷²⁹

Cezayir kaynaklı korsanlık faaliyetleri, eski dönemlere nazaran azalmış olsa da 1815 yılından sonra da devam etti. ABD ve İngiltere'nin saldırıları, bu tür faaliyetlerin tamamen ortadan kaldırılması için yeterli olmadı. Bu dönemde Akdeniz'de ticarî faaliyet gösteren tüm devletler, korsanlık faaliyetlerinden rahatsızdı. Serbest ticareti olumsuz etkileyen gayri meşru bir faaliyet olarak görülmesi, Cezayir'e yapılacak bir işgali haklı

⁷²⁷ Aynı zamanda Fransa'ya yakın olması sebebiyle Cezayir'in savunulması daha kolay ve daha az masraflı olacaktır. Bkz. Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 11.

⁷²⁸ İsmail Ceran, *a.g.e.* s. 823.

⁷²⁹ Caitlin M Gale, *Beyond Corsairs...* s. 262.

gösteriyordu. Fransa, korsanlığı tamamen ortadan kaldırma iddiasıyla, işgale meşru bir gerekçe bulmuştu. Fransa'ya bölgeye barış ve güvenlik getirmiş bir güç olma imajı verecekti. Kendisine karşı güçlenen muhalefet karşısında, Kral X. Charles'ın kamuoyunun dikkatini farklı bir yöne çekmek için Cezayir'e karşı askerî harekâta karar verdiğiğine değinmiştik. Ancak Cezayir'in işgalini yalnızca iç muhalefeti yatıştırma amacına bağlamak eksik bir değerlendirme olur. Dönemin Fransa Başbakanı Polignac yönetimi, iç politikadan bağımsız bir şekilde, devletin Napolyon dönemindeki gibi eski güçlü günlerine kavuşabilmesi için Cezayir'in işgal edilmesinin zorunlu olduğuna inanıyordu. Bu fetih, Fransa'nın Batı Akdeniz'deki konumunu sağlamlaştıracak ve yeni pazarlara açılma imkânı sağlayacaktı.⁷³⁰

Aslında Cezayir'i işgal planları 1808 yılında Napolyon döneminde hazırlanmış fakat hayata geçirilememişti.⁷³¹ O dönem işgal planının sloganları da aynen Mısır seferindeki gibi aynıydı. Mısır Seferi esnasında kullanılan dil kullanılacak, Fransa ordusu Mısır'da olduğu gibi, baskı altında sömürülen halkı, zorba yöneticilerden kurtarmak amacıyla Cezayir'e girecekti.⁷³² Cezayir'in işgali hazırlıkları sürecinde Fransızların, yaklaşık 30 yıl önce işgal ettikleri Mısır'ın o dönemki Valisi Mehmet Ali Paşa'dan destek almış olmaları⁷³³ dikkat çekicidir.

Bununla birlikte Cezayir'in işgalinin, Mısır'dakinden farklı bir imajı vardı. Fransa'nın eyleminin bu defa, uluslararası kamuoyunda meşru kabul edilebilme noktasında gerekçeleri vardı. Cezayir'in Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerinin önemli bir bölümüne ev sahipliği yaptığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Birçok ülkenin bu faaliyetlerden zarar görüyor olması, Cezayir'deki devlet yapısının meşruiyetinin uluslararası ortamda sorgulanmasına sebep oluyordu. Bu sebeple, Fransa'nın Cezayir'i işgali fikrine, en azından korsanlık faaliyetlerini bitireceği için olumlu bakılıyordu. 1816 yılında gerçekleşen İngiliz bombardımanı da korsanlığı bitirme gerekçesiyle yapıldığı için genel bir tepkiye sebep olmamıştı.⁷³⁴ Fransa da işgalin yegâne amacının korsanlığın kaynağını kurutmak olduğunu ilan ederek olası bir tepkiyi en aza indirmeyi amaçlamıştı.

⁷³⁰ Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 11-16.

⁷³¹ Fransa, Potin isimli, binbaşı rütbesinde istihkam sınıfı bir subay komutasında bir birlik göndererek 1808 yılında Cezayir bölgesinin haritasını yaptırdı. Söz konusu haritalar ileride çok fayda sağlayacaktı. Bkz. Aziz Samih İltter, **Şimali Afrika'da Türkler... C. II.**, s. 85.

⁷³² Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 16.

⁷³³ Tahsin Ünal, **a.g.e.** s. 250.

⁷³⁴ Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 18.

Ana gerekçe olarak sunulmuş olmasına rağmen Cezayir'e son veren sebep korsanlığa duyulan tepkiden ziyade kolonileşme gereksinimi ve uluslararası ortamda yaşanan emperyal yarışta geri kalmama gayretiydi.⁷³⁵

Cezayir'in işgal edilmesi kararının alınmasına götüren sebepler içerisinde, Fransız toplumunda eskiden beri var olan üstünlük hissiyatının olduğunu da söylemek mümkündür. Mısır'da çok sık gündeme getirdikleri gibi, Cezayir'in işgali aşamasında da Avrupa dışındaki bir coğrafyaya medeniyet götürme iddiasındaydılar. Aslında üstünlük algısı, XIX. yüzyılda tüm Avrupa genelinde yaygındı. Yayılmacı büyük devletler, sömürge ve kolonileşme faaliyetlerinin gerekçesi olarak "*medeniyet götürme*" iddiasını öne sürüyorlardı. Bu yolla işgallere şüpheyle yaklaşan ulusal ve uluslararası tüm kesimler ikna edilmeye çalışıldı. Ancak söz konusu iddianın, işgali ve meydana gelen hak ihlallerini meşru göstermenin bir bahanesi olduğu, yaşanan hadiselerden anlaşılmaktadır. Kendi ülkeleri içerisinde tüm vatandaşların hukuken eşit olduğu iddiasında olan Fransızlar, Cezayir halkının kendileriyle eşit haklara sahip olamayacaklarını, yine aynı gerekçeyle meşru göstermeye çalıştılar. Onlara göre, "*barbar bir toplum oldukları için, medeni ülkelerdeki insanların haklarından yararlanmaları mümkün değildi.*" Üstün bir toplum olarak geri kalmışlara medeniyet götürme anlayışı, yerel halka karşı kötü muamele, aşağılama, alınan kararlarda hukuku göz ardı etme ve el koyma gibi fiillere gerekçe olarak gösterildi. Fransız İhtilali'nin ana iddiası olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik idealleri nasıl ki Fransa toplumu içerisinde gerçekçi bir şekilde uygulanamadı, aynı durumun bir benzeri Cezayir'de de yaşandı. Fransız yerleşimcilerle yerel halk, eşit yurttaşlar olarak kabul edilmediler. Yerleşimciler, özgür, eşit ve kardeşliğin geçerli olduğu ideal bir toplumun üyesiydiler fakat Cezayir halkı için bu durum söz konusu değildi.⁷³⁶

Fransız işgali sonrası Osmanlılar bölgeden ayrılmak zorunda kaldı ancak üç asırdan fazla bir süre hâkimiyet kurdukları Cezayir'de kültürel yapıya kalıcı etkileri oldu. Özellikle deniz kıyısına yakın bölgelerdeki şehir merkezlerinde Türk kültürü derin izler bıraktı. Türk giysileri ve giyim tarzı bölge halkının çoğunluğu tarafından benimsendi. O dönemde inşa edilmiş ve hâlâ ayakta olan ibadethane ve idarî binalarda Türk izleri çok belirgindir. Bölgede bir dönem Türkçe çok yaygınlaştı, dinî faaliyetler dışında Arapça

⁷³⁵ Caitlin M Gale, *Beyond Corsairs...* s. 253.

⁷³⁶ Canan Halaçoğlu, *a.g.t.* s. 10-14.

ikinci dil konumuna düştü. Osmanlıların matbaanın kullanılması konusunda gönülsüz olmaları, Türkçe'nin bölgede kalıcı olmasını engelledi. Yöneticilerin ve toplumun ileri gelenlerinin Türkçe konuşmaları, El-Ezher Üniversitesi gibi eğitim kurumlarının bölgedeki etkilerini sınırladı. Uzunca bir dönem Cezayir'deki zengin aileler çocuklarını eğitim için İstanbul'a gönderdiler. Esnaf ve tüccarlar arasında Osmanlı tarzı lonca teşkilatları yaygındı. Türk kültürünün etkisi, bölgede kültürel bölünmelere de sebep oldu: Kıyı bölgelerindeki şehir merkezleri kozmopolit Osmanlı etkisi altına girmişken iç kesimlerde Arap kültürü öne çıkmıştı.⁷³⁷ Cezayir'de yönetim sisteminin, Osmanlı himayesi altına girildiği XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren çok değişikliğe uğramadan 1830 yılına kadar devam ettiğini görüyoruz. Bu süre zarfında farklılaşan, Cezayir'in çevresindeki dünya idi. Değişen uluslararası ortama uyum sağlanamamış olması sonun başlangıcı olmuştur.

XV. yüzyılın ikinci yarısında Portekiz ve İspanya öncülüğünde başlatılan Coğrafi Keşifler, Avrupa ve Dünya tarihinin akışını değiştirmiştir. Coğrafi Keşiflerin esas itici kaynağı ekonomik güç elde etmektir. Ümit Burnu'nun keşfedilmesiyle Hindistan'a denizden ulaşmanın mümkün hale gelmesi, Amerika Kıtası'nın bulunması, Avrupalı devletlerin zenginleşmesi için yeni imkânlar ortaya koymuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa'nın güçlü devletleri ile dünyanın geri kalanı arasındaki güç farkı büyümüş, Akdeniz'deki gemi ve silah kalitesi açısından Avrupalıların teknik üstünlüğü giderek artmıştır. Osmanlı Devleti bu teknolojiyi yakalayamadı ve askerî kapasite olarak korsanların varlığına bağlı kalmayı tercih etti. Avrupa'nın büyük devletlerinin teknolojik üstünlüğü, yayılmalarını kolaylaştırmıştır. Ekonomik fayda elde etmek amacıyla yapılan bu emperyal yayılma düzenine; içerisinde dinî, millî, ahlaki, bilimsel iddiaların olduğu gerekçeler sunuldu. Dünyanın geri kalanında olmayan bilim ve teknolojik imkânların ellerinde olması, Avrupalıları diğer ülkelerden güçlü hale getirmişti. Serbest ticaretin ve özel mülkiyetin kabul görmesiyle kapitalizmin gelişmesi, sömürgeci politikaları zorunlu kılıyordu. Saldırgan politikalara dinî, millî gerekçeler sunmak, yalnızca ülke içerisindeki "acaba" seslerini bastırmak için öne sürülmüş yatıştırıcılardı. Fransa'nın bir köyünde yaşayan, hayatını idame ettirecek kadar para kazanabilen bir ailenin çocuğunun Cezayir'deki bir muharebede hayatını kaybetmesini, o aileye kabul ettirmenin en kolay

⁷³⁷ Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, *Africa in World History...* s. 203.

yolu bu yatıştırıcıların kullanılmasıydı. Oysa sömürgeci faaliyetlerin en önemli nedeninin para ve güç kazanmak olduğunu tarihsel süreçte yaşanan olaylar göstermiştir.

Fransa, İngiltere ve ABD gibi yayılmacı büyük devletlerin tek gerçek amaçlarının, Türkiye gibi devletleri zayıflatmak ve kaynaklarından faydalanmak olduğunu ve bu amaçlarına ulaşmak için kimi zaman yüzlerce yılı kapsayan planlar yapıldığı ileri sürülmektedir. Ancak tarihsel sürece baktığımızda öyle uzun vadeli planlar çerçevesinde hareket edilmediği rahatlıkla görülmektedir. Her devletin kendi çıkarları doğrultusunda bir dış politika benimsediği ve anlık uluslararası gelişmelere bağlı olarak, birbiriyle zıt kararlar alabildikleri görülmektedir. Mısır ve Cezayir'in işgallerinin öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmelere bakıldığında, her iki harekâta da karar verilirken ekonomik çıkarların belirleyici olduğunu, bir devlet politikası olarak uygulamaya geçildiğini görmekteyiz. Fransız diplomat ve yönetici konumundaki asker ve politikacıların kişisel eğilimleri, belki süreci biraz erkene almış ya da geciktirmiştir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA. A. 78. 1627.
BOA. A. 102. 546.
BOA. A. 106. 1038.
BOA. A. 111. 1942.
BOA. A. 111. 1770.
BOA. A. 111. 1769.
BOA. A. 111. 1882.
BOA. A. 111. 1771.
BOA. A. 112. 270.
BOA. A. 112. 372.
BOA. A. 112. 416.
BOA. A. 106. 25.
BOA. A. 116. 432.
BOA. A. 119. 741.
BOA. A. 120. 1038.
BOA. A. 130. 1114.
BOA. AE. SMHD. II. 119.9970.
BOA. AE. SAMD.III. 124. 12241.
BOA. AE.SSLM.III 3 143.
BOA. C.AS. 220. 9380.
BOA. C. AS. 18 792.
BOA. C.BH. 68.3236.
BOA. C.BH. 150. 7181.
BOA. C.DH.. 228 11366.
BOA. C.HR. 18 870.
BOA. C.HR. 88. 4371.
BOA. C. HR. 55.2704.
BOA. D.BŞM. 458 8569.

BOA. HAT. 458 22556.
BOA. HAT. 455 22486.
BOA. HAT 1265 48979.
BOA. HAT 1417 57935.
BOA. HAT 166. 6933.
BOA. HAT 226. 12584.
BOA. HAT 247. 13954.
BOA. HAT 455 22486.
BOA. HAT 458 22556.
BOA. HAT. 1183 46696.
BOA. HAT. 960 41184.
BOA. HAT. 1265 48979.
BOA. HAT. 1285 49833.
BOA. HAT. 1541. 29.
BOA. HAT. 168 7088.
BOA. HAT. 246 13886.
BOA. HAT. 455 22474.
BOA. HAT. 455 22486.
BOA. HAT. 457 22523.
BOA. HAT. 457 22531.
BOA. HAT. 457 22549.
BOA. HAT. 457.22518.
BOA. HAT. 1099.44515.
BOA. HAT. 458.22556.
BOA. HAT. 481.23619.
BOA. HAT. 580.28486.
BOA. HAT. 89.3651.
BOA. HAT. 962.41199.
BOA. HAT 245.13782.
BOA. HAT 457.22537.
BOA. HAT 746.35259.
BOA. HAT. 144.6050.

BOA. HAT. 169.7173.
BOA. HAT.1518.14-15.
BOA. HAT.1261.48827.
BOA. HAT.457.22514.
BOA. TS. MA.d. 1341.
BOA. TS. MA.e.757.63.

Tetkik Eserler

- Acton, John Emerich Dalberg, **Lectures on the French Revolution**, Macmillan and Co, London, 2008.
- Açık, Eşref Hilmi, **Geçmişten Günümüze Türkiye Fransa İlişkileri** (Edt. Deniz Saraç), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Agoston, Gabor, **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç** (Çev. M. Fatih Çalışır), Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet Cilt I** (Haz. Dünder Günday), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.
- Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet Cilt III** (Haz. Dünder Günday), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984.
- Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet Cilt IV** (Haz. Dünder Günday), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984
- Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet Cilt V** (Haz. Dünder Günday), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984.
- Ahmet Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr** (Hazırlayan: Mücteba İlgürel), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1944.
- Akalın, Berrin, “*Ottoman-American Relations, Francis Hopkins Smith and Armenian Issue*”, **Journal of International Education and Leadership**, Cilt: 5, Sayı: 1, Bahar 2015.
- Akçadağ, Göknur, “*Akdeniz’de Türk-Amerikan Ticarî İlişkilerinin Başlamasında Kaptan William Bainbridge’in İstanbul Seyahatinin Önemi*”, **Tarih Dergisi**, Sayı 54 (2011 / 2), 2012, İstanbul, s. 121-148.
- Akçura, Yusuf, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1940.

- Aksun, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi-Osmanlı Devleti'nin Tahlilli, Tenkidli Siyasi Tarihi Cilt: III**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.
- Ali Reşad Bey, **Fransa Büyük İhtilali Tarihi I. Cilt** (Çev. Erol Kılınç), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018, s: 622-623.
- Ali Rıza Paşa, **Mir'atü'l- Cezayir** (Hazırlayan: Cahit Kayra), Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Allinson, Rayne, **a Monarch of Letters: Royal Correspondence and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I**, Palgrave-Macmillan, ss. 131-139, 2012.
- Amini, Iradj, **Napoleon and Persia**, Curzon Press, London, 1999.
- Anderson, Matthew Smith, **Doğu Sorunu** (Çev. İdil Eser), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Anglin, Jay Pascal, **World History to 1648**, Harper Collins Publishers, New York, 1993.
- Arfaoui, Salma, **Akdeniz'de Bir Uluslararası Çekişme Alanı: Yedi Ada Sorunu (1797-1815)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Arı, Bülent, **Akdeniz'de İki Süper Gücün Hâkimiyet Mücadelesi: İspanya ve Osmanlı, 1568-1588: Kıbrıs Fethi, İnebahtı, Armada**, Kadim Yayınları, Ankara, 2019.
- Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- Aslan, Seyfullah, **Akdeniz'de Cezayir Korsanlığı (1770-1830)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- Ataöv, Türkkaya, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1975.
- Aulard, Alphonse, **Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi I. Cilt (1789-1804)** (Çev. Nazım Poroy), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 269-273.
- Aymard, Maurice, "16'ncı Yüzyılın Sonunda Akdeniz'de Korsanlık ve Venedik", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası** (Çev. Mehmet Genç), Cilt: 23, Sayı: 1-2, s. 219-238/2015.
- Bell, David, **The First Total War**, Mariner Books, New York, 2007.
- Benoit, Auguste, **Etude Sur Les Capitulations Entre L'Empire Ottoman et la France et Sur la Réforme Judiciaire en Égypte** (Editör: Arthur Rousseau), Paris, 1890.
- Berridge, G. R., "Diplomatic Integration with Europe Before Selim III", **Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?** (Editör: Nuri Yurdusev), Palgrave Macmillan, 2004.

- Bostan, İdris, “*Barbaros Hayreddin: İlk Deniz Beylerbeyi (1534)*”, **Türk Denizcilik Tarihi I. Cilt** (Editörler: İdris Bostan ve Salih Özbaran), Deniz Kuvvetleri K.lığı Yayını, İstanbul, 2009.
- Bostan, İdris, “*Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği*”, **Türk Denizcilik Tarihi Başlangıçtan XVII. Yüzyıla Kadar** (Edt. İdris Bostan, Salih Özbaran), Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Bostan, İdris, “*Kemal Reis*”, **The Encyclopaedia of Islam Three**, Brill, Leiden-Boston, 2021.
- Bostan, İdris, “*Preveze Deniz Zaferi ve Sonrasında Akdeniz Dünyası*”, **Türk Denizcilik Tarihi I. Cilt** (Edt. İdris Bostan ve Salih Özbaran), Deniz Kuvvetleri K.lığı Yayını, İstanbul, 2009.
- Bostan, İdris, **Adriyatik’te Korsanlık**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Bostan, İdris, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Bostan, İdris, **Osmanlı Akdenizi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2017.
- Bradford, Ernle, **Nelson: The Essential Hero**, Open Road Integrated Media, 2014.
- Braudel, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I. Cilt** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 786-787, 1989.
- Braudel, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II. Cilt** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 328.
- Burbank, Jane ve Cooper, Frederick, **İmparatorluklar Tarihi Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik** (Çev. Ahmet Aybars Çağlayan), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2010.
- Bury, J.P.T., **The New Cambridge Modern History X: The Zenith of European Power (1830-70)**, Cambridge University Press, London, 1960.
- Cabî Ömer Efendi, **Cabî Tarihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)**, **Tahlil ve Tenkidli Metin** (Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.
- Caitlin M Gale, **Beyond Corsairs: The British – Barbary Relationship During the French Revolutionary and Napoleonic Wars**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Oxford University, UK, 2016.
- Carım, Fuat, **Cezayir’de Türkler**, Sanat Basımevi, İstanbul, 1962.
- Ceran, İsmail, **Fas Tarihi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, Ankara, 2012.
- Cevdet Paşa, **Tezâkir 1-12** (Hazırlayan: Cevdet Baysun), T.T.K. Yayınları, Ankara, 1953.
- Cezar, Mustafa, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2013.

- Chapman, Wallis “*The Commercial Relations of England and Portugal, 1487-1807.*”
Transactions of the Royal Historical Society, Cilt I, s. 157–79, s. 157-158, 1907.
- Clancy-Smith, Julia, **Mediterraneans North Africa and Europe in an Age of Migration 1800-1900**, University of California Press, London, 2011.
- Cole, Juan, **Napoleon’s Egypt Invading the Middle East**, Palgrave Macmillan, 2008.
- Corbert, Stafford Corbett, **Deniz Stratejisinin Prensipleri** (Çev. Tuncer Büyükonat), Doruk Yayınevi, İstanbul, s. 89-90, 2010.
- Curtius, Ernest Robert, **Fransa Üstüne Deneme** (Çev. Sabahattin Eyüboğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1953.
- Çakar, Enver, **Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus (1516-1579)**, TTK Yayınları, Ankara, 2012.
- Çalikkılıç, Yıldız, **Napolyon’un Doğu Akdeniz Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019.
- Çaycı, Abdurrahman, **Büyük Sahra’da Türk – Fransız Rekabeti**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1970.
- Çimen, Ali, **Tarihi Değiştiren İmparatorluklar**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Çolak, Kamil, “*Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)*”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi** (2008-II), s. 141-183, 2008.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekâyat Cilt II** (Haz. Abdülkadir Özcan), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977.
- Demir, Serkan, **Akdeniz’de Korsanlar ve Esirler Bağlamında Joseph Pitts ve Esâretname**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.
- Demir, Yaşar, “*XIX. Asır Türk-Fransız İlişkilerinde Dönüm Noktası: Napolyon’un Mısır’ı İşgali ve Sonrası Oluşan Diplomatik Durum*”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, Yaz 2013.
- Develi, Erdem Selman, **Dünya Ekonomisinde Ana Dönüşümler ve Gelecek: 1500 ve Sonrası**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2020.
- Doyle, William, **French Revolution**, Oxford University Press, New York, 2002.

- Driaault, Edouard, **Napoleon'un Şark Siyaseti: Selim-i Salis, Napoleon, Sebastiani ve Gardane** (Çev. Köprülüzade Mehmet Fuad, Sadeleştiren: Selma Günaydın), TTK Yayınları, Ankara, 2013.
- Durak, Ahmet, “*Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Osmanlının Korsanlıkla Mücadelesi (1530-1571)*”, **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Temmuz, Cilt I, Sayı: 2, s. 131-148, 2016.
- Dwyer, Philip, **Napoleon: The Path to Power 1769 – 1799**, Yale University Press, 2008.
- Eckstein, Arthur, **Mediterranean Anarchy Interstate War and the Rise of Rome**, University of California Press, London, 2006.
- Ekrem Buğra Ekinci, “*Osmanlı İdaresinde Âdem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*”, “**Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**”, Sayı: 6, s. 7-84, 2008.
- El-Shinqiti, Mohamed El-Moctar, “*Early American Perceptions of Muslims*”, **Birey ve Toplum Dergisi**, 2013 Bahar, Cilt: 3, Sayı: 5, 2003.
- Emecen, Feridun, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Emecen, Feridun, **Osmanlı Klasik Çağında Siyaset** (Editör: Adem Koçal), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Eravcı, H. Mustafa, “*Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Cezayir-i Garp*”, **Akademik Bakış**, Cilt: 10, Sayı: 20, s: 83-94, 2017.
- Eric Gilbert & Jonathan Reynolds, **Africa in World History from Prehistory to Present**, Pearson, Boston, 2012.
- Erol, Mine, “*Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri*”, “**İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**”, Sayı: 32, s. 689-731, 1979.
- Erol, Mine, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988.
- Esat Daybelge, **Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961.
- Esquer, Gabriel, **Histoire De L'Algérie (1830-1960)**, Presses Universitaires De France, Paris, 1960.
- Fage, John Donnelly, **A History of Africa**, Routledge Taylor&Francis Group, New York, 2002.
- Farber, Hannah, “*A Debt to North Africa: The Dey of Algiers Considered as an Investor in the United States, 1795-96*”, **Twelfth Annual Conference of the Program in Early**

- American Economy and Society Co-Sponsored with the Rothchild Archive**, London, 11-12 Ekim 2012.
- Ferguson, Niall, Uygarlık, **Batı ve Ötekiler** (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ferro, Marc, **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi** (Çev. Muna Cedden), İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Ferro, Marc, **Histoire de France**, Editions Odile Jacob, Paris, 2001.
- Findley, Carter, **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Bâbiâli 1789-1922** (Çev. Ercan Ertürk), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Fisher, Todd, **The Napoleonic Wars, The Empires Fight Back 1808-1812**, Fitzroy Dearborn Publishers, New York, 2001.
- Friedman, Ellen, “*Christian Captives at Hard Labor in Algiers, 16th-18th Centuries*”, **The International Journal of African Historical Studies**, Cilt 13, No. 4, 1980.
- Gaid, Mouloud, **L’Algerie Sous Les Turcs**, Editions Mimouni, Cezayir, (t.y.).
- Gaid, Mouloud, **Türkler İdaresinde Cezayir** (Çev. Faik Melek), Genkur. ATASE Yayınları, Ankara, 1996.
- Gazavât-ı Hayreddin Pasa I. Cilt** (Haz. Ertuğrul Düzdağ), Tercüman Yayınları, İstanbul, s. 191.
- Gedik, Ahmet, “*Türk Kültürü’nün Cezayir’de Etkileri (Cezayir Şehri Örneği)*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 39, s. 9-10, 2014.
- Genç, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Gilbert, Eric ve Reynolds, Jonathan, **Africa in World History from Prehistory to Present**, Pearson, Boston, 2012.
- Glete, Jan, “*The Sea Power of Habsburg Spain and the Development of European Navies (1500-1700)*”, **Guerra y Sociedad en la Monarquia Hispanica: Politica, Estrategia y Cultura en la Europa Moderna (1500-1700)**, Cilt I, Madrid, 2006.
- Goffman, Daniel, **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700** (Çev. Ülkün Tansel), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Göyünç, Nejat, “*Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)*”, **Osmanlı Ansiklopedisi VI. Cilt**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

- Grammont, H. D, **Histoire d'Alger Sous la Domination Turque (1515-1830)**, BnF Galicia Koleksiyonu,1886.
- Guzzo, Maria Giulia Guzzo, **Kartaca** (Çev. Işık Ergüden), Dost Yayınevi, Ankara, 2007.
- Güler, Yavuz, “*Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)*”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 227-240, 2005.
- Günay, Bekir, **Paris’te Bir Osmanlı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Gürkan, Emrah Safa, “*Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi*”, **Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 33, s. 173-204, 2012.
- Gürkan, Emrah Safa, “*Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlılar’ın XVI. Yüzyıldaki Akdeniz Siyaseti*”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası** (Editör: Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Gürkan, Emrah Safa, **Sultanın Korsanları**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020.
- Halaçoğlu, Canan, **Occupation and the Colonization Of Algeria from 1830 to 1870 a Struggle for Dominance**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2013.
- Hammer-Purgstall, J. F. Von, **Büyük Osmanlı Tarihi Cilt V**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2010.
- Heaton, Herbert, **Avrupa İktisat Tarihi: İlkçağdan Sanayi Devrimine** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş), Teori Yayınevi, Ankara, 1985.
- Heller, Henry, **The Bourgeois Revolution in France 1789-1815**, Berghahn Books, New York, 2006.
- Hertz, Allen, **Neglected Ottoman-Turkish Source Confirms Napoleon issued a Proclamation to the Jews**, 10.13140/RG.2.2.30761.85600, 2018.
- Hess, Andrew, **Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdeniz’inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi** (Çev. Özgür Kolçak), Küre Yayınları, İstanbul, 2010.
- Hizmetli, Sabri, “*Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir’in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış*”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1991, Cilt: 32, Sayı, 1, s. 1-21, 1991.
- Hobsbawm, Eric, **Devrim Çağı 1789-1848** (Çev. Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- Hobsbawm, Eric, **Haydutlar** (Çev. Fatma Taşkent), Logos Yayınları, İstanbul, 1974.
- Hobsbawm, Eric, **Fransız Devrimi’ne Bakış** (Çev. Osman Akınhay), Dipnot Yayınları, İstanbul, 2019.

- Horniker, Arthur Leon, “*William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations*”, **The Journal of Modern History**, Eylül, Cilt: 14, No: 3, s. 289-316, 1942.
- Issawi, Charles, “*The Ottoman-Habsburg Balance of Forces*”, **Süleyman the Second and His Time** (Editörler: Halil İncalcık ve Cemal Kafadar), Isis Press, s. 145-152, 1993.
- İbn-i Haldûn, **Mukaddime Cilt: I** (Çev. Halil Kendir), Yeni Şafak Gazetesi Kültür Yayınları, Ankara, 2004.
- İftar, Ceyda, **Napoleon Bonaparte’nin Osmanlı Devleti ile İlgili Politikası ve Akka Kuşatması**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.
- İlter, Aziz Samih, **Şimali Afrika’da Türkler Cilt I**, Vakıf Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1937.
- İlter, Aziz Samih, **Şimali Afrika’da Türkler Cilt II**, Vakıf Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1937.
- İncalcık, Halil, “*İmtiyazat*”, **Encyclopedia of Islam Second Edition**, (Edt. P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs.) Erişim tarihi: 28 Ağustos 2022 “http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0371”
- İncalcık, Halil, “*Ottoman Methods of Conquest*”, **Studia Islamica**, No. 2, Brill, 1954.
- İncalcık, Halil, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I Klasik Dönem (1302-1606)**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- İncalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)** (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- İncalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** (Çev. Halil Berktaş), (Editör: Halil İncalcık ve Donald Quataert), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Jamieson, Alan G, **Lords of the Sea: A History of the Barbary Corsairs**, Reaktion Books, London, 2012.
- Jellinek, Georg, **İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı**, (Çev. Muzaffer Dülger), Pinhan Yayınları, İstanbul, 2017.
- Jensen, De Lamar, “*The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy*”, **The Sixteenth Century Journal**, Cilt XVI, No. 4, Winter, 1985.
- Julien, Charles-Andre, **Histoire de L’Afrique: Des Origines a 1945**, Presses Universitaires de France, 1958.
- Kalman, Julie, “*Competitive Imperialism in the Early Nineteenth Century Mediterranean*”, **The Historical Journal of Cambridge University**, s. 1-21.

- Karal, Enver Ziya Fransa, **Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul, 1938.
- Karal, Enver Ziya, **Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)**, Kenan Basımevi, İstanbul, 1940.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V. Cilt, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri**, TTK Yayınları, Ankara, 1983.
- Karaman, Mehmet Ali, “*Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri*”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ağustos 2018, Sayı: 44, s. 62-79, 2018.
- Kâtib Çelebi, **Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr** (Haz. İdris Bostan), Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2008.
- Kavas, Ahmet, **Geçmişten Günümüze Afrika**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kavas, Ahmet, **Osmanlı – Afrika İlişkileri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kaya, Önder, **Avrupa Tarihi Roma İmparatorluğu'ndan Hitler Almanya'sına**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kayra, Cahit, **Elveda Cezayir** (Mir'at ül Cezayir) Ali Rıza Paşa, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2014.
- Kılıç, Orhan, “*Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp Vilayeti/Eyaleti'nin Yönetimi ve Yöneticileri (16 – 18. Yüzyıllar)*”, **Cappadocia Journal of History and Social Sciences**, 2017, Cilt: 9, Ekim, s. 418 – 439, 2017.
- Koskenniemi, Martti, “*Brussels Declaration*”, **Europe 1789-1914: Encyclopedia of the Age of Industry and Empire** (Edt. John Merriman ve Jay Winter), Thomson&Gale Yayınevi, 2006.
- Kunt, Metin, **Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, Boğaziçi Üniv. Temel Bilimler Fakültesi Yayını, İstanbul, 1978.
- Kuran, Ercüment, **Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1957.
- Kurat, Akdes Nimet, “*Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1916)*”, **Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara, 1964.
- Kurat, Akdes Nimet, **Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi 1553-1610**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, Ankara, 1953.

- Kuzucu, Serhat, “*XVIII. Yüzyılda Uluslararası Bir Sorun Olarak Garp Ocakları'nın Akdeniz'deki Korsanlık Faaliyetleri*”, **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 17, Kış 2015, Ankara, s. 165-180.
- Kütükoğlu, Mübahat, **Balta Limanı'na Giden Yol, Osmanlı İngiliz İktisadî Münasebetleri (1580-1850)**, TTK Yayınları, Ankara, 2013.
- Lee, Stephen, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789** (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi, Ankara, 2009.
- Lee, Stephen, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980** (Çev. Savaş Aktur), Dost Kitabevi, Ankara, 2009.
- Lefebvre, Georges, **The Coming of the French Revolution**, Princeton University Press, New York, 2005.
- Lissner, Ivar, **Uygarlık Tarihi** (Çev. Adli Moran), İstanbul, Nokta Yayınları, 2012.
- Lloyd, Christopher, **English Corsairs on the Barbary Coast**, Collins&Sons, London, 1981.
- Loules, Dimitris, “*Fransız Devriminin Yunanistan Üzerindeki Etkisi (Çev. Selda Kılıç)*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 15, Sayı 26, s. 291-296, 1991.
- Luraghi, Raimondo, **Sömürgecilik Tarihi** (Çev. Halim İnal), E Yayınları, İstanbul, 2000.
- Lütfi Pasa, **Tevârih-i Ali Osman**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1341.
- Maamri, Malika Rebai, **The State of Algeria The Politics of a Post Colonial Legacy**, I.B. Tauris, London, 2016.
- Mantran, Robert “*Osmanlı İmparatorluğunda Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ın Statüleri*”, **XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu** (Der. ve Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- Mantran, Robert, “*XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Ticaretin Değişmesi*”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, III-1987.
- Mantran, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi** (Çev. Server Tanilli), T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Martin, Colin, **The Spanish Armada**, Manchester Üniversitesi Yayınları, Birleşik Krallık, s. 57-60, 1999.
- Matar, Nabil “*Piracy and Captivity in Early Modern Mediterranean: The Perspective from Barbary*”, **Pirates, The Politics of Plunder 1550-1650** (Edt. Claire Jowitt), Palgrave Macmillan, London, 2007.

- Mcgrady, Samuel Hugh, **A Notebook of European History 1400-1920**, Thomas Y. Crowell Company, New York, 1928.
- Mehmed Râşid, **Tarih-i Râşid**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1282.
- Merriman, John, **Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi** (Çev. Şükrü Alpagut, Edt. Sinan Köseoğlu), Say Yayınları, İstanbul, 2018.
- Mullen, Abigail, **Good Neighborhood with All: Conflict and Cooperation in the First Barbary War 1801–1805**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Northeastern University, 2017.
- Mustafa Nuri Paşa, **Netâ'ic'ül Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi Cilt: III-IV** (Haz. Neşet Çağatay), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1980.
- Nadir Özkuyumcu, **Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Oberg, Barbara, **The Papers of Thomas Jefferson Volume 38 1 July to 12 November 1802**, Princeton and Oxford University Press, 2011.
- Olson, Robert, “*The Ottoman-French Treaty of 1740: A Year to be Remembered*”, **Turkish Studies Association Bulletin**, Eylül 1991, Cilt 15, No. 2, s. 347-355, 1911.
- Ortaylı, İlber, **Üç Kitada Osmanlılar**, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Özbilgen, Erol, **Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniye**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Özdemir, Şenay, **Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Özkan, Selim Hilmi, “*XVIII. Yüzyılın Başlarında Kuzey Afrika*”, **T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı Avrasya Etüdüleri**, Ankara, s. 289-290, 2011.
- Özkuyumcu, Nadir, **Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Palmer, Alan, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi** (Çev. Belkis Çorakçı Dışbudak), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.
- Palmer, M.A.J, “*Sir John's Victory: The Battle of Cape St. Vincent Reconsidered*”, **The Mariner's Mirror**, Cilt: 77, No: 1, Şubat 1991, s. 31-46.
- Panzac, Daniel, **Barbary Corsairs: The End of a Legend** (Çev. Victoria Hobson), Brill Leiden, Boston, 2005.

- Panzac, Daniel, **Commerce et Navigation dans l'Empire Ottoman au XVIIIe Siècle**, Isis Press, İstanbul, 1996.
- Panzac, Daniel, **Osmanlı Donanması (1572-1923)** (Edt. Emre Yener, Çev. Ahmet Maden ve Sertaç Canpolat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- Pareto, Vilfredo, **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü: Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması** (Çev. Merve Zeynep Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.
- Parker, Geoffrey, **Askeri Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800** (Çev. Tuncay Zorlu), Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Pennell, C. Richard, **From Empire to Independence**, Oxford Press, 2003.
- Price, Roger, **Fransa'nın Kısa Tarihi** (Çev. Özkan Akpınar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2020.
- Pryor, John, **Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler** (Çev. Füsun Tayanç ve Tunç Tayanç), Kitapevi Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Quataert, Donald, **The Ottoman Empire 1700-1922**, Cambridge University Press, UK, 2005.
- Rasim, Ahmet, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri** (Çev. Hıfzı V. Velidedeoğlu), Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Ricaud, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi, XVII. Yüzyıl** (Çev. Halil İnalçık ve Nihan Özyıldırım), TTK Yayınları, Ankara, 2012.
- Robert Mantran, "*XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Ticaretin Değişmesi*", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, III-1987.
- Roberts, John Morris, **Dünya Tarihi II. Cilt 18. Yüzyıl ve Sonrası** (Çev. İdem Erman, Tansu Akgün), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2002.
- Rose, John Holland, **A Century of Continental History 1780-1880**, Edward Stanford, London, 1841.
- Rose, John Holland, **Lord Hood and the Defence of Toulon**, The Cambridge Naval and Military Series, 1922.
- Rubinstein, William, **Britains's Century A Political and Social History 1815-1905**, Oxford University Press, London, (t.y.).
- Rude, George, **Fransız Devrimi** (Çev. Ali İhsan Dalgıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Ruedy, John, **Modern Algeria: The Origins and Development of a Nation**, Indiana University Press, 2005.

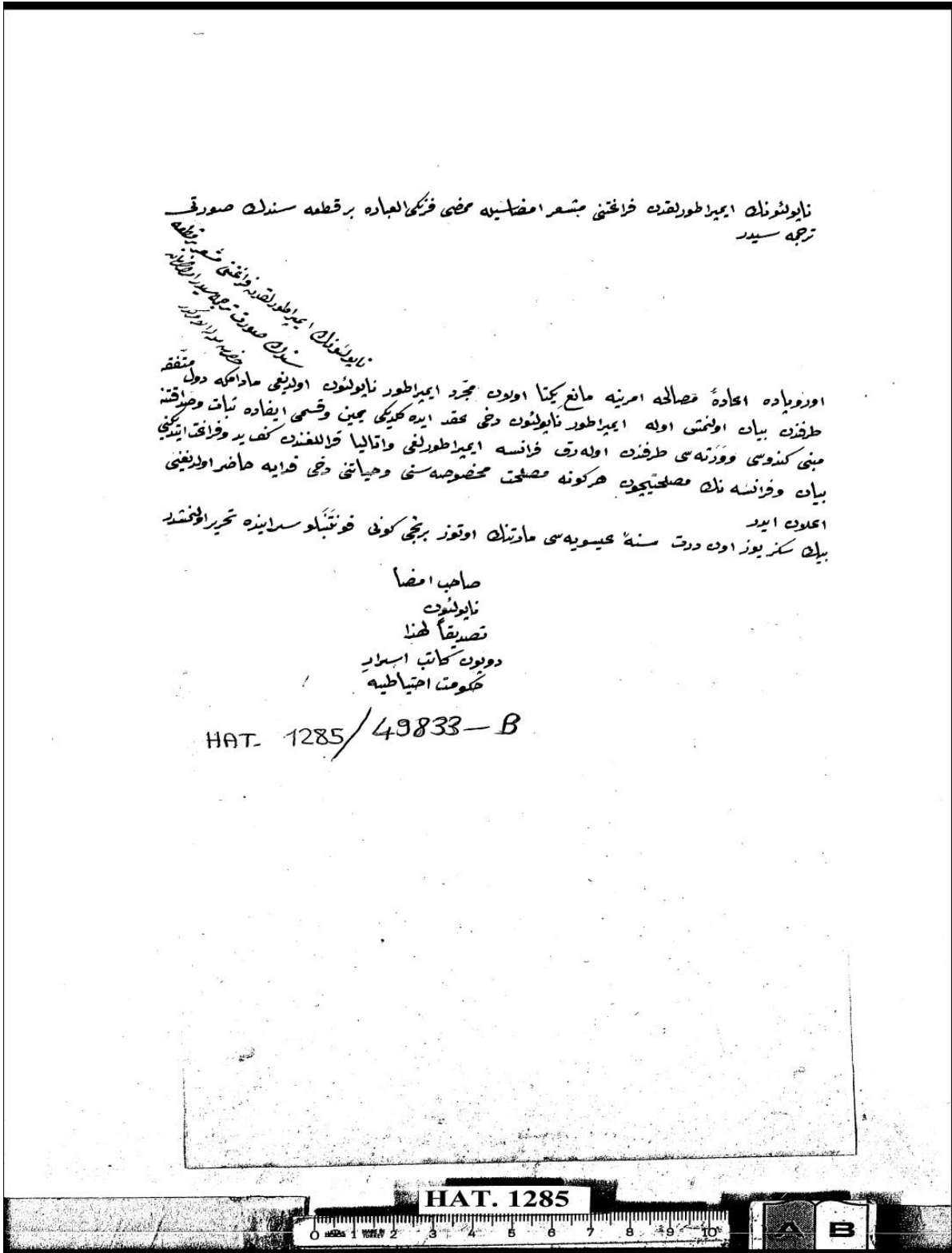
- Sarebryakova, Galina, **Fransız Devriminde Kadınlar** (Çev. Ahmet Açan), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998.
- Sarıca, Murat, **Siyasal Tarih**, Ar Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 40.
- Sayın, Abdullah “*Fransa’nın Afrika Kıtasındaki Sömürgeci Politikaları ve Cezayir*”, **Social Sciences Studies (SSS) Journal**, 2017, Cilt: 3, Sayı, 8 s. 1759-1773, 2017.
- Scott, Hamish, **The Birth of a Great Power System 1740-1815**, Pearson Longman, UK, 2006.
- Sertoğlu, Midhat, **Mufassal Osmanlı Tarihi V. Cilt**, TTK Yayınları, Ankara, 2011.
- Sestier, J. M. **Antikçağ’da Korsanlık** (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017.
- Sevim Ali, Yücel, Yaşar, **Türkiye Tarihi IV Osmanlı Dönemi (1730-1861)**, TTK Yayınları, Ankara, 1992.
- Seyyid Murâdi Re’îs, **Gazavât-ı Hayreddin Paşa** (Haz. Osman Erdem), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009.
- Shaw, Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I. Cilt**, E yayınları, İstanbul, 1982.
- Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, **Silahdar Tarihi II. Cilt (1095-1106)**, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.
- Sola, Emilio, “*The Corsairs in The Service of The Grand Turk: Men Of The Frontier*”, **Seapower, Technology And Trade** (Edt. Dejanirah Couto, Feza Günergün, Maria Pia Pedani), Denizler Kitabevi, İstanbul, 2014.
- Soren, David, Carthage: **Uncovering the Mysteries and Splendors of Ancient Tunisia**, New York, Touchstone Yayınevi, 1991.
- Soucek, Svat, “*The Ottoman Conquest of Egypt and Algeria*”, **Conquête Ottomane de L’Egypte (1517)**, (Edt. Benjamin Lellouch ve Nicolas Michel), Brill, Leiden-Boston, 2013.
- Soucek, Svat, “*İnebahtı Savaşı (1571) Hakkında Bazı Mülâhazalar*”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı 4-5, Ağustos 1973-1974, İstanbul, 1974.
- Soysal, İsmail, “*Türk – Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi*”, **Tarih Dergisi**, 1953.
- Spiers, Edward, “**The Armed Forces**”, **A Companion to Ninetenth Century Britain** (Edt. Chris Williams), Blackwell Publishing, New York, 2004.
- Süleyman Nutkî, **Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye**, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1907.
- Şem’dânî-Zâde, **Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür’î’t-Tevârih II** (Haz. Mehmet Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1978.

- Şıvgın, Hale, “*Osmanlı-Fransız İlişkileri*”, **Geçmişten Günümüze Türk Fransız İlişkileri** (Edt. Haydar Çakmak), Efil Yayınevi, Eskişehir, 2017.
- Tabak, Faruk, **Solan Akdeniz 1550-1870** (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Tabakoğlu, Ahmet, **Türkiye İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar, **Deryadaki Ateş Barbaros Hayreddin**, Erdem Yayınları, İstanbul, 2018.
- Tanilli, Server, **Dünyayı Değiştiren 10 Yıl: Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2007.
- Taş, Abdullah Erdem, “*Amerika Birleşik Devletleri’nin Kuzey Afrika’yla İlk Teması ve Trablusgarp-Amerika İlişkileri*”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS)**, II/1 (2017), s. 93-116.
- Thompson, I. A., **War and Government in Habsburg Spain (1560-1620)**, Michigan Üniversitesi, Athlone Pres, 1976.
- Timur, Taner, **Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2016.
- Tinniswood, Adrian, **17. Yüzyılda Akdeniz’de Korsanlık** (Çev. Dinç Tayanç), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Tocqueville, Alexis de, **Eski Rejim ve Devrim** (Çev. Turhan Ilgaz), İmge Yayınevi, Ankara, 2004.
- Topal, Ahmet Hamdi, “*Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu ve Mücadele Yöntemleri*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2010, Cilt: 59, Sayı: 1, Ankara, 2010.
- Toprak, Seydi Vakkas, “*Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları*”, **Türkiyat Mecmuası**, 2012, Cilt: 22, Bahar, s. 223-237.
- Toprak, Zafer, **Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908** (Edt. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, s. 207-211.
- Tracy, James Donald, **Emperor Charles V, Impresario of War**, Cambridge University Press, UK, 2010.
- Tuncer, Hüner, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878): Osmanlı’nın Kader Yılları**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Turan, Şerafettin, “*Rodos’un Zaptından Malta Muhasarasına*”, **Kanuni Armağanı**, TTK Yayınları, Ankara, 1970.

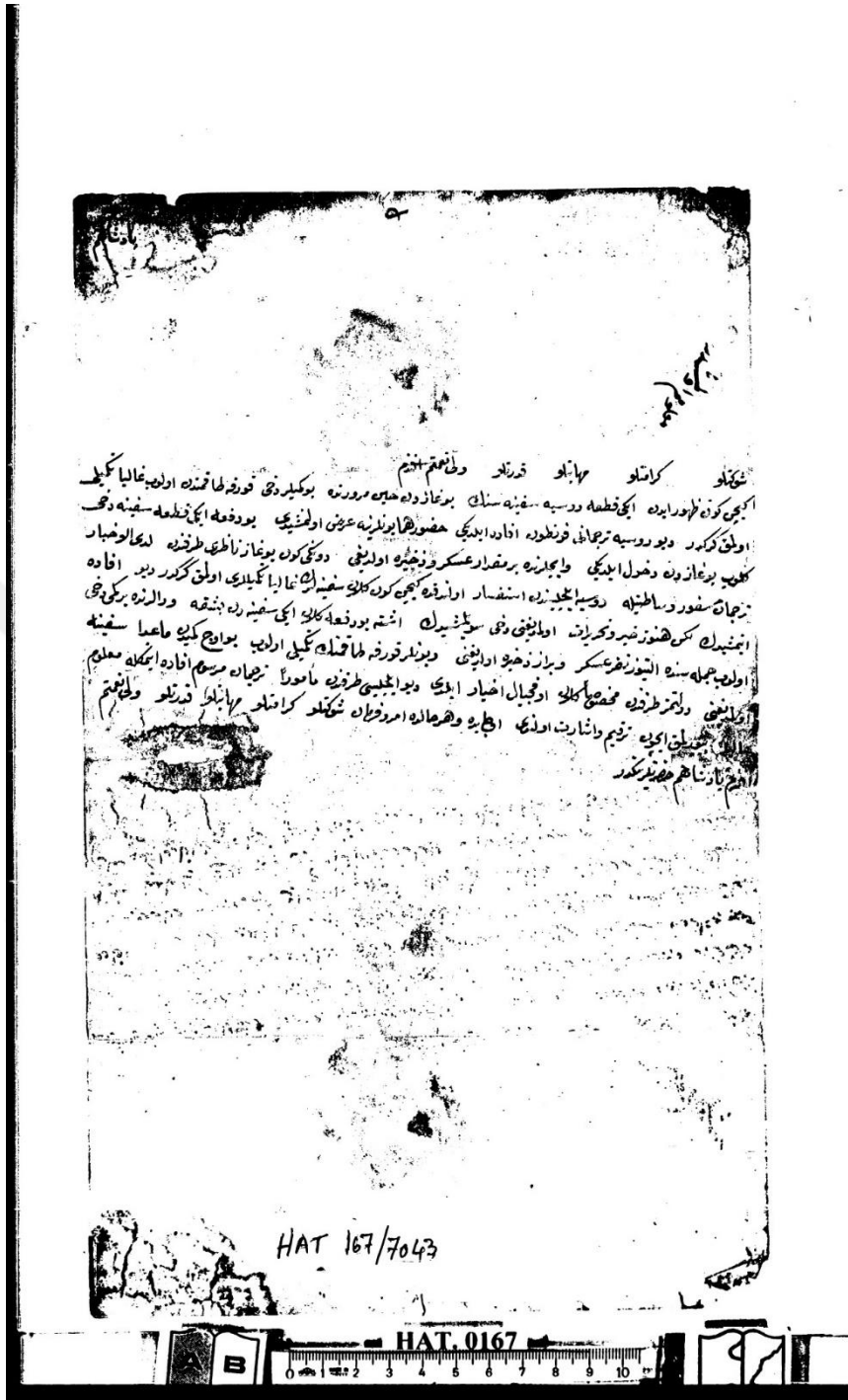
- Türkhan, Sait Mehmet, “Doğu Akdeniz’de İngiliz Ticareti: İskenderun-Londra Hattında İngiliz Ticaret Filosu (1704- 1706)”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt: IV, Sayı: 1, 2015.
- Tütüncü, Mehmet, “Cezayir’in Kuruluş Mektubu”, **Yedi Kıta Dergisi**, Nisan, 2013.
- Tütüncü, Mehmet, **Cezayir’de Osmanlı İzleri (1516-1830)**, Sota Yayınları, İstanbul, 2013.
- Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi II. Cilt**, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- Üçok, Coşkun, **Siyasal Tarih (1789-1950)**, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1961.
- Ünal, Mehmet Ali, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, **Osmanlı Ansiklopedisi VI. Cilt**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Ünal, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi (1700-1958)**, Kamer Yayınları, 1998.
- Vovelle, Michel, **Gençler İçin En Güzel Fransız Devrimi** (Çev. Yonca Aşçı Dalar), T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- White, Joshua, **Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean**, Stanford University Yayınları, 2017.
- Wilson, Peter, **The Thirty Years’ War: Europe’s Tragedy**, Harvard University Press, 2009.
- Yazıcı, Sinan, **19. Yüzyılda Mısır’da Devletin İnşası**, TODAİE Yayınları, Ankara, 2016.
- Yenidünya Gürgen, Süheyla, “Napolyon’un Şark Politikasını İhyâ Etmek: Horace Compte Sebastiani’in İstanbul-Mısır Seyahatleri (1801–1802) ve Raporları”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Güz, Sayı: 24, s. 89-125, 2019.
- Yurdusev, Nuri, “The Ottoman Attitude Toward Diplomacy”, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Editör: Nuri Yurdusev), Palgrave Macmillan, UK, 2004.
- Zinkaisen, Johann Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II. Cilt** (Çev. Nilüfer Epçeli), (Editör: Erhan Afyoncu), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

EKLER

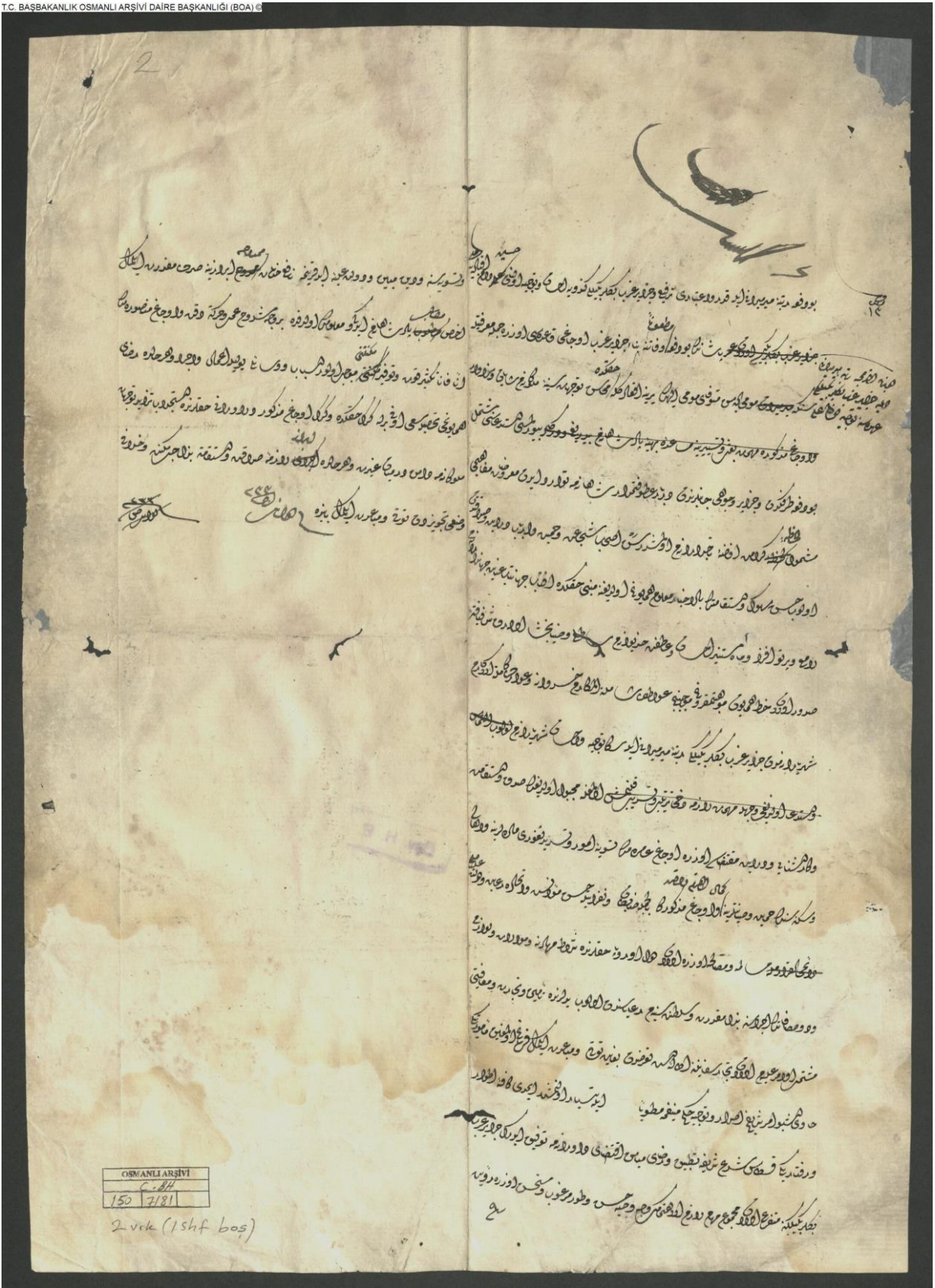

Belge Özeti : Fransa Parlamentosu tarafından barış teklifinin kabul edildiğine, Napolyon Bonapart'ın iktidardan indirildiğine ve Fransa'da tekrardan krallık rejimine geçtiğine dair erbab-ı şura tarafından tanzimolunan yirmi dokuz maddelik kanunname tercümesi.

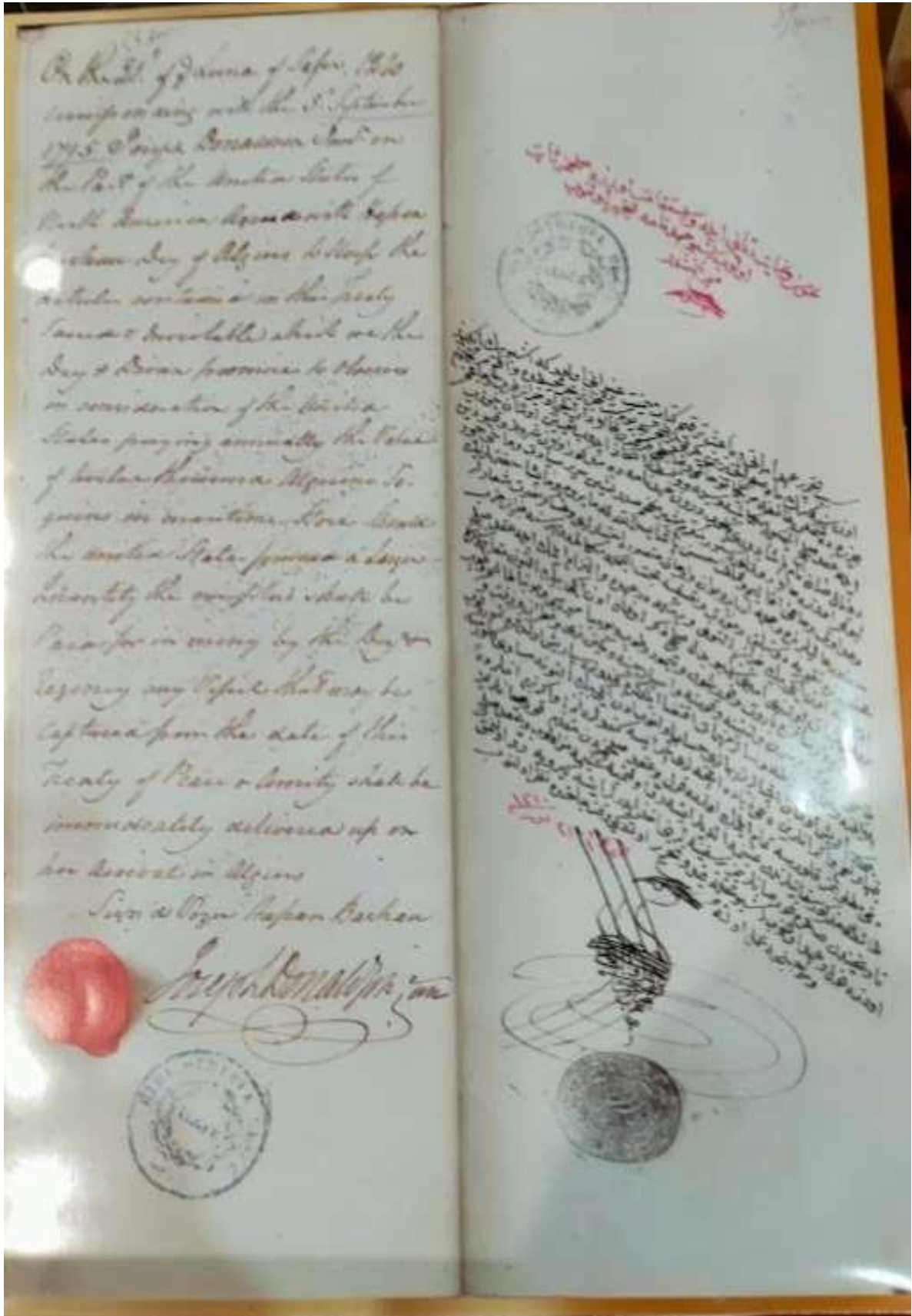

Belge Özeti : Boğazlardan iki kıta Rus askerî gemisinin geçtiğinin görülmesi üzerine yapılan bilgilendirmeye dair yazı. Ayrıca boğazdan geçen bu gemi içinde 600 asker ve bir miktar zahire olduğunu, bunların Korfu takımından olduğunu ve devletimize ihbar edildiğini anlatan bir belgedir. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında henüz ittifak antlaşması imzalanmadan Rus donanmasına ait savaş gemileri 5 Eylül 1798 tarihinde İstanbul Boğazı'ndan geçerek Büyükdere Limanı'na ulaştılar.

C.BH.00150.07181.001

Belge Özeti : Cezayir’de 1818 yılında yaşanan salgın hastalık sebebiyle vefat eden Dayı Ali Paşa’nın yerine mirimiranlık rütbesi ile Hüseyin Paşa’nın Cezayir-i Garb Beylerbeyiliğine atamasının yapıldığına dair yazı.

5 Eylül 1795 tarihinde Cezayir Dayısı ile ABD Başkanı George Washington arasında imzalanan antlaşma metni. Bu antlaşmaya göre, Cezayir’de esir olan bulunan ABD’li gemiler serbest bırakılacak, buna karşılık ABD tarafı da Cezayir’e yıllık vergi ödeyecektir.

Cezayir tarafından el konulan İngiliz ticaret gemilerinin serbest bırakılmasına dair, 23 Nisan 1662 tarihinde Cezayir ile İngiltere arasında yapılan antlaşmanın metni.

Copie

attention; l'Empereur devra avoir ses renseignements sur Alger et sur ce qu'exigerait une expédition dans ce pays.

Y a-t-il sur cette côte des Ports capables de recevoir une Escadre? Combien de vaisseaux et frégates pourraient entrer dans ces Ports, et y être à l'abri d'une force supérieure. Langue seroit-elle de la cime? Combien y a-t-il de ces Ports?

Quelle est la saison où l'air est bon, et où la peste n'est plus à craindre?

Cette saison conviendrait-elle ou non avec celle où l'on a le plus de raisons pour craindre le danger sur cette côte?

Quel est le point de départ le plus favorable? Y a-t-il des chemins, des canaux?

Quel genre d'attaque paroit le meilleur? Quels sont les retranchements, batteries, et forts? Quel est leur armement? Les points les plus faibles? Combien suppose-t-on que le Dey puisse réunir de troupes? Combien faudroit-il de troupes pour cette répression? Combien en tiendrait-il ordinairement sous les Drapeaux? Combien faudroit-il de troupes de détail pour l'empire du pays? Combien de cavalerie, d'Infanterie et d'artillerie à pied et à cheval? D'où pourroit-on tirer les Substances, et comment s'en procurer dans le pays?

Telles sont les questions principales sur lesquelles l'Empereur

A M. Martin Officier de Génie

1808 yılında Napolyon'un talimatıyla, Fransız İstihkam Binbaşı Yves Boutin tarafından hazırlanan Cezayir'i işgal planı metni. Belgenin ekinde Cezayir kıyı bölgelerinin ayrıntılı haritası da bulunmaktadır.

20 Temmuz 1763 tarihinde Cezayir ile Venedik Cumhuriyeti arasında imzalanan antlaşma metni. Antlaşmaya göre, Venedik Cumhuriyeti bayrağı taşıyan ticaret gemileri Akdeniz’de faaliyet göstermek için Cezayir’e para, malzeme ve inşaat malzemeleri vermeyi kabul eder.